מצבת קודש

לקהילות ישראל שנחרבו בידי עריצים

כולל שני ספרים

א סיגט ופלך מארמארוש

קורות ישראל בסיגט ותולדות גדולי בניה מיום הוסדה עד שנת החורבן.

ב מאטרסדורף ולקורות שבע קהילות

קורות ישראל במטר"ד ותולדות רבניה„ גם ימי נעוריו של
הרב ר' משה סופר בעל החתם סופר וצאצאיו.

מאת

יקותיאל יהודה גרינוואלד

רב ואב"ד

בקאלומבוס אהייא

ניו יורק, תשי"ב

סודר ונדפס בדפוס

HADAR LINOTYPING & PUBLISHING CO.

87 CROSBY STREET

NEW YORK

מחיר הספר $5.00

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2018

תוכן הספר

סיגט ופלך מארמארוש

פרק ראשון, משנת ת' — תרי"ח.

דברים אחדים ..... דף 3
פרנקיסטים, קוי אור הראשונים, משפחת שטערן, משפחת כהנא, התיסדות הקהלות, סיגט, חוסט, ווישאוא, בארשא, יאסין ועוד. קטטות ופרוד לבבות סיגט — קאַסיוו ועוד. ..... " 8

פרק שני, משנת תרי"ח — תש"ד.

הרב י"י טייט"ב, האדמורי"ם מבית האַגר, מבית לייפר, מבית ווייס, ערי מ"מ, חוסט עם גאוניה, ערי מ"מ נתעלו לערים ואמהות בישראל, סיגט מנסה למרוד בלשכת האורטודוקסים, הפרוד בסיגט, החורבן. " 39

פרק שלישי, מקורות לקורות ישראל במ"מ.

תעודות ומכתבים יקרים מגאוני הדור, מכתבים מגאוני גליציאה, מאדמו"ר ר"מ ג"ז — חוסט, סיגט, מונקאטש, אנטיניא, ווייצן, מאַד ועוד. ..... " 69
מפתח ..... " 96

מאטירסדורף

פרק ראשון, משנת קי"ד — תקנ"ח.

מסר"ד העתיקה, שבע קהלות, תקנות העיר, רבניה גאוניה. ..... " 101

פרק שני, משנת תקנ"ח — ת"ש.

ימי נעוריו של הח"ס וצאצאיו, ר"מ אלמאשד, הרב ר' שמעון סופר, ר"ש עהרנפעלד וצאצאיו. ..... " 126
מפתח ..... " 151

COPYRIGHT BY
RABBI LEOPOLD GREENWALD
COLUMBUS, OHIO

דברים אחדים

בשנת תש"ד, כשהגיעו אלינו השמועות הנוראות מה שקרה עם אחינו בני ישראל במדינת אונגאריה, ממש כשלוחי איוב, כשעוד זה מדבר וזה בא וכולם מסרו לנו תמונות איומות ממה שקרה, גמרתי אז להקים להם מצבת עולם לעם עולם, ואם כי לא ידעתי אז כל הפרטים, מה שקרה עם כל קהלה וקהלה, עם כל זאת חשתי בעבודתי, והדפסתי בראשית שנת תש"ה ספר בשפה המדוברת, בשם „טויזנט יאָר אידיש לעבען אין אונגארן".

אבל גמרתי אז במחשבתי שעלי להקדיש גם כן ספר או קונטרס לעיר מולדתי סיגט, אם כי שם בספר הנ"ל, הקדשתי לה פרק שלם, עם כל זאת, הלא לה נתתי כחי וראשית אוני, לפני שלש וארבעים שנה הדפסתי ספרי „זכרון לראשונים", תולדות וקורות עיר סיגט[1], והספר הזה הוא יקר מאד במציאות[2], וכה לקחתי לי לעינים ספרי זה והוספתי חדשות ונצורות מה שמצאתי בכתבי ארכיוו — בשנת תרע"ד — בעיר הבירה בודאפעסט, כן הוספתי תעודות, מכתבים יקרים מפז, וקראתי לו שם „מארמארוש וחורבנה", ומהרתי לשלחו לירושלים לבקשות העורכים של ה„ערים ואמהות בישראל" כדי להדפיסו באחד מן החלקים, אבל לדאבוני עברו כמה שנים וספרי לא נדפס, אז בקשתי להחזיר לי הספר והנני להקים לעירי ולבנותיה מצבת קודש.

אמת כי מאז, כבר הגיעו אלינו כל הפרטים ופרטי פרטים מכל המאורעות, עיר ועיר וחורבנה, כפר וכפר וחורבנו, ומן הראוי לעשות אבל

---

1) זה לשון השער מספרי זכרון לראשונים.

ספר

זכרון לראשונים

כולל תולדות וקורות הגאונים אשר הופיעו באור חכמתם ותורתם בעיר

סיגעט

ונלוה עמהם ג"כ תולדות שאר גאונים מצויינים עם הערות רבות וחדשות ונצורות לשמח לב עליזי קדמוניות

מאת

יקותיאל יהודא גרינוואלד

מח"ס תג"ה (סאַטמאר תרס"ח)

נדפס בהוצאות זאב שוארטץ ושותפו מאיר קליונער

סאַטמאַר תרס"ט

הספר מחזיק 52 עמודים. שם הקדמה בשם „דבר אל הקורא", הסכמת הגאון מאור הגולה ר' אברהם בנימין קלונער מבראַד ומכתב מהגאון חיים דוב גראַס אבד"ק פעטראשא, ובסוף הספר סלפול גדול בסוגיא דרוב.

2) רבים בקשוני לחדש אורו עוד הפעם והנני אמלא בקשתם.

יחיד לכל אלה שנשרפו עם שם ה' על שפתותיהם, אבל לדאבוני נתקיים בנו דברי חז"ל "אם באנו לכתוב (כל הצרות) אין אנו מספיקים" (שבת י"ג [3]).

ולכבוד עיר מולדתי החביבה עלי עד מאד כמאמרם "חן מקום על יושביו" (סוטה מ"ז), הנני נותן פה קורות הקהלה ותולדות בניה הגדולים, דור דור ודורשיו, דור דור ומנהיגיו ומעניין לענין גם קטעים מחיי ישראל במאראמארוש, גם מה שכבר כתבתי במקום אחר [4]) העתקתי גם כן פה לעשותו ספר שלם.

אמת כי אין בידי קורות עיר מולדתי ומכל שכן קורות ישראל בפלך מאראמארוש עד שנת החורבן, הלא גם בספרי "זכרון לראשונים", ששם כתבתי קורות עיר סיגט, תמצא קורות העיר רק עד שנת תרס"ח, ובשנים האחרונות לפני החורבן כמעט שנפסק החוט בינה וביני עם כל זאת לא מנעתי מלהקים לה שם עולם ולעשות זכרון לראשונים.

ואפילו עד שנת תרס"ח — השנה שהדפסתי את ספרי זכרון לראשונים — לא הבאתי את אלה הגדולים והמנהיגים שהיו בחיים עמנו.

ב"ה נער הייתי גם הגעתי לימי זקנה ומעולם בכל הספרים שחברתי — קרוב לארבעים — לא כתבתי דבר מהאישים החשובים והגדולים שהיו ושעודם היום בחיים, ואפילו בספרי פארי חכמי מדינתנו (שם הגדולים של ארץ אונגאריה) השמטתי את הגדולים שהיו אז בחיים אם כי הפסדתי עי"ז מאות קונים, מטעם כי מעודי שנאתי חונף ומכש"כ להיות חונף, להחניף את הגבירים או את אלה שחפצים לראות שמם נדפס. הלא גלוי וידוע כי כל אלה הכותבים והמפליגים בשבחם של האנשים החיים עמנו, עושים זאת בעד בצע כסף, ולהחניף את התקיפים למצוא חן בעיניהם, ומעודי מאסתי מדה זו ולא שאלתי מה יאמרו הבריות, רק צר לי לראות שחשובים ויקרים מוכרים תהלות ותשבחות בעד כסף, גדולים נבראו לפנינו בעד כסף.

עוד, כותב תולדות ישראל, ראשית כל עליו לשכוח מקרוביו, מידידיו ומבני משפחתו ומכל שכן לשכוח מעצמו, ואם תראה ספר שהמחבר מרבה בשבחו ומספר מהגדולות ומהנפלאות שעשו קרוביו ובני משפחתו, אות הוא כי אין בספר זה ברכה [5]).

---

3) בינתים הדפיס הרב צבי יעקב אבראהאם ספרו "לקורות היהדות בטרנסילבניא", ושם תמצא פרטים מעשיהם של הטמאים ואיך נחרבו ערים ואמהות בישראל הי"ד.

4) בספר הנ"ל "לקורות היהדות בטרנסילבניא" (ניו יורק תשי"א) דף 121.

5) ידידי הרב צבי יעקב אבראהאם נ"י מחבר ספר "לקורות היהדות בטרנסילבניא", לא שמר את הכללים הללו, קודם כל הוא מרבה לספר בשבחו יותר מן המדה, וכל בעל נפש יתגעל מזה, כן רוב הספר הוא מקדיש לספר מה שעשה חותנו הרב בן ציון חעזעל, כאלו מטורדא יצאה תורה והוראה לכל המדינה, ובשעה שהיו גדולים וטובים שהקדישו ימיהם והרבו לעשות באמת גדולות ונצורות. יש לו רשות לספר לדור אחרון מעבודת חותנו לטובת ישראל, אבל רק בשם "קורות הרב ב"צ וועזעל וחתניו", אבל לא לתלות כ"ז ב"קורות היהדות בטרנסילבניא", והלא הגאון רבי שלמה זלמן אולמאן שהיה ראש ללשכת היראים טרם שנבחר חותנו, הגדיל לעשות מחותנו. עוד הגדיל

את העיר סיגט, זכיתי לראותה בימי גדלה, כשהיתה עיר ואם בישראל, עם כל זאת לא כסיתי דבר, וכתבתי גם כן מהקטטות ומהמריבות שהיו שם כפעם בפעם, הלא גם חז"ל ספרו לנו „כי הוו מינצי ר"ח ורבי חנינא" (ב"מ פ"ה) ובכל אור יש צללים, אבל הנני מבטיח את קוראי היקרים, שאנכי בעצמי איננני נוטה לשום צד או מפלגה, כתבתי מה שראיתי, מה ששמעתי, מה שקראתי ומה שמסרו לי אנשים נאמנים, כללו של דבר מה שחשבתי שהוא אמת.

יקותיאל יהודה גרינוואלד

לספר בתולדות איזה גבירים החיים עמנו והדפיס גם תמונותיהם והשמיט מלספר פעולות גדולי ישראל ששבקו לן חיים. אגב פלא ששם בדף 129 הוא מביא תמונות „הגה"צ רבני טרנסילבניא", ומתוך עניות יתירה שם שם גם תמונתו, האם גם הוא בין הגאונים הצדיקים. גם מדוע לעפר בעפר את הגאון מקלויזנבורג אחרי מותו, בשעה שהיה באמת גדול הדור, מדוע ? גם פלא שהגאון הצדיק (לפי דבריו) המחבר לקח כמעט רוב דבריו מספרי, מבלי למסור בכל עת ובכל פעם את המקור שממנו שאב, ולא די בהערה כללית.

חבל חבל שנטה המחבר מהדרך הישר, כי אם היה שכח באותה העת ממשפחתו וממנו בעצמו, היה זכה באמת להעמיד מצבת קודש לבני ישראל בטרנסילבניא, כי יש בספרו מאמרים נכבדים מסופרים מובהקים מפיצים אור ומספרים גדולות על הערים ואמהות בישראל.

יזכור אלקים את קדושי מאראמארוש מאה וארבעים קהלות שנהרגו ונשרפו עם שם ה׳ על שפתותיהם; הלא הנה:

איגלא, איזא, אפשא־אויבער, אפשא־אונטער, אפשא־מיטל, אפשיצא, באטיזי, בארנאבעשט, בארקיט, בארשא, בודעשט, ביטשקיב, בילווארין, ביסטרא, ביסטרא־אויבער, ביסטרא־אונטער, ביסטרא־ווישא, בירסאניף, בישטינא, בעדעוולא, בעהוין, בערבעשט, בערעזני, בערקאף־אונטער, בראנקי, בריסטרי, ברעב, גאניטש, גלאד, דאלהא, דאנילף, דיבווי, דילליוו, דיפאליע, דיסעשט, דראגמערעשט, דראהיף, האסאמעזי, הארב, הארניטשעשט, הירישיב, הערינטש, וואד, וואליזן, וואניטשעשט, ווילכאוויץ, ווינף, ווישוי־ווילדי, ווישיווי־אויבער, ווישיווי־אונטער, ווישיווי־מיטל, ווישק, וולאווא, ווערמיסיף, זאניע, זאפאני, זילעשט, חוסט, טעטש, טערניווי, טקילווי, טרעסיף, טרעסעל, טרעבישאן, טשארדע, טשמאליוו, יאיד, יאסין, ליסיטשע, ליפשא, לעה, לערדינא, מאגראד, מאקרא, מאקרא־דייטש, מיידאן, מיקיף, מניסטער, מסיף, מענעסטערץ, נאגרעוויץ, נאווושעליץ, נאנקיף, ניאגוב, נינעשט, נרישניצא, סאניפאטק, סאריש, סודען, סינט, סיטשעל, סינעווער, סטרימטערע, סלאטין, סלאטינא־אקנא, סלאטפינא, סעלישט, סערב, ספינקא, סקערניצא, פאליען־גלאד, פאליען ליפשא, פאליען קבלעצקי, פאליען־קסאוויצקי, פאליען־ריסקיווי, פאפלעש, פיליפעץ, פירעשט, פעטריווי, פריסלאוו, קאליכעווע, קאליטשאבע, קאלין, קאלינעשט, קאשעלי, קבילצע, קישניץ, קעכני, קעניגספעלד, קערעצקי, קפאשנע, קראסנע, קריווי, קרעטשיניוו, קרעטשעשט, ראכיוו, ריטשקע, רינא־אונטער, רינא־אויבער, ריסקיווי, ריפיני, רעמיט, רעזאוולי, רעשיאנקי, שאגאטאג־אקנא, שאגאטאג־פאלו, שאנדריף, שווארטצימע, שיף.

ה׳ ינקום דמם.

רבני מאראמארוש שנשרפו הי"ד

אויבער אפשא. הרב דוד יצחק ראָזענוואסער
בארשא. הרב מנחם מענדיל א' האָגער
בארשא. הה"צ פנחס האָגער בודעשט. הרב נפתלי הורוויץ
ביסטרא. הרב אהרן כהנא
גאניטש. הרב משה דייטש
דאלהא. הרב אשר זעליג גרינצווייג
דראגמערעשט. הרב משה ישראל פעלדמאן
האסאמעזי. הרב אברהם ישכר אייזיקזוהן
האריגטש. הרב מנחם מענדיל מרגליות
וולאָוץ. הרב יצחק טייטלבוים
ווילחאוויץ. הרב נפתלי הירצל וויים
ווישאווא. (אויבער) הרב ברוך האגער
ווישק. הרב שמעון וויים
וורעצקי. הרב שלום נח לאנדא
חוסט. הרב יעקב הכהן פרידמאן דיין
טערניוו. הרב שלמה אליעזר וויזל
טרעסיף. הרב יואל וועליטשקער
טרעבישאן. הרב נתן נטע וויים
יאָסין. הרב משה בערגמאן
ליפשא. הרב משה גרינבערג
מאָסיף. הרב יצחק בעק
סטרימטערע. הרב צבי כהנא
סיגט. הרב יקותיאל יהודה טייטל־בוים אב"ד.
סיגט. הרב שלמה דוב העלער רב"ד
סיגט. הרב יקותיאל יהודה גראס דיין
סיגט. הרב יוסף בעק
סיגט. הרב אליעזר זאב ראָזנבוים
סיגט. הרב יעקב ישכר דוב ראָזנבוים
סיגט. הרב שמואל בנימין דאנציג
סיטשעל. הרב יחזקאל וויידמאן
סלאָטפינא. הרב חיים יצחק אייזיק הלברשטאם
ספינקא. הה"צ יצחק אייזיק וויים
ספינקא. הרב צבי הכהן כהנא
פעטריווי. הרב יצחק אייזיק עפשטיין
פעטריווי. הרב אהרן כהנא
קעכני. הרב פינחס שפירא
קערעצקי. הרב חנוך העניך מאיער
קרעטשינף. הרב אברהם חיים רויזמאן
ראחיוו. הרב יעקב צבי פרידמן
רזאוולי. הרב משה קיזעלניק
רינא. הרב ר' אייזיק רובין
ריסקיווי. הרב אהרן בערגפעלד דיין
שוגאטאג. הרב יקותיאל יהודה גראָס

מארמארוש

פרק ראשון

משנת ת' — תרי"ח

פרנקיסטים, קוי אור הראשונים, משפחת שטערן, משפחת כהנא, התיסדות הקהלות, סיגט, חוסט, ווישאוא, בארשא, יאסין, ועוד. קטטות, פירוד לבבות. רבני סיגט, אחד עזב את העיר, אחד מת מתוך צער בימי אבו.

מארמארוש [1], אם כי היא עצם מעצמת אונגאריה, ואחרי כך ממדינת רומניה, עם כל זאת שונים היו דרכי החיים של אחינו בני ישראל שם משל אחיהם שבאונגאריה ושברומניה.

מארמארוש היתה המקום היחידי במדינה, שההתבוללות שהצליחה לרכוש לה מעמד נכבד באונגאריה וברומניה לא הגיעה שמה. מקלות ומאפיקורסות לא ידעו, מכפירה וטמיעה לא שמעו, רוח אלקים רחפה על כל עיר ועיר, בכל עבר ופינה שררה רוח ישראל סבא, כמעט בכל בית היו ארונות עם ספרים ש"ס ופוסקים, ואפילו אצל ההדיוט שבהדיוטים היו ספרי משניות וחק לישראל עם פירוש עברי־טייטש, ואפילו אצל העני שבעניים, הגם שבביתו לא היתה אף מזון סעודה אחת, אבל מזון רוחני ספרי קודש היו שם ובהם הגו יומם ולילה.

בני מארמארוש היו מצויינים בקלסתר פניהם, היו בעלי צורה והדרות פנים, פאות ארוכות וזקן על מדותיהם, וביום המנוחה רובם ככולם לבשו בגדים ארוכים שטריימל וקפטון והתענגו מהטוב אשר נתן ה' להם. כמעט בכל כפר ומכל שכן בערי הפלך גרו לומדי תורה, תלמידי חכמים חריפים ובקיאים, אנשי מעשה, בעלי צדקה וגומלי חסדים.

מארמארוש היתה המבצר היותר חזק לחסידות, כמעט כל איש ישראל התדבק באדמו"ר, ובפלך עצמו ברוב מקומות היו הרבה אדמורי"ם, ובכמה מקומות מספר אדמורי"ם ולכל אחד היו חסידים וידידים, תומכים ועוזרים. דינסטיות רבות פרשו שם מצודתן, ביותר שלטו שם האדמורי"ם מבית האגר [2] נכדי הה"צ ר' מנדלי מקאסוב וההי"צ רבי ישראל מריזין. האדמורי"ם

---

1) בפנת צפונית מזרחית של מדינת אונגאריה לרגלי הרי הקרפטים משתרעת רצועת ארץ צרה, מספר אוכלוסיה עלה ל־350.000 נפש. התושבים המה רומנים, רוטנים וגרמנים ולפני המלחמה (הראשונה) כששים אלף מבני ישראל.

2) האדמורי"ם מבית האגר רובם נמלטו מחרב השודדים והרבה עלו לארץ.

מבית טייטלבוים שהיו רבני עיר סיגט[3], האחים מבית לייפר[4] נכדי הצדיק ר' מרדכי מנדבורנע[5]. האדמורי"ם ווייס, הלא המה הצדיק ר' יוסף מאיר מספינקא ויוצאי יריכו[6] ועוד אדמורי"ם. בני מאראמארוש לא בדקו במגילת יוחסין של הצדיקים וקבלו באהבה את כל הבא לפניהם אם התיחס לנכדי תלמידי הבעל שם טוב, קרה גם כן כי נכשלו[7].

קרה גם כן שבין לילה, הופיע לפניהם חוזה חזיונות "בשנת תרפ"ו, בכפר קטן אחד פולינא במאראמארוש, קם בעל שם טוב חדש אשר מהר יצא שמו בכל הארצות הקרובות והרחוקות, ר' מרדכי אליעזר וויזל, שוחט מראה נסים ונפלאות כפי עדות המונים המונים זורע צדקות ובני אדם נוהרים אליו לרבבות בלי הרף, אך זה התודע אל הקהל וכבר מרבים לספר עליו אגדות נפלאות, יהודים ונוצרים דורשים לשכנו והוא נותן ברכתו לכל ביד רחבה סומך הוא נופלים ולעניים הוא כמלאך מושיע, כל אשר לו

---

3) משנת תקצ"ד עד ת"ר, ומשנת תרי"ח עד ימי הזעם. הרב דסיגט רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים ובני ביתו ורוב משפחתו נשרפו באושביץ, ראה בראש ספר עצי חיים על חולין (ניו יורק תש"ז) רשימה ארוכה מהנשרפים, ורק אודים אחדים נשארו בחיים.

4) מהם נשרפו ומהם עזבו מקומם בעוד מועד ונמלטו מחרב הצורר.

5) ראה בפרק שני כתבתי אדותם, וקוים אחדים מחיי הה"צ ר' מרדכלי.

6) האדמו"ר רבי יצחק אייזיק וויס בנו יחידו של האדמו"ר ר' יוסף מאיר מיסד וראש להדינסטיה הספינקית, נשרף עם כל בני ביתו ביום הזעם. רבי יצחק אייזיק עזב את עיר מולדתו ספינקא לפני שנים רבות והתישב במונקאטש ומשם לסוליש ושם נהרו אליו חסידים רבים, ביום כ"ג ניסן (אסרו חג) תש"ד באשמורת הבוקר, נלקח באכזריות לאושביץ וביום י"ג סיון תש"ד — כפי עדותו של הרב משה ווירצבערגער דיין דאורשווא שהיה משמש בכבשני הגאז באושביץ — נשרף הצדיק הזה ביחד עם בנו ר' ישראל חיים ובתו הרבנית שיינדיל הורוויץ. בנו השני ר' נפתלי צבי וויס רבה של העיר בילקא, נשרף ביום ט"ז סיון באושביץ, רק אחד מנכדיו ר' יעקב יוסף וויס ניצל בחמלת ה' והוא כעת בניו יורק.

7) בשנת תר"ל בערך, בא למארמארוש ר' אלטר גד הכהן המכונה קאיזר ולפי דבריו למד תורת הנסתר אצל הצדיק רבי יצחק מנעשחיז, ומיד נהרו אליו חסידים למאות. מקודם תקע אהלו בכפר קטן רעמיט, ומיד רבו המקומות שבקשו אותו לבוא אצלם ובפרט הפצירו בו מאד אנשי קיוויאשט "והמון אמרו עליו שהוא נביא והיה שמה רעש גדול כי באו מקרוב ומרחוק, והיה בעל קומה וקלסתר פנים והיה מאסף ממון הרבה... ובא לעיר חוסט בחצות היום ותיכף התקבצו כל בני הישוב מקטן ועד גדול... והלך לקבל את פני הגאון (אז שימש שם ברבנות הגאון מהר"ם שיק)... והתחיל לספר דברים נוראים... ושמע כרוז משמים בזה הלשון "אֶבער רבי זיין, אֶבער פון דער וועלט גיין", ותיכף באו אנשים עם פדיונות, וראה כי מן השמים הסכימו להיות רבי" (כן אמר להגאון מהר"ם שיק), ושם, מה שענה לו המהר"ם שיק, גם מה שאמר (המהר"ם שיק) אחרי כן לראשי הקהלה כי אלה שרצים אחריו המה המשוגעים, וסיים שם הכותב שראה בעיניו כל זאת, "ואחרי כן קיבל רבינו (מהר"ם שיק) מכתב אדותיו ורדף אותו עד חרמה ונסע משם ולא נודע זכרו" (דרכי משה החדש דף ל"ג). בשנת תרנ"ט הוציא הרב הזה ספר בשם "נתיבות החן" נדפס בלונדון ושם בהקדמה תמצא קורות ימי חייו. ראה ספרי "מהר"ם שיק וזמנו" דף 39.

הוא נותן לאחרים, והעולם מוסרים מפה לפה ומאוזן לאוזן גדולות ונפלאות"[8]. „מאות ואלפים אנשים נהרו אליו יום יום ומאפס מקום בכפר לנו ברחוב, והיה נראה מראה פני הכפר כמראה פני מחנה במדבר טרם הלכו אבותינו לארץ ישראל"[9].

כאמור לעיל גרו במאראמארוש כששים אלף יהודים, ורובם גרו בכפרים, לחמם מצאו; היו סוחרים, מלמדים, בעלי־עגלות, רוכלים, אומנים, מחוטב עצים עד מנהל הבאנק, גם אנשי אויר שעפו ופרחו, שטו ועברו כל הארצות למצוא את פרנסתם ואכרים שעבדו עבודת הפרך על אדמתם מעלות השחר עד צאת הכוכבים. הפקחות והזריזות אשר בסוחרי מאראמארוש היו לשם בכל מרחבי אירופא, גם היו בכחם להפך הצור לאגם מים וקהלות אשר כבר נכרתו מעץ חיים כמו אראד[10] וכדומה שכמעט מאה שנה עברו לה מאז שנשתתק שם קול תורה, העלו בני מאראמארוש לתחיה, ומכש"כ בערי ישראל כשרים, המה המצויינים בין החשובים כמו בניו יורק, ברוקלין ועוד. ואם כי מהעשרה קבים דלות שירדה לעולם, תשעה נטלה מאראמארוש, עם כל זאת מעולם לא התאוננו על חלקם בחיים, מעולם לא אכלו סעודת שמנים, הסתפקו במעט, על פי רוב פרוסת לחם תירס עם בצל או דג מלוח לסעודת שחרית, מעט תפוחי אדמה או קטניות לסעודת צהרים, מאמליגה עם חלב לארוחת ערב, רק בשבתות וימים טובים אכלו הרוב חלת לחם־סולת, עם בשר עוף והרבה מהם גם אז לא טעמו טעם בשר. ודוקא אותם מצאו התירים שמחים בחלקם, ראה נא מה שכתב הרב ר' עקיבא יוסף שלזינגער[11] „התכנית להתישבות היתה תכנית מכוונת ליצירת חיי כפר צנועים ושקטים אשר דוגמתם ראיתי באונגאריה בהכפרים אשר למאראמארוש, אשר הבתים וצרכי החיים עולים להם בזול וכמו כן הבגד אשר ילבש, כי חיי האכר אינם חיים מרווחים כחיי העירוני אבל שמח הוא בחלקו, כי הוא מתפרנס מיגיע כפו ואינו חי על השנוררות ועל הצדקה, רק חיים שקטים, צנועים וענותנים יתכנו לאכר עובד אדמתו".

כאמור, האכר במאראמארוש לא התאונן, אם כי אדמת מאראמארוש אדמת טרשים וגבעות היא, אדמה דלה ורזה, אבל חננה ה' במחזות נהדרים, אויר צח ומבריא מעינות רפואה והררי מאראמארוש הם אוצרות כל טוב והאכר מצא עצמו מאושר גם עם פרתו שלא הקשתה בלדתה והמליטה לו עגל יפה בכל שנה[12], ועם כבשיו שהעניקו לו בכל שנה שה וצמר מסולסל ועוד.

הוא לא בא בתביעות גדולות אל החיים, זר היה לו העולם הגדול,

---

8) בירחון „אפריון" להרה"ח ר"ש מילער שנת תרפ"ו דף 136.
9) שם, ובכל עתונים באירופא בימים ההם.
10) ראה ספרי „סויזנט יאָר אידיש לעבען אין אונגארן" דף 201.
11) בספר „רבי עקיבא יוסף שלזינגער" דף ס"ח.
12) „ההד" סיון תרצ"ה מנפתלי בן מנחם.

כל ימי השבוע היה יושב בפנה נדחה אחת תחת הרי־חושך גדולים ויערות, רק ביום השביעי בא בין האנשים להתפלל, מי היה מאושר ממנו אם ברכת אלקים היתה בשדהו, בגנו, באילונותיו, הוא השלים עם החיים כמו שהם.

כמעט כל איש ישראל במאראמארוש הקדיש שעות אחדות בכל יום לה', דלתי בית המדרש עמדו פתוחות כל היום ורוב הלילה, מהם ישבו ולמדו תורה שבעל פה, היו שישבו על תהלים ועל ספרי מוסר, השובי"ם היו לומדים מופלגים, הדיינים שהיו למופת בתורתם, ורבנים שהיו גאוני הדור שהסתפקו בלחם צר ומים לחץ, והתורה היתה להם לטל של תחיה, צרי מרפא לכל דאגותיהם, מאראמארוש היתה כגן ה'.

לא בין לילה נולד המרכז הגדול הזה, לא בשעה קלה נתגדלו הקבוצים הללו והפריחו ונתנו פרי קודש הלולים לה', גם עליהם עברו ימים רעים, ימים בלי חפץ בהם, גם שם גבר האויב ועשה שמות, עמי־הארצות וגסות הרוח, אי דעת ללא תורה ולא חכמה השתררה בפלך מאראמארוש, בשנות מאות הראשונות להתישבם לא נשמע מהם אות חיים, אין זכרון לחכמים, למחברים ולמלומדים בכל הפלך הזה, ואף בספרות הרבנות אין זכר למאראמארוש, כי לא פנה אף אחד מהם לגדולי הדור לשמוע מהם או לשאול מפיהם דבר ה', דברי הלכה למעשה או לישא וליתן בתורה.

בשנת ת' כבר נמצאים יהודים שם, בשנות ת"ח — ת"ט נמלטו הרבה מפולין מחרב הקאָזאקים והתישבו שם ושם מצאו לחמם ביגיעה רבה. בשנת תק"י [13]) התאוננו בני ישראל משם — בבקשתם — לפני שרי המדינה כי רע ומר גורלם, ושם הם שופכים שיחם, כי אם כי המה משלמים המס בדיוק, אוכלים רק לחם בצמצום ומסתפקים במיעוט, והכנסתם רק מבשול יין שרף, עם כל זאת יקנאו בהם שכניהם, וכפעם בפעם הם יגזלו לחמם מפיהם ואפילו חייהם הוא בסכנה, על כן יבקשו בהכנעה בבקשתם לשרי המדינה, שירחמו עליהם ויגינו עליהם שלא ירעו להם שכניהם.

עברו איזה שנים, קול ענות נשמע מהם, בכתבי ארכיון המדיני [14]) נמצא: ששלשה יהודים מעיר סיגט פנו אל הכומר ווראטיסלוב לובינסקי,

---

13) בכתבי ארכיון המדיני, ראה ביכלר „קורות היהודים בבודאפעסט" דף 284.

14) ראה ברבעון „מאזיאר זשידוי סעמלע" שנת 1907, גרץ „פראנק אונד פראנקיסטן" דף 21, ובספרו של קאַנסטנטי אוידיק דף 29, ראה גם בהשלח כרך ל"ג דף 441 הערה 1, וכרך ל"ח דף 453 הערה 2, מה שהביא החכם בראוור בשמי בהנוגע להפראנקיסטן בסיגט. הח' בראוור מצא מכתב „אדום" מפראנק, נכתב למשה סיהאטר (שם סיגט לפנים), והוא משה בן ישראל הנזכר פה. בארכיון דעיר סיגט מצאתי שהרשות נתונה למאיר בן דוד (הנזכר פה) לקנות בתים לצמיתות בסיגט, (שבימים ההם לא היו יכולים לקנות בתים לצמיתות), בשנת תקצ"ו נהרס המלון וואַדאסקירט בסיגט, ומצאו אוצר מכתבים מיעקב פראנק וכת שלו נכתבו למאיר בן דוד שופט היהודים, והביאו המכתבים אל הרב אלעזר ניסן טייטלבוים שהיה בימים ההם רב בסיגט, אבל הוא מאן להסתכל בהם וצוה לשרפם, וכן עשו. ראה דוד שן בספרו „שוחרי אלקים בין הרי הקרפטים".

לספחם תחת כנפי אמונתם, אלה הם השלשה שחתמו על הבקשה: משה (סראלאוויטש) בן ישראל, בן אחיו אנשיל שלמה (שלאמאוויטש) בן אריה, ומאיר (דאוויד־אוויטש) בן דוד שופט היהודים, המה היו אדוקים ליעקב פראַנק.

הרב דסיגט — בימים ההם — רבי צבי [15]), יצא כגבור משכיל למלחמה נגדם והכריז חרם עליהם וכה נבדלו מכלל ישראל, ואם כי גם הם לא טמנו ידם, נסו להעליל על בני מאראמארוש, גם לא טמנו ידם מלהוציא עלילה עלילת דם, אכן נתגלה עונם, ולא קרה כל רע לישראל, אבל הרב כמעט נשתגע מהדאגות ומפזור הנפש שגרמו לו אלה המהרסים.

הרבה השתדל בימים ההם להציל הנשארים מהדעות הרעות ועקלקלות של כת פראַנק הרב הצדיק רבי ברוך ב״ר אברהם מקאָסוב מחבר ספרי יסוד אמונה ועמוד העבודה שביקר כמה ערים וכפרים במאראמארוש וידבר אל לבם [16]).

כאלף יהודים [17]) גרו אז בכל הפלך.

היהודי הראשון ממאראמארוש שנזכר בספרות ישראל, הוא מר יונה מכפר בדעוולא [18]), ראה „זכרונות ר׳ דוב מבוליחוב״ דף 51, — נכתב בשנת תקט״ו בערך — שם הוא כותב „ויצאתי לסחור בראשונה לארץ הגר עם יי״ש ודגים מלוחים הערינג וכמה מיני בשמים ושעוה עם שאר הצטרכות בערים קטנים וכפרים שבגליל מראה־מאריש שבמדינות אונגארין ומכרתי כל הסחורות בעד מזומנים, רק היין שרף הוכרחתי ליתן בהקפה לאיש בטוח על כמה חדשים... וקודם חג השבועות שלחתי את משולחי ר׳ הערש נעכיס... לגבות את חובי בעד היי״ש שנתתי בהקפה... וקיבל כל הסכום המעות בעד היי״ש... ובחזירתם עמדו בכפר בדעוולא הסמוך לעיר סיגאד [19])

---

15) ראה להלן אודותיו.

16) ראה „השלח״ כרך ל״ג דף 331 על פעולתו נגד הפרנקיסטים וגם להלן.

17) ראה דוד שן בספרו הנ״ל.

18) אם כי הוא אחד מהכפרים היותר עתיקים במארמארוש, עם כל זאת לא נשמע שם אות חיים עד שנת תרמ״ה, שבשנה ההיא נתקבל ההי״צ רבי ישראל בנו בכורו של הה״צ ברוך האַגר, נודע אחרי כן בשם האדמו״ר מוויזניץ לרב ולאדמו״ר. כל חסידי וויזניץ במאראמארוש שמחו ברבם החדש ובזמן קט זכתה בדעוולא להיות מרכז גדול לתורה ולחסידות, כי מקרוב ומרחוק נסעו ישראל שמה, אכן פתאום נכבה אור ישראל שם, נשתתק השיר, מקרה לא טהור קרה שם, כי פעם אחת בליל שבת בשעה שהחסידים לאלפים שמחו בשמחת רבם, שנולד לו אז בנו בכורו ר׳ חיים מאיר, פתאום ארבעים שוטרים מוויינים באו מכפר סקערניציי לבדעוולא לתפוס את הה״צ רבי ישראל ולסגרו בבית האסורים על פי צו שהגיע אליהם מפעסט, ובטענה לפי „שהרב האַגר וכל בית אביו, המה ממגדלי השכלה ומפיצים שנאה ללשון המדינה״. הרב נזהר בעוד מועד ועזב את ביתו בלוית החסיד ר׳ חנא ורץ ברגליו כל הלילה ליל שבת עד הגיע למחרתו לעיר ביטשקיב אל בית ידידו רבי יודל עבירי... אחרי שמלו את בנו עזבה הרבנית ובנה את בדעוולא מבלי שוב שמה לעולם, בבדעוולא נכבה אור חיים, אות קלון ונורא מאד.

19) נקראה אז „סיהאט״, „סיגט״ ו„סיגאד״ ראה להלן.

לשבות את יום השבת, ואחר סעודת ליל שבת יצאו אלו השני אורחים לשכב לפני החלונות תחת גג הבית שלפני הפתח ומשם צפה משולחי ר' הירש וראה אש ביערות בשדה... וילך לו ונשאר ר' שמואל על משכבו לפני פתח הבית בעצמו, והנה באו כמה ערלים שודדי לילה גזלנים ומצאו את ר' שמואל שוכב ויגבה אחד מהגזלנים את קרדומו והכהו בראשו מכה אחת ונפלה אזנו עם חלק עצם מגלגלתו עד שיצא מוחו ומת מיד ומתוך זה הרגיש הבעל הבית שגזלנים באו, ועד שלא פתחו דלת הבית נמלט הוא ואשתו דרך עליות דירתו ושמו היה ר' יונה בדעוולער ועשה שערורה בכל הכפר ויצאו כל יושביו וינוסו הגזלנים ומשולחי ר' צבי בשדה היה ולא ידע מכל זה וניצל ממות וצרורות כספו שהיה בידו שגבה בעד הי"ש נשארו בידו".

קוי אור הראשונים נתראו במארמארוש בשנת תק"י. סעלישט, דראגמערעשט, סטרימטערע, ווישאווא, הכפרים הללו זכו לשם טוב, על ידי בני המשפחה הגדולה והנכבדה „שטערן", שזכתה לרבנים ואפרתים, נינים ונכדים למאות מיקירי וחשובי הפלך.

ראש להמשפחה הנכבדה הזו היה הקצין הנכבד התורני המפורסם ר' מרדכי שטערן [20]).

ר' מרדכי נולד בטשארטקוב, היה בן בתו של הגאון ר' צבי הירש הורוויץ רבה של טשארטקוב ואביהם של הגאונים ר' שמעלקא הורוויץ רבה של ניקולשבורג והמדינה ורבי פינחס הלוי איש הורוויץ רב ואב"ד דעיר פראנקפורט על נהר מאין.

ר' מרדכי למד תורה מפי דודו הרב ר' שמעלקא והיה מאנשי סודו, מסבה לא נודעת לנו עזב הוא ואחיו את העיר טשארטקוב, והוא ר' מרדכי התישב בסעלישט, וזכה לשם טוב בכל הפלך על ידי מעשיו הכבירים ועבודתו לטובת הכלל והפרט, וכאשר ראה כי רק רב אחד — הרב ר' צבי בסיגט — יש בכל הפלך, אמר עת לעשות היא, ובכל כחו השריש תורה ויראה בכל המחוז.

ר' מרדכי הזמין גדולי ישראל לבקר את הפלך ולדבר על לבם לעוררם לתורה ולעבודה, הוא פזר הון רב לאורחיו, גם הזמין אדמורי"ם, ועכבם זמן רב בביתו גם נסע עמהם לערים אחרות ששם גרו בני ישראל, על פי הזמנתו רגיל היה לבקר את ערי הפלך הרב ברוך מקאָסוב מחבר יסוד האמונה ועמוד העבודה הנ"ל, וכאמור לעיל להלהיב הלבבות נגד הנוכל יעקב פראַנק. ר' ברוך היה גם כן הש"ץ בביתו של ר' מרדכי, שהתאספו שם בני ישראל ממקומות שונים להתפלל אצלו בימים הנוראים, וכפי שספרו יוצאי ירכו, בכל הכפרים סביב למקומו לא היה בימים ההם מנין קבוע רק בסעלישט.

ר' מרדכי זכה לבנים וחתנים רבנים כאשר תראה להלן, וראה עולמו בחייו, נינים ונכדים כשתילי זיתים סביב שלחנו, תורה וגדולה וכבוד לא

---

20) עמו באו גם שני אחיו ר' אברהם ור' שלמה שהתישבו בעיר וישאווא.

סרו ממנו כל הימים.

אגדות שונות שמעתי מנכדו הנכבד הרה"ח ר' יצחק שו"ב בקרעטשי־ניוו[21], מה שסיפר ר' מרדכי מדודו הג"ר שמעלקא רבה של ניקולשבורג והמדינה, שהיה שנים רבות תלמידו ומשמשו ולא זזו ידיו מתוך ידי רבו[22].

ר' מרדכי זכה שחתנו הרב ר' חיים מאיר טרויב נתקבל לרב דעיר סיגט והגליל (ראה להלן). בנו היה הנכבד והמפורסם ר' יצחק מסטרימטערע אבי הרב ר' יוסף שטערן רבה של סיגט (ראה להלן).

ר' יצחק היה חתן הנכבד מו"ה ישראל מרימ"ס מסטרי, תלמיד המגיד מזלאָטשוב ודודו של הגאון ר' ענזיל מסטרי, (שהיה בן אחותו) ולפיכך יכנה ר' ענזיל בשו"ת שלו את הרב ר' יוסף — בנו של ר' יצחק שלנו — רב דסיגט „שאר בשר".

בגיל חמש שנה בא עם אביו למאראמארוש, אחרי כן בחר בעיר סטרימטערע למושב לו, ושם זכה לשם טוב לעושר ולכבוד, כי היה איש יקר מאד ומטיב לכל.

ביחוד הצטיין במצות הכנסת אורחים, ביתו היה פתוח לכל עובר ושב, ושם מצא מנוחה כל מר נפש, הוא בעצמו שימש את אורחיו, עוד הגדיל לעשות במה שלא עשה פדות בין בן ישראל ואינו ישראל, והעניקם בכבוד, גם צדיקי דורו התכבדו עמו ודברו עליו גדולות, כן העידו האדמורי"ם ר' משה טייטלבוים, ר' מנחם מענדיל מרימאנוב ור' ישראל מריזין שכולם בקרו אותו פעמים רבות, שיש בו ניצוץ מאברהם אבינו.

כן מסר לי נכדו הג"ל[23]) מקרה שקרה עמו, פעם אחת הלך עם יהודי

---

21) ראה להלן אדותיו. הבאתי אגדות הללו בספרי זכרון לראשונים דף 8—7.

22) הנני מוסר מה ששמעתי מפי נכדו ר' יצחק שכטר הג"ל „פעם אחת הלשינו שונאי הרב לפני קיסר אוסטריה שהרב ר' שמעלקא רב הכולל שלהם על מדינות מעהרין ושלזיא, אינו יודע כתב ולשון. המלך בשמעו זאת קצף מאד על הרב ומיד שלח צו לעמוד לפניו ולהצטדק, גם קבע היום והשעה שעליו להופיע לפניו. הרב ר' שמעלקא התחלחל מאד ומיד לקח את משמשו ר' מרדכי שלנו, גם תלמידו הה"צ ר' משה ליב סאסאוער ארח עמם ונסעו לווינה, אולם לצערם כאשר הגיעו לפני שערי עיר ווינה, ראו לגודל דאבונם כי הנהר דונאי עבר על גדותיו והשטיף כמה רחובות וגם הגשר נשטף וממילא לא יכלו לעבור הנהר ולהגיע שמה על זמן המוגבל. כולם נבהלו כי פחדו מחמת המלך, אז קם הרב גם ציוה לשני אורחיו לירד לאגיה הקטנה אשר על שפת הנהר והוא עם תלמידו קראו בהתרגשות שירת משה, וכה עשתה האניה את דרכה הלאה והגיעו בשלום אל ארמון המלך בשעה המוגבלת, בינתים שמע המלך מהגס הזה וקיבלם בכבוד גדול, רק הביע צערו על ששמע שהרב הכולל אינו יודע כתב ולשון, הרב ענהו מיד כי שקר העידו לפניו, וכתב לפני המלך מכתב בכתב ולשון אשכנז אשר התפלא המלך ואתו עמו שרי המדינה על טוב טעמו, ופטרם לשלום בכבוד רב, ואת מכתבו שם באוצר המכתבים אשר בהיכל המלך והוא שם עד היום הזה". עוד סיפר ר' מרדכי כי דודו הרב מעודו לא פשט בגדיו רק שכב עם כל בגדיו עליו גם מעולם לא שכב במטה רק על כסאו וטעמו עמו, הלא לפי דברי חז"ל השינה היא חלק ששים ממיתה ולמה לו לעשות הכנות למיתה?

23) ראה בספרי זכרון לראשונים.

אחד להשתדל אצל שר אחד לטובת הכלל, השר היה דוקא איש טוב אבל מהיר חמה, ובבואם לפני השר, מצאו אותו אוכל ושותה בתאוות נפש את סעודתו ויקבלם בכבוד, גם נתן צו למשרתו לירד אל המרתף ולהביא יין מהמשובח לכבד בו את אורחיו, אכן כאשר כבדם השר לשתות, מאנו האורחים בטענה; כי על פי דת ישראל אסור להם לשתות יינם, אז קם השר מכסאו בכעס ובחמה, ואמר להם, שעזות כזו לא שמע מעולם שירהב איש ישראל לסרב ולהשיב אחור בקשתו והוסיף לאמר; אנכי נותן לכם זמן עשרה רגעים להתישב, אם תמלאו בקשתי הרי טוב, ואז אמלא גם אנכי בקשתכם, אכן אם תמאנו, מוכן אנכי להרג אתכם בחרבי פה כרגע, ר' איציק קם מכסאו, ובשמחה ברך את ה' אשר אינה לידו לקדש שמו ברבים אף השיב להשר; מוכן הנני למות מיד בעד קדושת שמו, אז פנה השר אל חבירו ואמר לו ואתה? שתה אתה והצל את נפשך, והוא שמע לדבריו ולקח את הכוס וישת. אז אמר השר להם; דעו כי רק לנסות אתכם היתה כוונתי, רציתי לראות עד כמה יקרה בעיניכם תורתכם, ואתה איציק, יקר אתה בעיני מאד, אל תירא ואל תחת, מוכן הנני למלאות היום ובכל עת את בקשתך, כי אותך ראיתי צדיק ושומר תורה, אבל אתה פנה אל חברו שהעזת פניך לעבור על תורתך עזוב את ביתי ואל תוסיף ראות פני ויגרש אותו בכעס.

ר' איציק נפטר בשנת תר"ה בגיל שמונים ושתים שנים, כל מכיריו יהודים ונוצרים התאבלו על מותו זמן רב. הוא זכה לראות את בנו ר' יוסף יושב על כסא הרבנות דסיגט ועל כל הפלך.

בנו השני של ר' מרדכי היה הנכבד ומפורסם ר' שמואל בכפר דראגמערעשט[24]). גם הוא זכה לשם טוב. הוא מסר נפשו לחנך את בנו וכל אלה ששמעו לקולו לתורה ולתעודה, וזכה לבן גדול בתורה כאחד הגדולים אשר בארץ הלא הוא ר' מנחם שטערן שהיה אב"ד בסיגט ורב על כל הפלך.

אבל אלה היו רק אודים אחדים שהאירו קצת חשכת מאראמארוש, ברוב המקומות לא ידעו מאור התורה ובחשך בלו ימיהם. שמעו והשתוממו במאראמארוש מכרו לפני מאה וחמישים שנה[25]) בשר כשר בשבת, בחורים ובתולות התאספו מדי שבת בשבתו ורקדו כל היום. מעיר סלאָטפינא הודיעו להשר הפלך[26]), כי אליהו אלימלך ויצחק יעקב — שני שכנים — החליפו נשיהם גם ילדו בנים ובנות כל אחד עם אשת חברו. ואפילו אלה שבאו

---

24) רק בשנת תר"מ נתמנה הרב משה שטערן לדיין בדראגמערעשט, ובשנת תרס"ג נתקבל שם ר' יצחק מאיר הכהן — בן הרב ר' נפתלי שוואַרץ רבה של עיר מאַדע — לדיין. ובשנת תרע"א היה שם הרב ר' מנחם מענדיל שפירא, שניהם היו חתני הגביר ר' יוסף מרדכי כהנא משם. ר' מנחם מענדיל היה בן הרב משה ישעי' מעטשעד, מחבר מאזני צדק על התורה והין צדק דרשות. אחרי כן נתקבל שם לרב הגאון ר' משה ישראל פעלדמאן אחד מגדולי ישראל ונשרף ביום הזעם. כן גר שם ת"ח מובהק "הרב החריף שמואל צבי וויים", נזכר בשו"ת מהרש"ם ח"ג ר"ע.

25) בכתבי ארכיון דעיר סיגט, שן בספרו הנ"ל.

26) שם.

להתפלל בשבתות וימים טובים, הופיעו בבתי כנסיות בבגדים קרועים ומלוכלכים ממש כהפראים והשפלים הרומנים והרוטנים שכניהם הגוים ומבלי לרחוץ פניהם וידיהם.

הקהלה הראשונה והיותר גדולה במארמארוש היתה העיר סיגט ומלפנים סיהאט [27]).

סיגט שהיתה מטרפולין של הפלך, ושהיתה עיר ואם בישראל, עיר עם חכמים וסופרים, גדולי תורה ואנשי מעשה, גם משכילים ותורנים, היתה בשנת תק״י קהלה קטנה עם עשרים משפחות ורובם היו הדיוטים וגסי הרוח.

הרב הראשון דסיגט והפלך, היה הרב ר׳ צבי בן משה אברהם [28]). הוא בא לסיגט מראדוויל שבפולין, ולפי איזה כותבי הדורות שימש בראדוויל ברבנות ונתגרש משם על ידי הממשלה, בשנת תקי״ט כבר מצינו אותו בסיגט בלי אשה.

בשנת תק״ל נרשם שמו ברשימת התושבים דסיגט בארכיוו המדינ׳ בבודא בתור רב דסיגט, בשנה הנ״ל דר בסיגט גם חתנו איש סוחר, ובנו הנכבד ר׳ משה גיציס [29]) שהיה חתן הרב גרשון כ״ץ רפאפארט נכד הגאון רבי שמחה כ״ץ רפאפארט אבד״ק לובלין.

הרב ר׳ צבי נלחם כל ימיו עם עוזרי הנוכל פראנק גם החרימם ולא זכה למנוחה כל ימיו, אומרים שמרוב צער יצא מדעתו. נפטר בסיגט בד׳ אלול תקל״א ונקבר בבית החיים הישן דסיגט [30]).

נוסח מצבתו [31])

א״י ק״ד

פ״נ

ה׳ ה׳

הרבני הנגיד המפורסם אב״ד ומו״צ מו״ה צבי במ׳משה אברהם ז״ל שנפטר ד׳ אלול תקל״א לפ״ק תנצב״ה.

כעשרים שנה עברו, וסיגט לא בחרה רב אב״ד, יש לשער שכמה רבנים

---

27) אחד הרבנים אמר על זה, שטעות, כי „סיהאט נישט״, און „סגיט נישט״.

28) נזכר ברשימת התושבים „הערש אבראהאמאוויטש״.

29) נבחר לראש הקהל דסיגט (ראה להלן) ונפטר א׳ אדר תקע״ו לפ״ק ואשתו מינצא נפטרה ט״ו מרחשון תר״ג. ר׳ משה גיציס השתדל הרבה לטובת הכלל ולהרבצת תורה, הוא היה הראשון שהשתדל לפתוח חדרים בסיגט ללמוד תורה שבכתב ושבעל פה, הוא גם כן השתדל בכל כחו לטובת הרב ר׳ יהודה כהנא (ראה להלן) ועל ידו נתקבל הרב הנ״ל לסיגט, ראה להלן בערכו.

30) בימי, מצאתי שם רק שלש מצבות.

31) מנוסח מצבה זו למדנו שלא היה או בסיגט מישהו לערוך חשיבות וטובו של הרב אב״ד.

מאנו לקבל על שכמם את משמרת הרבנות דסיגט מטעם שלא מצאו שם ריח תורה, גם יש לשער טובה ומהותה של עיר בימים ההם, מבלי מושל וקציו, סוף כל סוף בשנת תקנ"ד נתקבל שם הרב ר' חיים מאיר הכהן טרויב לרב ואב"ד בשכר של מאה זהובים לשנה [32]). אז גרו בסיגט שלשים ושבע משפחות מבני ישראל [33]).

רבי חיים מאיר נולד בדילאטין, והיה חתן הגביר הנכבד ר' מרדכי שטערן מסעלישט, הנזכר לעיל שהיה ראש לישראל במארמארוש ועל ידי השתדלות חותנו נתקבל לרב, בשנת תק"ס מתה עליו אשתו ואז עזב את עירו ושב לעיר מולדתו דילאטין ונשא אשה אחרת וגם היא מתה באבה, ושב לסיגט ונשא שם אשה שלישית והיה לו ממנה בנים ובנות. רבי חיים מאיר מת בשנת תר"ב י"ג כסלו ומנוחת כבודו בסיגט.

נוסח מצבתו

כבוד הרב המופלג בתורה זקן ושבע ימים
מתמיד בתורה מו"ה חיים מאיר הכהן בר'
אברהם ז"ל נפטר ונספד בי"ג כסלו „הרב
חיים מאיר כהנא"
לפ"ק
תנצב"ה.

נמצא תחת ידי מכתב מקורי בשפת רומי, נכתב ממר יעקב ווערנער — ביום ו' לחודש יוני תקנ"ז — להאדון הנכבד קארל צעטלר ראש להועד החנוך של בית ספר הקיסרי דסיגט ובתוכו שני ענינים נכבדים בנוגע לדברי ימי ישראל בסיגט. 1) „מה שגמרו ביום 6 לחודש מאי דהאי שתא לשלח מכתבים לכל איש ישראל הרוצה לישא אשה, עשיתי כן". 2) „אקוה שחברי הועד „לא עטלא" יבקרו אותנו, להם צריכים לאמר בכל תוקף ועוז שישגיחו היטב שילדי ישראל יבקרו את בית הספר יום יום ולא כמו שהיה עד היום שאינם מבקרים רק לפרקים. עצתי לבנות בית ספר מיוחד לישראל, גם לחקור אם המה (בני ישראל) רוצים דוקא במורה ישראל או נכרי, אפשר לי לשלח מורה מיוחד להם".

בכל הכבוד והכנעה
יעקב ווערנער

לא זכיתי לברר מי הוא הכותב הזה, גם אם היה יהודי, אבל אפשר שהוא היה הפקיד שהפקיד המלך יוסף בזמנו, להשגיח שילדי בני ישראל יבקרו את בית הספר, בכל המקומות, אבל ברור כי היה בסיגט בית ספר לישראל ולמדו שם כתב ולשון המדינה עד שנת תרי"ח, שאו נסגר בית ספר זה על ידי הרב ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים ובעזרת הנכבד ר' משה

32) ברשימת התושבים בארכיון המדיני בבודא.
33) שם.

ארי׳ פריינד ויסדו על מקומו ישיבה גדולה, ובזה העלה עליו חמת הראש הקהל ר׳ יוסף כהנא[34]).

בשנת תקס״ב, שמו ראשי בני ישראל במאראמארוש עיניהם בגדולי ישראל לבחור מתוכם רב גדול ומפורסם, לרב אב״ד. אז כבר זכתה עיר סיגט לאנשי מעשה ויודעי ספר, והבינו להעריך ערך רב גדול, ראש הקהל ר׳ משה גיציס ועמו איזה חשובים, פנו אל הרב ר׳ יהודה הכהן — שהיה אחד מגדולי הדור ויחסן — ושהיה אז רבה של העיר סוליש והפלך אגוטשא, ליקח על שכמו את משרת הרבנות דסיגט והגליל, אולם ראשי הפלך ובראשם משפחת שטערן ואפשר שראש המשפחה ר׳ מרדכי שטערן היה אז עוד בין החיים, חפצו לימנות לרבם את עצמם ובשרם, הרב ר׳ מנחם שטערן, יליד מאראמארוש, נתחנך במאראמארוש, ונכד הגביר ר׳ מרדכי שטערן שהיה אז דיין בקאליש תחת הגאון רבי יעקב מליסא, שני הצדדים עמדו בדעתם ולא רצו לוותר, אלה נסעו לסוליש עם שטר הרבנות בידם, ואלה נסעו לקאליש עם שטר הרבנות ברשותם ושניהם באו לסיגט, אכן שני המנויים בעצמם עשו ביניהם שלום[35]). הרב יהודה היה האב״ד, ורבי מנחם ראש בית דין ורב דגליל, וכה זכתה סיגט לשני גדולי ישראל, שניהם הדליקו אור תורה במאראמארוש, שניהם הרביצו תורה ותקנו תקנות ולמדו את העם תורת ה׳ ומשפטיו.

הרב ר׳ יהודה נולד בקאליש לאביו הנכבד ומפורסם מו״ה יוסף הכהן נכד התוספת יום טוב[36]). רבי יוסף היה נכבד בעמו וגדול בעירו והעיד בנו בעל הקצות החושן בהקדמה לספרו על אביו „מדבר מלטתני ומחלאים רעים ונאמנים דיליתני ולמות לא נתנני לא בצדקתנו ויושר לבבנו כי אם בזכות אבא מארי דעובדין וחד מבני עליה אאמ״ו מו״ה יוסף הכהן זצ״ל״.

שלשה אחים היו להרב ר׳ יהודה, ר׳ חיים מקאליש[37]) ורבי מרדכי רבה של חדרוב[38]) ואחרי כן זכה להון רב קבע אהלו באונגוואר, והגאון גדול

---

34) ראה דוד שן „שוחרי אלקים בין הרי הקרפטים״ דף 134.

35) קרוב הדבר בעיני שהרב ר׳ מנחם שהיה אז דיין בקאליש ידע את הרב ר׳ יהודה עוד טרם פגשו בסיגט, הלא הרב ר׳ יהודה היה יליד קאליש ושם גר גם אחיו ת״ח מובהק הר׳ חיים, ולא נעלם ממנו כי רבי יהודה קשיש ממנו בשנים וגדול ממנו בתורה, ע״כ וויתר על כבודו.

36) בספרי זכרון לראשונים הבאתי סדר היחס עד התוספת יום טוב, אולם אחד מחכמי ירושלים העיר על דברי, וכי השמטתי אחד מבני התוספת יום טוב ע״כ לא הבאתי שמות הגדולים ראשי הדורות ההם.

37) ר׳ חיים מוזכר כ״פ בספרי אחיו, בספר קונטרס הספיקות, קצות החושן ושב שמעתתא. שבק לן חיים בשנת תק״פ כ״ג אלול ומנ״כ בקאליש.

38) ר׳ מרדכי אחר שזכה להון רב, קבע אהלו באונגוואר, ושם שלח ידו במסחר וראה ברכה, בביתו גרה גם אם הגדולים הללו, ועל פי פקודתה התאספו כפעם בפעם כל בניה בבית בנה ר׳ מרדכי, ואז היתה בקשתה שיפלפלו בתורה, והיא האם המאושרה שמעה בשמחה את כל הפלפולים, הגם שלא הבינה העניינים, אולם גדלה שמחתה בראותה

הדור ר׳ אריה ליב מחבר ספר קצות החושן[39]) ושאר ספרים.

כי בנה ר׳ מרדכי היה המוצלח ויגצחם, אז קפצה הזקינה ממטתה ודלגה כאילה ברקודים אם הבנים שמחה, ועל שאלות בניה לשמחה זו מה היא? השיבה כי פחדה בכל עת שבנה ר׳ מרדכי מגודל עשירות ישכח תלמודו, אכן בראותה כי ככתו אז כחו עתה, על כן היא מאושרת מאד.

39) בספרי זכרון לראשונים הבאתי הערות חדשות לתולדות הגאון הזה, ואביאם פה בקיצור. כשהיה רב בראזנטיב, היה ממש רעב ללחם ואפילו שלחן לא נמצא בביתו והשתמש בקרש ששם על חבית אחת לשלחן. גם קרה בחורף שלא היה לו עץ לחמם הבית, אז ישב כל היום במטתו, ישב וכתב, ישב ולמד וכה חיבר ספרו קצות החושן, אכן קרה גם שמגודל הקור נקפא הדיו, אז שם את הדיו תחת הכר לחממו, וכאשר נתפרסם שמו בספרו קצות החושן נתקבל לסטרי והוטב מצבו.

הוא היה עמקן גדול, אבל קשה לשמוע, פעם אחת היה בלבוב וביקר את הג״ר יעקב ארינשטיין, ורמז הגאון לבנו רבי מרדכי זאב שהיה גאון וחריף עצום שיבחר מעידי עידיות מחידושיו ולהציעם לפני הגאון הזה, בנו הגאון עשה כן אולם הקצות לא ענהו דבר, אז סיפר רבי מרדכי זאב לאביו שכדומה לו שהגאון כמעט שלא הבין דבריו, אולם אביו שכבר ידע דרכו ענהו, בני לאט לו חכה כמעט רגע ותראה גדלו וכן היה כמעט עברה שעה תמימה קרא אותו וסתר כל בנינו מבלי השאיר אבן על אבן.

ושם בספרי זכרון לראשונים דף 11 כתבתי אלה הדברים ״כעין זה כתב לי י״ג וש״ב הגאבד״ק פלונסק מו״ה צבי יחזקאל מיכלזאהן שליט״א (הי״ד) וז״ל שמעתי מפי ש״ב הגאבד״ק סעראצק ששמע מפי ש״ב הגאון מו״ה יוסף שאול אבד״ק לבוב שפעם אחת היה דין תורה שם (בלבוב) ולא יכלו הבי״ד להכריע (הגאון בעל ישועות יעקב ודייניו) ופתאום נשמע שהגאון בעל קצות החושן בא לבובה ובקשוהו לסור לביתם והציעו לפניו הענין והוא לא אמר כלום ואמר שלמחרתו ישיב ולמחרתו בא ופתח פיו במתון עד שנדמה בעיניהם כאלו המה ע״ה שלא הרגישו בכל אלה, עכ״ל יד״נ הגאון המובהק מפלונסק שליט״א״.

הקצות החושן היה פעם אחת בפרעשבורג אצל הגאון הנורא מרן ר׳ משולם טיסמיניץ, וכבר היה ספרו קצות החושן חלק ראשון ע״פ תבל וכאשר התחיל להציע לפני רבינו משולם פלפול אחד הקדימו הר״מ ואמר בלי ספק יאבה כבוד הדר״ג לאמור באופן זה, ויאמר, לא, אז התבונן רבינו משולם כרגע ואמר לו בלי ספק דעתו לאמר באופן ובאופן זה. עד שלא נשאר להקצות מה לדבר, כי רבינו משולם תפס דרכו בלימודו וכיוון לדעתו, מה שיוכל לחדש באותו ענין. אז אמר לו מרן הקצות החושן, הנני אנכי עובד כעת בחלק שני על חו״מ, למה לי להתיגע עליו יאמר נא כבודו מה שאחדש בסימן ר׳ ומשם ולהלאה... הגאון ר׳ משולם התבונן בו כי נחלשה דעתו ויצר לו מאד על כי הכלימו והחליש דעתו דעת אדם גדול וקיבל עליו להתענות ב׳ וה׳ על כי ציערו. (פלא כי הג״ר יקותיאל ארי׳ קאמעלהאר ז״ל הביא עובדא זו בספרו דור דעה ולא ציין המקור).

שם בספרי הנ״ל. אחד מגדולי הדור בא לפני הקצות החושן ובידו חיבור גדול חבילות של קושיות הערות והשגות על הספר קצות החושן, הגאון קיבל ממנו החיבור והשיב לו „אני אשיב ואכתוב לכבודו״, עברו איזו שנים והזדמנו עוד הפעם בפונדק אחד, וישאלהו האיש בצהלת פנים וכמנצח לאמור הלא אדוני הבטיחני להשיב לי, ולא קבלתי שום תשובה, לא זאת היתה כוונתי רק כוונתי היתה כאשר אתה תחבר ספר בקצות החושן אז אשיב לך גמולך ואכתוב ג״כ עליו השגות.

בניו של הקצות החושן. א) הרב יוסף דובער הכהן רב בקשונו, וואדיסלוב, הובא ממנו חד״ת בספר אבני מלואים אבן העזר סימן נ״א ושם בסו״ס אבני מלואים תשובה ממנו ראה גם בשו״ת ברית אברהם יור״ד ל״ט, חושן משפט ח׳ ובכרם חמד יור״ד

רבי יהודה היה מקודם סוחר ואחרי כן מוזג בכפר קטן סמוך לעיר מולדתו קאליש, וגם אז עשה תורתו לעיקר ופרנסתו לטפל, נכדיו ידעו לספר אגדות שונות גם מעשי נסים שאינה ה' לידו במסחרו[40], אולם אחרי שחדל מסחרו ליתן פרי, עזב מקומו ונסע לבובה והיה למלמד, שם למד תורה עם בחורים מופלגים, שם כרת ברית עם הגאון ר' יוסף בעל פרי מגדים, שאף הוא היה מלמד בלבוב, לפעמים ביקר את אחיו בעל הקצות שהיה רבה של רוזנטיב ולמדו ביחד סדר נזיקין ואז החליטו לפרסם פרי רוחם; הספר קצות החושן וקונטרס הספיקות מהרב ר' יהודה.

רבי יהודה בהקדמתו להקצות לאחיו כותב „והנה חבלי עבותת אהבת המחבר... מביתי משכוני, והלום בית הדפוס הביאוני לפקח בעניניו ולעמוד על צפוניו, להרים מכשוליו ולהסיר בדיליו לא שקטתי ולא נחתי עד שת"ל בכי טוב גמרתיו" ושם כותב המחבר ר' ארי' ליב בהקדמתו „והנה בזמן עסק הדפוס היטב לעשות עמי אחי החכם השלם טובינא דחכימי מוהר"ר יהודה הכהן שתקע אהלו בק"ק לבוב כל ימי משך הדפוס, ראה ויספרה ויחקרה ודבר אמת והקרוב אליו יקריב על מזבח הדפוס וכל מה שהוא מדרך פלפול... ועלי' דידי' קא סמיכנא הפליא עמי חסדו בנפשו ובגופו ומאודו יהי' ה' מגן בעדו ותהי כזית הודו".

האחים הגאונים הופיעו לפני הגאון דלבוב מו"ה צבי הירש (בהג"מ ר' בעריש בן הג"מ בעל פני יהושע) להסכים על ספריהם, אכן לא הכירם ולא ידע מי המה, כעס עליהם ועל כל המחברים[41], שרובם ככולם בונים מגדלים הפורחים באויר ולא יתנו לב לירד לעומקה של הלכה, רק בולמוס התאוה אוחזתם להיות מחברים בישראל, וחבל על הנייר... והמה כאשר שמעו דבריו נסתתמו טענותיהם ולא השיבו דבר, רק בקשו רשות ממנו להשאיר בביתו הכתב יד ולעת מצוא אם ירצה, יעיין בו, וכה עזבו שניהם את ביתו בלבות נשברים, אולם הרב מיד כשעזבו את ביתו התחרט מאד על כי דיבר עמם קשות, ולקח את הכתב יד לעיין בו, ולגודל תמהונו לא הניחו מידו כל הלילה ומיד בבוקר צוה את משרתו לחפש את שני האורחים האלה

קע"א נפטר י"ט אדר תר"ג (שם בספרי דף 11 תמצא נוסח מצבתו). ב) הרב דוד הכהן הוא כתב ההקדמה להספר אבני מלואים. ג) אשת הרב ר' שלמה ליב הכהן רפאפארט טארנפאל ופראג. שמעתי כי בעת נתן הגאון את בתו לשי"ר לאשה לא ידע חותנו כי משכיל הוא, וכאשר הגיעה אליו החדשות כי חתנו יודע לדבר בשפת צרפתית רגז ושחק ואמר „יודע אני בחתני כי מדבר הוא לפעמים דברים בטלים כסבור הייתי שרק בשפה אחת ידבר הבל, ועתה אהה, גם בשפת צרפתית ירבה שיחה".

מגדולי תלמידיו. א) הגאון הגדול אשר ענזיל ——— סטרי. ב) הגאון הגביר שלמה זלמן פויזנר האדון מכפר קאסיוו בפלך פלונסק. ג) הג"ר שמחה נתן עלבערג רב דמאשציסק שהיה ג"כ מתלמידי הג"ר אפרים זלמן מרגליות ראה בית אפרים יור"ד ע"ד. ד) הג"מ משה רב דוואדיסלאב. הקצות נפטר בשנת תקע"ג.

40) ראה בספרי זכרון לראשונים דף 12.

41) ראה בספרי זכרון לראשונים דף 13. מאורע זה מסר לי י"נ הגאון מו"ה מנחם מרגליות הי"ד בעל נכדת הגאון, ורב בהארינטש.

ולהביאם אל ביתו, ומשק ביתו הביאם לבית הרב, אז כדי לפייסם הכין הרב סעודה גדולה לכבודם והזמין את כל הלומדים מעיר לבוב וסיפר שבחם לפניהם, כי האחים האלה המה גאוני ישראל ומצויינים בדורנו וכה נתקבל הרב ר' ארי' ליב לסטרי, ואחיו רבי יהודה בעל קונטרס הספיקות שספרו נספח להקצות החושן, והוא בסוף הספר [42]), נתקבל לדיין במונקאטש [43]) ומשם לרב בסוליש [44]) ומשם בשנת תקס"ב לרבה של סיגט.

הרב ר' יהודה זכה לבנים חשובים ונכבדים, כן כמעט כל צאצאיו, השתמשו בכתר הרבנות, היו גם שתדלנים ביניהם וראשי ישראל עד היום הזה [45]).

מגדולי בניו. א) בנו הרב מו"ה יוסף מרדכי דיין דסיגט חסיד וירא ה' מאד [46]). בספרי זכרון לראשונים הבאתי מה שמסרו לי נכדיו, שלפני פטירת אביו, נקרא לחדר אביו, ואמר לו אביו: בני! בך בחרתי בין הבנים למלא מקומי, והנני אשלח אחרי ראשי הקהלה לבקשם לחתום על שטר הרבנות... אולם הוא מאן בזה באמרו: אבי! זכור נא מה שכתבו גדולי ישראל, מה שעל החולה לחשוב טרם הפרד מארץ החיים, מחשבות יותר נחוצות מלהנחיל כס הרבנות לבנו, גם מי יודע אם לא תכלם עמי בארץ החיים על כן הרף מזה... והוא לא רצה להשתמש בכתר הרבנות, עם כל זאת יקירי עיר סיגט בחרו בו להיות דיין והתדבק בהרב הצדיק ר' מנחם מענדיל מקאָסוב. וטרם מותו נסע לקאָסוב אל הה"צ ר' חיים שמילא מקום אביו ר' מנחם מענדיל ושם נפטר ביום ב' אדר תקצ"ד [47]).

---

42) רבים מגדולי הדור הפליגו מאד בשבח ה„קונטרס הספיקות" ואמרו כי נמצא בו סברות ישרות יותר נכונות מבהספר קצות לאחיו, ראה זכרון לראשונים דף 13 הערה 1 בשם הרב מו"ה יצחק רב דקראל מחבר ספר זבד טוב, וכן אמר לי האדמו"ר ר' חיים האגר מאטיניא.

43) ראה בסוף ספר „מועדה רבה וזוטא" בתשובה להרב אברהם גאָטעסמאן, וראה גם ב„ערים ואמהות בישראל" חלק ראשון דף 384.

44) בספר חן טוב וזבד טוב להג"מ יואב „הגאון החריף המפורסם מו"ה יודא כ"ץ אבד"ק סוליש והגליל". וכן בספר שערי חיים לר' חיים מאיר הכהן (פר"ב תרי"ט) בדף כ"ו „כי הנה ראיתי בספר חדש אשר כבוד מחו' חיבר... הביא קושיא בשם הרב המאוה"ג הגאון החריף המפורסם מהו' יהודה כ"ץ אבד"ק סוליש"... כן מוזכר לשבח בספר פרי עץ עה"ת ראה להלן.

45) ראה בספרי „זכרון לראשונים", ובספרי „טויזנט יאָר אידיש לעבען אין אונגארן" כן בירחון „סיני" ירושלים תש"ה, במאמרו הגדול של החכם נפתלי בן מנחם בשם „קונטרס הספיקות וביתו בהונגריה".

46) היה חתן הגביר הנכבד ר' בנימין מדיאלטין, מטובו של ר' בנימין האריך ידידי הרב החכם ר' חיים בלאָך בספרו „ודע מה שתשוב" דף 83.

47) רבי יוסף מרדכי היה יושב רוב היום מוכתר בטלית ותפילין. וראש למשפחה נכבדה בסיגט, בנו היקר ר' יחיאל צבי כהנא היה אבי הרבנים הנכבדים ר' יוסף מרדכי כהנא דיין בטעטש, חיבר ספר דברי צדיקים ב"ח (תרל"ד — תרל"ו) ונפטר י"ב סיון תרנ"ו. ור' חיים אריה כהנא דיין דסיגט מחבר ספר חשוב דברי גאונים על חושן משפט ונפטר ט' שבט תרע"ז ועיין להלן, ועיין במאמר הנ"ל בעל קונטרס הספיקות וביתו

ב) בנו הר׳ נחמן אבי הנכבד וצדיק מו״ה יוסף ליב כהנא שהיה חתן הג״מ יחזקאל פאנעט רבה של קארלסבורג וכל מדינת טרנסילוואניה[48]).

ג) בנו הרב ר׳ יחיאל רבה של מאטע־סלקה, אבי הרבנים ר׳ כתריאל כהנא שמילא מקומו שם ברבנות, ור׳ חיים יוסף דוד כהנא מקראסני ועוד נכבדים חשובים. הוא זכה שהרבה רבנים מפורסמים יצאו מחלציו.

ד) בנו ר׳ שמעון צבי נפטר ונספד מהרב ר׳ אלעזר ניסן טייטלבוים.

ה) בנו ר׳ זאב וואלף גר בטשארדע אצל סיגט.

ו) בנו הר׳ לייבוש הכהן.

ז) בנו ר׳ יעקב יוקל, מאלה השלשה האחרונים לא נשאר זרע.

ח) בתו ניסל, אשת הרב הנכבד ר׳ שמואל זיינוויל כהנא. ר׳ שמואל זיינוויל היה תלמיד מובהק להג״ר מרדכי בנעט. מצאצאיו היותר מפורסמים, חתנו הגאון הגדול רבי יהודה מודרן — ראה להלן, — בנו הנכבד הר׳ יהודה כהנא חתן הגאון רבי יחזקאל פאנעט אבד״ק קארלסבורג והמדינה הנ״ל, נזכר בשו״ת מראה יחזקאל ז׳ ק״ז נפטר י״ג מרחשון תר״ס לפ״ק. בנו הגביר המפורסם ר׳ קלמן מיקירי ארץ אונגאריה. ר״ק היה חתן הגביר ר׳ פינחס סאמאטער מאוהעל ואב למשפחה גדולה.

רבי שמואל זיינוויל נפטר בשנת תרי״ח ונספד מהג״מ יקותיאל יהודה טייטלבוים[49]), שהיה אז במרחץ ברעב אצל סיגט[50]).

שבע עשרה שנה שימש הרב ר׳ יהודה ברבנות בסיגט, והיה מגדולי הדור המפורסמים בזמנו, בשנת תקס״ה נקרא לעיר גראָסווארדיין לשמש אצלם כרב ואב״ד אולם לא הטה אזנו להם.

גם הגאון ח״ס התיחס אליו כאל גדול הדור, וכאשר פרצה מריבה בקארלסבורג שרבים התאוננו על רבם שלא למד ושלא הגיע להוראה כתב החס״ס אל ראשי הקהלה שהרב יסע לנסיון לפני „ידיד נפשי הרב הגאון הגדול המפורסם מו״ה יהודה כהנא אב״ד דגליל מאראמארוש״[50]).

בשנת תקע״ט כ״ז ניסן נפטר הרב ומנ״כ בסיגט[51]).

בהונגריה, אולם הכותב הנכבד השמיט את חתנו ר׳ אלטר זולדאן וביתו.

48) נזכר בספרו של חותנו שו״ת מראה יחזקאל ק״א. ראה מה שכתבתי אודותיו בספרי „מקורות לקורות ישראל״ בערכו. ר׳ יוסף ליב היה מפורסם למוקיר רבנן ובעל מכניס אורח כמעט אין דוגמתו, בביתו מצא כל איש מרגוע לנפשו, ורבות פעמים שכב הוא על הארץ כי מסר נפשו לאורח, ומדה זו ירש גם בנו הנכבד ר׳ מרדכי. ראה גם בהקדמת הספר דרך יבחר.

49) רבי יקותיאל יהודה שהיה אז רב בדרוהוביטש, שמע כי נפטר הרב דסיגט (רבי יוסף שטערן, ראה להלן), בא לברעב לכוין את השעה בדבר הרבנות דסיגט, ובאותו פרק נפטר הר׳ שמואל זיינוויל והזמינו להספידו, ולקח את לב שומעיו בדבריו הנחמדים ונתקבל לרב.

50) אחרי מותו הוציא לאור חתנו הרב ר׳ יהודה מודרן ספר תרומת הכרי מהגאון רבי יהודה, והקדישו לזכרון עולם לכבוד חותנו הר׳ שמואל זיינוויל.

50) ראה בספרי מקורות לקורות ישראל דף 81.

51) מלבד ספריו קונטרס הספיקות ותרומת הכרי, נשאר אחריו ספר גדול בכת״י

נוסח מצבתו

פ״נ

הרב מו״ה יודא כהנא בעל מחבר ס׳ קונטרס הספיקות
בן המנוח מו״ה יוסף כהנא ונפטר ביום ה׳ כ״ז ניסן
„נאס״ף לעמי״ו ר״ב יהוד״ה״ הכהן הגדול לפ״ק
תנצב״ה

הרב ר׳ מנחם שטערן. מי שהיה דיין ומו״צ משנת תקס״ב נתקבל לרב ואב״ד על כל הפלך. הוא היה בן הנכבד ר׳ שמואל מדראגמערעשט הנזכר לעיל וחתן הנכבד מו״ה בנימין הנ״ל בעל האשה צירל.

מקודם גר במאניסטריץ[52]) ושם למד תורה בהתמדה רבה עם גיסו — בעל אחות אשתו — הרב ר׳ אייזיק, שנתקבל אחרי כן על ידו לרב בבארשא. ושם במאניסטריץ, שניהם התאבקו בעפר רגלי הרב הגאון מו״ה יעקב בעל חוות דעת[53]).

רבי מנחם לא זכה לשלוה בסיגט, משפחה אחת יצאה לריב עמו כאשר רמז זאת בספרו „דרך אמונה״[54]) בפרשת קרח. מקודם הוציאו עליו קול „שלא למד כל צרכו״[55]), וכתר הרבנות אינו הולמתו, ומוכרח היה לעמוד

על תנ״ך, ובשנת תרס״ח ראיתי אותו אצל נכדו הג״ר חיים ליב הכהן ז״ל.

52) הרב יצחק שמשון הורוויץ רבה דטשערנאָוויץ בהסכמתו על הספר דרך אמונה להרב ר׳ מנחם כותב „שמעתי תפארת גדולת חכמתו כי הרב הנ״ל היה נצר מטעיו מילדי הנ״ל (מאניסטריץ) ושמעתי ממכיריו כי יהללו מאד״.

53) כותבי תולדות הגאון חוות דעת לא הזכירו את העיר מאניסטריץ בין המקומות שבהם שימש ברבנות.

54) ראה בספר מלחמת מצוה (סיגט תרמ״ח) דף ד׳ ע״ב „אמנם כן נמצא בעירנו (סיגט) משפחה אחת מקצתם יראי ה׳ אך להיותם אנשי ריב ומחלוקה כי זה שבעים שנה אשר יבערו אש המחלוקה בקרב מחנותינו כידוע מגודל צערו של אותו זקן כ״ק אדמו״ר מרן יקותיאל יהודה טייטלבוים אשר היה לו מהם ולהרבנים הקודמים לו, ועיין בספר „דרך אמונה״ על התורה מהגאבד״ק מו״ה מנחם מענדיל וללה״ה בפרשת קרח בתחלתו״. הרב ר׳ מנחם היה טרם נתקבל לסיגט דיין בקאליש תחת הגאון ר׳ יעקב בעל חוות דעת. נסמך מהגאון ר׳ משולם טיסמיניץ, גם שמע תורה מפי הה״צ ר׳ משה ליב מסאסיוו, והתעכב בביתו ימים וחדשים, נכדיו מסרו לי כי לא זכה מקודם לשלום בית, ורק הה״צ ר׳ משה ליב עשה שלום ביניהם, ראה בספרי זכרון לראשונים דף 16.

55) על גדלו בתורה יש לנו עדים נאמנים, הלא היה נסמך להורות מהגאון משולם טיסמיניץ שהעיד עליו כי מצאו בקי בכל ד׳ חלקי שו״ע ובש״ס ופוסקים„ וכמעט ידע בע״פ כל הבית יוסף, וכאשר נתקבל הגאון בעל חוות דעת לקאליש, ביקש דוקא את ר׳ מנחם לבא שמה לדיין ומורה צדק. הגאון ר׳ יעקב ארינשטיין מלבוב במכתבו אליו יתארהו „הגאון המובהק צדיק תמים נ״י״, הגאון ר׳ מרדכי זאב איטינגא מלבוב, בהסכמתו שנתן על הספר דרך אמונה כתב „כמו זר היה בעיני הפצרת הרב להסכים על מחברת הקודש של מר חותנו הגאון הצדיק המפורסם, כי מי חרש אשר לא שמע פרשת גדולתו וחסידתו או מי עור אשר לא יראה כי רוח אלקים מרחפת על פני מי תבונתו, היראה חתולתו, האמונה אפודתו, מחברתו היא תהלתו דבריו יגידו תפארתו״. בשו״ת מראה יחזקאל להרב ר׳ יחזקאל פאנעט רב הכולל של כל מדינת זיבנבירגען

לפני הגאון רבי משה סופר לנסות אותו ולהעיד אם ראוי הוא לעמוד בראש בעיר סיגט והגליל[56] ואם כי שב מפרעשבורג ובידו תעודה מהגאון כי הוא גבר בגוברין, ומי שימרה את פיו לא ינקה, עם כל זאת שמו מכשולים על דרכו, אכן הוא לא שם לב להם, רק הוסיף בעבודתו לעמוד בפרץ ולתקן כל מה שצריך תיקון.

אגדות שונות יספרו בסיגט אודותיו וכולן הנה עטרת חן לראשו, כאב רחמן היה לכל מר נפש, שמע מכאובם השתתף בצערם ועזר בכל כחו להם.

הוא לא צמצם עצמו בד' אמות של הלכה, רק שם עינו ולבו על כל הפלך. רגיל היה לבקר את כל המקומות שבפלך שלו לתקן ולחזק בדקי היהדות, ולא עזב המקום עד שזכה לעשות שלום ולתקן כל מה שהיה נחוץ לתקן.

הרב ר' מנחם לא נתן עיניו בכיסו, כאשר ראה כי עבודתו להשגיח על כל הכפרים וערי הפלך, קשה מאד לאיש אחד, העמיד שני רבנים במחוזו לעזור לו בעבודתו, בעיר בארשא[57] העמיד את הרב ר' אייזיק, ובווישאווא

בתשובה ק"ב הערוכה אליו הוא כותב "ידיד ה' וידיד נפשי הרב המאוה"ג המפורסם ערוגת הבושם שלשלת היוחסין צדיק ונשגב נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מו"ה מנחם מענדיל אבד"ק סיגוט", וכן נזכר בכבוד רב בשו"ת שערי חיים דף ל"ד האם לא למד די צרכו?

56) בספרי "זכרון לראשונים" דף 16 הערה ג' הבאתי מה שמסר לי אדוני אבי בשם הרה"ח ר' חיים שמואל ז"ל נכד הרב ר' מנחם אדות המחלוקה... וכאשר בא לפרעשבורג וסיפר לו סיבת בואו והראה לו התרת הוראה מהגאון רבינו משולם טיסמיניץ וששימש בדיינות תחת הגאון חוות דעת, לא רצה הח"ס אפילו לנסות אותו, רק ביקש אותו לאמר איזה דבר חידוש, אולם הוא מיאן בזה, ודוקא ביקש מהח"ס לנסותו ודוקא בד' חלקי שו"ע טור וב"י, והעיד הח"ס במכתבו שהרב ר' מנחם הוא אחד מן הגדולים בזמננו וכל המפקפקים בגדלו יענשו מן השמים.

57) בארשא, היא העיר השלישית במארמארוש שזכתה לרב, סיגט, חוסט, ואחריהן בארשא. הרב דבארשא ר' אייזיק היה גיסו של הרב אב"ד דסיגט ה"ה ר' מנחם. ומה שנמצא בשו"ת ח"ס חו"מ נ"ג תשובה להרב מו"ה ישראל אב"ד דגליל בארשא, לא על בארשא שלנו כוונתו.

טובה של בארשא ומספר אוכלוסיה בימיו לא נודע לנו, רק נודע לנו שבשנת תרט"ו נתקבל שמה לרב הרב יעקב צבי וואלדמאן, ובימיו היתה בארשא קהלה גדולה הלא היו אז בבארשא "בית המדרש הישן, בית הכנסת, ובית המדרש וקלויז ומנינים קבועים" (שו"ת אבני צדק או"ח י').

לדאבוני סבל הרב יעקב צבי די צרות בבארשא על לא דבר, ראה במהר"ם שיק יור"ד רי"ט מכתב לראשי קהל בארשא ושם "שמעתי ותרגז בטני מקול מחצצים מגרי מדון במרא דאתרא היושב על כסא הוראה בצדק ובמישור ט"ו שנים בקהלתכם וקמו מאנשי עירו החייבים בכבודו וימירו את כבודו בקלון ודורשים לגנאי את אמרי פיו כאלו נגע בכבוד הרב הצדיק... לזאת החרימו אותו ואת כל המבקשים תורה והוראה ממנו, והרב נ"י עומד וצווח דיעמדו עמו לפני בית דין ואין שומע לו כאשר הועד לפני מהרבה ויחידי סגולה מקהלתכם וכאלו העולם הפקר... ואם בכל אלה לא תשמעו, הרי אני מוכן ומזומן לצרף עצמי עם שאר רבנים המפורסמים להציל עשוק מיד עשקו"... ואם כי במהר"ם שיק לא נזכר תוכן העובדא אבל במכתבו של הגאון אברהם יהודה הכהן

את הרב ר׳ זונדיל[58]).

אבד״ק בערעגסאס לראשי עם ישראל בבארשא, נמצא מפורש כל מה שקרה שם. ראה בספר ויצבר יוסף (אַראדעא תרצ״ו) להרב ר׳ יוסף הכהן שווארטץ שם מכתבו של הגאון ר׳ שלמה זלמן עהרנרייך הי״ד שם גילה טפח, מה שעשו עם רבם שנתקבל שם בשנת תרט״ו והרביץ תורה ״עם תלמידים מקשיבים והולכים בתום״,... ״והקול נשמע בכל מדינת אונגארן כי כן עשו חסידי ויזניץ בקנאתם קנאת רבם... כי התפארו (חסידיו) כי ״צמח״ (שם הספר שחיבר הה״צ ״צמח צדיק״) במספר ״מנחם״ ובכן רבם הוא משיח וכן כתבו בפנקס שלהם ועל זה אמר הרב אב״ד דשם כי אמונה כזאת ועבודת האנשים המאמינים בה זרה, ויהי כשמעם דבריו נאספו עליו באכזריות חימה וימררוהו וירדפוהו להסירו מכסא הרבנות כל ימות עולם וגם פרסמו מכמורת החרם והנדוי על כל אשר יקראוהו בשם רב או יבא לדון לפניו ולשאלו בדיני איסור והיתר ויקימו להם מלמד תינוקות לרב ומורה, ישומו ישרים על זאת איכה נעשית תועבה הזאת בישראל לחלל שם שמים וכבוד התורה ולומדיה״.

ובספר ״תולדות קול אריה״ (קלייניוארדיין ת״ש) בדף קמ״ו, תמצא גם כן מכתבו של הגאון בעל קול אריה הנ״ל שערך אל הה״צ ר׳ מנחם הנ״ל ובתוך דבריו ״ועתה פערו פיהם לבלעו ואת נפש ביתו... בקנאם קנאת כבוד אדמו״ר באמרם כי דיבר שלא כהוגן וכשורה נגד כבוד אדמו״ר... והקול נשמע בכל מדינתנו כי איזה שוטים ופתאים התפארו ואמרו וכתבו בפנקס כי ״צמח״ בגמטריא ״מנחם״ ורבם משיח״, ועל זה אמר הרב ״כי אמונה כזאת ועבודת האנשים המאמינים בה זרה״... ושם הוא מבקשו שיכתוב בעצמו לבארשא ״ולהעמיד את הרב על קנו ויחיו את נפש הרב ונפשות ביתו״.

ושם בדף ע״ט תמצא כי הושיבו בית דין לשמוע טענות בני העיר על הרב אב״ד והרב בעל קול אריה היה אחד מן הנבחרים ושם ״שהיו פלגאים על הרב הגאון דשם שלא הטה שכמו להיות עפר תחת כפות רגלי רבם, והעיד אחד דבר מכוער עליו והתרה בו הקול אריה ג׳ פעמים שיגיד האמת בתורת אם לא יגיד בזה הלשון ״זאָג דו רשע, דו האָסט אליין געזעהן? והשיב הן, והקול אריה ברך אותו שיזכה כן לראות בעיניו לילך מכאן כאשר ראה בעצמו המעשה המכוער אצל הגאון המובהק הזה ונפל שם בחלשות באותו מקום והובילו לביתו ואחר איזה ימים מת ר״ל״. הרב נשאר על מקומו עד יום מותו תרמ״ג כ״ז אב, היה גאון גדול ומחבר ספרים חשובים נזכר גם בספרי מהר״ם שיק, דברי חיים ועוד. בנו הרב משה עזריאל נתקבל אחרי מות אביו לדיין ומאז לא פסקה תורה בבארשא. בשו״ת ערוגת הבושם או״ח קנ״ט נזכר הגאון ר׳ חיים מרדכי יעקב גאָטליב משם, והרב שלמה ליב מגיד (שם תשובה ק״ל) ועוד לומדים חשובים, שם גרו צדיקים הה״צ ר׳ פינחס ובנו הה״צ. בשנת תר״ץ נשרפה העיר בארשא ע״י הרשעים ימ״ש שונאי ישראל מרומניה.

58) סיגט, חוסט, בארשא, ווישאווא, בסדר זה נתקבלו הרבנים במאראמארוש.

רבי חנוך זונדיל תלמידו של הרב ר׳ מנחם נתקבל שם לרב, אחרי כן עזב את העיר ונסע לארץ ישראל ונפטר בצפת זקן ושבע ימים, נזכר בשו״ת בית שלמה או״ח ס״ה. הרב ר׳ יוסף יוזפא שהתפאר שלמד תורה חדשים אחדים כשהיה צעיר לימים מאד מפי הגאון רבי משולם טיסמיניץ היה אחריו רב, ראה ספרי פאר חכמי מדינתנו דף פ״ה. אחריהם נתקבל הגאון רבי שמואל שמעלקא גינצלער יליד אוהעל וחתן הגביר מו״ה יצחק ליב כהנא בר׳ שמואל זיינוויל חתן הגאון בעל קונטרס הספיקות שנזכר לעיל. כשהיה צעיר לימים מאד נתקבל לרב בווישאווא (אויבר ווישאווא), והגאון רבי יוסף שאול בעל שואל ומשיב ברכו בברכה (א—צ״ד) בכתבו ״והנה שמחתי אשר הודיעני כי הונף וכי הורם להיות אב״ד בקהלתו״, וחותם באהבה ובברכה. שימש שם ברבנות חמשים שנה, נפטר ה׳ אייר תרע״א. יוצאי חלציו הוציאו לאור ספר ״משיב נפש״ על התורה. מאז זכתה העיר להיות אכסניא לתורה ושימשו שם גדולי הדור וראשי ישיבות

בעבודתו הפוריה, ברא ר׳ מנחם תקופה חדשה במאראמארוש, כי כאשר ראה את עני עמו בכפרים הקרובים והרחוקים, יהודים רחוקים מנימוס, יהודים ערטילאים, יהודים בלי תורה ומצוות, ואחרי העבודה, הם יושבים בחוגי הרומנים והרוטנים נכרים פראים, יושבים ושומעים שיחותיהם, שיחות בטלות, נגש בכל כחו לתקן את המעות, בקרם מעת לעת, ולמדם דעת, תיקן תקנות, חק חוקים, עוררם על תפלה בצבור, ובפרט בשבתות וימים טובים, ובמקומות שלא היה מנין, דבר אל לבם לילך בשבת אל הכפרים וערים הקרובות להם, וכדי לידע מי ומי רשאים לילך, מדד תחומי שבת בכל מקום ומקום כדי להודיעם אל איזה מקום הם מותרים לילך, ואם המקום היה רחוק ונצרך עירוב, הניח להם עירוב והסביר להם דיני ערובי תחומין, גם עשה שלום בין הנפרדים, ובפרט בין איש ואשתו, בין שכנים וסוחרים, בין תגרים ובעלי מלאכות עד שהתפאר בסוף ימיו — כאשר ראה כי הצליח — עם פלך מאראמארוש באמרו: „מאראמארוש היא גני... ואני נטעתיו״.

ביותר מסר נפשו על שמירת שבת במחוזו, כאשר שמע שהרבה אנשים אינם נזהרים בשמירתו, ושהרבה חניות היו פתוחות, מכרו וקנו בשבת, מיד ביקרם והרעיש עולם על קדושת שבת ובכל כחו ניסה להשפיע עליהם.

עד היום יספרו מעשה נורא שקרה בכפר ריזאוולי [59]), באחד שהתעקש ולא שמע לאזהרתו שהזהירו מעת לעת שלא לחלל שבת, אז קרא הרב את כל היהודים לאספה, לקח את הגמרא שבת, צוה להדליק נרות ולפתוח את ארון הקודש, פתח את הגמרא וקרא בקול בדף קי״ט ע״ב... „אין הדלקה מצויה אלא במקום שיש חלול שבת שנאמר (ירמיה) „ואם לא תשמעו אלי לקדש את יום השבת ולבלתי שאת משא... והצתי אש בשעריה״. ביאר הרב להם את דברי חז״ל והזהירם מבלי לפרוץ גדר כי קללת ירמיה בא תבא. לא עברו ימים רבים ודליקה פרצה ואכלה את כל רכושו וקנינו של המסרב הזה.

הג״ר אליעזר דוד גרינוואלד משם נתקבל לסאטמאר ור׳ מנחם מענדיל האגר, ועוד לומדים, ומהם נזכרים בספרי שו״ת, ר׳ דוד נייוויטש תלמיד מהר״ם שיק (מהר״ם שיק או״ח כ״ג פ״ה, יור״ד ק״ז ועוד) ר׳ אברהם חיים איינהאָרן מחבר מפורסם (ערוגת הבושם יור״ד ק״י) ור׳ אליעזר מאיר שיפמאן חתן הנכבד ר׳ צבי הירש העלער מסיגט, היה דיין ותופס ישיבה שם, ומשם נתקבל בשנת תר״ס לרב בניר־לוגאש מחבר ספר אם לבינה. שם גרו בני המשפחה הנכבדה „פרוכטר״, הגביר מו״ה יהודה אריה (חותן הגאון ר׳ נפתלי הכהן שוואַרטץ רב דמאַד) בן הגביר מו״ה שמואל (שהיה חתן הנכבד ר׳ נחמן כהנא בן הגאון בעל קונטרס הספיקות) בן הגביר מו״ה אליהו, כולם היו מצויינים לאוהבי תורה ולבעלי צדקה ומפורסמים בכל הארץ.

59) רבני ריזאוולי הנודעים לנו, הרה״ג זקן מופלג בתורה ובמדות חסידא ופרישא ר׳ יצחק מנחם קיזעלניק נפטר י״ח כסלו תרע״ו, בנו הרב שמואל שמעלקא דיין דריסקיווע נתקבל על מקומו. הרב חיים מרדכי יעקב גאָטליב שהיה דיין ומורה במיידאן, בארשא, נתקבל לרב בריזאוולי ומשם נתקבל לרב אצל קהל ספרדים במישקולץ, הוא היה למדן מובהק, ותלמיד אדמו״ר ר׳ משה גרינוואלד — חוסט ומוזכר בספרי שו״ת ערוגת הבושם כ״פ, הרב יחיאל פאָגעל מריזאוולי נזכר בשו״ת מהרש״ם ח״א תשובה קל״ז.

עוד היה מעשה, שהרעיש בזמנו את כל השומעים, פעם אחת בא אל אחד הכפרים ומצא גביר אחד עושה מלאכה בבהמותיו בשבת, הוכיחו הרב, באמרו אם ישמור את השבת כראוי תשלוט ברכה במעשי ידיו... אולם העשיר קשה עורף היה, ולא שמע בקול הרב, אז פתח הרב את פיו ואמר: רבונו של עולם! כלום נתת לאדם הזה בהמות רבות כדי לעבוד בהם בשבת? הלא נתת לו רק כדי שישמור את השבת, לא עברו ימים ואבד האיש הזה כל רכושו.

הרבה הצטער הרב על שיום השוק נקבע בסיגט ביום הששי, גם השתדל אצל הממשלה שידחו את יום השוק ליום אחר ולא עלתה לו, אף על פי שפיזר כסף רב לשם זה, אכן רגיל היה לצאת מביתו בכל ערב שבת בעוד היום גדול לבוש בבגדי שבת בין אנשי השוק לעוררם לשוב הביתה, ואלה בני הכפרים, הרחוקים מעיר סיגט, לא הניחם לשוב הביתה מחשש חלול שבת ושבתו בעיר סיגט.

עד היום מספרים בני כפר גאניטש[60], מה שעשה הרב דסיגט במקומם, כאשר ביקרם פעם אחת וראה שאין שם מקוה, והשוחט התנצל לפניו כי אין איש במקומו לעזור לו בבנין המקוה, קם הרב ר' מנחם ואמר: הנני לעזור לך, ומיד נגש אל העבודה, קצץ עצים, חפר ובנה עד שהשיג מה שרצה, מקוה כשרה לבנות גאניטש.

„כל[61]" ימי חייו היה מתמיד גדול בלימוד התורה, וכל סדר למודו היה, בגמרא ופוסקים ראשונים ואחרונים לכוון הלכה, כאשר גם כן הניח אחריו ברכה, חיבור גדול על כמה הלכות בד' חלקי השו"ע ובפרטות על הלכות רבית[62]" יש כרך גדול באריכות לערך ארבעים בויגן בביאור הגמרא ופוסקים וכל חידושיו על דרך האמת לכוין הלכה ממקורה, מקור מים חיים ותמיד היה מזהיר על זה שעיקר הלימוד יהי' לידע דיני התורה ממקורם ולא להרבות בפלפולים בדרכים שאינם נוגעים לענין הדין וכו' ומעת שנתקבל בגליל זה אשר שימש בכתר הרבנות שתים ושלשים שנה, תיקן תקונים רבים ביגיעה רבה בעניני שוחטים ובודקים, מקוואות ובתי כנסיות וממש היה נותן נפשו על עניני הבאות שלום, השגת גבול והיה משתתף תמיד בצרת הצבור ונשא בעול עמהם וסבב את הגבול מדי שנה בשנה ודרש להם בשבתות מעניני שמירת שבתות וימים טובים ודרכי התורה והאמונה והיה מתעכב בכל מקום ומקום עד שגמר כל העניינים שהיה צריך לתיקון והיה מסתפק

---

60) בגאניטש שמש ברבנות הרב הגאון ר' יהודה יואל דייטש, בספרי שאלות ותשובות מהגאונים דזמנו, מוזכר שמו בכבוד גדול. אדמו"ר בעל ערוגת הבושם (יור"ד רל"א) יתארו בתוארים נשגבים מאד. כן היה בגאניטש הה"צ ר' מאטילי תמצא שמו בין החותמים על הספר ערך שי.

61) דברי חתנו הרב ר' יוסף בהקדמת הספר דרך אמונה.

62) מלבד ספר זה נשאר חיבור גדול על תהלים ואוצר שאלות ותשובות מה שהשיב הוא לשואליו ומה שהשיבו לו גדולי ישראל והיה למראה עיני תשובות מהג"מ יעקב אריינשטיין בעל ישועות יעקב ועוד גאונים.

במיעוט ובצמצום בכל עניניו והיה כותב הכל למזכרת עד שגמר כל החיבור הזה על כל פרשיות שבתורה".

בשנת תקצ"ב, ביקר את העיר סיגט הרב הג"מ חיים מאיר זאב הכהן אבד"ק סוליש והגליל [63]) כדי לרחוץ את בשרו במי מלח. הרב ר' מנחם מענדיל ביקר את החולה יום יום וכאשר ראה כי קרוב קיצו צוה לו שיתוודה, אז הבין הרב כי הוא קרוב למות "ופניו צהלו מרוב שמחה ואז הבנתי כי זוהי מיתת צדיקים" [64]), וקרא עליו הספד מר.

הרב מנחם נפטר תקצ"ד ט' אדר בגיל ע"ה. חתנו הרב ר' יוסף הוציא לאור ספרו "דרך אמונה" [65]). חלק ראשון נדפס בטשרנאָוויץ שנת תרט"ז, בהסכמות הגאונים ר' יצחק שמשון הורוויץ אבד"ק טשרנאָוויץ ור' ענזיל צאזמיר רבה של סטרי, על חלק השני תמצא הסכמת הגאון ר' מרדכי זאב איטינגא — לבוב.

נוסח מצבתו (ובראשי החרוזים תמצא שמו רבינו מנחם מענדיל בן רבי ש'.

"הצדיק אבד ואין איש" לפ"ק.
רנה בקנה נמור ונבחר מחיים נהי חלחלה מלאה
מתנים עינינו נגרה דמע יהפכו למים בנפול נזר
ראשנו בצהרים יקדרו שמים כי פנה מאתנו הרב
הגאון הקדוש חסיד ועניו מו"ה מנחם מענדיל שטערן
אבד"ק, של"ח ט' אדר תקצ"ד לפ"ק
תנצב"ה

אחרי מותו יגעו עמלו ידידיו למנות את חתנו הרב ר' יוסף שטערן — יליד מאראמארוש — לרב גם הה"צ ר' חיים — שהשפעתו היתה רבה במאראמארוש — מקאָסוב, וביקר את הפלך לטובתו והשתדל הרבה לטובת הרב ואם כי חסידיו תמכו בו, אבל רוב תושבי עיר סיגט ומשפחת כהנא [66]) שמו עיניהם בהרב ר' אלעזר ניסן טייטלבוים בנו יחידו של הגאון רבי משה טייטלבוים רב מאוהעל.

שני נכבדים נשלחו מסיגט לאוהעל לטכס עצה עם הרב ר' משה ועם בנו בדבר הרבנות, השליחים היו: ר' משה כ"ץ ור' מאניש פּאָלאק.

השליחים שבו לסיגט ובידם מכתב מהרב דאוהעל נכתב אל ראשי קהל

---

63) ראה סיני כרך כ"ח מאמרי הגדול "נכדי הרמ"א והשפעתם באונגאריה".

64) דרך אמונה ח"ב טשרנאָוויטץ תר"כ פרשת שמיני דף ו'—א'.

65) ראה גם להלן בתולדות חתנו המוציא לאור הרב ר' יוסף בנוגע הספר "דרך אמונה".

66) הגביר ר' קלמן כהנא שהזכרתיו לעיל וגם להלן, שהיה אז בבית חותנו הגביר ר' פינחס סאמאטער באוהעל, ולמד בבית מדרשו של הג"מ משה טייטלבוים, היה השתדלן, ובני משפחתו שהיו גבירים וקצינים שמעו לו.

עדת סיגט, וזה לשונו [67]).

„היות שמעתי כי אתם מבקשים רב ומורה לקהלתכם, הנני בזה להודיעכם, כי בני יחידי ראוי לאותה איצטלא, והוא גדול כאחד הגדולים בחריפתו ובקיאתו בצדקתו וקדושתו, ואם כי כלום אב מעיד על בנו, אולם אנכי אגלה טפח ומכסה טפחיים ולא תבושו בו בעולם הזה ולא תכלמו בו לעולם הבא".

שנים ושמונים אנשים חתמו על שטר הרבנות [68]), קצבו משכורת לו 300 זהובים לשנה, וכה בא בלוית אביו ז"ל, מקרוב ומרחוק התאספו לקבל פניהם.

ידידי הרב עמלו לתקן תקנות וליסד חבורות לחזק הכל על יסודות חזקים, כפעם בפעם השתתף גם הרב עמהם והופיע על האספות, מצאתי חתימתו על התקנות דחבורה קדישא, אכן הימים הטובים האלה לא ארכו, כי כמעט עברו לו חמשה חדשים לביאתו, וכבר התחילו קטטות.

הרב גמר מיד לעזוב את העיר ולשוב לאוהעל, אבל אביו ואחדים מידידיו וחסידיו מנעו אותו מלעשות כן. בחשבם אולי ואולי יזכה למנוחה, הלא סוף כל סוף אנשי סיגט ובני הגליל חסידים המה, מאמינים בני מאמינים, נוסעים לצדיקים, והלא גם רבם, צדיק בן צדיק הוא, אכן טעו, הרב לא זכה למנוחה והמחלוקות גברו יום יום. שונאיו באו עליו בעקיפים, רכילות ומסירות להדאיב את נפשו להרעיב אותו ואת ביתו ולהדפו ממצבו, גם הגישו טענותיהם לפני שרי המחוז והוסיפו בשקרים וכזבים, ושם התאוננו כי כל כספם אשר ירוויחו בזעת אפיהם, עליהם למסור להרב, ושם, הוסיפו לשפוך שיחם לפני השרים, כי רק משפחת כהנא חפצו וחפצים בו „המה הביאו אותו — מבלי לשאול את פיהם — מפולין על אפם ועל חמתם ופזרו הון רב — כסף עניים — עליו, והלא, עליהם לשלם מס־הסבלנות, הפרנסה לקויה מאד ואין ביכלתם לשלם להרב, וכדי להכעיסם המה — ראשי משפחת כהנא — הוסיפו על שכרו, על כן —הם מבקשים את ראשי הממשלה לצוות על הרב לעזוב מקומו ולחזור אל המקום שמשם בא".

---

67) ראה בספרי זכרון לראשונים דף 25, שם הבאתי את מכתב זה, שהעתקתיו מגוף כתב ידו שהיה אצל החסיד ר' ליב כ"ץ.

68) שן בספרו „שוחרי אלקים בין הרי הקרפטים", ושם: כי רוב הקהלה לא חתמו מטעם שלא מצאו בו חפץ, כי רובם היו חסידי קאַסוב ובחרו בהרב ר' יוסף שטערן חתן הרב ר' מנחם ז"ל ואחדים לא רצו ברב כל עיקר.

הרב ר' אלעזר ניסן נולד בשנת תקמ"ו ומת ח' תשרי תרט"ו בדרוהוביץ. היה חתן הרב ר' אהרן רב בחאדרוב, בעל האשה המלומדת ומושכלת רוזא בלימה. רבי אלעזר ניסן לא זכה למנוחת נפש, כל ימיו סבל צער ופזור הנפש וישב רוב היום בדד סגור בהיכלו ודבר לא היה לו עם איש, לא התערב ולא החניף לאדם, ולא ניסה להרבות רעים וידידים, ישב עם טלית ותפילין ולמד תורה, בניו היו: הרב יקותיאל יהודה טייטלבוים אחד מגדולי הדור בימיו, הרב שמואל רב בגארליץ ור' נחום בדרוהוביטש, בת אחת היתה לו שהיתה נשואה להרב ישראל הכהן רפאפארט רב בטארנא, ראה באריכות תולדות רבני טייטלבוים בראש ספר ישמח משה על נ"ך.

ואם כי ידידי הרב, השיבו על דבריהם שכל מה שכתבו כזב המה, ושמעולם לא השתתפו עם כספם לשום דבר גם ימאנו לשלם אפילו מה שהבטיחו לו ושהמה עזי פנים, ותמיד יצערו את הרב, גם העיזו לנתק הציצית מטליתו בשעה שהתפלל, ובכל עת שהרב דורש, כדי להכעיסו, המה יצחקו וידברו בקול גם העיזו לשבור חלונות ביתו.

אהובי הרב קראו לאספה, אכן אין איש נענה לבקשתם, גם התאמצו לדבר אל ידידיו וחסידיו לתמוך את הרב בכסף אולם קריאתם היתה כקול קורא במדבר, אשתו המשכלת עזבה את העיר מבלי לשוב שם, אולם הרב שמע גם הפעם לעצת ידידיו לחכות, אולי ואולי.

ופתאום צרה חדשה, צרה אשר דכא לעפר נפשו בא, השוחט מקרעטשיניוו.

השוחט משה מקרעטשיניוו, אשר בשלו כל הסערה הזאת, ואשר שמו נזכר בספרן של צדיקים, ובארכיוו דעיר סיגט ואשר גרם שהרב עזב את עיר סיגט. היה חסיד קאָסוב, וחסידי קאָסוב ובראשם הה"צ ר' חיים האגר עמדו לימינו והגינו עליו בכל כחם ואם כי שאיזה גאונים תמכו את הרב מסיגט ואסרו אותו, עם כל זאת מצא גם השוחט תומכים ושחט גם אחרי כן. נראים הדברים כי הרב הדיין דסיגט[69] ושנתקבל אחרי כן לרב ה"ה ר' יוסף שהיה ג"כ מחסידי קאָסוב היה בין המתירים, כי בכל הפולמוס ובכל המכתבים שקיבל הרב ר' אלעזר ניסן לא נזכר שמו בתור דיין כראוי. שמונה גדולי ישראל יצאו לעזרת הרב, אבל החסידים חסידי קאָסוב[70] לא

---

69) הרב ר' יוסף כנראה נתקבל — במות חותנו הרב ז"ל וכשנתקבל הרב ר' אלעזר ניסן לרב — לדיין ומורה צדק, ראה נא בספר אבן המאיר ח"ב וויצען תרס"ט מהרב מאיר ה"ק אבן. שם נדפס תשובה מהג"ר ליפמן שטיין רב דסוליש וגליל אגוטשא, ערך אל "שלום על דיני ישראל, צדקתם כהררי אל, עוסקים בתורת יקותיאל ה"ה אהובי הרב הגאון המפורסם כש"ת מו"ה אלעזר ניסן נ"י וה"ה הרב הגדול מעוז ומגדל כש"ת מו"ה יוסף נ"י היושבים על מדין בק"ק סיהאט והגליל יזכו מהרה לבנין אריאל" התשובה נכתבה ביום א' י"ט לירח שנולד בו מש"ה רב"ן (תקצ"ז) לפ"ק.

שם השיב על המקרה שקרה כי הרבני הירא וחרד מו"ה חיים אליעזר מק"ק סיהאט נטבע בנהר טייו, ראה להלן.

קרעטשיניוו. כפר עם הרבה אוכלסין ישראל. הרב הראשון שם, היה הרב דוד נתן דייטש בן הגאון ר' יוסף יואל שהיה רב בחאדרוב ומחבר ספר יד יוסף וגיסו של הגאון יקותיאל יהודה טייטלבוים ראה מה שכתבתי בסיני כרך כ"ו במאמרי "רבני אונגאריה שעלו לארץ ישראל". כמדומה לי כי הרב דוד נתן הוא הוא המוזכר בשו"ת שואל ומשיב א' קנ"ט "בשנת כת"ר הגיעני תשובה מהרבני החריף מו"ה דוד נתן (שם גם "וואַלף מסטרי") וכעת הרב אב"ד במדינת הגר בישוב סיגוט", אחריו היה הרב צבי הירש ריינמאן וצאצאיו. כן שימש שם בדיינות הג"ר מאיר דוד טאבאק ראה להלן, כן שימש שם בהוראה הרה"ח יצחק שכטר נכד הג"ר מנחם מענדיל רב דסיגוט, ראה שו"ת נטע שורק ט'.

70) הה"צ מקאָסוב ר' חיים, היה בן הצדיק ר' מענדיל, ואב להה"צ ר' מענדיל ראש להדינסטיה "וויזניץ", לו היו מעריצים וחסידים במאראמארוש, ורגיל היה לשלוח שוחטים לאלה המקומות וכמה פעמים פרצו ריבות ומחלוקות עד לב השמים, בין הרבנים

השגיחו לכל האיסורים ההם והמלחמה התלקחה.

הגאון ר' מאיר א"ש רבה של אונגוואר — בשו"ת אמרי אש יור"ד ב' — השיב להרב דסיגט:

„לכבוד ידיד ה' וידידי הרב המאור הגדול הגאון המופלא ומופלג דובר מישרים סיני ועוקר הרים מנה בן מנה קנה חכמה קנה תבונה כקש"ת מו"ה אלעזר ניסן נר"ו אב"ד דק"ק סיגט והגלילות יע"א.

מכתבו היקר הגיעני, וארא את אשר קרה בישוב אחד כי כ"ה משה שוחט אשר שם בחנוכה העבר, הוציא נבלה מתחת ידו, שחט ולא בדק בסימנים ובדק הריאה והכשירה וצלו ואכלו מן הכבד ואח"כ נמצא הוושט שלם, ומתחלה דן אותו מעכ"ת לזכות, יען היה בעיניו בחזקת כשרות, ומכל מקום אמר לו מעכ"ת נר"ו כי לא ישחט זמן מה וגם יבוא על נסיון להראות סכינו לפניו, אחרי כן נודע להדרת גאונו מפי שני שוחטים שאמרו על השוחט הנ"ל כי הוא רגיל בכך לשחוט ולא לבדוק בסימנים, והזמין מעכ"ת

שנתקבלו בינתים שם ובין הצדיק וחסידיו. בספר „אבן שתיה" (תולדות אדמורי"ם מקאַסוב, ויזניץ, מונקאטש תר"ץ) דף כ"ד תמצא שגם במקום הרב בעל באר מים חיים שלח שוחטים ושם „והיה דבר זה למורת רוח בעיניו שגם השוחטים שתחת דגלו יוכרחו לקבל מרות מקאַסוב". ושם שהיה לו מחלוקת עם הה"צ ר' יצחק מראדוויל בהה"צ ר' מיכל מזלאַטשוב — שבא לשכון בנאדבורנא — אדות השוחטים בעיר שלו, ושם שהה"צ מקאַסוב שם לו לחק „שלא ירום איש את ידו לשחוט טרם למד אצל השו"ב ר' העגדיל מקיטוב". כן פגה הג"מ שמואל גינצלער רב דוישאוא (מאראמארוש) אל הג"ר יוסף שאול בשואל ומשיב א' רי"ח בבקשה לאסור שוחט אחד, והשיב לו „יען כי נחוץ הוא לו אדות השו"ב, קראתי הגב"ע, וגם השאלות ששאל אותו, והיטב אשר עשה שציווה שלא לשחוט והוא עבר ושחט, היטב חרה לי, לא מסתייע דלא גמר והוא קל, עוד יחציף לעבור על דברי מעכ"ת, וע"כ יוכל מעלתו להעבירו עד כי ילמד הלכות שחיטה ובדיקה, ויביא כתב משוחט מומחה שכבר למד וגם קיבל עליו דברי חבירות".

כן התאונן הרב הלל ליכטנשטיין — קאלאמעא, לפני הג"ר אברהם שמואל בנימין רב דפרעשבורג, על הה"צ מויזניצא שהתיר שוחט מה שהוא הרב אב"ד אסרו ושם (איגרות סופרים דף 30) „והנה שמתי עיני על המאורע אשר בקהלתו על דבר השוחט עמדתי משתומם על הרב המשלח והמחזיק בידו ופוסק דינו שלא במקומו נגד הרב מרא דאתרא להתיר את אשר אסר איסור, ואפילו היה יודע טעמו ונימוקו, כ"ש קל וחומר בלי ידיעה, ועל התלמיד שמלאו לבו לעשות כן אין זה חסידות של שטות אלא חציפות וחסרון יראה של שטות... שמאחר שאסרו הרב מרא דאתרא שחיטתו אסורה ומי יתירו". ראה גם בשו"ת דברי חיים ח"ב ל"ח בלקוטים ובהשמטות שהשיב ג"כ להנ"ל בענין זה... „והנה אמת עם כ"ת שרשות ביד רב דמתא בעניני שו"ב לעשות כרצונו ולדון לפי ראות עיניו ובפרט רב גדול כמהו... ומעכ"ה עשה באמת וישר ואסור לבני עירו לעבור על דבריו, אך עכ"ז הה"ק... גם לו אין להאשים כי אצלו נראה אשר מעכ"ה בשנאה הדפו להשו"ב, והגלילות ההמה מאז ומקדם שצדיק הדור משגיח על השו"ב הגליל, ולכן כתב שאין להעבירו, ואם מעכ"ה יכתוב לו באמת שאין שנאה בלבו על השו"ב, רק זולת שאינו ראוי להיות שו"ב במקומו, לדעתי אשר גם הרב הקדוש יסכים עמו והי' שלום, אבל לדעתי אינם רשאים בני עירו לעבור על דבריו". ועיין להלן.

נר״ו את השוחט שיבוא לפניו ונשמט מלבוא ואחרי כן סירב בפה מלא כי לא יבוא, ובכן אחרי אשר סירב ומיאן לבוא, קיבל מעכ״ת נר״ו עדות העדים והעידו כי ראו אותו שוחט ואינו בודק בסימנים לא בראייה ולא במשמוש היד וכאשר שאלו אליו מדוע הוא עושה כן, ענה, שהוא מרגיש בשעת השחיטה אם הסימנים שחוטין, וכאשר אמרו לו וכי דינא הכי? ענה כי מהר ליתן להם שלום, גם נער אחד אמר כי מימיו לא ראה אותו בודק בסימנים ואף כי היה אצלו כל הקיץ וגם השוחט מסיגעט ראה אותו מפרק סרכות שלא כדת...

והנה העביר גאון תפארתו את השוחט ההוא וגם אסר את הכלים... הנה בוודאי כתורה עשה״.

הגאון ר׳ יחזקאל פאנעט אבד״ק קארלסבורג וכל מדינת טרנסילווניה השיב בזה (בראש ספר „דרך יבחר״)

> ישאו הרים שלום לחיים ולחסד עד עולם, עיניו תחזינה בנין היכל ואולם, לכבוד ידידי הרב הגאון המאוה״ג המפורסם שלשלת היוחסין החסיד ועניו נ״י עה״י פ״ה כקש״ת מו״ה אלעזר ניסן נ״י האב״ד דק״ק סיגעט והגליל יע״א.

אותיותיו הקדושים באו באהלי ביום שבוע העבר והייתי משתתף בצער של ת״ח וקירות לבי הומה לי על לא טוב השמועה בנידון השו״ב הפסול ר״מ הידוע, כי בערה כאש רשעה להכשיל רבים, אולם הייתי מוקף בחבלי טרדין מכל צד רבו כמו רבו, אלו מזה ואלו מזה בדיני ישראל ובדיני אומות העולם ולא נתנוני השב רוחי עד בלעי רוקי עד יום ש״ק, שהוכרחתי אחר שבת קודש להשיב לכל אחד ואחד לצורך שעה, ולא הי׳ באפשרי לדחותם, ודין גרמא שנתאחרה תשובתי למעכ״ת נ״י עד הנה. והנה עיניו הבדולחים לנוכח יביטו בהמכתב שרצפתי פה לאנשים גליל דמר, אולי יכנסו דברי באזניהם למען ישמעו ויראו ולא יזידון עוד. ובזה אצא ואומר שלום, שלום למר ולתורתו ושפעת שלומו יגדל וישגא מאד אחריתו כמעיין המתגבר וכצאת השמש בגבורתו כנפשו היפה ונפש אוה״נ הדורש שלומו וטובתו כל הימים בלב תמים.

הק׳ יחזקאל פאנעט

מכתבו לאנשי הגליל הנ״ל.

היטיבה ה׳ לטובים ולישרים בלבותם, צדק ומשפט אורחותם, ויהי כנהר שלומתם, ה״ה אמוני שלומי ישראל, יראי ה׳ וחושבי שמו, תושבי גליל מארמארוש, כל איש לפי מהללו יתברך וישתבח באהלו ויהי שלום בחילו עד בא מלך ישראל וגואלו. קול ענות אנכי שומע הכצעקתה הבאה אלי על שלשה פשעי השוחט ר״מ מישוב קרעטשיניוו, אשר שינה ושילש באולתו בתועבה כפולה ומכופלת, נדרשתי לאשר שאלוני כבוד הרב הגאון המפורסם בנש״ק מוהרא״נ האבד״ק סיגעט והגליל עם העתק מהגב״ע והפס״ד אשר נגזר מהב״ד על השוחט הנ״ל... ועתה ברוכי ה׳ החרדים על דברו, אליכם

המצוה הזאת, אחי נא אל תרעו, הנזרו לכם מלהתגאל בזבח תועבה ומרק פגולים כליהם ונפלאת היא בעיני כי המצא ימצא אחד העם אשר לבבו פונה היום להתריס נגד הה"ג אב"ד נ"י בהמרות עיני כבודו, כעת במרום ימריא כמתלהלה יורה זיקים לאשמת העם אל תאבו ואל תשמעו לו, ולא תהיה זאת לכם לפוקה ולמכשול ושלא לכוות בגחלתו של הגאב"ד הזהרו, ובכבודו אל תתימרו, ויהי' כן ה' עמכם ישפות שלום השקט בארמנותיכם, ותחזינה בציון עיניכם, ויהי נועם ה' עליכם.

הכ"ד אוהבכם הנאמן הדורש שלומכם וטובכם
הק' יחזקאל פאנעט החונה פה ק"ק והמדינה.

עוד גאונים עמדו לימין הרב כפי המסורה שמונה גאונים אסרו את השוחט מקרעטשיניוו, עם כל זאת רוב מבני הגליל לא שמעו לדבריהם, כי תלו עצמם באילן גדול ה"ה הה"צ מקאָסוב [71]).

נשמר לנו תשובה אחת שקיבל הג"ר אלעזר ניסן מהגאון דסוליש ה"ה ר' ליפמאן שטיין שנתקבל אח"כ לרב בעיר סערדעהיל ונפטר שם בשנת תרי"א זך אב. התשובה נדפסה בספר אבן המאיר (ווייצען תרס"ט), משם אנו רואים במה התפרנסו בני ישראל בסיגט וזה לשון הרב בתשובתו אחרי שהאריך בתוארים להרב ולהדיין רבי יוסף (ראה לעיל הערה 69).

„בדבר האשה אשת הרבני מו"ה חיים אליעזר מק"ק סיהאט (היא סיגט), דהיינו שבעלה הנ"ל הלך בקיץ העבר עם אחוזת מרעהו על נהר טייז להוליך רפסודות ולשוט בהם בסחורתם על העץ למכרם במקומות הידועים להם כפעם בפעם מטרם מאז, ויהי בלכתם באו בעש"ק לאיש יהודי הדר ע"פ השדה בשפת הנהר, וקשרו הדוברות כדרכם לשבות שמה ביום ש"ק, ובליל ש"ק אחרי האוכל יצאו כולם על משכבם בלילות ללון על העצים העומדים על הנהר ויהי בבוקר בקומם והנה נפקד מהם איש מו"ה חיים אליעזר הנ"ל ואיננו, בין הלילה היה ובין הלילה אבד ומיד שלחו לחפש אחריו ולא נמצא... אפס אחר שבועות שנים בש"ק לעת פנות אל המנחה בישוב סירמא סמוך לקהלתו זה בא אינו ישראל והודיע ליהודים כי מצאו יהודי נטבע במי טייז ומן המים השיתיהו על שפת הנהר"... ובתוך דבריו „כי ידענו זה האיש שהיה ירא וחרד והנה הוא כאכזר לעזוב אשתו עגונה ובניו יתומים"... היינו סניף להתירה כי שלום הי' ביניהם... ידידם דורש שלומם ותורתם... וחותם ליפמאן חופק"ק סוליש וגליל אגוטשא.

ראה הרב ר' אלעזר ניסן כי קשה כח הסבל ואין ביכולתו להביא סדרים

---

71) מה שלא זכה הרב ר' אלעזר ניסן, זכה נכדו הה"צ ר' חנניה יום טוב ליפא, שגם בימיו פרצה מריבה בינו ובין הה"צ ר' ברוך מוויזניצא נכד הה"צ מקאָסוב, בדבר שוחט אחד בסיגט שהה"צ ר' ברוך התירו, אולם אז יצאו כל גדולי ארץ אונגאריה ואסרו את השוחט ואם כי שחט גם אחרי האיסור, עכ"ז מאז לא שלח יותר שוחטים למאראמארוש, ראה להלן.

בעירו ובהגליל, גמר בנפשו לעזוב המקום, ושב לאוהעל ומשם נתקבל לדרוהוביטש[72], והדיין ר' יוסף שטערן נתקבל לרב בסיגט ועל כל הפלך.

הרב ר' יוסף, נולד בשנת תקס"ג לאביו הנכבד ר' יצחק מסטרימטערע שהזכרתי אותו לעיל. בימי אבו התגורר אצל הה"צ ר' חיים[73] מקאָסוב, לקח לו לאשה את בת שאר בשרו הרב ר' מנחם שטערן רב דסיגט, ובביתו למד גם שימש בהוראה שנים רבות, נסמך להוראה מהגאונים ר' אברהם דוד אבד"ק בוטשאטש ורבי נתן נטע רב דפודהייץ, בשנת תקצ"ד אחרי מות חותנו נתקבל לדיין בסיגט ובשנת ת"ר כשעזב רבי אלעזר ניסן את העיר סיגט נתקבל הוא לרב. על גדלו בתורה יש לנו שני עדים נאמנים הלא המה הגאונים; רבי יצחק שמשון הורוויץ רב דטשערנאָוויץ בהסכמתו שנתן על הספר „דרך אמונה" לחותנו הרב דשם ושם: הרב המאוה"ג החריף ובקי המפורסם אוצר בלום וגדול ליהודים ע"ה פ"ה מו"ה יוסף אבד"ק סיגעט". הג"ר ענזיל מסטרי כותב שם „ידידי ומחו' הרב המאור הגדול החריף ובקי המפורסם נ"י ע"ה כ"ש מו"ה יוסף אבד"ק סיגעט". וכן ירבה בשבחו הגאון ר' מרדכי זאב איטינגא מלבוב וכתב „ידיד לבי ורב חביבי", כן יודעים זקני עיר סיגט לספר מעשה שהיה (זכרון לראשונים דף 37) „פעם אחת שבת הגאון מסאָנז בסיגט, והיה פלפול עצום בינו ובין הרב דסיגט בשאלה שנשאל בדרוסה, והרב דסיגט, משום כבוד הגאון האורח בטל דעתו, אולם כאשר עזב הגאון את העיר על דרכו הביתה, שלח רץ לסיגט ויצוהו לאמר להרב דסיגט בשמו, כי אחרי העיון בהענין שהי' ביניהם, מוכרח הוא להודות כי הרב קלע אל השערה ולא החטיא המטרה". גם מהתשובה אחת שנשארה ממנו והיא כתובה בשו"ת מהרי"א ענזיל תשובה נ' תוכח כי היה רב מובהק בקי בהוראה וגדול בתורה, עם כל זאת כל הימים שהיה רב בסיגט, היה לו צער ויסורים, הן מקלי הדעת והן מנכבדי העיר, כולם יצאו לריב עמו וימררוהו ורובו וישטמוהו, חתרו חתירות להשפיל כבודו בתחבולות וערמות ולהאבידו מארץ החיים טרם זמנו.

קצת חומר ולבנים לקורות חייו, תמצא בשו"ת מהרי"א ענזיל, שהוא היה האחד שעמד לימינו בכל עת, לחם מלחמתו, הגין על שמו, והציל כבודו ודיבר עם אויביו בשער, הלא כה דבריו בשו"ת מהרי"א ענזיל תשובה מ"ט „אמנם דרשתי ושאלתי על מקום הכפר ההוא[74]) והוגד לי שהוא במחוז

---

72) אשתו הרבנית נפטרה ג' תשרי תרט"ז. והוא נפטר ח' תשרי בשבת קודש (שבת תשובה) שנת תרט"ו ונקבר ט' תשרי. ראה בספרי זכרון לראשונים דף 26.

73) הוא למד ביחד עמו בבית אביו הה"צ ר' מענדיל ועל פי פקודתו השתדך הרב מסיגט עמו ונתן לו את בתו יחידתו לו לאשה.

74) שם הכפר „אַסין" בפלך מאראמארוש סמוך לגליציאה, וכבר בשנת תרי"א „כי שם בכפר יאסין יש ישראלים היושבים שם בקביעות" (שם תשובה נ'). וישבו אז בית דין ביאסין לפשר בין יורשי הזקן הגביר ר' ליב „אחר שרדפו זה את זה בערכאות ופיזרו הון רב" (שם). הבי"ד היו: הרב ר' יוסף קאסטין בראהן דיין מקאלאמיי, הרב ר' אייזיק נאחבער דיין בפאטשניזשען והרב דסיגט היה הראש בית דין ושם: הדיין

מאראמארוש והוא הגליל של כבוד תורתו והיה הדבר כמעט לפלא בעיני מדוע לא שאלו את פי כת"ר, על כן חושש אני פן הערים אחד מן הצדדים לכתוב על שם הרב ההוא להשיג ממני תשובה לקנטר את הצד שכנגדו... לכן אמרתי לכתוב אל כת"ר כל הדברים, כי לא נעלם ממני תום דרכו וצדקת נפשו ואינני מסופק כי יבא כת"ר אל תכונת הענין". כן פנה הרב ר' יוסף אל הג"ר ענזיל בשנת תרט"ו בשעה "שיצא לגדור פרצות בני בלי שם שועלים מחבלים כרם ה' צבאות המכשילים את אחינו בני ישראל ולהתיר להם לחם מגואל פת קטניות מקמח קאקריזע בפסח וכל דבריו מיוסדים על אדני תה"ק ויראת ה' אוצרו ואין צריכים חזוק" (שם תשובה ע"א). ושם "על דבר מוכרי הקמח בקהלתו שיש להם חניות נקראים על שמותם ומוכרים בעצמם כל ימי החול ונועלים אותם בימי שבתות וימים טובים, אך קודם חג הפסח בכל שנה מוכרים הקמח על ידי הקנאות מקום ועירבון לנכרי ומתנין עמו שימכור הקמח בימי חג הפסח וגם שבת ויום טוב בכללם, ובימי חג הפסח נכנסים ויוצאים אצל הנכרי והוא מתיעץ עמהם אם להוזיל או להגביה השער ועל דבר זה התעורר כ"ת למחות בידם כי נכשלים הם בשני איסורים, איסור חמץ בפסח ואיסור מקח וממכר בשבת ויו"ט... הנה בזה יפה כיון וישר כחו וחילו להרים מכשול מדרך עמו"[75]).

גם עמד לימינו כשקם הגאון הגדול מו"ה יהודה מודרן מסיגט להשפיל כבודו שטעה בהוראה, שהתיר למלוח בשר באלוין (ראה להלן) ושגרם מיתת איש ישראל (ראה להלן).

כפעם בפעם הוא שפך מר נפשו, "גודל הרפתקאות אשר עברו עלי בעוה"ר"[76]), וכן מתאונן לפני הגאון ר' ענזיל (שו"ת מהר"י ענזיל תשובה נ') "ואחר יום טוב (חג הפסח שנת תרי"א) בעוה"ר נענשתי ממרומים ונלקחה ממני אשת נעורים צנועה וישרה בת ת"ח גדול בתורה ובמעשים מר חותני הרב המנוח מו"ה מנחם מענדיל ז"ל שהיה אב"ד פה קהלתינו ומגודל הכאב לא הייתי במזג הבריאות עד הנה... כי כל הגלים אשר עברו עלי מעודי לא הזיזו אותי ממקומי כמו עתה", עם כל זאת התחזק כארי לעמוד על משמרתו ליסע כפעם בפעם אל ערי וכפרי הגליל לראות ולרעות את עמו כמו שמרמז

מקאלאמיי עות הדין וכתב להגאונים מיאס, מבראד ומסטרי, ושם במכתבו של הרב דסיגט "והנה לא אכחד מכבוד הדר"ג אדונינו מכל מעמד הענין הזה כעת, היות כי על ידי שהמבהיל הזה מסר המכתבים אשר באו מהם ליד הב"ד ונסע לק"ק קאסוב להרב הצדיק נ"י משם, והביא לי אגרת מאתו דרך בקשה שלא למסור הפסק לשום אחד מהבע"ד עד שנשלח מקודם הפסק לידו ולא יכולתי להשיב את פניו". הרב הראשון ביאסין היה הרה"ג איש חמודות מו"ה אברהם צבי בערגמאן ז"ל, ובנו הרב ר' משה רב דיאסי מילא מקומו, ולדאבוננו נהרג בידי הרוצחים הי"ד.

75) ושם ג"כ הביע צערו בנוגע להמקוה בסיגט שהטילו מים חמים בשבת מן היורה שהאש תחתיו כל הלילה עד הבוקר... ויפה הורה כ"ת שמחה, ויישר חילו וכחו "ואחר שנתפשטה החנופה והיתה שלטת, אין לנו לבקש גדולות כי אם נסתפק במה שבידינו לתקן".

76) בהקדמת הספר דרך אמונה.

(שו"ת הנ"ל תשובה נ') "ומכתבי זה אני כותב בדרך נסיעתי אל הגליל כי בביתי לא הייתי מופנה בשום צד". כי כחותנו כן הוא ביקר לפרקים את כל המקומות שתחת דגלו, ותיקן שם תקנות גדולות לזמנו ולדורות.

ביותר סבל צער ויסורים כאשר קרה, מקרה לא טהור, פעם אחת ביום הכפורים בין מנחה לנעילה, שצוה לחכות עם תפלת נעילה, והוא קרא בספר תהלים בכוונה, פתאום נגש אליו איש אחד בבקשה להתיר לו לשתות מים, כי צמא הוא עד מאד, והוא לא רצה להפסיק, רק הראה לו בידו, כי מיד יגש החזן להתפלל, אכן האיש נפל מיד לפניו על הרצפה ומת כרגע, אז התאספו כל שונאיו ומחרפיו וקראו "רוצח", שפכת דם נקי! הוא לא השיב דבר, רק בכה ומרוב צערו התעלף, אבל שונאיו הוסיפו לו על שמו שם חדש "רוצח"!

במצב כזה ובשברון לב לא נח מעבודתו, ושמחתו האחת היתה בראותו כי רוח אלקים מרחפת על ערי וכפרי מאראמארוש[77]) ולא יסף מעבודתו לבקרם מעת לעת.

לא עברו ימים רבים, וצרה חדשה באה עליו, צרה אשר דכאה לעפר נפשו, הגאון רבי יהודה מודרן[78]) הרעיש את כל גדולי וגאוני ישראל[79]), כי

---

77) רבים נדדו לארץ ישראל בימיו, והרבה מהם התישבו בצפת, בכוונה לעבוד את ה' בטהרה על אדמת קודש, גם מחותנו היה בין העולים, הוא ר' ישראל צבי שכטר סופר סת"ם מסיגט, אבי השו"ב ר' מאיר דוד שהיה חתן הרב רבי יוסף ראה ב"סיני" כרך כ"ח מכתבו שכתב מצפת לסיגט, נתפרסם ע"י החכם נפתלי בן מנחם.

78) רבי יהודה מודרן היה אחד מהאישים הכי גדולים בזמנו. נולד בפרעשבורג ח' סיון תק"פ, נימול על ידי החתם סופר (איגרות סופרים 96). בגיל שמונה נכנס בישיבת חתם סופר (הקדמתו לספר פרי עץ) ורבו הושיבו על ברכיו בשעת לימודו עם תלמידיו. בגיל שנים עשר גמר בנפשו ליסע לבאנהארד ללמוד שם, אז מסר לו רבו "מכתב העודה" להראות לרבו דשם וזה לשונו:

"הן כל יקר ראתה עינינו, בו יגל וישמח לבנו, ה"ה תלמידי הבחור החריף המופלא כברק השנון מו"ה יודא בן איש אפרתי יקר ונכבד המנוח ר' ישע' מודרן זללה"ה, עודנו בימי עלומיו היה לאות ולפלא, עלה על ראש הגבעה ברום המעלות, הגם כעת שעלה מעלה מעלה על במתי התורה גמור וסבור, ובית התלמוד שטף ועבר, ובכל צד מראה פנים מסבירות להלכה כאחד ההורים ומורים, לערוך מערכה מול מערכה במלחמתה של תורה, מקרא גמרא, ופוסק ואגדה יחדיו בו נצמדים, לו תואר ולו הדר למיעבד ליה יקרא דאורייתא ומתקריא גברא רבתא, כל רואיו ישישו לקראתו ויאמרו עליו כי הוא זה, זרע ברך. והנה דילוגו עליו אהבה, כי יהוב דעתו להביא ממרחק לחמו במלחמתו של תורה לשום לדרך פעמיו ק"ק באַנהאַרד, בכן נותן שורותיים, להיות לו כסות עינים, בלכתו ארחות ישרים, עוד יתרומם ויגדל כבודו וישגה אחריתו, הכ"ד לכבוד תלמיד הגאון... פר"ב נגהי י"ג מנחם תקצ"ב לפ"ק".

וקודם החתימה הוסיף הגאון בכתב ידו.

"הכותב הלז לא הגיע לחצי כבוד הראוי לזרע ברך הנ"ל, יהודה ועוד לקרא, קריאה של חבה יתירה, סופו דין ומורה גם יורה הנני חותם לכבוד התורה... משה"ק סופר מפדפ"מ".

(את המכתב הזה העתקתי מגוף הכתב יד ראה בספרי זכרון לראשונים ושם תולדותיו באריכות מדף 45—38). הרב ר' יהודה לא נסע אז לבאנהארד ונשאר בפרעשבורג עד

הרב דסיגט אינו בקי בהוראה וכי הכשיר הטריפה, וכל גדולי הדור האמינו בדבריו וכתבו על הרב מרורות, וביותר התאנף הגאון ר' יוסף שאול נתנזוהן הצדיק והתמים, על הרב החסיד וצדיק הרב דסיגט בכתבו (שואל ומשיב קמא ח"א קמ"ב) "המורה ראוי להעבירו, וחוששני לו שאלו מינות נזרקה בו, כי איך אפשר לפרוץ בדברי חז"ל והקדמונים, ולא עוד אלא דהעיז פניו נגדו (שמעו והשתוממו! הרב אב"ד נגד בעל בית) ואני קורא עליו מליצת חז"ל "לא מסתייה דלא גמר אלא דמימחא נמי מחי"[80], ובאמת כל דברי מעלתו דברי תורה הן".

אלה הדברים כתב גאון ישראל והדרו, מבלי לשאול את פי הרב אב"ד ומבלי לחקור על גופא דעובדא.

מעשה שהיה לפי דברי הרב כך היה[81]) "בשר שנמלח באבק אלוין בחשבם שהוא מלח ונתבשל כך ומפני שהיה טעמו רע ומשונה מאד לא יכלו לאכול ממנו והשליכוהו ושאלו על הכלים שנתבשל בהם אותו הבשר, והכשירם

שנת תקצ"ז שאז נשא לבו לנסוע לק"ק אונגוואר לישיבת ר' מאיר א"ש, על דרכו לאונגוואר התעכב באוהעל ושם למד אז הגביר ר' קלמן מסיגט (הזכרתיו לעיל) בן הנכבד ר' שמואל זיינוויל מסיגט, וכאשר שמע כי אריה עלה מפר"ב וכי כל הארץ מלאה תהלתו, מהר לבקש את רבו הג"ר משה טייטלבוים לעורר את הבחור ולדבר בו נכבדות עם אחותו וייטב הדבר בעיני הרב, ויצו את הבחור לנסוע לסיגט וראשי העיר כיבדוהו לדרוש בשבת וכה נתקשר עם בת ר' שמואל זיינוויל התן הגאון רבי יהודה בעל קונטרס הספיקות ובגיל שמונה עשרה שנה חגג את יום הנשואין שלו.

כל ימיו הקדיש לתורה, גם למד עם אחרים, היתה לו ישיבה קטנה עם בחורים מצויינים, ואם כי גדולי הדור הפצירו בו לקבל משרת רבנות, אבל הוא השיב פניהם ריקם. בשנת תרי"ח הדפיס ספרו "זכרון שמואל" לזכרון חותנו ר' שמואל זיינוויל על מסכת גטין, אחרי כן ספרו "פרי עץ" על התורה והגהות לספר תרומת הכרי לזקנו הגאון ר' יהודה כהנא (פר"ב תרי"ח) וכמה ספרים בכתב יד גם שו"ת.

נפטר בשנת תרנ"ד ד' מרחשון.

נוסח מצבתו

אלון בכות על מות איש חי רב פעלים האי סבא קדישא הרב הגאון המובהק חסיד ועניו גדול מרבן שמו מו"ה יהודא בן הרב מו"ה ישעי' מפר"ב, מנצר שרשי בעל תוספת יו"ט ובעל סמיכת חכמים, תלמיד מובהק וחביב למרן חתם סופר זצללה"ה, ורבץ כארי וכלביא באהלה של תורה פה ק"ק סיגעט נ"ו שנים, חיבר ספר זכרון שמואל וספר פרי עץ והגהות על ספר תרומת הכרי, ועוד חיבורים ושו"ת אשר עודם בכתובים ועלה השמימה בן ע"ה שנים בש"ק פ' נח ד' מרחשון תרנ"ד לפ"ק תנצב"ה.

79) ראה שו"ת אמרי א"ש יור"ד כ"ח, שואל ומשיב קמא ח"א קמ"ב, דברי חיים א' יור"ד כ"ה, חסד לאברהם קמא ל"ב, טוב טעם ודעת קמא קי"ב כתב סופר יור"ד ל"ז ולעוד גדולים שלא הדפיסו ספריהם. כפי ששמעתי מפי חתנו הרב ר' משה ליב קאהן, הגיעו לחותנו עשרים תשובות בזה הענין.

80) חולין ק"ז ושם איתא "לא מסתייה דלא גמיר מימחי נמי מחי.

81) שו"ת מהר"י ענגיל סימן מ"ד ושם — כאמור — תמצא השאלה באופן אחר.

הרב משני טעמים. א) רופא אחד אמר לו שאלוין הוא מין מלח. ב) בספר מעשה טוביה ראה שמנה אותו בתוך מיני מלח ובעצמו בחן וניסה ומלח חתיכה אחת באבק אלוין וראה שפלט דם וציר הרבה כמו במלח שלנו... (ונשאל רק על הכלים)... אבל מכל מקום יפה הורה כ״ת להכשיר הכלים כיון שהטעם פגום ביותר עד שנפסל מאכילת אדם״. ובאמת גם הגאונים; השואל ומשיב, וחסד לאברהם התירו הכלים.

אולם הגאון ר׳ יהודה מודרן במכתביו אל גאוני הדור יספר[82], שהרב הכשיר גם הבשר, ולא עוד אלא שהורה ״שימלח הבשר בהאלוין והוא יאכל״, בשעה שהרב כתב בפירוש ״שלא יכלו לאכול ממנו והשליכוהו״, גם הלא לפי דברי הרב, נשאל רק אחרי שנתבשל הבשר ולא יכלו לאכול ממנו ונודע להם כי מלחו הבשר באלוין.

אמת שבתשובת הגאון מסטרי (הנ״ל) נזכר בסוף דבריו ״והבשר שעדיין לא נתבשל אף דלכתחלה היה נכון להדיחו ולצלותו דאיכא למיחש שמא לא יפה כח האלוין להוציא כל דמו ודמיא לנמלח צד אחד... לכן נראה לי בצירוף כל הטעמים דיפה הורה כ״ת להתיר הכל בדיעבד״ אפשר שהתיר בדיעבד גם הבשר, אכן הלא כתב בפירוש שלא יכלו לאכול אותו הבשר.

ואם כי הרב לא נאסר, ולא העבירו אותו מרבנותו, אבל דאבה נפשנו לראות כי אין אף אחד מהרבנים הנשאלים לא שם פניו אל הרב לשמוע מה בפיו. הרב לא זכה לאריכת ימים, לא יכול לסבול המצוקות והבזיונות אשר תכפו עליו כי הגיעו עד נפשו, ובשנת החמשים וחמש לימי חייו בשושן פורים שנת תרי״ח אחר שקרא במר נפשו ״הנני כצבי שבור הרץ מלפני רודפיו״ נפל ומת. הגאון רבי שמעלקא קליין אז בחוסט קרא עליו הספד מר. מצבתו נשברה לרסיסים.

מבני ביתו הנודעים לנו. א) בנו הרב ר׳ חיים שמואל שטערן שנתקבל למו״ץ בסיגט. ב) בתו אשת השו״ב ר׳ מאיר דוד שכטר בן ר׳ ישראל צבי שכטר סופר, ועלה לארץ בשנת תרי״ג[83].

ר׳ מאיר דוד שו״ב היה — אחרי שעזב את הכפר סלאטפינא — שו״ב בקרעטשיניוו[84]. ג) בתו, אשר הזכיר במכתבו להגאון ר׳ ענזיל (שו״ת מהר״י ענזיל תשובה נ׳) ״וגם אני מוטרד להכין צרכי נשואי בתי תחי׳ אשר החתונה תהי׳ אי״ה בר״ח אלול (תרי״א) הסמוך הבע״ל״[85].

---

82) נמסר לי מאחד מיוצאי חלציו של הרב, שמתוך צערו הגדול אמר אז אקוה שרבי יהודה יקבל עונשו וגם הוא יסבול כהגה וכהגה, ובאמת כן קרה, שהרבה סבל בין שנות תרמ״ג—תרמ״ח כשפרצה המחלוקה הגדולה בסיגט בין משפחת כהנא ובין אוהבי ותומכי הרב ר׳ חנניה יום טוב ליפא (ראה להלן) אולי עברו על רעיוניו מעשיו ששפך דמו של הרב אב״ד ועשהו כאחד הטועים.

83) ראה ״איגרת צפת משנת תר״כ ב״סיני״ כרך כ״ח מאת נפתלי בן מנחם.

84) בנו הר״ר יצחק שו״ב ומורה הוראה בקרעטשיניוו נזכר בספרי ״זכרון לראשונים״, שכתב לי הרבה בנוגע לקרוביו ואבותיו.

85) על כרחך אין זו שנשאת לר׳ מאיר דוד שו״ב הנ״ל כי באיגרת הנ״ל הוא כותב בשנת תר״כ לבנו כי בנו של בנו כבר הגיע לגיל י״ז, הרי אם החתונה היתה

בימים ההם — בשנת תרי"ח — רק שתי ישיבות היו בכל הפלך מאראמארוש, בחוסט היתה ישיבה גדולה קרוב למאה תלמידים תחת השגחת הגאון ר' שמעלקא (ראה להלן) וישיבה קטנה מעשרים בחורים בסיגט תחת השגחת הגאון מו"ה יהודה מודרן, ורק לקהלות אחדות היו רבנים ואלו הן, סיגט, חוסט, בארשא, ווישאווא, טעטש, וולאווא, קרעטשיניוו ודיין במיידאן[86]) וקהלות גדולות ממאה משפחות ויותר לא היה שם אפילו מורה הוראה, זפתאום ויאמר ה' יהי אור ויהי אור.

פרק שני

משנת תרי"ח — תש"ד.

ימי העליה והחורבן

הרב יקותיאל יהודה טייטלבוים, האדמו"ר מבית האגר, מבית לייפר, מבית ווייס, ערי מאראמארוש, עיר חוסט עם גאוניה, ערי מאראמארוש נתעלו לערים ואמהות בישראל, סיגט מנסה למרוד בלשכת האורטודוקסים, הפרוד בסיגט, החורבן.

הרב ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים[1]), נתקבל על מקום הרב ר' יוסף לרב ולאב"ד.

הוא נולד בשנת תקס"ח בדרוהוביטש לאביו הרב אלעזר ניסן שהיה רב בסיגט בין שנות תקצ"ד — ת"ר. הוא נתגדל בבית זקנו הרב ר' משה טייטלבוים באוהעל, לקח את בת הרב משה דוד אשכנזי[2]) רב דטולשווא לו לאשה. בשנת תקצ"ג נתקבל לרב בסטראָפקוב. בשנת תר"א נתקבל לאוהעל

באלול תרי"א, לא הגיע בנם בשנת תר"כ לגיל י"ז.

86) ראה להלן, כפרים וערים גדולות עם הרבה אוכלסי ישראל בימים ההם היו ביטשקיוו, סלאָטפינא, ווילחאוויץ, ספינקא, בישטינא, ראחוב ודראגמערעשט.

1) ראה תולדותיו בראש ספר ישמח משה על תנ"ך ובספרי „זכרון לראשונים" ובשאר מקומות.

2) שעלה לארץ ראה ב„סיני" כרך כ"ו במאמרי הגדול „רבני אונגאריה שעלו לארץ ישראל", ונפטר בצפת שנת תרט"ז י"ח בתמוז בגיל שמונים ושלש.

3) כפי פנקס הקהלה דאוהעל שהעתקתי משם ונדפס בשמי ב„הצופה לחכמת ישראל" שנת תרפ"א דף 279. אלה הן התקנות.

1) הרב דארף בפני עמוד קיין מוסף דאהנגען.

2) קיין קמיעא צו געבען הן בחגם והן בעד מעות.

למלא מקום זקנו, אולם שם לא זכה למנוחה כי נתקבל שם בתנאים שונים [3]) ולפי דברי אנשי אוהעל בפנקס החבורה דשם, לא שמר הרב התנאים, וראשי קהל אוהעל מסרו דינם לפני שרי העיר, והמה צוו אותו לעזוב את העיר, וכאשר לא שמע לדבריהם לעזוב את העיר, עברו כל חק ונימוס ואחדים מפריצי העם שרפו את ביתו [4]) והעיזו לגרשו מן העיר ערב ראש השנה [5]). משם נתקבל לרב בגאָהליץ והחזיק להם טובה כל הימים, באמרו „כי נעשו לי אכסניא בשעת דחקי" [6]) משם נתקבל לדרוהוביטש [7]).

בנוגע לקבלתו לק"ק דרוהוביטש תמצא בשואל ומשיב קמא ח"ב י"ט—כ' אלה הדברים „הגיעני מכתב בשנת תרט"ז מק"ק דרוהוביטש, והמעשה שהיה כך היה, היה שם אב"ד לפני הרב המנוח (ר' אלעזר ניסן) שמו מו"ה אברהם יעקב שהיה מקודם אבד"ק איבניב ונתרצו בני העיר לקבל בנו הרב הגאון מו"ה אליהו נ"י [8]) שהיה אבד"ק אובניב תחת אביו, ובפיתוי דברים וכדומה נתקבל שם הרב המנוח מו"ה אלעזר ניסן ז"ל בהגאון מוהר"מ טייטלבוים אבד"ק אוהעל, ואחרי מות הרב מו"ה אלעזר ניסן רצו לקחת את הרב מו"ה אליהו, אמנם מהר"א השיב כי אין רצונו לבוא בריב והוא איש מנוחה, כי אחרי שהוכרח לשוב לביתו במות אביו ולא זכה לשבת על כסאו על כי נתפתו לקבל הרב מוהר"א ניסן, ע"כ אינו רוצה כעת לחרחר ריב ונתיעצו יחדיו לקבל הרב מגאָרליץ (הרב יקותיאל יהודה) בן הרב מוהר"א ניסן הנ"ל לאב"ד, ושלחו בכתב כי עשו קאָנסוס וחרות שם משפט הרב ומשכורתו והוא מושלש ביד הגביר מו"ה צבי הירש זוסמאן ובפירוש התנו שאם לא יבא על חג הפסח שנה שעברה נתבטל הקאָנסוס, והנה חלף הזמן וכתבו אליו מכתבים שונים אשר יגביל מועד בואו לדרוהוביטש, וגם הודיעו כי השיגו מהקרייזאמט „אויף נאם שיין" עבורו, ועבור כל בני ביתו ולא השיב דבר, ואחרי זמן רב כתב להם כי ישלחו אחריו על פרשת חקת וכן עשו, ושלחו שלש מרכבות רתומות בסוסים מזויינים לפי כבודם ולפי כבודו עם שני אנשים לומדים, ובבואם שם קבץ אנשי עירו וספר להם כי רצונו ליסע לדרוהוביטש מפני כי פרנסתו מעט בגאָרליץ, ועיר

---

3) נימאנדען קיין קוויטלאך אויספאָלגען.

4) בתוך הדרשה קיינעם נישט מבזה או מקלל זיין.

באמת אוהעל מצאה בו ברב יקותיאל יהודה גאון גדול ודרשן מצויין מאד, וכן ראש ישיבה מפורסם, אבל לא רצו ברב אדמו"ר, ושלא להתפלל מוסף כדרך האדמורי"ם שלא ליתן קמיעות כמו שנתן זקנו הגאון ז"ל, שלא לקבל פדיונות ושלא לבייש או לקלל עבריינים. ובאמת כשעזב את אוהעל, בקשו רב מודרני, רק נתקבל רב גאון מפורסם — רבי ירמיה לעוו — אבל מתנגד גדול ואשכנזי.

4) דוד שן בספרו שוחרי אלקים בין הרי הקרפטים דף 130.

5) בשבועון אלגעמיינע צייטונג דעס יודענטומס שנת 1846 דף 475.

6). שו"ת שואל ומשיב קמא ח"ב י"ט.

7) למלא מקום אביו הרב ר' אלעזר ניסן ראה להלן.

8) הרב ר' אליהו רב גדול ונכבד נקרא ר' אליהו הארשאווסקי חיבר ספר איזור אליהו.

גאָרליץ נתקנאה בעיר דרוהוביטש, והוסיפו על משכורתו והאנשים עם עגלות שבו ריקם עם רב הוצאות, ובאו אנשי דרוהוביטש לר״צ זוסמאן להשיב להם הקאָנסוס המשולש, ואמר כי לא יחזור עד שיכתוב בעצמו להרב דגאָרליץ למען לצאת ידי שמים וידי הבריות וכתב לו מכתב שאם רצונו להקים על הרבנות דרוהוביטש, אז לא די בביטוי שפתים במכתבו, כי אם ישלח בטחון ספרים וכדומה, למען יהי׳ נכון ובטוח כי יקיים מוצא שפתיו ואם לאו ישיב הקאָנסיס, והשיב הרב דגאָרליץ אם ירצו להמתין עד אחר חג הסוכות מה טוב ובהחלט אי אפשר לבטא בשפתים כי אנשי עירו נעשו לו אכסניא בעת דחקו, ואם אנשי דרוהוביטש לא ירצו להמתין אז ישיב להם הקאָנסיס, והנה בין כך ובין כך נתודע הדבר כי הוא באמת לא רצה לבוא לדרוהוביטש, רק אמו רצתה שבנו הצעיר מו״ה שמואל יקבל הרבנות ופתתה את דלי העיר באמרה שבעלה המנוח היה רוצה בכך (ראה שם תשובה כ׳) וכאשר נודע להם הדבר אז הלכו וקרעו הקאָנסוס המשולש ביד הנ״ל ושלחו אחרי הרב אבד״ק איבניב להיות רב וחתמו על הקאָנסוס כשלש מאות איש קציגים ונכבדים... וצד השני שלחו עוד הפעם לגאָרליץ להרב שני מרכבות עם אנשים שיפתו אותו לבא הנה וגם הם שבו ריקם, וע״כ שלחו אחרי הרב מאיבניב ויבא אליהם קודם ימי הנוראים ונתקבל בכבוד גדול ודרש בשבת שבא וגם בשבת תשובה העבר, והנה בעשרת ימי התשובה מתה אשת הרב רא״נ (מרת רוזא בלימא, נפטרה ג׳ תשרי תרט״ז) ובא הרב מגאָרליץ ערב סוכות לקבל הירושה ואליו התלקטו מדלי העם והמה מוסרים משכורת הרב אשר ממנה פרנסת הרב, ועתה נשאלתי מהרבה אנשים עם מי הדין... והנה לא ידעתי מה זו שאלה, וכי אחרי שהרב מגאָרליץ לא בא על זמן הקצוב מה להם ולו... וגם כפי אשר שמעתי, הרב מגאָרליץ מחל בפירוש משרת הרבנות ואין לאחר מחילה כלום״. העתקתי כל דבריו מפני כבודו הרב, אבל פלא מאד שגאון אדיר כמהו, כתב ופסק מבלי לשאול את צד השני מה בפיהם? ושם הוסיף הגאון מלבוב „והנה בשנת תרט״ז אחר שבאו לעמק השוה שיקבלו שני רבנים, בא הרב מגאָרליץ על שבת קודש פרשת חקת״ [9]).

אולם כנראה לא מצא מנוחה בדרוהוביטש, כי כאשר שמע בשנת תרי״ח שהרב דסיגט רבי יוסף נפטר חיש בא למאראמארוש — או נקרא מידידיו — ובחר בכפר קטן מרחץ ברעב סמוך לסיגט, לעמוד על המשמר ולכוין את השעה לרשת את משרת הרבנות דסיגט ששם שימש אביו איזה שנים.

ולאשרו, ולאשרנו, נפטר אז בסיגט הגביר המפורסם ראש וראשון בסיגט, ר׳ שמואל זיינוויל כהנא, אב לנכבדים וחשובים, בר אוריין ובר אבהון חותן הגאון רבי יהודה מודרן, וחתן הגאון רבי יהודה כהנא, ולפי

---

9) אהבה רבה שררה בין הרבנים בדרוהוביטש, והרב ר׳ אלי׳ שאל את רבינו כפעם בפעם, כאשר תראה שמו בשו״ת אבני צדק.

שהרב ר' יקותיאל יהודה התעכב אז איזה פרסאות מהעיר, גמרו להזמינו כדי להספיד את הנפטר, ודבריו לקחו את כל הלבבות, ומצאו חן בעיני כל העיר, לא עברו ימים רבים, וסיגט והפלך גמרו לקבלו לרב אב"ד בכבוד והדר.

בשנה הנ"ל ח"י תמוז הופיע הרב בסיגט ונתקבל בכבוד והדר עד מאד, ולפי שידע מה שקרה עם אביו, גם מה שקרה עמו בעצמו באוהעל ששם שתה בעצמו מים מרים, גמר להסיר מדרכו כל המכשולים לימים הבאים, ע"כ החליט לבקר את הצדיק ר' מנחם מענדיל בוויזניץ לכרות עמו ברית ידידות וכן עשה, והצליח כי היה שלום בעיר ובפלך.

הרב ר' יקותיאל יהודה, היה איש אשכולות, גאון גדול, דרשן נפלא, פה מפיק מרגליות, הוא זכה לראות את העיר סיגט בימי פריחתה, ועל ידו זכתה לשם טוב לעיר ואם בישראל, גם הוא היה הראשון בסיגט — בתור רב[10] — שהרביץ תורה ברבים, התקבצו לסיגט תלמידים מקרוב ומרחוק לשמוע לקחו, והרבה אישים נכבדים ורבנים מפורסמים יצאו מבית מדרשו.

כן רבים דפקו לביתו על שבתות וימים טובים להנות מזיוו להתבשם מאורו ולשמוע עצתו, גם זכה לראות בעיניו בעירו קצינים וגבירים שתדלנים ונכבדים, אוהבי תורה וראשי המדברים, אשר כל ארץ אונגאריה שאלו עצתם והאירו מכבודם[11].

כן נתקבלו על ידו או בהסכמתו דיינים או רבנים לערי וכפרי מארא־מארוש גאונים ופוסקים מצויינים שיצא שמם לגאון ולתפארת בית ישראל.

דייני עיר סיגט בזמנו ואחרי מותו היו. הדיין ר' חיים שמואל שטערן בן הרב ר' יוסף שטערן רב דסיגט אותו מצא בסיגט כשנתקבל לרב, כי במות אביו הרב נתקבל לדיין.

---

10) כבר כתבתי לעיל שהישיבה הראשונה בסיגט הנהיג הגאון מו"ה יהודה מודרן, אכן כאמור, הוא לא השתמש בכתר הרבנות, מספר תלמידיו עלו עד עשרים, גם הגאון מו"ה שלמה ליב טאבאק דיין דסיגט, היה מתלמידיו.

11) אישים נכבדים ומפורסמים היו בזמנו בסיגט, מהמצויינים שבהם היו אז, הגביר הנכבד חסיד מפורסם (ראה להלן) ר' קלמן כהנא שכבר הזכרתיו פעמים לעיל, והיה בן הנכבד המרומם ר' שמואל זיינוויל כהנא חתן הגאון בעל קונטרס הספיקות. גם בניו היו כולם נכבדים יראי ה' ולמדו תורה, הגביר ר' קלמן החזיק תלמידי חכמים גדולים בביתו כדי שילמדו תורה עם בניו, וכן הצטיין בגדלו ותפארתו הנכבד והיקר המפורסם ר' משה ארי' פריינד אשר היה גם שתדלן מפורסם בכל הארץ, אב להרב הגאון החשוב והנכבד מו"ה אברהם יהושע פריינד (ראה להלן) וכן הגביר המפורסם ר' נפתלי האלפערט, ולו שם בשלשה מאפרתים בדור. וכן הצדיק המרומם ר' יוסף ליב כהנא אשר לא היה כמהו בזמנו בנוגע להכנסת אורחים, היה ידיד ורע לכל מר נפש. כל אחד ואחד מאלה ראוי להאריך אודותיו אף בספר שלם, כי בכל הארץ יצא קום. כן היה אז בסיגט הנכבד ושלם ר' צבי הירש כהנא העלער, ספרא רבא ועורך ה„סיגעטער צייטונג". הרב המשכיל ומלומד אברהם גינצלער עורך התור ועוד חשובים וקצינים בני הגבירים הנ"ל ובני הדיינים הנ"ל ועוד אברכים חשובים שנתקבלו לרבנים ולראשי ישיבות, ה"ה הרבנים ר' אברהם יהושע פריינד, ר' נחמן כהנא, ר' יעקב יוסף גינז, ר' שלמה קליין ראה להלן במקומם. ר' לייבוש גינצלער (מהר"ם שיק חו"מ ל') ור' מאיר גוטמאן

הדיין ר' צבי אריה נולד בשנת תקע"ה לאביו מו"ה אלעזר, היה גדול בנגלה ובנסתר, חבר ספר אמרי בינה על שיר השירים וגאוני הדור כתבו נכבדות על המחבר ועל הספר. זכה לשני חתניו גדולים בישראל ה"ה הרב הגאון רבי שלמה ליב טאבאק הפוסק הגדול בזמנו (ראה להלן) והרב ר' יצחק אהרן ת"ח גדול וראש לשוחטים בזמנו ועלה לארץ.

נפטר בימי עלומיו בגיל ארבעים ושש בכ"ב מרחשון שנת תרכ"א, נוסח מצבתו.

צדיק בעדן יניח, אף רוחו יעלה השמימה, בחיבורו
נגה אורו להזריח ימי עולם זכרו רוממה נבדת
פז טובים רחם כבוד בחכמתו מאד רחק מו"ה
צבי אריה בן מ' אליעזר ששל"ח כ"ב חשון,
תרכ"א לפ"ק
תנצב"ה.

הדיין ר' חיים ליב כהנא, מנכדי הגאון רבי יהודה בעל קונטרס הספיקות, היה איש נחמד אוהב ואהוב, וחבר ספר נפלא "דברי גאונים" על חושן משפט, גאוני הדור בימים ההם ובראשם הגאון ר' יוסף שאול מלבוב כתבו על ספרו גדולות ונצורות. בניו היו חשובים וקצינים הרה"ג ר' נחמן כהנא חתן הגה"צ ר' יוסף מאיר האדמו"ר מספינקא, הנכבד והחשוב איש חיל הקציו והמרומם ר' יהודה כהנא, חתנו הגביר המפורסם איש חשוב ויקר ר' סנדר קראטץ וחתנו ר' אלטר זאלדאן. בשנת תרמ"ד שנת המחלוקה הגדולה בסיגט (ראה להלן), עזב את אם הקהלה — אם כי על זמן קט — והתחבר עם משפחתו מבלי לקבל חוקי האורטודוקסיה בעירו, ומאז עד יום מותו (ט' שבט תרע"ז) לא זכה למנוחת נפש, כי הצטער מאד על מה שעשה אז, כי היה באמת איש צדיק תמים בלב ונפש, אבל נשאר נפרד וגלמוד, הגם כי לא אכל מעולם שחיטת השוחט של קהל הספרדים, ראה להלן וראה ב"סיני" שנת תש"ה סיון—אלול בקונטרס "בעל קונטרס הספיקות וביתו באונגאריה" מנפתלי בן מנחם.

הדיין, ר' שלמה ליב טאבאק. אחד מגאוני ישראל בארצנו. נולד בשנת תקצ"ב להורים עניים פועלים ישרים, אולם נפשו חשקה בתורה, ובעודו ילד כבר עזב את בית אבותיו ונסע ללמוד תורה אצל גאוני הדור, הלא המה, הגאונים רבי יקותיאל יהודה טייטלבוים אז באוהעל, רבי אברהם יהודה הכהן שוואַרטץ רב בבערעגסאס ובעיר מולדתו אצל הגאון רבי יהודה מודרן. מגודל אהבתו לתורה, גמר בנפשו ליקח לו לאשה, בעלת מום בת גאון אחד בגלל אוצר הספרים הגדול שראה שם ולא הביט כלל על הבתולה המדוברת, אכן אמו שנסעה עמו לא מצאה קורת רוח בהשדוך ואמרה לו "שלמה ליב מאַך מיך נישט אומגליקליך", אכן הוא ניסה לדבר אל לבה שלא הבתולה לבדה העיקרת בחייו אלא הספרים שבהם יוכל ללמוד כאוות

(מהר"ם שיק יור"ד שכ"ו).

נפשו יומם ולילה, וכה התווכחו זמן רב, עד שהרב אבי הבחורה התערב בוויכוח זה ואמר לו: בני אם אמך אינה מסכמת אנו מוכרחים לבטל את רצוננו מפני רצונה [12]).

אכן זכה רבי שלמה ליב לרכוש לו ספרים רבים כי קהל סיגט החזיקו אותו בכבוד רב. כשנתקבל הרב יקותיאל יהודה לרב בסיגט, מינה את תלמידו זה לדיין ומו"צ. הוא היה מתמיד גדול [13]) מאין כמהו כמעט, ובעל הוראה מובהק וגדול הדור. ספריו המה כלי חמדה לישראל, וגאוני הדור כתבו עליהם גדולות ונצורות. הגאון מברעזאן כתב על ספרו ערך ש"י על חושן משפט "ומעט אשר ימצא בדורנו חיבור נפלא כזה", "ולא רבים יחכמו כמוהו". חיבר ד' חלקים ערך ש"י על ד' חלקי שו"ע, ושו"ת תשורת ש"י ב' כרכים גדולים, וכן על התורה ועל ש"ס, זכה לבנים תלמידי חכמים גדולים ובראשם בנו הג"מ מאיר דוד מו"צ בסיגט והרב ר' שלום ועוד, והתנו היה הג"מ שלמה העלער מו"צ בסיגט ראה להלן ונינים ונכדים ת"ח וישרים. נפטר בשנת תרס"ח י"א טבת וקודם פטירתו צוה לחקוק על מצבתו רק אלה הדברים:

פ"נ

שלמה יהודה בעל מחבר ספרי ערך ש"י
ושו"ת תשורת ש"י, נפטר י"א טבת תרס"ח.

וכאמור, על צבאם היה הרב אב"ד ר' יקותיאל יהודה. בני מאראמארוש ראו והכירו את גדלו, ואם כי לא העיזו עזי פנים שבדור לצערו, כמו שעשו והעיזו נגד הרבנים שקדמו לו בסיגט, עם כל זאת קרה גם בימיו כפעם בפעם שאחדים מפריצי העם מררו את חייו.

בספר "מלחמת מצוה" [14]) דף נ' תמצא מה שהעידו אוהבי הרב לפני הבית דין בשעה שדברו עם שונאיהם פנים אל פנים, אלה הדברים "וגם בעינינו יפלא עליכם, אשר פתאום עלה מורך בלבבכם ותתעטפו במעטה היראה ותבאו בברית יחדיו עם אלה אשר תורת ה' מוזר למו מחללי שבת קודש, וראשיכם ומנהליכם הן המה אשר בטלו בבית הכנסת בעת ידם משלה אמירת אב הרחמים [15]), קהלת ושיר השירים וכמה מנהגי ישראל, וזה דרכם כסל למו לבטל לאט לאט מנהגים, גדרים וסייגים עד שיהרסו לעלות על חומת הדת המורשה, וביום טוב בטלו קריאת כהן לראשונה, ועל ידי זה הכהנים לא עלו על הדוכן ובעת ההקפות אמר הגבאי אשר כעת מנין קהל ספרדים

12) ראה בספרי "זכרון לראשונים" דף מ"ו.

13) גם במדינה אחרת שמעו מגודל התמדתו, הגאון מברעזאן כתב בהסכמתו לספרו "וכבר שמעתי עוצם גדולתו והתמדתו ויראתו".

14) טובו של ספר זה וטובם של הבית דין ראה להלן.

15) גם בבית המדרש "תלמוד תורה", ששם התפללו יראי ה' ואנשי מעשה, לא אמרו תפלה זו, מטעם שלא לעורר לאבלות בשבת, וכן נהגו גם בקהלות היותר חשובות באשכנז, (ראה במהרי"ל ובספר מנהגים).

בביתו שנבנה בשבת, כבר הקיפו די... ואמר על הספר תורה דבר שאסור לשמוע ומחוייבים על פי השו"ע לקרוע כששומעים דבר כזה על תורת ה'... ומה עשו מנהליכם להרב מרן בראש השנה קודם הסתלקותו אשר לא הניחוהו לבוא לבית הכנסת לדרוש כדרכו בראש השנה, והקיפו הבית הכנסת בחבלים על ידי הפייערמענער שלא יבא איש יהודי לשמוע דרשת הרב, כי אם את מרן לבדו הנחתם לבוא לבית הכנסת" ועיין להלן באריכות מהקוים הכהים בחיי הגאון דסיגט.

כאמור אין אור בלי חשך ואין שמש בלי צללים, סוף כל סוף בין שנות תרי"ח—תרמ"ג[16]) היו ימי העליה לסיגט בפרט ולמאראמארוש בכלל, הרבה ערים זכו לשם טוב בגלל רבניה וגאוניה המפורסמים, ומי בראש הקהלה החשובה חוסט, בפלך מאראמארוש.

חוסט. אם כי צעירה היא מאד, עם כל זאת גדלה והצליחה וזכתה לשם טוב ולעיר ולאם בישראל והיתה אחת מן הקהלות החשובות ביותר בארצנו. רבניה היו גדולי תורה, רובם הרביצו תורה, ומשם יצאה הוראה לישראל. גם בעלי הבתים של חוסט הצטיינו ביראתם, בתמימותם ובתורתם, בביתם מצאו מאות תלמידים, בחורים שלמדו תורה אצל גאוני חוסט, מנוחה ואורה, רבים נתנו מלחמם להנהו ברכי דרבנן בסבר פנים יפות.

בחוסט לא ידעו ממחלוקת, מעולם לא קרה בחוסט מהומות וקטטות בבית הכנסת או בבית המדרש. הרבנים ישבו במנוחה ואנשי העיר כיבדו אותם מאוד*). ראה מה שכתב הג"ר משה גרינוואלד בספרו "הכנה דרבה" אות ל"ד: "והנה זכיתם ב"ה לשם ולתהלה בארץ שאתם (קהל חוסט) חומה

---

16) הג"ר יקותיאל יהודה נפטר ו' אלול תרמ"ג, בניו א) הרב ר' חנניה יום טוב ליפא ראה להלן. ב) הרב ר' משה יוסף, ראה להלן. ג) הרב אברהם אהרן רב בקאַלבסוף. ד) הרב אליהו בצלאל רב בטעטש ראה להלן. ה) חתנו הרב מו"ה יעקב יוקל רב בוואלאוש. ו) חתנו הרב משה הורוויץ רב ברוזוואדוב. ז) חתנו הרב ר' ברוך האלבערשטאם בן הגאון דסאַנץ רב ברודניק.

נוסח מצבתו

"הרב המפורסם שמו נודע בשערים, העמיד תלמידים הגונים וישרים, השאיר אחריו ברכה חיבורים יקרים ספר ייט"ב לב, ייט"ב פנים, שו"ת אבני צדק וספר רב טוב. שימש פק"ק בכתר הרבנות כ"ה שנים מורינו ורבינו יקותיאל יהודה טייטלבוים בהגאה"ק מו"ה אלעזר ניטן, צדיק כתמ"ר יפרח אבד"ק דרוהוביטש ביום השביעי נתעלה ועלה השמימה ו' אלול תרמ"ג לפ"ק".

*) קרה אמנם פעם אחת עם הרב שנתקבל למלא מקום הגאון המהר"ם שיק, — הגאון רבי עמרם בלום, שאיזה בעלי בתים דפקו על חלונו בלילה באמרם "עמוד ללמוד תורה... המהרם שיק למד כל הלילה וכבודו עוסק בשינה", אשר באמת קשה היה למצוא רב עם כל המעלות כמהר"ם שיק, ע"ז השיב הרב ר' עמרם, עכשיו נודע לי הכוונה מדוע קראו לפלך זה מאראמארוש, לפי שהיא מר מאד, די בשם מר לבדו מכש"כ "מרמר"—וש. סוף כל סוף היתה העיר חוסט מצויינת מאד, וכולם היו חובבי תורה ואנשי מדות, ראה להלן.

בצורה ומגדול עוז לישראל סבא בית ישראל האורטודוקסית מעת אשר הגאון הגדול המהר"ם שיק זצ"ל הופיע אצליכם באור תורתו וצדקתו, ומכאן נתפשט קרני אורו על כל המדינה לחזק מוסדות האורטודוקסים על פי כמה הלכות קבועות כמסמרות".

בשנת תק"ן גרו בחוסט י"ד משפחות ישראל ובשנת תקע"ב קבלו להם רב.

הרב הראשון דחוסט, היה הרב ר' יעקב יליד זידיטשוב, זקנו של כותב השורות הללו. איש צדיק תמים ולמדן. קרה פעם אחת כשנסע לבריד לדרוש לפניהם הלכות חג הפסח, נחלש ופתאום מת ושם מנוחת כבודו. חקרתי מפי הרב החשוב מו"ה דוד כהנא שו"ב ומו"צ בבריד (בשנת תרס"ח) לחקור מפי הזקנים טיבו ומהותו של זקיני ז"ל, וכתב לי וזה לשונו (מכתבו נדפס בספרי „זכרון לראשונים" דף 17) „הנה חקרתי היטב עבור נשמת הרב ר' יעקב מחוסט שנטמן פה, סיפרו לי הזקנים כי מפורסם אצלם לאיש קדוש וכן מקובל אצלם מפי זקני הרה"צ ר' אהרן צבי זצ"ל להשתטח על קברו בעת צרה ר"ל וב"ה בזכותו ראו ישועות גדולות.

נוסח מצבתו

ויעקב הלך לדרכו ויפגעו בו מלאכי אלקים הרב
הירא וחרד לדבר ה' מ' יעקב במ' אברהם, נפטר
בשם טוב בכ"ח אדר, תקפ"ג.

הוא היה נכד הגה"ק רבי שמעלקא מניקולשבורג. מגדולי בניו 1) חתנו הרה"ג מו"ה חיים דוב מק"ק סאספאלו, והוא לקח לו לחתן את אבי אבי הרה"ג מו"ה נפתלי מנ"כ בירושלים שהיה בן הרב ר' ישראל חיים אשר נתגדל בבית דודו הגאון ר"א רוקח בעל שמן רוקח. 2) חתנו הרב ר' אברהם וואלף מו"צ בטארני אצל האלמין במחוז אגוטשא.

אחריו נתקבל הרב ר' יעקב הנקרא ר' יעקיל מטאקאי לרב, נזכר בשו"ת מראה יחזקאל סימן קנ"א ובשו"ת יריעות שלמה (ווילנא תרס"ה) תשובה כ"ו, כ"ח. מחוסט נתקבל לק"ק באיום ושם מנוחתו כבוד.

למלא מקומו נבחר הג"ר מנחם אייזנשטט נודע בשם ר' מנחם א"ש, ששימש אז ברבנות בעיר סערעדנא. היה בנו של הג"ר מאיר א"ש מחבר ספרי שו"ת אמרי א"ש אבד"ק אונגוואר ואחד מגאוני הדור.

בשנת תר"ה בא לחוסט ובני העיר כיבדו אותו מאד, כאשר מרמז אביו במכתבו אליו (שו"ת אמרי אש או"ח ל"ו) „מכתבך הגיעני למרגוע נפשי ולמנוחת לבבי יען ראיתי כי תלי"ת אין פרץ ואין צווחה במעונותיכם וברחובותיכם, גם אתנו הגדיל ה' חסדו", ואם כי רק שבע שנים היה בחוסט (משנת תר"ה—תרי"ב) כי אז נקרא לאונגוואר למלא מקום אביו ז"ל, עם כל זאת פעולתו בחוסט רבה היתה, גם מנהגיו נתקבלו באהבה לחק מכל הרבנים שהיו אחריו. גם המהר"ם שיק התחשב הרבה עם מנהגיו [17]), ועד

---

17) מהר"ם שיק אבן העזר קכ"ד „כשבאתי לכאן (חוסט) הנחתי להם מנהגם, כי

היום הזה יספרו בחוסט נפלאות מצדקתו וממדותיו ומאהבתו לישראל. באונגוואר שימש ברבנות עד יום מותו ו׳ כסלו שנת תר״ל. העידו עליו ״ולא נטה מדרכי אביו הגאון מרנא ז״ל כמלא נימא... כי צדקתו וקדושתו גדלה מאד יותר ממה שבני דורו יכלו לתפוס, קמו עליו אנשי בליעל וקמו להם פרעדיגער [18]) משחית והיה לו צער גדול עד שקצר ימיו רחמנא ליצלן״ [19]).

על מקומו נתקבל הגאון מו״ה שמואל שמעלקא קליין רב דבאלקאן. עוד בימי אבו פנה אל הגאון חתם סופר בדבר הלכה (חתם סופר אבן העזר חלק ראשון תשובה קט״ז משנת תקצ״ג), והיה אחד מגאוני הדור. מחוסט נקרא לק״ק סוליש ושם נפטר ט׳ אדר שני, תרל״ה. בניו הרבנים הוציאו לאור ספר ״צרור החיים״, מחידושיו על ש״ס גם נזכר בספרי גאוני זמנו. מיוצאי חלציו הרבה רבנים וגאונים מפורסמים.

מצבתו

הרב מו״ה שמואל שמעלקא בן המנוח מו״ה יוסף ז״ל ושם אמו פעסיל ע״ה שהיתה ממשפחת של״ה הקדוש, הרביץ תורה ברבים ערך חמשים שנה ושמש בכתר הרבנות בק״ק באלקאן, חוסט ובק״ק סוליש. נשמתו יצאה בטהרה אור ליום ג׳ ט׳ אדר שני, תרל״ה. תנצב״ה.

כמדומה לי שזה מקבלת הרב הגאון המנוח מו״ה מנחם א״ש... שהיה מקודם רב פה ק״ק חוסט״. ושם בתשובה קכ״ט ״ובבואי הנה לק״ק חוסט גם כן היה לב״ד דכאן קבלה זו דיש לשאול להמגרש גם אם לא נשבע שלא לגרש, ונראה דמנהג זה שורשו פתוח מהגאון מו״ה מאיר א״ש זצ״ל שהיה בנו הגאון מו״ה מנחם זצ״ל רב דפק״ק חוסט יע״א מקדמת דנא״.

18) ראה בספרי ״טויזנט יאָר אידיש לעבען אין אונגארן״ דף 252 בנוגע להמטיף ד״ר קליין, וב״אלגעמיינע צייטונג דעס יודענטומס״ שנת 1872 דף 593, שהמטיף הזה דרש בשפת המדינה, ושם שבחודש יוני שנת הנ״ל נגמר בית הכנסת החדש הזה לריפורמים, ושנוצרי אחד נדב סכום הגון לטובת בנין זה, וראה בספר ״דרכי משה החדש״ דף מ״ו שהמהר״ם שיק כתב לראשי קהל אונגוואר ״שמעתי ותרגו בטני כי ירדה קרן ישראל פלאים בקריה נאמנה קהל עדת אונגוואר אנשים קלי דעת, והדיחו מיושבי עירם לילך בשרירות לבם הרע לזנות אחרי ילדי נכרים... החוצפה ועזות פנים שירהב איש נער בזקן ת״ח מופלג ויושב בישיבה וגדול בדורו וירצה נער פרעדיגער להנהיג ברבנות במקומו ובגבולו... העולה מכל הדברים הנאמרים למעלה שרב או פרעדיגער שבא באתרא דחבריה לנהוג שם רבנות הוא אסור״. סוף סוף הירא מסרו נפשם על כבוד רבם, והמטיף נגרש משם, והנפרדים נכנסו בברית האורטודוקסים, וראה במגיד שנת תר״ל מאמר נכבד על הרב ר׳ מנחם ושם יספר צדיק מה פעל. הוא היה מראשי המדברים באונגאריה, גם התיצב כמה פעמים לפני המלך בענייני כלל ישראל ובמקום אחר הארכתי לספר מעבודתו מה פעל על האסיפה הגדולה בשנת תרכ״ט, שנת הפירוד בישראל באונגאריה לשתי מפלגות. נדפס ממנו ספר בשם חומת אש על התורה, ונזכר בשו״ת אמרי א״ש לאביו ז״ל, שו״ת מהר״ם שיק, שו״ת מהרי״א אסאד ועוד, ראה ״אונגוואר״, ב״ערים ואמהות בישראל״ מהחכם שפיגל.

19) בספר ״תיקון שלמה״ להרב ש״ז שפיצער רב דוזינה, דף צ״ו בהספידו את הג״ר מנחם ושם ״כי נשבה ארון אלקים דק״ק אונגוואר, צדיק בן צדיק עולה תמימה

בימים ההם זכתה חוסט לשם טוב כאחת הקהלות היותר נכבדות באונגאריה, זכתה לבעלי תורה ולגבירים אדירים אשר הגדילו לעשות בהונם לטובת ישראל וכולם התאמצו בכל כחם להגדילה ולהאדירה וממילא גמרו לקבל רב גאון מפורסם להיות להם לעטרה, רב שהוא רב רבנים ושיהיה מראשי הגאונים בכל ארץ אונגאריה. כשלשים אלף יהודים גרו אז בכל המחוז מאראמארוש ורק לקהלות אחדות היו רבנים[20]) וקהלות גדולות עם מאות אוכלסי ישראל כמו ביטשקיוו[21]), סלאטפינא[22]), ווילחאוויץ[23]),

---

קדשי קדשים... זקן ויושב בישיבה לומד ומלמד צאן קדשים תפס ישיבה במקום אביו והיו מדותיו תרומות ממדות אביו וממדות אבי אמו הגאון מו"ה דוד דייטש הי צדיק הי חסיד הי עניו תלמידו של אברהם אבינו". ראה גם בספרי „מהר"ם שיק וזמנו".

20) לעיל הבאתי הרבנים מהקהלות: סיגט, בארשא, ווישאווא וקרעטשיניוו. היו גם רבנים באלה הקהלות: א) טעטש. שם שימש ברבנות בימים ההם, ר' יעקב קליין בהגאון ר' שמעלקא רב דחוסט, משם שאל את הג"ר חיים בעל דברי חיים (ח"ב אבן העזר ק') נפטר בימי אבו, שם שימש אחריו הרב ר' הנניה יום טוב ליפא שנתקבל משם לסיגט ראה להלן. ומילא מקומו אחיו רבי בצלאל ואחריו מצאצאיו, טרם ימי הרעה שימש שם הרב ר' מאיר גרינוואלד שניצל מידי הרשעים. שם נולד הרב הגאון רבי הירצל וויים הי"ד, שם שימש בדיינות הרב ר' יוסף מרדכי כהנא מחבר ספר דברי צדיקים הנזכר לעיל. ב) וואלאווא. רבניה, הרב ר' אהרן מאיר, אליו כתב המהר"ם שיק (חו"מ מ"ד) שבית דין מופלג דן שם על שאלה אחת שנים רבות לפני בואו לוואלאווא. הרב אלכסנדר צבי. הרב מרדכי אליעזר ועבעד, גאון וחסיד מפורסם, היה רב גם בק"ק אדא מחבר ספרים חשובים ועלה לארץ. הרב ישראל יעקב יוקל רב בבערבעשט וחתן הגאון ייט"ב מסיגט. הרב ר' מרדכי יאַמפל רב במיידאן, והחריף ר' יצחק אלטר (ראה מחנה חיים ח"ב או"ח ח' בלי תאריך). „הרב וכו' משה יעקב טירקלטויב והרב ר"ש לאנדא מוואלאווא" (מהרש"ם ח"א קנ"א). ג) מיידאן, הדיין ר' נחמן גרינבערגער (מהר"ם שיק יור"ד ע"ה), הדיין ר' מרדכי יאַמפל (הנ"ל), הרב ר' יעקב מוטנר (מהרש"ם ח"ג רצ"ו), הרב חיים מרדכי יעקב גאַטליב דיין נזכר בכמה ספרים מחכמי זמנו.

21) עיר עם חכמים וסופרים לומדים ומשכילים. הה"ג ר' אפרים פישל פעלדמאן מחבר ספרים חשובים ובראש ספרו „ידות אפרים", יספר הג"ר מנחם מענדיל מרגליות אבד"ק האריגטש תולדותיו. פלפל בחכמה עם גאוני דורו: המהר"ם שיק (יור"ד רמ"ו), ר' יקותיאל יהודה טייטלבוים ועם מחותנו ר' שלום מרדכי הכהן — ברעזאן. בנו, הגאון מו"ה משה ישראל נולד בביטשקיוו חתן בן הגאון דברעזאן, היה מקודם דיין בברעזאן ואחריה רב בדראגמערעשט. בביטשקיוו הרביץ תורה הג"מ אלטר שאול פעפער משם נתקבל לראש ישיבה בסערעד ומשם בא לניו יורק, מחבר ספרי שו"ת אבני זכרון ג"ח, ובראש חלק שלישי תמצא קורות ימי חייו ממני הצעיר. שם הרביץ תורה הרב ר' שלמה ברוך שמאלהויזן משם נתקבל לרב ומגיד בבודאפעסט. שם שימש ברבנות הרב ר' אליעזר ריינמאן ור' עזרא וויזל דיין. ותלמידי חכמים ר' משה דוד אשכנזי. ור' יהודה עביר ראַזנבערג. שם נולד המשורר והסופר יוסף הולדר הי"ד בשנת תרנ"ג למד בישיבות שונות, בגיל ט"ו התחיל לפרסם מאמריו בהמצפה — קראקא, בעתוני בודאפעסט ובניו יורק, שיריו עשו רושם גדול בכל הארץ, כשנה היה עורך עתון שבועון בסיגט, אחרי כן קבע מקומו בפעסט, נהרג בידי הרוצחים וגופו נזרק בנהר דונאי הי"ד.

22) שם שימש בדיינות הרב ר' ירמיה קאהן בן הגאון רבי ישכר דוב רב בסנטזארץ ותלמיד הג"ר משה גרינוואלד — חוסט. שם שימש ברבנות הג"מ חיים יצחק האלבערשטאם חתן הג"מ חיים צבי טייטלבוים — סיגט והיה גם תופס ישיבה הי"ד.

23) הרב הראשון הה"ג ר' ישראל גראס, תלמיד מהר"ם א"ש, רב גדול וחסיד,

בערבעשט [24]), בישטינא[25]), ראחיוו [26]), מסיף [27]), פאליען ריסקיווי [28]) וספינקא [29]), בכל אלה המקומות לא היו אפילו דיינים.

גם שימשו שם הה״צ ר׳ חיים מאיר בהה״צ ר׳ ישראל האדמו״ר מוויזניץ ועוד ממשפחתו. הרב ר׳ שלום תלמיד המהר״ם שיק (שם או״ח א׳) היה מנכבדי הקהלה ועוד.

24) הרב ר׳ ישראל יעקב יוקל היה שם הרב הראשון תמצא שמו בין החותמים על שו״ת מהר״ם שיק חו״מ. משם הלך לוואלאווא (ראה לעיל) אחריו הג״מ רפאל גראס, גדול וצדיק שייף עייל ושייף נפיק והרביץ תורה שם. נפטר כ״ט טבת תרע״ד, בניו כולם מצויינים הרב ר׳ יקותיאל יהודה דיין וראש ישיבה בסיגט, הרב ר׳ ישראל הרביץ תורה בקערעסטיר, והרב ר׳ שמואל אב״ד דעיר קראַל (ראה עצי חיים או״ח מ״א).

25) בבישטינא, השפיע הה״צ ר׳ מרדכי נאדבורנער, מגזע הצדיק ר׳ מאיר מפרימישלאן, ראש להדינסטיה „לייפר״ במאראמארוש, היה צדיק וחסיד, בניו השתמשו כאדמורי״ם, בחוסט, קרעטשניוו וסאטמור, נפטר ט״ו תשרי תרנ״ה. ור׳ ברוך מאיר קליין הדפיס ספר בשם „גדולת מרדכי״ שם תמצא גדולתו, וצדיק מה פעל. מקודם גר בחוסט, ראה בספרי „מהר״ם שיק וזמנו״ היחס בינו לבין הגאון מהר״ם שיק. הרב ר׳ יאיר אמסטרדם דיין ומורה שם (מהרש״ם ח״א ר״ב).

26) שם שימש ברבנות הה״ג אהוב למעלה ולמטה מו״ה ישראל חיים פרידמן מחבר ספר חשוב „לקוטי מהרי״ח״ בשלשה חלקים, בנו ניצל מידי הארורים ומשמש ברבנות עד היום הזה (שנת תש״ה).

27) דייני מסיף הרב ר׳ יצחק מאיר ור׳ משה מאיר וויזדמאן. שם גר הרב הגדול בקי נפלא ר׳ אברהם חיים איינהאָרן מחבר ספרים נכבדים, תלמיד הגאון מסיגט ה״ה ר׳ יקותיאל יהודה ומוזכר בתשובותיו, ובערוגת הבושם כמה פעמים. בימי הזעם הראה הכומר משם גדולות ונפלאות שהטמין ברשותו שתי משפחות מבני ישראל, הלא המה משפחת גרובער והערשטיק, אבל הרשעים משם גילו סודו להגרמנים הארורים ונתפסו ונהרגו כולם ביחד עם הכומר הי״ד.

28) הרב הראשון ר׳ אליהו בצלאל טייטלבוים בן הג״מ יקותיאל יהודה מסיגט ראה שמו בין החותמים על השו״ת מהר״ם שיק חו״מ. משם נתקבל לטעטש, אחריו הגאון הנכבד ר׳ משה שטערן נפטר ד׳ שבט תרפ״ג. חתנו הרה״ג המצויין ר׳ דוד שפערבער שימש שם בדיינות, בשנת תרפ״ו נתקבל לרב בבראשוי חבר ספר חשוב שו״ת בשם אפרקסתא דעניא ועלה לארץ והוא אחד מהגדולים שם, ראה גם מה שכתב נפתלי בן מנחם בספרו „גוילי ספרים״ דף נ״ה—נ״ח. אחריו נתקבל הה״צ ר׳ ברוך בהה״צ ר׳ ישראל האדמו״ר מוויזניץ ובתור דיין הרב אברהם ישכר דוב איזאקזון הי״ד. שם גר החכם יצחק לאַסט שהוציא לאור את כתבי ר׳ יוסף כספי ובני הכפר התיחסו אליו בכבוד רב. כן גרו שם בני משפחת פריעד, ובראשם הנכבד ר׳ מאיר שהיה ממיסדי הקהלה, נינו ר׳ מנחם פריעד חתן הג״מ נפתלי הכהן שווארטץ בעל שו״ת בית נפתלי ועוד, היה מראשי הקהלה, הוא אבי הסופר נפתלי בן מנחם כעת בירושלים.

נפתלי בן מנחם, אחד מהמצויינים בין הסופרים בירושלים, מחבר כמה ספרים חשובים וביחוד הוא עושה גדולות בתור ביבליוגראף ובתור כותב תולדות הראב״ע.

29) ספינקא זכתה לשם טוב בגלל הצדיק שגר שם „הגאון הצדיק המקובל״ מו״ה יוסף מאיר וויים (כן יתארהו הגאון מברעזאן בשו״ת מהרש״ם א׳—קמ״ח) בן הרב שמואל צבי וויים מו״צ במונקאטש, תלמיד יקר וחביב להה״צ ר׳ יצחק אייזיק מזידיטשוב ורבן של מאות חסידים נקרא בפי כל „דער ספינקער רבי״. בנו היה הגה״צ יצחק אייזיק נזכר בשו״ת אבני זכרון ח״ב נ״א—נ״ב. גם הוא זכה לשם טוב והרבה חסידים נהרו אליו. הרב הראשון בספינקא, היה חתן הגה״צ ר׳ יוסף מאיר, ה״ה הרב ר׳ נחמן בהרב ר׳ חיים ליב כהנא דומ״צ דסיגט, אחרי שנתגדלה העיר וגרו שם מאה ושלשים משפחות ולא היה מי להורות (דעת תורה להגאון מברעזאן בקונטרס דרכי שלום סימן ט׳).

זכתה חוסט לכתר תורה, על ידי שקבלה את הגאון רבי משה שיק. לשמו ולזכרו הקדשתי ספר שלם בשם „מהר״ם שיק וזמנו״ שיצא לאור בשנת תש״ח, שם ספרתי גדלו ותפארתו.

ביום החמישי פרשת בהר בחקותי שנת תרכ״א דרכו רגליו על אדמת חוסט בלוית מספר תלמידים שבאו עמו[30]) מיערגין ונתקבלו בכבוד רב מכל בני העיר והגליל.

אם כי רבים אמרו אז שהמהר״ם שיק אינו פרנס לפי רוח העם בחוסט, ולא חברם היוצר מתחלה, ולא יפה עשו ראשי קהל חוסט — עיר במחוז מאראמארוש, מחוז המפורסם להמבצר היותר חזק להחסידות — בזה שקיבלו רב אשכנזי, רב אשר התפלל בנוסח אשכנז ושמר כל מנהגי אשכנז בלב ונפש, אבל ראה נא מה שכתב המהר״ם שיק בעצמו מזה, אמת כי בהימים הראשונים שם, לא מצא מרגוע מהחליפה והתמורה בחייו, ומרמז דאגה זו בתשובתו מיום ר״ח אב שנת הנ״ל „ואז הייתי טרוד בבואי הנה לקהלתי פה חוסט יע״א כדרך כל התחלות קשות״ (מהר״ם שיק אבן העזר קמ״ג), כי באמת ראה לפניו עולם חדש, ועד העת ההיא לא ראה „חסידים״ ודרכי החסידות היה נעלם ממנו, אכן לאט לאט בא לידי הכרה, כי לשוא פחד ואדרבה כפעם בפעם השתבח מנהגם והביאם בספרו „והספרדים והחסידים שבקהלתי״ (או״ח רל״ז) וכעין זה כתב לתלמידו הרב ר׳ וואלף סופר ביום כ״ו תשרי, תרכ״ב אחרי שעברו עליו בחוסט חדשים אחדים „וב״ה גם אצלנו לא חסר ולא יחסר לעולם ועד, וב״ה אני יושב פה בשלום ובכבוד, אבל הטרחה מרובה ואין לי פנאי״ (יור״ד קס״ג) אבל את הה״צ ר׳ מרדכלי מנאדבורנע שהיה אז כאדמו״ר בחוסט והיה מפורסם מאד כצדיק יסוד עולם, לא ראה אותו מעולם[31]), ראה בספרי הנ״ל כל מה שקרה עמו בחוסט עד יום מותו.

חיבר ספר יקר „אורחות חיים״ על או״ח ב״ח, אביהם של הרבנים ר׳ צבי הירש שמילא מקומו בספינקא ור׳ מרדכי שהיה רב בקעכניי ומשם נתקבל לפאבינהאז, אחרי מות הרב ר׳ צבי הירש נתקבל שם הרב ר׳ צבי הירש מאטיאוויטש (שו״ת אבני זכרון ח״ג כ״ו) שם גר הה״ג מו״ה אברהם יקיר רובינשטיין נכד הגאון מברעזאן ראה שו״ת מהרש״ם ח״א ע״א „לנכדי הרב הגדול״, ובשו״ת ערוגת הבושם או״ח ע״ה ובשאר מקומות.

30) „ממשה ועד משה״ להרב ר״ש שיק דף כ״ג ושם „ואני הצעיר זכיתי ליסע עמו מיערגין לחוסט ולשמש אותו״.

31) בספרי „מהר״ם שיק וזמנו״ כתבתי מזה, ואולם פה לכבוד הה״צ ר׳ מרדכלי הנני להכפיל הדברים מה שנמצא שם הה״צ ר׳ מרדכלי היה מפורסם בזמנו לצדיק יסוד עולם וכל צדיקי הדור כיבדו אותו מאד, היה תושב חוסט כמה שנים ומעולם לא ראה את המהר״ם שיק, רק „רגיל היה לשלח לו משלוח מנות בשושן פורים, אבל המהר״ם שיק לא שלח לו חזרה מטעם כי רגיל היה לשלח בשושן פורים משלוח מנות רק לשררים״ (דרכי משה החדש דף י׳) „ואמר המהר״ם שיק לאחד מהבעלי בתים שלו על הה״צ ר׳ מרדכלי „די וועלט זאגט אז ער איז איין איש אלקים״, „רגיל היה לגמור תפלתו תפלת שחרית סמוך לערב, ואת תפלת ערבית בבוקר״, ושם מוסר תלמיד המהר״ם שיק מעשה שהיה שמלו תינוק כמעט בלילה וכעס המהר״ם שיק על זה, בתוך כך בא הרב הדיין ר׳ יעקב ושחוק על שפתיו ואמר עכשיו אני בא מברית מילה ושאל אותו המהר״ם שיק איך הנחת למול בלילה? והשיב חלילה, לא היה לילה כי היה קודם

המהר"ם שיק נפטר א' שבט תרל"ט, ועל מקומו נתקבל הגאון מו"ה עמרם בלום[32].

נולד בשנת תקצ"ד לאביו הרב יצחק יעקב בלום חתן הרב ר' עמרם ראָזענבוים נקרא רב עמרם חסידא[33]. רבי יצחק יעקב היה מקודם רב בשאמשאן ואחרי כן ראש בית דין בקראל.

הרב ר' עמרם למד תורה אצל הגאון ר' מאיר פּערלס רב דעיר קראל, ומשם נסע לפרעשבורג ולמד שם אצל הגאון אברהם שמואל בנימין סופר ז"ל. שימש ברבנות באלמאשד, ה־מאַד, ומשם לחוסט, ולא ארכו לו שם הימים, ואחרי ששימש שתי שנים בחוסט, עזבה והלך לב־אויפאלו ושם מנוחת כבודו ביום כ"ז אלול תרס"ז.

רבי עמרם היה אחד מגאוני הדור וממנהיגי ישראל, הרביץ תורה עם תלמידים וזכה לבנין וחתנין רבנן, ספרו שו"ת „בית שערים" שהדפיסו בניו הרבנים בשנת תרס"ט עשה רושם גדול בחוגי הרבנים הגאונים ולומדי תורה.

על מקומו נתקבל הג"ר יואל צבי ראטה, שהיה חתן הרב ר' יעקב גאָטליב רב דחוסט ובאיום הנ"ל. היה תלמיד הג"ר מאיר אייזנשטט רב דאונגוואר ומחסידי הגה"צ מסאַנז. היה רב באויפאלו ומשם לחוסט ושם מנוחת כבודו ביום י"א כסלו תרנ"ג. אחרי מותו הדפיסו בניו שו"ת בית היוצר על ד"ח שר"ע.

אחריו נתקבל בחוסט אדמו"ר הג"ר משה גרינוואלד[34], בן הרב ר' עמרם מטשארנא נין להגאון בעל פנים מאירות נולד בשנת תרי"ג. היה רב בהומונא, קליינווארדיין ומשם לחוסט, היה אחד מהמצויינים שבדורו, מעוטר במעלות ובמדות יקרות, דרשן נפלא וסופר מהיר, הרביץ תורה וזכה שישיבתו היתה היותר גדולה באונגאריה, וכמעט כל גדולי דורנו הי"ו המה תלמידיו ושומעי לקחו. ראה להלן בדף 82, 90, 91.

הוא היה מראשי המדברים באונגאריה, ובפרט בחלק הנקרא גליל התחתון, לא עשו דבר קטן או גדול בלי הסכמתו ועמו הגאונים רבי חנניה יום טוב ליפא—סיגט, ר' צבי הירש שפירא—מונקאטש, ור' יהודה גרינוואלד — סאטמאר, והמה התאחדו לקשר אמיץ ועיניהם היו צופיות על כל הנעשה בישראל.

רבינו זכה לבנים גדולי ישראל וכן חתנו ר' אהרן רב בקערעצקי בן

צאת הכוכבים (דרכי משה החדש שם).

32) ראה תולדותיו וכל מה שהדפיסו ממנו ב„סיני" תש"ה סיון—אלול דף שמ"ז בהמאמר „בעל קונטרס הספיקות וביתו בהונגריה".

33) תואר זה נתנו לו לגודל חסידתו על שם עמרם חסידא שנזכר בחז"ל כמה פעמים ראה גיטין ס"ז, קידושין פ"א ועוד. ראה תולדות ר"ע זה במאמרי ב„סיני" כרך כ"ו בשם „רבני אונגאריה שעלו לארץ ישראל".

34) תולדות רבינו תמצא בהקדמת ספר שו"ת ערוגת הבושם לאו"ח ובספר „הכנה דרבה" צוואת אדמו"ר זי"ע ועוד ספריו וראה להלן בפרק שלישי.

הגאון ר' ישעי' זילבערשטיין אבד"ק ווייצען, רבינו נפטר בשנת תר"ע ז' מנחם אב בגיל נ"ח, ספריו היקרים מעידים כי היה חד בדרא.

בנו הגאון ר' אברהם יוסף המצויין מאד נתקבל לרב אב"ד על מקום אביו שהיה עד אז רב במאקא, גם הוא הרביץ תורה בחוסט משם נתקבל לרב ואב"ד לק"ק אונגוואר, עיר גדולה של חכמים וסופרים למלא מקום הגאון הנכבד ר' אלעזר לעוו, אולם לא ארכו לו שם הימים כי מת באבו בשנת תרפ"ח ט"ו טבת ובנו הרב ר' יהושע נתקבל על מקומו לרב"ד, ומשם לרב בחוסט אחר שעזב הג"ר יוסף דושינסקי — שהיה אחד מגדולי הדור — את חוסט ועלה לארץ.

הרב ר' יהושע ראה את החורבן הנורא, חורבן עיר חוסט הקהלה הקדושה, ואיך שמסרו נפשם על קדושת השם וכתב לזכרון בספר, שם עולם אשר לא יכרת הי"ד. רבי יהושע הוא כעת בברוקלין. בחוסט היו דיינים מצויינים וגדולי תורה, הג"מ יעקב קטינא, נכבד ומחבר ספרים במוסר ובמדות, ספר "רחמי אב" ו"קרבן עני". הג"מ שמואל דוד פרידמאן בהרב ר' צבי מו"צ בבערעגסאס. בשנת תרמ"ט היה דיין בוועריצקי ומשם נתקבל לחוסט, מוזכר בספרי גאוני זמנו, מחבר ספר "שרגא בטהרה". הרה"ג פנחס נפתלי ירושלמי, סידר ספרי הגאון ר' מאיר א"ש, ומהר"ם שיק ונזכר שמו שם בכבוד רב. בנו הרב אברהם זלמן הוציא לאור ספר ממנו בשם "נפש טובה". שם הרביץ תורה ההג"ג מו"ה זלמן ליב סג"ל, ראה זכרון יהודה מהג"ר יודא גרינוואלד—סאטמאר או"ח קע"א. שם גר המשורר והסופר המצויין משה בולגאר—ברוין עורך דין ומחבר, ועורך העתון השבועון "זשידוי סעמלע" ראה בפרק שלישי דף 95, מכתבו האחרון אלי *). והוא זכרון לידיד יקר סופר ומשורר שנשרף על קידוש השם. חוסט זכתה לשם טוב, עד שקם עליה הרוצח הנורא ועשה בה כלה.

בשנת תר"מ, זכתה מארמארוש להיות מרכז התורה והחסידות, וכמעט

---

*) משה ברון—בלגר, נולד בשנת תרמ"א בכפר טשאמא, פלך אגוטשא (אונגאריה), למד בחדרים ובישיבות שונות גם בחוסט ושם פגש את ידידנו המשורר יוסף פטאי, שם כרתו ברית ידידות עד עולם. בחוסט עסקו שניהם בחכמות חיצוניות ועזבו את הישיבה ונכנסו לבית המדרש הרבנים בפעסט, אולם גם שם לא מצאו מנוחה ועזבו גם אותו ונכנסו לאוניברסיטה. משה ברון גמר שם דיני המשפטים ונכתר לעורך דין. גר בפעסט ועסק גם בעריכת השבועון הציוני, כתב מאמרים ושירים בעברית ובהונגארית וזכה לשם טוב. הוא כתב גם "במקום הקדמה" לספרי "זכרונות" (פעסט תרפ"ב). השתתף במלחמה הראשונה ואחריה תקע אהלו בחוסט ונשרף עם אחיו.

אחד משיריו, שרזו גם הבחורים בישיבות והוא השיר "למוד בני למוד", ואביא פה השער הראשון.

במטה עוד גופו אך נפשו שואפת, איך ירים את ראשו, גם עינו צופיה,
רוחפת למרום, תתחמק לעד, משוטטת, רק אותי הוא מחפש במאד,
כבר שכח כל שמחה, לא יזכר עצבת בשארית הכח יתלחש בדמיה
רק אחד לא שכח רק אחד בלבד למוד בני למוד...

שלא היתה אז דוגמתה בכל ארץ אונגאריה. ממש כממלכה בתוך הממלכה של ארץ אונגאריה, ממלכה עם סדר הגון. התורה היתה קו המדה לחייהם הפנימיים, בה הסתכלו וברארו את עולמם, מורי התורה היו מורי העם ומנהיגיו ביחד, אכן פתאום סער התחולל והרס כמעט את כל המגדל שעמלו בוניו בו. גדולים וחשובים ניסו למרוד בהאורטודוקסיה, מחלוקה נוראה ואיומה התלקחה בסיגט, מחלוקה אשר אין דומה לה בדברי ימי האורטודוקסיה באונגאריה ותגעש הארץ חמש שנים (תרמ"ג—תרמ"ח).

הן אמת שרבים ניסו למרוד בלשכת האורטודוקסיה או במנהיגיה, אבל לא הצליחו[35], אכן בסיגט, גדולי הדור נגשו למלחמה וכמעט הצליחו להרוס את הבנין הנהדר, הקהלה הגדולה שהיתה לנס נתפרדה לכתות כתות, חבורות חבורות, וכל צד שלח צירים אל גדולי הדור בבקשה לעמוד לימינם. צד הרב (האורטודוקסים) ביקש את כל רב ורב להציל את היהדות החרדית אשר היא בסכנה[36]. וצד השני (הספרדים) ביקש לעמוד לימין הספרדים לתבוע עלבונם אשר רוב העיר מבזים אותם. כתבים עם איסורים והיתרים פרחו באויר ושני ספרים גדולים נשארו לנו מהימים ההם, כי כל צד הצדיק את מפעלו בספרו אשר הדפיס, מצד האורטודוקסים הספר "מלחמת מצוה", ושם מכתבים והסכמות מכל גאוני ארץ אונגאריה וכמה גאוני גליציאה והאדמורי"ם היותר מפורסמים בעולם: ר' יחזקאל שרגא האלבערשטאם — שינאווא, ור' יהושע רוקח — בעלזא. מצד הספרדים[37], הספר "אוהב משפט",

---

35) מקודם בעיר קאשוי, ושם עמד לצד המורדים הג"ר מאיר פערלס — קראלי אחריה עיר אוהעל, שהעיר ורבה הגאון ר' אלעזר לעוי, לא פתחו שערי העיר לפני ראשי ומנהלי שומרי הדת וגאונים אדירים עמדו לימינה, אכן לבסוף הכירה טעותה ותקנו את המעוות, ואחריה עיר מונקאטש בשנת תרפ"ח, ראה בספרי "מהר"ם שיק וזמנו" מדף 102.

36) ראה מלחמת מצוה דף קכ"ו... "או על הגזירה החדשה... לבטל חירות והדרור הניתנה לירא... אשר לפי דעתי בלי ספק המהרסים שבמקומו (סיגט) נתנו יד וכח לגזירה זו".

37) ר' קלמן כהנא היה ראש להספרדים וראש המדברים בכל מקום. אל תחשוב כי ר' קלמן היה ריפורמר או חצי רופירמר, חס וחלילה, ר' קלמן היה ירא וחרד מאד חסיד נלהב מגדולי הסידים מהג' ר' חיים מסאַנץ ונסע אליו כמה פעמים בשנה ופזר הון רב כשהיה בסאַנץ והקדוש אהבו מאד, אמרו עליו שבכל עת היה צלוחית מים באמתחתו כדי ליטול ידיו אם יזדמן לו להזכיר את שם רבו מסאַנץ, היה גביר אדיר מאד יחסן גדול, שתדלן נכבד, שכר מלמדים גדולי תורה בעד בניו, וגם אחרי התגותם למדו בהתמדה עזה, אולם בדבר זה התעקש וכל ההפצרות שהפציר בו ידידיו ורבנים מקרוב ומרחוק שבאו לבקרו ולדבר על לבו היה ללא הועיל, הבאתי במקום אחר שהמהר"ם שיק "שלשה ימים קודם פטירתו צוה להרב הצדיק מו"ה שמואל מדאראג — אשר בא לבקרו בחליו — שכאשר יבא לסיגט ידבר על לב מו"ה קלמן כהנא בשמו שיעזוב את אשר בלבבו וישתדל שיבא עיר סיגט תחת דגל שומרי הדת" (מלחמת מצוה בקונטרס ישוב משפט אות ב') ולא שמע לדבריו, גם לא לדברי הה"צ ר' יחזקאל שרגא רב דשינאווא בן הגאון דסאַנץ, ומה נפלאים דרכי ה' שמעו והשתוממו, נכדו בן בנו, הרב הנכבד ר' שמואל זיינוויל כהנא לקח את בת הגאון ר' אברהם פראנקל מי שהיה

עם מכתבים והסכמות מגאוני גליציאה, ובראשם ר׳ יצחק אהרן איטינגא—לבוב, ר׳ משולם ישכר הלוי הורוויץ—סטאניסלאוו, ר׳ יצחק שמעלקיש—לבוב, ר׳ נפתלי צבי יהודה ברלין—וואלאזין, ר׳ משה תאומים—הורודנקא, ר׳ שלום מרדכי הכהן—ברעזאן, ר׳ ארי׳ לייבוש הורוויץ ובית דינו—סטרי, ר׳ בנימין ארי׳ הכהן וויס—טשערנאָוויץ, ר׳ אברהם מענדיל שטיינבערג — סניאטין —בראָד, ר׳ ארי׳ ליב ברודא—לבוב, ר׳ אברהם בנימין קלוגר—בראָד, ר׳ יהודה מודרן—סיגט והאדמו״ר ר׳ ברוך האגר—וויזניצא[37]*).

סיבת המחלוקת[38]), כפי דברי האורטודוקסים[39]), „מיד בשנת תר״ל נשלחה השאלה ממקום גבוה להקהל, אל איזה כת המה מחשבים להתחבר, והשיבו כי המה אורטודוקסים[40]) ומחוברים להקאנצליי (לשכת היראים) רק הלאָקאל־

ראש ללשכת האורטודוקסים וכשנפטר נתקבל חתנו זה ליושב ראש של אגודת האורטודוקסים.

37*) הרבה מגאוני גאליציא שכשראו את הספר מלחמת מצוה שהדפיסו האורטודוקסים, חזרו מדבריהם והצטרפו עם גאוני אונגאריה לאסור את הספרדים, הלא המה הגאונים ר׳ ארי׳ לייבוש הורוויץ—סטרי, ר׳ אברהם מענדיל שטיינבערג—סניאטין ורבי שלום מרדכי הכהן—ברעזאן, והוא הוסיף במכתבו כי עשה זאת (להתיר את השוחט של כת הספרדים) „על ידי הפצרות הה״צ מויזניצא והפצרות אנשי שלומו שישבו עלי איזה ימים בהפצרות״, ראה בסוף ספר מלחמת מצוה.

38) אשר טענו לפני הבי״ד, אולם העיקר לא טענו לפני בי״ד, והוא „ומה גם למי שיודע תוכן הענין והתחלת המחלוקה בסיגט, שעוד בימי חיי רבינו יקותיאל יהודה, רוח הקנאה עברה אצל קצת אנשים מראשי קהל ספרדים, אך לא יכלו ללחום נגדו, כי מי יבא אחרי המלך... וכאשר נתבקש בישיבה של מעלה ונתקבל בנו (הרב חנניה יום טוב ליפא) בצוואת אביו, אז נתעוררה רוח קנאה עליהם ואזרו כגבור חלציהם ללחום נגדו בכל כחם ועוזם וברעש גדול ברחובות ושוקים ודברו סרה נגדו אשר לא כדת ומלחמה היה הולך וחזק עד כי גדול למאד וערכו נגדו להמיניסטריום שאין ראוי להיות רב כפי חוקי המדינה, אך זכותו וזכות אבותיו עמדו לו שניתן פקודה מאת המיניסטריום שהוא הרב אב״ד ושום איש בל ירום נגדו״ (מלחמת מצוה דף קמ״ט). ובקונטרס עמק המשפט להרב פרידמן אות ו׳ (נדפס במלחמת מצוה)... „ומה שכתב הרב (ר׳ פייביל שרייער ציר הספרדים) מבראדשין שמחזו מארמארוש וסיגט המה יראים ושלמים ואינם צריכים לקאנצליי שקר בימינו, הלא ידוע ומפורסם אשר כמה אנשים מכת הספרדים העריכו בקשתם לפני המיניסטר שהתרעם עליו שלא קיים עוד הבטחתו להעמיד שולן (בתי ספר) במארמארוש וסיגט ואשר דברו סרה על הרב דשם ועל קהל אורטודוקסים״. ושם במלחמת מצוה דף נ״ד „שכל ריב שלכם (של הספרדים) להחזיק הרב הג׳ ר׳ יהודה מודרן (שחשבו שאחרי מות הרב ר״י יקבלו אותו לרב ולא את בן הנפטר) אם כן מוכנים אנו לעשות לו סיפוק ושם תואר לכבודו ונתרצו האורטודוקסים והספרדים ברוגז ובעס השתיקו להב״ד שלא לדבר אות מזה״.

39) כפי שטענו המורשים לפני הבי״ד, ראה מלחמת מצוה דף מ״ו.

40) במלחמת מצוה שם „ובזה סרה מהר תלונת אנשים מעלינו אשר יחשבו כי גם אנחנו בעת הופיע עלינו אור מרן היינו ח״ו קהל שטאטוסקוא (ראה טובם בספרי „מהר״ם שיק וזמנו״), לא כן הדבר, כי הקהלות שטאטוסקוא שנאסרו, הן הנה אשר עשו תקנותיהם על פי אדני השטאטוסקוא, אמנם אנחנו זה רבות בשנים אשר נכתב ונחתם כי אנו אורטודוקסים״... „הלא מרן כתב בפירוש איסור על שוחטי שטאטוסקוא, כמו למארושוואשארהעל, אוהעל, קלויזנבורג״ (שם). וגם לא נשא פנים אפילו את הגאון ר׳ מאיר פערלס מקראל בקול (אל אנשי קראל) „הפרדו נא מאהלי האנשים...

שטאטוטען (תקנות העיר) עוד לא נגמרו מפני פירוד הדעות והמריבות (היינו שאיזה אנשים ובראשם ר׳ קלמן) שיש שלא רצו למסור הממשלה על עיר סיגט לקאנצליי (לשכת היראים אשר בפעסט)... אמנם באמת טעות דבריהם כי כל תוקף הקאנצליי הוא, רק שאם צד אחד משני הצדדים לא יטה אוזן קשבת לרב אב״ד בקהלתו או לראשי הקהלה ולא יאבה לעמוד לדין תורה או בזה בורר לו וזה בורר לו, אז יוצע הדבר לפני הקאנצליי, והם יזהרו את צד הממאן שיבחר דיינים, ואם גם אז לא ישמע להם, אז יש כח ביד הקאנצליי לשלוח בעל כרחם דיינים לעשות משפט... וזה מבואר בהקדמה של תקנות האורטודוקסים״ (ישוב משפט אות מ״ח).

„בשנת תרל״ד קרא הרב (ר׳ יקותיאל יהודה טייטלבוים) אספה על דבר הקאָנשטאטירונג (היינו שיחליטו ששייכים להאורטודוקסים) ועמדו על ימינו לשטנו הגביר ר׳ קלמן וה״ג ר׳ יהודה מודרן[41]) אשר מאז להם שנאה[42]) כבושה על מוהר״ר יצחק רייך כידוע, ודברו על לב מרן למאן בהקאָנשטאטירונג, ומרן בחכמתו ידע את רוע לבב משפחת כהנים שתגדל המחלוקה על ידי זה סילק ידו בפעם ההיא״ (מלחמת מצוה). „ואך בקהלתינו מחמת כי לא רצינו להתגרות ברשעי עמינו אשר ישנה פה אתנו מחללי שבת בפרהסיא, אוכלי טריפות ונבילות והמה תקיפים ואלמים ולהם יד ושם אצל שרי הקאמידאט (ראשי הפלך) והמדינה, נזהרנו אחור מלעשות דבר מבלי להתגרות בהם כלל[43]), שלא ירעו ולא ישחיתו״ (מלחמת מצוה ג׳). „גם בסיגט היה דיסטריקט[44]) מנהיג מהריפורמים והיה הרב וסייעתו מתיראין ומפחדין אם יקבלו השטאטוטען משומרי הדת, אז תבער אש חמתם של

ומי לה׳ אלינו״ (בסוף ספר מלחמת מצוה), ובייטב פנים (ראש השנה אות מ״ז) (ספר חשוב שחיבר הגו״ל) תמצא דרשתו שדרש טרם הבחירה להקאָנגרעס, ושם, ביקש שיבחרו שלוחים יראי ה׳ כי הסכנה מהריפורמים גדולה היא למאד.

41) הוא היה ציר עיר סיגט על הקאָנגרעס בפעסט, ראה מלחמת מצוה מ״ו ע״ב בהערה.

42) על ר׳ יצחק רייך כתבתי בספרי „מהר״ם שיק וזמנו״ דף 94. הוא היה בימים ההם ראש להלשכה וכולם העידו כי היה צדיק ומסר נפשו ופזר הונו לחזק האורטודוקסיה ראה שם בספרי ובמלחמת מצוה בכמה מקומות. אולם רבים מצאו בו דופי על קנאתו הנפרזה בעתונו „שבת אחים״ שהוציא לאור, שם שפך בוז וקלון על כמה גדולי ישראל, אם נטו מדרכו ובפרט יצא לריב עם אלה שדרשו בלעז. את הרב פייש פישמאן המגיד מפרעשבורג שנבחר בהסכמת הגאון ר׳ אברהם שמואל בנימין בעל מחבר כתב סופר קרא בעתונו רק בשם „פרעדיגער״ או „פערדינאנד״, „פושעי ישראל״. וגם הגאון רבי חיים סופר מחבר שו״ת מחנה חיים יצא לריב עמו והדפיס עליו קונטרס בשם „קול על המים״, שם הרבה וללולים על ר׳ איציק רייך, עוד התלוננו רבים עליו, שבחר מדעת עצמו איזה רבנים, ושאל דוקא בעצתם, ולא שת להבין שבזה הוא מבזה רבנים גדולים אחרים.

43) במלחמת מצוה בקונטרס עמק המשפט אות ו׳... „מתיירא להתחיל בזה, שידע שיש בקהלתו אנשים קשים כברזל ומתיירא שלא יחלקו לשניים וממתין לעת מצוא״.

44) הריפורמים חלקו ארץ אונגאריה למחוזות ובחרו את מר נחמן הירש כהנא מסיגט שהיה ציר המחוז מאראמארוש, ונכנס בחבורתם והבטיח להשתדל במחוזו לטובתם.

הנעאַלאַגים ויעשו בסיגט כת נעאַלאַגים (הכוונה ריפורמים) וברבות הימים יוכל להיות על ידי אונס וחניפה וחימוד ממון יתרבו הכת הלז ויטילו כל הזכויות ובתי כנסיות והמקוה... לזאת אמרו היראים טוב לחשות שלא להתגרות בהם וכדי שלא יחרב הקהלה שתקו" (מלחמת מצוה דף פ"ח).

"בסוף ימיו (של הרב) ראה כי גברה יד אוהבי חדשות[45], התחיל לילך במסירת נפש נגדם ובחר י"א אנשים ובראשם הר' קלמן כהנא למען עשות שטאטוטען (תקנות העיר) והרבה לבקש ולהעתיר את ר' קלמן שיחוס על ימי זקנותו ואל יתחלל שם שמים על ידו ולא ישנה והוא (ר' קלמן) לא הטה לדברי מרן ועמד בדעתו ועשה השטאטוטען מבלי להיות נכנע תחת הקאנצליי[46]. אכן רוב הקהל עשו שטאטוטען אחרים (בינתים נפטר הרב) ומה ששלח ר' קלמן לפעסט (למען לקיימם) נשלח חזרה, ורק מה ששלחו רוב הקהל נתקיימו וחרה אף ר' קלמן על זה והוא ועמו כמאה וחמשים איש נפרדו מהקהל" (שם).

"השיגו היתר ורשות מפי גדולי גליציאה להתפרד מתוך קהל אורטו־דוקסים לקחת להם שו"ב לעצמם... והרב אב"ד ועמו כחמשים גאונים אסרו שוחט של ספרדים ואוכלים טרפות" (שם).

כפי דברי הספרדים (היינו כת של ר' קלמן ומשפחתו) מעשה שהיה כך היה: "בחיי הרב ז"ל כמה שנים מיאן לעשות תקנות לעיר סיגט על יסוד האורטודוקסים, באמרו שאף על פי שהעיירות העליונות דהמדינה צריכים לזה, אצלנו אשר תהלה לה' במחוז מאראמארוש אין פרץ[47] ואין

---

45) במלחמת מצוה דף ג' "כתבה הלשכה מפעסט לסיגט, כי נתעוררה מכמה צדדים, מדוע לא נכנסו בני ישראל מסיגט בברית היראים על כן אי אפשר לדחות הדבר יותר".

46) בקונטרס עמק המשפט אות ו' (נדפס במלחמת מצוה) "אחר שנגמר השטאטוטען של הספרדים וקראו אותם באסיפה במעמד הרב עם קול ענות רעש גדול שנשמע שם הלך הרב לביתו וזלגו עיניו דמעות ואמר בזה הלשון "אם יחזיקו בהשטאטוטען הללו אני רוצה לחלק את קהל עדתי מהשטאטוטען הנ"ל אפילו אם ישארו אצלנו רק עשרה אנשים בסיגט עם כל זאת יעשה לעצמו קהל אורטודוקסים". וכן הוא בקונטרס ישוב משפט שם אות ל"ח.

47) בספר "אהב משפט", במכתבו של הרב הדיין ר' חיים ליב כהנא "הרב אמר להשמר מהקאנצליי דפעסט"... "מרן מנע את עצמו ערך עשר שנים ולא אבה נתן את קהלתו לעשות שום דבר חדש ושום תקנות... כי רגיל לאמר "עושה חדשות בעל מלחמות"... האמנם אנחנו תושבי סיגעט אשר אין פרץ ואין יוצאת... עמדנו כמה שנים מרחוק, ולא רצינו לעשות בעירנו, בהסכמת הגה"צ מרא דאתרא ובמצוות הגה"ק מסאַנץ והה"ג הצדיק מבעלזא (אוהב משפט דף צ"א)... והוא באמת דבר המתנגד אל השכל למסור שבט המושל על עיר סיגט ביד תושבי עיר פעסט הרחוקים מעיר סיגט... כי נודע לכל שאף החכם השלם בגליל פעסט ואגפיה אין לו השגה והבנה באזהרות והסייגים שמתנהגים בהם אנשי מארמארוש" (אוהב משפט מ"ג). אולם גם בדברי הגאון ר' שלמה ליב טאבאק דיין של האורטודוקסים נראה כן שהרב דסיגט מאן ליכנס בחבורות האורטודוקסים ולקבל מרות הקאנצליי שכתב שם (עין משפט אות ל"ח) לתרץ מדוע לא נכנסו עד אז בברית הירֵאים וז"ל "כי לא בקשו מסיגט לבא בבריתם עד אז שחשב

יוצאת, מה אנחנו צריכים לעשות חדשות? שב ואל תעשה עדיף, אך אחרי רבות בשנים כאשר העתירו עליו שאר רבני אונגאריה היה כאנוס על פי הדבור ועשה אספה ובירר י"א אנשים שהמה ימציאו תבנית שטאטוטען (תקנות העיר) ועל גביהן כ"ט פונקטען (סעיפים) של תקנות האורטודוקסים ושינו באיזה פרטים[48], שאין נפקא מינה באיסור והיתר בהם, ונתקבלו אלו השטאטוטען בין כל בני העיר, ומנגדינו החליפו אותם ושלחו שטאטוטען אחרים מה שאינם מרוצים לנו, על כן הוכרחנו לשנות לעצמנו שם ספרדים". "כי אין ברצוננו שתהיה עיר סיגט כפופה תחת הקאנצליי ואין רצוננו למסור בידה שבט המושל כי המה אנשים פשוטים שאינם חכמים בחכמת התורה"... "ואין לנו אומן בר' יצחק רייך, גם אנו יראים מהמשולחים מהקאנצליי להיות שופטים עלינו איזה אנשים מגולחי זקן". "אנחנו כדין נפרדנו מהם בהסכמות גאוני גליציאה וכפי דינא דמלכותא וקבלנו שוחט בהסכמותיהם... והרי אנו מחזיקים בחזקת ההיתר ההוא" (אוהב משפט מדף 17 והלאה).

"חמשה גאוני הדור אדירי התורה (מגליציאה) אשר נתנו לפעלנו צדק והתירו לנו להפרד מעדת חנף ולהנהיג עדתנו בפני עצמנו... והשוחט אשר נתמנה על פי הוראת גאוני הדור החל לעשות מלאכת שמים... עבר רוח קנאה על מנגדינו, עברו חק, הפירו תורת רבניהם אשר אסרו איסור על נפשם מלעמוד נידן הקאנצליי הקדושה לדין תורה והפשיטו טלפיהם לאמר: מוכנים אנחנו לעמוד אתכם לדין תורה לפני בי"ד של חמשה[49],

---

שישמעו לקולו (ממילא לא נחוץ הדבר ליכנס בבריתם). אבל לעת זקנתו ראה כי היא צורך גדול גם בעירו".

48) היינו עיקר העיקרים ויסוד כל היסודות את מרות הקאנצליי.

49) כן הוא לפי דברי הספרדים, אולם במלחמת מצוה דף מ"ד ע"ב מפורש, שהאורטודוקסים טענו, כי המה הספרדים, פתאום הוציאו קול "הלא דין תורה לפני בי"ד צדק נחפוץ... ואמרנו טוב הדבר", ובהקול קורא "עת לדבר" (ראה בפרק שלישי) יאמרו הספרדים "עומדים אנחנו הכן לעמוד לדין תורה ואך הדין יקוב ההר בינינו". ובקול קורא "קשט דברי אמת" אשר הדפיסו הספרדים מפורש "וגם עשינו כל מה שבכחנו להכריח את הכת מנגדנו לדין תורה ואין קול ואין קשב, ולאזהרת והתראת מהרב הצדיק משינאווא נתנו כתף סוררת, והקשו ערפם ולא אבו שמוע לעמוד אתנו לדין תורה", ושם במכתבו של הגאון ר' יצחק אהרן סג"ל איטינגא—לבוב, הוא כותב "וביתר אחרי שצד הספרדים יתרה עושים ומסכימים להציע עשרה רבנים ממדינתם הכפופים תחת הקאנצליי שיבררו הצד שכנגדם אחד מהם למכריע", ושם "שהאורטודוקסים אמרו שאסור להושיב ב"ד על זה כלל, כי הספרדים רוצים לעקר ד"ת והמה כל מגמתם לעשות סיג לתורה (במכתבו של הרב משה תאומים—הורודנקא) ושם במכתבו של הרב ר' פייוויל הלוי — שנבחר אחרי כן מצד הספרדים לדיין — "אכן על של עתה באתי כפי הנודע לי מהרב הגביר ר' קלמן, כי עומדים הכן לציית ד"ת כפי אשר יצא מפי הנברר בזה בורר לו אחד, כאשר יהי' השליש אחד מעשרה שליטים רבני אונגארן אשר עודם לא כתבו לחובת הגביר הנ"ל וסייעתו". ושם "כמו השני דיינים מפה לא רצו לחתום אותם על האיסור... וכאשר הכת שכנגדנו חרקו שן עליהם באמרם אם לא יחתמו אותם אז אין להם שום תקוה על השכירות הקצובים להם אז באו על החתום (כוונתם על הדיינים שהיו בימים ההם, הרב שלמה ליב טאבאק, הרב חיים ליב כהנא,

ויגענו ומצאנו רב אחד גם במדינת גליציאה[50], הרב ר' ברוך האלבערשטאם אבד"ק רודניק" (בקונטרס כתב יושר).

הבשורה הזאת הרגינה את כל בני ישראל במדינת אונגאריה, כי חשבו שסוף כל סוף יבא קץ להמחלוקה הנוראה הזאת ויקוב הדין את ההר.

קהל אורטודוקסים בחרו לדיינים את הגאונים ר' שלמה ליב טאבאק דיין דסיגט ור' יוסף יוזפא רב דפישפיקלאַאני, והספרדים בחרו לדיינים את הגאונים ר' פייוויל הלוי שרייער רב דברודשין ור' חיים ליב כהנא דיין דסיגט והמה הסכימו לחמש את הרב ר' ברוך האלבערשטאם הנ"ל.

הטוענים מצד האורטודוקסים היו ר' משה ארי' פריינד ור' יעקב גרינוואלד (אביו של כותב הטורים האלה) ומצד הספרדים ר' משה שמחה כהנא בן לר' קלמן כהנא ור' נחמן הירש כהנא, כולם אישים נפלאים שרי ישראל אנשי שם.

הרבנים הנבחרים התאספו בסיגט ביום ד' ו' אדר תרמ"ז לשמוע הטענות, ועד יום ב' י"א אדר התעסקו בזה, ובו ביום התפרדה החבילה. מה קרה פתאום?

הרב ברוך האלבערשטאם שהיה ראש להבית דין יספר "הסבה" בפסק דין שלו.

"וישבנו שמה בעיר סיגט לערך שבעת ימים לרבות הלילות... והתחלנו לעיין בדבר, אמר אחד מהדיינים של צד הספרדים שלא יוכל לפסוק הדין שאין לו שם כל ספרי שאלות ותשובות[51], ומה היה כוונת הדיין לא ידעתי, אך כאשר ראיתי כי לא יצמח מזה שום דבר, אמרתי לפניהם שלדעתי רואה אנכי שלא יבא הדבר לידי גמר, לכן עצתי ליסע לביתינו וכל הדיינים ישלחו אלי כאשר העלו ובירורו בזה הדין וטעמו בכתב, אבל אם שני דיינים מאיזה צד ימנעו מלכתוב (עד י"ד יום) אז בכחי יהי' לפסוק הדין עם אותם הדיינים שיכתבו דעתם אלי וכאשר יצא מאתי הפסק כן יקום... והסכימו לזה הדיינים והמורשים משני צדדים, רק שהמורשים מצד הספרדים אמרו, שהם צריכים להמליך עצמם עם הקהל שלהם והלכו ושבו לעת ערב והסכימו לדברי ונעשו בקגא"ס (בקנין גמור אגב סודר) מהמורשים

והדיין השלישי נראה שכוונתם על הרב ר' חיים שמואל שטערן בן הרב דסיגט ר' יוסף שנתעטר בתואר דיין אחרי מות אביו) והדיין השלישי הרב מו"ה חיים אריה אחרי כל האיומות והפחדות מנע ידיו מלבוא על החתום".

50) כפי דברי האורטודוקסים במלחמת מצוה שם "ומהספרדים בחרו את הרב הגאון הצדיק אבד"ק רודניק לחמש, ואמרנו טוב הדבר והסכמנו לפנים משורת הדין", הרב החמש הזה, היה בן הגאון מצאַנז ועליו שם ר' קלמן מבטחו, כי הלא היה מאנשי שלומו ובפרט — חשב ר' קלמן וידידיו — הלא לא נעלם מהרב מרודניק, שרגיל היה ר' קלמן לפזר אלפים זהובים בעת היה בסאַנז על בקשת אביו, והגאון ז"ל כיבדו מאד ובוודאי ישתדל בנו הרב מרודניק להציל כבודו ולהושיבו על כנו כבראשונה, וכן גם בני ר' קלמן היו חסידי צאַנז וחסידי בניו הצדיקים.

51) ור' חיים אריה הדיין השני של הספרדים אמר כי לא היה לו זמן לברר הלכה זו (מלחמת מצוה דף נ"ד).

שלהם ונתפרסם הדבר בכל העיר[52])... ובמשך הימים השגתי חוות דעות מהדיינים של קהל אורטודוקסים, אבל מקהל ספרדים כתבו לי שאנשי קהל ספרדים אינם מרוצים על הסכמות המורשים שלהם לדון על ידי כתבים, רק להתאחד שנית בעיר סיגט". ושם יברר שאי אפשר להם לחזור מההסכמה שהסכימו הדיינים והמורשים, והוציא פסק שהספרדים באיסור עומדים והשוחט שלהם[53]), הוא כשוחט של הנעאַלאַגים (ריפורמים) ושחיטתו נבלה וטריפה, ואותו הפסק תמכו כל גאוני ארץ אונגאריה ואחדים מגליציה ראה דבריהם במלחמת מצוה.

הרב ר' פייוויל שרייער הדיין של הספרדים, בהקדמתו לספרו „אוהב

---

52) במלחמת מצוה דף ס"א במכתבו של הרב ר' ברוך האלבערשטאם.

57) השוחט שלח הה"צ ר' ברוך האגר האדמו"ר מויזניצא שהתערב בריב זה לטובת הספרדים, ראה בספר מלחמת מצוה דף נ"ט „ואחר כל זה מעשה שטן הצליח, ופתאום אשר לא דמינו רעות ראינו כי התחפשו הספרדים תחת מעטה החסידות ויזניצא לאמר: שמלה לך קצין תהי' לנו, אנשים אשר מעולם לא דרכה כף רגלם על מפתן ביתו ושונאים היו לו ולאביו ואך משנאתם אותנו עשו שלום ונתהפכו אויבים לאוהבים להדאיב לב יראי ה', וכרתו ברית עלי זבח ויזניצא, והרבי עשה כוונים לשמים ושלח שני שוחטים ובאו לעירנו אחוזי חרב לטבוח טבח וישם דמי מלחמה בשלום", ושם דף מ"ה „קהל ספרדים הביאו שוחט מדיבעוץ אשר לא ידע בדיני שו"ב ומענה בפיו: בעד ארבעה זהובים כסף דמי השכירות אי אפשר לו להיות רגיל על לשונו כל דיני התבואות שור... ולאשר כי השוחט הנ"ל הוא מלקקי עצמות הקדושים תחת שלחן ויזניצא נמצאו אנשי חסד אשר לא השגיחו על דברי הגאונים הצדיקים אשר הזהירו שלא לאכול משחיטתו והועמד עוד הפעם... על הנסיון ולא ידע בין ימינו ושמאלו כמפורסם במחוזנו"... ושם דף פ"ח „ואל יבטיחכם שום נברא לאמר שהאוכלים בשר משוחטים הללו יצליחו, אוי להצלחה כזאת הלא כתיב דרך רשעים צלחה וסוף הצלחה זו יביאם לחרפות עולם". ושם בדף קמ"ב „והצליח מעשה שטן בעוה"ר אשר נפלו ברשתו גם רבנים יראי ה' אנשי מדע ובראשם הרבי מויזניצא אשר אישר וקיים דבריו ויצא בחרבו שלופה נטויה על עיר הקדושה סיגט לשלח להם שוחטים", ושם דף ק"נ ע"ב „והרב ששלח להם שוחטים באמרו שהאוכלים בשר זבחם יצליחו, לא ידענו מה היה לו, ומה הביאו על ככה להעמיד על הברכה אנשים אשר המה בכלל ארור אשר לא יקים... ומסייע ידי עוברי עבירה... והצלחות האוכלים משחיטת השוחטים אלו כמאמר נשים ארורות ומאז חדלנו לקטר למלאכת שמים חסרנו כל, שבא להם שפע הצלחה בהמרותם את פי ה', לילך אחרי הבעלים" (דברי הגאון ר' יעקב טענענבוים רב דפוטנאק), ובמלחמת מצוה דף ק"ט ע"ב כתב הה"צ מויזניצא להרב ר' מרדכי יהודה רב דאינטערדאם „וכתב אלי שרצונו לתווך השלום בין הספרדים עם מחו' הגאה"ק מבעלו ואשר תקוותו חזקה שהספרדים ישמעו לדבריו, ועל כן הטיב להשתדל אשר גם האורטודוקסים יסכימו ויתרצו להציע דין ודברים שלהם וטענותיהם לפניו ולפני מחותנו הגאון מבעלזא", אכן לא שמעו לדבריו, והשוחט שחט כל הימים.

השוחט הזה היה כעין גורם דגורם להפולמוס האחרון של סיגט — ויזניץ בשנת תרס"ח בין הרב ר' חיים צבי שמילא מקום אביו בסיגט ולבין הה"צ ר' ישראל בהה"צ ר' ברוך שמילא מקום אביו בתור אדמו"ר בויזניץ, שביקש או הה"צ דסיגט מהה"צ דויזניץ לאסור את השוחט הזה, ששחט בסיגט לקהל ספרדים אחרי שהחשובים והירא'ם עזבו את קהל ספרדים ונכנסו באגודת האורטודוקסים. ראה להלן.

משפט" יספר "ובקשתי מאתם לבל ימהרו להחליט הדין תורה עד אשר נעיין במתון... על כן עצתו (של הרב החמש) ששלשת הרבנים אשר הובאו לסיגט יסעו לביתם, וכל ד' רבנים יכתבו אליו כל אחד חוות דעתו בכתב והוא יכריע... אמנם הרב החריף מו"ה משה שמחה כהנא (בנו של ר' קלמן הנזכר לעיל) אשר הוא היה העיקרי מהמורשים דקהל ספרדים לא נתרצה לזה... ואמרתי כי אם אמנם גם לי נחוץ ליסע לביתי, עם כל זאת למען יגמר הדבר מוכן אנכי לישאר פה יום או יומים, אמנם רב החמש לא התרצה לזה ודיבר על לב ג' מורשים שמצד הספרדים ומצד האורטודוקסים ונתרצו לעצתו, ואנכי לא הייתי שם, כי הכינותי עצמי לשום לדרך פעמי ובראותי פנים כרגע עם הרב החמש בברכת פרידתו, הוגד לי מפיו שנשאר לשלח חוות דעות עד י"ד ימים, והיה כשר הדבר לפני, כי חשבתי שנעשה ברצון ב' הצדדים, ואמנם בבואי לביתי קבלתי מכתב מקהל ספרדים, זועקים מרה על המורשים שעוותו עליהם, לעשות שלא כדין תורה ולא יסכימו על אופן זה, רק שיתאספו הרבנים בסיגט עוד הפעם... כתבתי זאת להרב החמיש [58]), אמנם הוא לא השיב... לא ארכו הימים והנה הרב החמיש מילא ידו לכתוב פסק דין כי כל הטענות של הספרדים עלו בתוהו ויאבדו... על כן חיבר הספר "אוהב משפט" לברר לעיני השמש כי הפסק דין של הרב החמיש בטל ולית ביה ממשא והספרדים יזכו במשפטם". וכל גאוני גליציה הסכימו על דבריו כי לפי דבריהם "לא היה בכחו של הרב החמיש להוציא פסק מבלי לשמוע חוות דעות הדיינים מצד הספרדים" שם (באוהב משפט).

האורטודוקסים ובראשם הרב ר' חנניה יום טוב ליפא נצחו.

הרב ר' חנניה יום טוב ליפא, נולד ביום הראשון דחג השבועות תקצ"ו, נשא את בת הה"צ ר' מנשה מראַפשיץ לאשה, אולם לא זכה לזרע, והיא לא רצתה בגט ומאה רבנים התירו לו לישא אשה על אשתו, אז לקח את בת דודו הרב ר' יואל אשכנזי רב דזלאַטשוב לאשה, ממנה זכה לבנים ולבנות גדולים בישראל. בגיל כ"ח נתקבל לרב בטעטש והיה שם עד יום מות אביו שנת תרמ"ג, שאז נתקבל למלא מקום אביו, שם היה עד יום מותו ערב ר"ח אדר תרס"ד.

הוא היה אחד מגדולי הדור, רבנים גאונים וחסידים הסתופפו בצלו

---

58) הרב מרודניק השיב על זה במכתבו הנדפס במלחמת מצוה דף ס"א "מכת הספרדים הלשינו על הרב מסיגט ושאר הרבנים שיצאו באיסורים נגדם, למשפט קרימינאלי, ובאותו זמן שישבנו בדין בא אונטערזוכונג (שוטרים לשם חקירה ודרישה) לבית הרב מסיגט, והיו כולם בסכנה גדולה... והרב מבראדשין העלים כל זאת", ומשום זה פחד ליסע שנית לסיגט. הרוצה לידע פרטי הדברים יעיין בהשני ספרים שיצאו לאור, ואם כי הרב מברודשין הראה נפלאות בספרו "אוהב משפט", להצדיק את הספרדים ואתו עמו כל גאוני גליציה, אבל הדיין ר' שלמה ליב טאבאק שהיה כל ימיו נחבא אל הכלים, בספרו עין משפט (נדפס בתוך הספר מלחמת מצוה) הרס את כל מבצריו ולא הניח אף אבן אחת. ובמלחמת מצוה דף קכ"ט ע"ב "מרן הצדיק והקדוש משינאווא אוסר לעיין בקונטרס אוהב משפט".

ולהתבשם מיראתו ולשמוע עצתו, והיה נכבד בכל הארץ ומראשי המדברים.

גם בימיו, כמו בימי אביו, היו בסיגט גדולי תורה ויראי השם, כמעט בכל בתי כנסיות למדו תורה ברבים מדי לילה ולילה, מי בגמרא ומי במשניות ועין יעקב, צביונה של סיגט היה אז דתי במלוא מובן המלה, בבוקר בבוקר רצו בני ישראל לטבול במקוה טרם התפלה, שם התענגו גם מהחדשות השונות ששמעו, אחדים ספרו מעשירות של משפחת רוטשילד, מחצר אדמורי"ם וסתם רכילות ולשון הרע, כמעט כל בני ישראל התפללו בצבור. כשהגיע ערב שבת, רבתה התכונה לקראת המלכה, כולם רצו לבית המרחץ עם בניהם וילדיהם ואחרי כן חשו בבגדי שבת לבית הכנסת להתפלל תפלה חסידית בהתלהבות, בכל בתי כנסיות עמדו אורחים בשורה וכל אחד הזמין בשמחה רבה אורח על שלחנו, רבים יגעו להזמין אורח הגון בן תורה. ביותר הצטיין במדה זו ר' מרדכי כהנא, הוא הלך מבית המדרש לבית המדרש להזמין אורחים, קרה גם שאכלו על שלחנו כשלשים אורחים והוא עמד עליהם לשרתם, מכל חלונות נשמעו פרקי הזמירות, אחרי שגמרו סעודתם וקראו שנים מקרא ואחד תרגום הלכו רבים אל הרביים השונים לשמוע הקידוש של הרבי ולהתענג מהזמירות של מנגנים מפורסמים, ובפרט אצל הרב אב"ד שכמעט בכל שבת היו שם אורחים חשובים גם מנגנים, גם הגבאים של הרביים היו מנגנים טובים, גם הצדיקים בעצמם ידעו פרק בשיר, גם התענגו לדבר עם האורחים השונים, מהם רבנים, מהם בעלי בתים חשובים עולים ויורדים שרגילים לבא לסיגט בזמנם כמנהגם, ו"נכדים" קרובים אל הצדיק, ואחרי כן לחטוף "שיריים", וליהנות משיחתם של האדמורי"ם אחר ברכת המזון שיחידי סגולה המקורבים לא עזבו את בית הצדיק, רק עלו עמו לביתו ושם שבעו נחת ועונג, אגב גם מטיפת יין שרף החזק המפורסם בשם 99'ר.

השבת שלטה בסיגט שלטון בלי מצרים, שבתה העבודה בכל בית, כיהודים כנוצרים, כי כל החניות היו בידי ישראל, רק רופאים אחדים ועורכי דין מבני ישראל שחקו בקוביא בצנעא בבית הקפה "קרוינא". גם בתחנה של רכבת הברזל אין יוצא ואין בא, ומנהיג הרכבת שרגיל לפרסם בבואו אל התחנה שם העיר, בבואו לסיגט ולשאר המקומות במארמארוש קרא לשם שחוק במקום "סיגט" "שבת". זאת אומרת, אין יוצא ואין בא.

וכמו בליל שבת כן היה ביום השבת בבוקר, מכל חלונות נשמעו קול תורה, תהלים, גמרא, משם לבית המקוה, משם לבית הכנסת, משם לביתם אשר התענגו מה"טשאלענט", קצת שינה לקיים "שינה בשבת תענוג", משם לבית הצדיקים משם לשמוע תורה, דרשות ממגידים נפלאים, וכולם שמעו באימה וביראה כמה שעות רצופות.

הרבה לומדים ומגידים זכו לשם טוב גם מחוץ לעירם: הרב הגאון מו"ה יעקב גרינוואלד, למד תורה ברבים, בבית המדרש "תלמוד תורה" כחמשים שנה. מדי לילה בלילה למד גמרא, אף דרש דרש בכל שבת לפני מאות אנשים בלי שום תשלום גמול, הרבה מחידושיו נדפסו ב"וילקט יוסף", בשנת תרפ"ג הדפיס ספרו "חלק יעקב" על אבות וחלק יעקב על שו"ע

או״ח שלא זכה בנו לגמרו, כי נפטר טרם נדפס הקונטרס האחרון, ועוד ספרים בכתב יד. אבי ז״ל נפטר ט״ו שבט תרפ״ח.

אגב הנני אפרסם פה איזה קטעים ממכתבו של הג״ר יצחק צבי סופר אבד״ק טעמעשוואר שקבלתי לפני ימים בנוגע לאאמ״ו ז״ל „עוד באביב ימי בחרותי בישיבת דערעטשקע נשמע בין החברים: שלשה גרינוואלד יש חברים נאמנים, הרב חוסט, הרב סטמר, והשלישי בעה״ב אחד ר׳ יעקב סיגט וקולות נשמעו: בחריפות שכלו הבעה״ב עולה על גבם. משיחה זו ניכר כמה גדלה מעלת אביו ז״ל בעיני כולם... כבר הייתי רב בטמשור ראיתי פא״פ באסיפה אחת, שמעתי מדבר, דברים קצרים בחכמה ודעת וביראת ה׳ הבוערת בפנימיות נפשו הטהורה, שאלתי מי האיש זקן ונשוא פנים שוקל המלים טרם מפיו יוצאים, והשיבו לי: זה ר׳ יעקב גרינוואלד מסיגט, הסתכלתי בו, ואמרתי להסובבים אותי, זה האיש עומד ושותק, שתיקותו זו דבורו, הוא עומד כעמוד חזק, ורבים נשענים עליו״.

הרב הג״מ משה ליב קאהן חתן הגאון ר׳ יהודה מודרן למד בשבת חומש עם חידושיו, הרב הגאון ר׳ שלמה דוב העלער רב״ד הרה״ג מו״ה יוסף שמואל בערגער עניו וצדיק מקודם מורה הוראה בלעה משם נתקבל למו״צ בסיגט. הרה״ג מו״ה ישעי׳ ווייס, הרב החסיד ר׳ זונדיל, גם הוא למד משניות מדי לילה בלילה, הרה״ג אביגדור גרינוואלד, מילא מקום אביו (אבינו הרב מו״ה יעקב) בהרבצת תורת, ונפטר טרם נפלה העיר בידי ארורים, חבר ספר גדול בשם „כתר תורה״ ביאור מספיק על תרי״ג מצות וז׳ מצות דרבנן שעשה רושם גדול בזמנו, (ווארשא תרצ״ג).

הרב הגאון מו״ה יוסף ליכטנשטיין, ממשפחה נכבדה בישראל, גם הוא הרביץ תורה עם תלמידים שלמדו אצלו, ורבים נהנו ממנו עצה ותושיה. ר׳ יוסף היה ממשפחת הצדיק ר׳ הילל ל״ש, ונהג גם ברבנות בבית מדרשו שבנה לו, והיה חסיד מפורסם, דוקא הוא היה הראשון בין היראים דסיגט שפרץ הגדר, ופתאום בשבת בתוך דרשתו, הרהיב לפנות פניו כלפי מזרח ולבו לציון והרעיש אז את שומעיו שאין תקוה לישראל בגלות ואין תרופה רק בהסתדרות יהודית במדינה יהודית, הדבר יצא מפיו ותהום העיר באמרם „ר׳ יוסף הציץ ונפגע״, אולם הוא לא שעה לדבריהם רק הטיף לשומעיו כפעם בפעם מציון וירושלים, אחרי כן התרבו בסיגט נואמי ציון ובתוכם ר׳ יוסף ראָטנבערג יליד קראקא ועוד.

הרב הגאון ר׳ מאיר דוד טאָבאַק, אחד מגדולי הרוח בישראל, בן הגאון רבי שלמה ליב טאבאק הנ״ל. היה מו״צ קרוב לשבעים שנה, כי בגיל עשרים נסמך מהג״ר ייט״ב זצ״ל להורות ומאז היה מגדולי הוראה, וכאביו הגאון היה שיף עייל ושיף נפיק וגריס באורייתא תדירא, חיבר הרבה ספרים יקרים ונפטר ב׳ ניסן תרצ״ו בגיל תשעים שנה.

בסיגט נולדו הרבנים הגאונים: ר׳ אברהם יהושע פריינד רב דאינטער־דאם נפטר י״א אלול תרצ״ב. אחד מגדולי הדור וכבר נדפסו תולדותיו. ר׳ שלום ווידר אב״ד בנירעדהאז גדול בדורו, ממשפחה גדולה בסיגט בן הנכבד

ר׳ חיים ליב ע״ה ר׳ שלום אב לרבנים יקרים הי״ד. ר׳ אליעזר שוואַרטץ נולד תרכ״ח לאביו הרב ושו״ב מומחה יצחק אהרן שוואַרטץ, היה דיין ומורה בפאטאק ונשרף ט״ו סיון תש״ד, ר׳ יעקב יחיאל רב״ד בקראל גם הוא נשרף הי״ד, אלו היו גדולי ישראל.

כמה חובבי ספרים היו בסיגט, ובראשם עמדו אלה החשובים, ר׳ אליהו הורוויץ (ראה „אפריון״ תרפ״ה 152 מה שכתבתי אודותיו) ר׳ משה ליב דאווידאָוויטש, רבי מנחם עקשטיין אח״כ רב בקליוולאנד ור׳ ישראל ווייס, כולם אספו ספרים יקרי מציאות לאלפים.

מחברים. הרבה נזכרו לעיל בתוך דברינו, ואוסיף פה: הרב שלמה קליין שהזכרתי לעיל, היה עורך הירחון החשוב „מגיד ירחים״, „דבר בעתו״ דרשות ועוד. נפטר י״א טבת תרס״ט בתור רב דקערעסטעש. הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד כותב השורות האלה, ראה בסוף ספרי „מהר״ם שיק וזמנו״ מידידי הרב חיים בלאָך, הערכה על המחבר.

הרב מרדכי ווילִיגר בן הרה״ח השלם מו״ה משה, סופר נפלא. ר״מ מחבר „אוצר נחמד״ קובץ שיטות ונמוקי התוספת (מונקאטש תרצ״ב) וספר „פרדס מרדכי״ אגדה והלכה. הוא כעת רב בניו יורק.

ר׳ צבי הירש העלער הנ״ל עורך השבועון גם חיבר ספר „בית הילל״ תולדות הגה״צ הילל ליכטנשטיין—קולומיאה. הרב השו״ב מרדכי שוואַרטץ הו״ל השמלה חדשה עם ביאור יפה ראש להשובי״ם. ר׳ יעקב פוקס חיבר „דבר בעתו״ סיגט תרס״ה. ר׳ גדלי׳ כהנא מח״ס „רמזי התורה ואלפא ביתא״ (סיגט תרל״ו). הרב החכם הרופא המפורסם ד״ר מנחם ראָזנבוים בן לזקני ר׳ אפרים ר״ב, ד״ר רופא בפריס, הדפיס חיבורים חשובים וספר „מציצה״ בצרפתית ובגרמנית. ד״ר אליהו בלאָנק ציוני נלהב ועלה לארץ, בעל הספריה „תמצית״. ר׳ משה קופלר, המורה העברי הראשון בסיגט ומזכיר הקהלה חבר „תורה און יודענטום״ (סיגט תרצ״ה). דוד שן בעל הספר היפה „שוחרי אלקים בין הרי הקרפטים״, ר׳ הירצל אפשאן „בית ישראל — וויזניצר רבי׳ס הויף״. המשכיל צבי קאהן „האם האמין הרמב״ם בשעת הגזרה באמונת מחמד?״ (סיגט תרנ״ב).

הבדחן הנודע הירש ליב גאָטליב, עורך השבועון העברי „השמש״ ושלשה עתונים באשכנזית—יהודית. יונתן בנימין ביליצער עם משה צבי כהנא עורכי השבועון „יידישע צייטונג״. צבי יהודה לעאָפאָלד, עורך ה„יידישעס בלאט״ ועוד.

אולם אין לכחד שגם מריבות ושטנות על דברים של מה בכך קרה כפעם בפעם בחיי הרב ר׳ חנניה יו״ט ליפא ז״ל, אבל הלא אי אפשר לאור בלי חשך ולשמש בלי צללים.

בסיגט נקבר הה״צ ר׳ משה יוסף טייטלבוים בן הגה״צ ייט״ב. הוא נולד בשנת תר״ה, היה חתן הה״צ דוד האלבערשטאם — רב דקשאנוב — ובן הגאון ר״ח האלבערשטאם—סאַנץ, רבי משה יוסף היה רב בזבאראוו, סטראָפקוב ואוהעל, היה דרשן נלהב וכאשר ביקר את העיר בעקעשטשאבי

נפטר שם פתאום, וז"נ מצבתו. (נפטר תרנ"ז כ"ד טבת).

הרב הגאון הצדיק, פה מפיק מרגליות, עמוד התורה ועבודה וגמילת חסדים, רבים השיב מעוון, חיבר חידושים בהלכה ואגדה מלאים חכמה ויראת ה', הי' מפורסם לשבח ושמו הטוב יזכר לדור דורים מו"ה משה יוסף טט"ב בן לאביו מרן הגאוה"ק יקותיאל יהודה זצוקללה"ה היה אבד"ק זבארעוו, סטראַפקיוו, אוהעל, נפטר בן נ"ב שנים כ"ד טבת רא"ש יוסף לפ"ק תנצב"ה.

הרב ר' חנניה יו"ט ליפא נפטר בגיל ס"ח אור ליום ב' ער"ח אדר תרס"ד לפ"ק.

נוסח מצבתו.

פה חלקת מחוקק ספון, צדיק לדורו אבד, איש חיל לבו כלב הארי לחם מלחמת ה' בנפשו ובמאודו גדר גדר ועמד בפרץ להעמיד הדת על תלה, רב רבנן, צדקת ה' עשה ומשפטיו עם ישראל ה"ה אדמו"ר הגה"ק מרן חנניה יום טוב ליפא בן איש חי האי סבא קדישא מרן ייט"ב זצוקללה"ה, מילא מקום אביו ביראה ובישיבה והעמיד תלמידים חביבים וישרים חידש חידושים יקרים לנפשות בני ישראל מעילים, והוא שפט את בני ישראל ארבעים שנה, בעיר טעטש י"ט שנים ופה אחת ועשרים שנים מסר נפשו בקדושה ובטהרה בן ס"ח שנים אור ליום ב' ער"ח אדר, תרס"ד לפ"ק. תנצב"ה.

אחרי מותו הדפיסו בניו[59] הספר קדושת יו"ט ב"ח, ונדפס שנית בשנת תש"ז על ידי בנו הה"צ ר' יואל שליט"א. בנו הג"ר חיים צבי נתקבל על מקומו וגם הוא כאביו הרביץ תורה, וגם נסעו אליו מקרוב ומרחוק חסידים ואנשי מעשה לקבל ברכתו ולשמוע עצתו. בימיו קבלו עדת ספרדים בסיגט את הרב שמואל בנימין דאנציג[60].

בנו הגאוה"צ ר' יואל, עוד בימי אבו היה לחן ולחסד בעיני רואיו, היה מתמיד נפלא מאין כמהו היה רב בכמה קהלות גדולות ולבסוף ימיו בסאטמאר ומראשי המדברים בארץ, עלה לארץ והוא כעת בברוקלין, אשרי יולדתו.

הפולמוס השלישי והאחרון במארמארוש בין ראשי חסידי סיגט ווויזניץ היה בשנת תרס"ח. וגם אז פרחו באויר יום יום כתבים, אלה מזכים ואלה מחייבים, אלה עומדים לימין הצדיק ר' ישראל מוויזניץ ואלה לימין הצדיק

---

59) זכה גם לחתנים גדולי ישראל.

60) גם הוא נשרף הי"ד. היה תלמיד פר"ב וישיבת פפד"מ של הג"ר ש"ז ברייער.

מסיגט, ידידים נתרחקו *), השנאה בין קרובים התפשטה, קלקלה את השורה ועיוורה את העינים, עד שלא ידעו להבחין עוד בין כבוד יחיד לרבים ושם שמים וכבוד ישראל נתחללו על ידם.

הסיבה למחלוקה זו, היתה השאלה הישנה המכאיבה „מי בראש?" מי יהיה נשיא כולל מארמארוש בארץ ישראל? עד אז היה הצדיק מוויזניצה נשיא הכולל, אליו מסרו את הכסף אשר אספו מקופסאות במארמארוש, והוא מנה שם גבאים ושלח לידם הכסף על מנת לחלקו, חסידי סיגט מאנו בזה, הם רצו, שרבם יהיה הנשיא, הלא הוא הרב והאב"ד ולו יאה משרת נשיא הכולל, ואם כי האדמור"ם מבית האגר היו הנשיאים שנים רבות ואין פוצה פיו, אולם אז בשנת תרס"ח, קרה מאורע נורא וגרם הקטטות. בימים ההם נתקבל הרב שמואל בנימין דאנציג לרב לעדת הספרדים בסיגט [61]), עדה שלא קבלה מרת אורטודוקסיה, ואותו בחרו לגבאי לקבץ כסף הנועד לארץ ישראל, והוא שלחו אל הה"צ ר' ישראל האגר, הה"צ ר' ישראל האדמו"ר מוויזניץ הנ"ל, השיב לו תודה וברכה, ושם הוא מתארו בתואר „הרב המאוה"ג", כששמעו חסידי סיגט ממכתב זה, היטב חרה להם, ומיד הפיצו מכתבים אל גדולי הדור, שהה"צ מוויזניצה מחזק רבני ריפורמים ובזה הוא מקעקע חומות אורטודוקסיה, כי הלא קהל הספרדים בסיגט עם השוחט והמורה שלהם נאסרו מכל גדולי אונגאריה לפי שלא נכנסו בברית היראים. הה"צ התנצל כי לא התכוון לשום דבר, רק מפני הנימוס השיב להרב הנ"ל, אבל לא קבלו דבריו, ודרשו ממנו על ידי הגאון רבי משה גרינוואלד אבד"ק חוסט, לתקן את המעוות ולאסור את הרב ואת השוחט, אולם הה"צ השיב כי אי אפשר לו לעשות כן, לפי שהשוחט של קהל ספרדים נשלח לסיגט על פי אביו הה"צ ר' ברוך (ראה לעיל) ולא יאה לבן לאסור מה שהתיר אביו, אבל מוכן הוא לאסור את כל רבני ריפורמים והשובי"ם שלהם בדרך כלל, חסידי סיגט לא קבלו דבריו, וכה חשבו שהגיעה העת להסיר עטרת נשיאות מהה"צ דוויזניצה, ולשומה על ראש רבם מסיגט. סוף דבר החליטו לברר טענותיהם לפני ב"ד, בזה בורר לו שנים וזה בורר לו שנים והארבעה הנבררים בחרו בחמישי והם בחרו באדמו"ר הג"ר משה גרינוואלד אבד"ק חוסט.

נמצא תחת ידי המכתב הזה שערך אדמו"ר ר' משה ג"וו אל הה"צ דסיגט, ראה להלן בפ"ג.

כאמור למדתי אז בישיבת חוסט וראיתי צערו של רבינו כאשר הטוענים דברו גדולות, רכילות ולשון הרע על הצד שכנגדם ורבינו לפני מותו הזהיר את בניו בצוואתו (הכנה דרבה, עמ' כ"ז) להתרחק ממחלוקה זו בכתבו „ולא באתי אלא לעורר אתכם לבל תטו אוזן לפיתוי היצר הרע בעוקבא דמשיחא

---

*) ראה להלן שהייתי אז תלמיד בישיבת חוסט, ועיני ראו יום יום צירים כמעט מכל ערי מארמארוש, אלה באו ובקשו מהב"ד לטובת הה"צ מוויזניצה, ואלה בקשו לטובת סיגט, ואז יצא הה"צ מספינקא במכתב גלוי לטובת הה"צ מוויזניץ, וצוה את חסידיו מבלי למסור הכסף לחסידי סיגט.

61) ראה לעיל.

המתלבש בטלית של מצוה לעשות קטיגוריא בין ת״ח ובפרט בין חסידים ואנשי מעשה, ומתגרה ביותר בין בנן של קדושים לעשות ביניהם קנאה ושנאה ותחרות וממילא גם המון עם הנמשכין אחריהם ובתוכם גם ת״ח יראים ושלמים נכשלים ונחשלים אחרי המחלוקה, ורודפין זה את זה עד החרמה ודוקרין זא״ז בחרבות שבשפתותיהם... כיון שהיצה״ר מתלבש אליו באמור לו כי אין מצוה גדולה מלחלוק על מי שיחלוק ולעשות מריבה עמו״. ושם בעמ׳ כ״ח: „אני מזהיר אתכם אל תעשו עצמכם כעורכי הדיינים... וכוונתי שלא לקבל עליכם בחירה בתור דיין... וכוונתי בענין מחלוקת של תיגרת רבים... מנעו עצמיכם מלהיות דיין בזה הן בתור בורר נימוסי או רבני גם לא בתור חמש, אפשר למצוה זו להתקיים ע״י אחרים״.

הב״ד חלקו אז את הפלך מאראמארוש לשני חלקים, חלק אחד נמסר להה״צ דסיגט והיה נשיא על חלקו, והחלק השני נשאר תחת נשיאות הה״צ דוויזניץ.

עברו איזו שנים נתקרבו הרחוקים, הצדיקים מבית האגר, הה״צ ר׳ ישראל ואחיו הה״צ ר׳ חיים מאטיניא, כשביקרו עיר סיגט, שמו פניהם לדרוש בשלום הרב אב״ד, וגם הה״צ דסיגט בקר אותם וכה זכתה סיגט להיות מרכז החסידות ולראות את הצדיקים יושבים ושוחחים באהבה ובטוב לב.

הרב ר׳ חיים צבי נפטר פתאום בשנת תרפ״ו ו׳ שבט בגיל מ״ו לדאבון ישראל ולדאבון כל ידידיו ומוקיריו בעיר קליינווארדיין ונקבר בכבוד רב בסיגט, אלפי אנשים התאספו לגמול עמו חסד האחרון.

אחרי מותו הוציאו בניו וחתניו לאור הרבה ספרים נכבדים הלא המה עצי חיים על התורה ומועדים, שו״ת עצי חיים על ד״ח שו״ע (סיגט תרצ״ט) על מקוואות ועל מסכת חולין (ניו יורק תש״ז).

בנו הרב יקותיאל יהודה נתקבל על מקומו — בגיל י״ד — לרב, גם הוא הרביץ תורה ואתו עמו קרובו הרב יקותיאל יהודה גראָס דיין ומנהל הישיבה. הוא הקדיש כל זמנו ואונו לקיים „טוב תורה עם דרך ארץ״, הנהיג שם שעורים ללמדם פרק במלאכה למען ידעו התלמידים לפרנס את בני ביתם אחרי שיעזבו את הישיבה ולבנות בית.

הרב אב״ד יקותיאל יהודה, הראה מסירת נפש בימי הזעם, החביא בביתו שלשים אנשים פליטי פולניאה, ויאכילם בבית הישיבה, אחד מהרשעים הלשין עליו, ונסגר בבית האסירים ורק על ידי שתדלנות וכסף רב יצא לחירות.

לפני החורבן היו ישיבות במאראמארוש באלה המקומות: בערבעשט, דראגמערעשט, האריגטש[62], ווישאווי, ווישק[63], וולאווא, חוסט, סטרימטערע,

---

62) תחת השגחות הג״ר מנחם מענדיל מרגליות אב״ד והדיין ר׳ אהרן צבי (עצי חיים יור״ד ב׳ אבהע״ז ז׳).

63) שם שימש ברבנות הג״מ לוי יצחק גרינוואלד שליט״א כעת בברוקלין. והדיין ר׳ דוד אלימלך וויס מחבר תשובה שלמה (סיגט תר״ע) משם הלך לסקערניצע (ערוגת הבושם יור״ד קס״ז).

סיגט, סלאטפינא, קרעטשיניוו, קערעצקי[64]), ראחוב וריסקיוו[65]).

כאמור בכל ערי וכפרי מאראמארוש[66]), היו דלתות בית המדרש פתוחות כל היום, ושם ראו אור ונחת.

וכאמור לעיל, אם כי מהעשרה קבים דלות שירדה לעולם, תשעה קבלה מאראמארוש, עם כל זאת מעולם לא התאוננו, כי התורה היתה להם לטל של תחיה, צרי מרפא ללבם הנפצע ורפאות תעלה לנפשם הנדכאה, בין בהעת שישבו בביתם, שם שמחו בהעולם החדש שבראו, ובין בהימים הרעים גם כן קבלו היסורים באהבה.

בראשית שנת תש"ב, נלקחו רבבות לעבודה למקומות שונים, ובכל מקום שהגיעו, העידו עליהם הרואים, כי חותם שדי על מצחם. ראה מה שהעיד המחבר „זכור" (תל אביב תש"ה) „ומעשה באחד מבתי הקסרקטין שבעיר קולומיאה, שנמצא שם מחנה עבודה ליהודי הונגריה כמה מאות יהודים מחוסט, סיגט ובלחוביץ ערי מאראמארוש, מה עשו היהודים אלה, שלא יד הגיסטפו ולא המשטרה האוקראינית שלטה בהם, אלא קצין הונגרי וחייליו, היו מתפללים שחרית וערבית תפלה בצבור בין כתלי הקסרקטין, לבנו את הכיריים, הגעילו את הכלים, שוחט היה ביניהם והיו מבשלים לכל אנשי המחנה לרבות הקצין וחייליו תבשילים כשרים, מראה החצר היה כמראה חצר בית הכנסת או כמראה חצרו של האדמו"ר. יהודי המחנה קוראים בספרי התנ"ך, מעיינים במשניות ובעין יעקב וההדיוטים שבהם אומרים תהלים... שבועות אחדים ארך „גן עדן" זה ליהודי המחנה, עד אשר באה פקודה ממיניסטריון לענייני צבא בבודאפעסט לשלוח את כל מחנות העבודה היהודיים לאוקראינה לניקוי שמות המוקשים בחזית".

---

64) בשנת תרע"א נתמנה שם לרב מו"ה אהרן בהג"מ ישע' זילברשטיין רב דווייצען, וחתן הג"ר משה גרינוואלד—חוסט.

65) תחת השגחת הג"מ אברהם שלמה כ"ץ מח"ס ארחות המשפטים אוד מוצל מאש.

66) ויזכרו לטוב גדולי מאראמארוש, שלא נזכרו פה בספרי זה. באיגלא הג"מ מרדכי צבי אדלער מחבר ספר חשוב „עיר מבצר" על מסכת והלכות מגילה. מוזכר גם בשו"ת עצי חיים ח"מ י"א. אונטער אפשא, הרב המאוה"ג אהרן צבי בשו"ת עצי חיים אבהע"ז ט"ז. הדיין רבי אברהם שעכטער, משם לדיטרויט ושם נפטר. בדיבוויו, הרב מנחם טאבאק בהגאון ערך ש"י (מהרש"ם ח"ג רמ"א). טערניוויו, הרב המו"צ ר' שלמה אליעזר סג"ל וויזל. טרעסיק, הרב יואל וועליטשקער אב"ד. טשמאליק, הרב יהודה ירושלמי בהרב אברהם זלמן מחוסט (מהרש"ם ח"ג שע"ח). לערדינא הרה"ג חיים אליהו נייטאן תלמיד הג"ר ייט"ב מסיגט (אבני צדק יור"ד ל"ה) והרב ישכר שטוקהמר (מהרש"ם ח"א ס"א) וידידי הרב ח"צ לערנער סיפר לי גדולות עליהם. סיטשעל, הרב יחזקאל בידמאן (פרדס רמונים לר' יואל כ"ץ). סינאווער, הרב חיים יוסף לאנדא (ערוגת הבושם או"ח ק"ד). פעטראוויי הה"צ שמואל חאדריח, הג"מ חיים דוב גראָס. קעכניי, הה"צ מרדכי שפירא והרב ר' מרדכי כהנא בן הרה"ג נחמן מספינקא, משם נתקבל לפאבינהאז. רינא, הה"צ ר' אייזיק רובין נכד הה"צ ר' אשר מראָפשיץ, נהרג בגיל ס"ז בה' חשון תש"ג בדאָמבראָווא, טרם עלתה נשמתו בערב שבת זמן קידוש ויקדש ואחר כן מסר נפשו וגופו על קידוש השם. דולהא, הרב זעליג גרינצווייג ובנו הרב משה רב בליפשא הי"ד.

ביום כ״א אייר תש״ד נלקחו הנותרים במאראמארוש לשריפה „ביום ההוא נתקבצו כל היהודים... הובילו אותנו מן הגיטו... 70 איש בקרון יצאנו לדרך, לאן מובילים אותנו לא ידענו, הג׳נדרמיה האונגרית התיחסה אלינו ביחס נורא, דרכנו ארכה עד 17 בחדש מאי (כ״ד אייר תש״ד)... בהגיענו לאושביץ ירדנו, שם הפשיטונו ערומים, גזזו את שערות ראשנו את אבא ואמא חפשנו אולם לשוא... תחת זה ראינו את הארובות הארוכות עם להבה אדומה, שבע משרפות היו באושביץ, ראינו אותן משך תשעה חדשים רצופים״ (מתוך מכתבה של פליטת אושביץ לאחיה, בני הגביר הנכבד מו״ה אלי׳ שטערן הי״ד מסיגט נשלח אלי מידידי נפתלי בן מנחם ירושלים).

הרבה רבנים ומנהיגי הקהלות לא חפצו להציל נפשם, לא רצו לעזוב את צאנם בימי הזעם עשו מה שעשו גדולי הדור בימי מסע הצלב ובימי חמלניצקי שענו לאלה שניסו להצילם „רועה נאמן לא יעזוב את צאן מרעיתו בנפול עליהם חיתי טרף, וכמו כן אנחנו כאשר חיינו בקרב העם כן נמות עמהם, וכפקיד הספינה ביום רעה להיות האחרון להציל את נפשו״, כן עשו גם הם, וינחמום וידברו על לבם, בשעה שבכו על שברם, ועמהם נשרפו על המוקד, זכרונם לברכה עדי עד.

אגב, מסרו לי אודים שבחמלת ה׳ עליהם נשארו חיים, שבשעה שהרשעים נתנו רשות לכל אחד ואחד — כשגרשו אותם מביתם מבלי לשוב — ליקח עמו חבילה בת עשרה פונט, כולם בחרו בטלית ותפילין, חומש וחק לישראל, גמרא וספר חשוב ועזבו כל מחמדיהם בביתם, כי רק בחפצי שמים מצאו חפץ, בהם הגו על הדרך הנורא, הספרים האלה היו להם צרי ומרפא ללבם הנפצע, רפאות תעלה לנפשם הנדכאה המקוננת על שברה הגדול, וגם באושוויץ קבלו את הדין באהבה, ורבים רקדו והלכו אל המוקד בשמחה, באמרם „אנו מוכנים ומזומנים לקדש את שם ה׳ כמו שעשו אבותינו״, הם הם הגבורים שהגדילו לעשות בתוך להבי אש, הי״ד.

אודים חרוכים, מגוללים באפר ודם, נטושים ונפוצים הנה והנה, מפרכסים ומפרפרים כאברים קצוצים, שואלים מתי יהיה קץ הפלאות, מתי?

פרק שלישי

מקורות לקורות ישראל במאראמארוש.

(א)

קשט דב"ר אמ"ת לפ"ק [1].

שיל"ת

קשט דב"ר אמ"ת לפ"ק

שמעו עמי ואדברה!

הן כבר הודיענו על פני תבל במכתב עת לדבר הסיבה אשר גרמה הפרידה בקהל עדתנו, ובעזר השם דברינו הנאמרים באמת וצדק עשו רושם ונכנסו בלב כל רואם, ועתה ראינו את "האזהרה" אשר הוציאו עלינו הקהל המכנים עצמם בשם אַרטהאַדאָקסין לאסור שחיטת השו"ב שלנו, לכן מצינו מחוייבים בדבר להודיע ולפרסם בשער בת רבים האסורים אשר טפלו עלינו ובדו אותם מלבם, אך הבל המה ואין בהם מועיל, כי גם הרבה רבנים אשר נלכדו ברשת רמיה מן מנגדינו כאשר ראו הקונטרס "עת לדבר" אשר בו אחת דברינו, כי עומדים אנחנו הכן לעמוד לד"ת, ואך הדין יקוב ההר ביניינו, כאשר ראו כן תמהו, והרבנים האוסרים חזרו מדבריהם ואמרו, דברים שאמרנו טעות הי' בידינו, והכת המכנים א"ע בשם אַרטהאַדאָקסין הוליכונו שולל, ועל אופן כזה לא כתבנו שום איסור ח"ו ומאז ועד עתה הננו מזומנים לעמוד לד"ת, וגם עשינו כל מה שבכחנו להכריח את הכת מנגדינו לד"ת, ואין קול ואין קשב, ולאזהרת והתראת מהרב הצדיק הקדוש משינאווא שליט"א נתנו כתף סוררת והקשו ערפם ולא אבו שמוע לעמוד אתנו לד"ת, כי בקשו עלילות להם לבל יבא הדבר לידי גמר, ורובם ככולם בעדתם טובתם הם דורשים, וכל מזימתם אך להגדיל המדורה, למען יעשו במחשך מעשיהם.

אחר הדברים האלה הצענו טענותינו לפני גאוני גאליציען צדיקי הדור עמודי העולם אשר כל בית ישראל עליהם נשען, אף כי כבר ראו "המכתב גלוי" אשר הוציאו האַרטהאַדאָקסין, ושמעו טענות שני הצדדים גמרו אומר כי אתנו הצדק, והתירו לנו עפ"י התורה לקחת שו"ב מיוחד לעדתינו, ואין להתחבר עם אנשים כאלה, אשר ברצונם יעקרו יסודי התורה, ויפירו כבוד התורה שכתבו בפום בי' "במכתב קלון" שלהם שלא ירצו לעמוד לד"ת ואין

---

1) מכתב גלוי זה שהדפיסו כת ספרדים בסיגט (ראה לעיל בפ"ב) הוא יקר מאד במציאות ולא אפרוז אם אומר שהוא האכטמפלר היחידי בעולם, ממנו אתה לומד על האישים הגדולים שעמדו במערכה.

לך חילול כבוד התורה גדולה מזה ע"כ כתבו הגאונים הנ"ל כי כל האיסורים שלהם בטילין ומבוטלין ולא חלין כלל.

וכן עשינו כפי אשר פסקו וגזרו עלינו הגאונים עמודי התורה וקראנו את השוחטים הישנים דמתא כי ישחטו לנו על פתקאות שלנו ואז יבואו על שכרם כמאז ומקדם, אך הצד שנגדנו בעלי המחלוקת לא נתנו אותם לשמש אצלנו במעשה הזביחה, כאשר יעיד על זה הפראטאקאל שלנו הנזכר במחברת הזה.

ובכן עשינו כדת של תורה, וקבלנו לנו שו"ב מיוחד מיקירי שוחטים דמחוזותינו איש ירא ד' מרבים ואומן מופלא ויאכלו ענוים וישבעו.

ועתה מי פתי יסור וירהב בנפשו עוז נגד גדולים חקקי לב עוקרי הרים בהוראתם, להתלונן על השו"ב הזה, ומי ילבש עזוז ליתן עליו שום מיחוש איסור, והרבנים הנמצאים מסודרים בשמותם על "האזהרה" לאסור השו"ב, מהם בדו הכת מלבם ובשקר נדפסו על "האזהרה" בחתימתם והרבה מהם כתבו להרב עם הכת שלו מרורות שיעזבו המחלוקת ולא יחרחרו ריב, אם לא מי שהוא אונס מחמת איזה דבר ונוגע לו מטעם מניעת השכירות וכדומה, כמו השני דיינים מפה לא רצו לחתום אותם על האיסור וכאשר הכת שכנגדנו חרקו שן עליהם, באמרם אם לא יחתמו אותם אזי אין להם שום תקוה על השכירות הקצובים להם אז באו על החתום, ובמו פיהם בפירוש אמרו נגד אנשי עירנו שאין להתלונן עליהם מדוע המה נתנו יד לעובדי "האזהרה" בחתימתם, כי אנוסים מחמת נפשות הי' כידוע. ואחד משני הדיינים האוסרים אמר לפני קהל ועדה, אשר כל האיסורים המה כשחוק בעיניו ולראי' תנה לי בשר ואוכלה! והדיין השלישי הרב המאוה"ג רב"ד ומו"צ מוה' חיים ארי' בעהמ"ס "דברי גאונים" אחר כל האיומות והפחדות מנע ידו מלבא על החתום כאשר נברר כל זה איה"ש, ועתה הכר נא "דבר אמת" למי החותמת ומי הפוסלים, האם לא נמלא שחוק פינו, מאזהרות ומאיסורים כאלה?

והנה לבנו נכון ובטוח כי כל העם ישמעו לדברנו הנאמרים באמת וצדק, ואף אותם אשר הטו אוזן לקול מנגדנו, כאשר יגיעו דברנו אלה אליהם בלי שום ספק לא ישגיחו על האיסורים, וכולם בפה אחד יאמרו כי אתנו האמת והצדק.

ובזה תקותנו חזקה להוציא מחשבותינו אל הפועל לקרב השלום במחנותינו, כי מנגדנו יראו כי כלתה אליהם הרעה, ההכרח יחלצם לעמוד אתנו לד"ת לפני בד"צ (כמאמר מ"ר ריש פ' משפטים מתוך שעושים מריבה ובאו לב"ד באים לידי שלום) ועושה שלום וכו' יעשה שלום בעירנו אמן.

אור ליום ד' בא ר"ח שבט זמר"ת.

קהל ספרדים פה סיגעט.

בעת אשר נקראו השוחטים דמתא לאסיפת הקהל דספרדים, מיאנו לשרת אותם בקודש כאשר תעיד עליהם הפראטאקאל דלמטה שהשוחטים בעצמם באו על' על החתום וזה תמונת

הפראָטאָקאָל אות באות

ביי דער הייטיגער זיטצונג אונטער דעם פּרעזעדיאום דעס ר׳ קלמן כהנא האָט מאן פּאַרגעשלאָגן דעם שוחט דמתא ר׳ איציק אהרון נ״י, אונד וואורדע בעפּראָגט, נאכדעם דיא געמיינדע געטהיילט וואורדע אונד דיא ספרדים געמיינדע זעלבסטשטענדיג אללעס פערוואלטעט, אויב ער געניגט איזט געגנצליך צו דער ספרדים געמיינדע אלס שוחט צו קאממען, אדער אבער אויף דיא צעטעל דער ספרדים געמיינדע שחטין ווילל אים ערסטען פאלל, וואללען דיא ספרדים געמיינדע דען גאנצען געהאלט געבען, אים צווייטען פאללע אבער וואללען דיא ספרדים געמיינדע דען געהאלט פערהעלטניסמעסיג בעצאהלען, וויא אויך בייא שטרייטפעלע איין ד״ת האלטען וויא פיעל זעלבע איהם צו צאהלען האבען.

אויף דיא אָביגען פּראגען ערקלערטע זיך ר׳ איציק אהרון, דאסס ער זיכער וויים, דאסס מאן איהן יעדענפאללס אָסרן ווירד קאנן ער ניכט צו דער ספרדים געמיינדע קאממען, יעדאך האָלטעט ער זיך זיין חזקה פאן פּאָרער אויפרעכט אויף. יום א׳ וירא תרמ״ז לפ״ק פה סיגעט **יצחק אהרן** במו״ה נחום ז״ל.

ר׳ יעקב שוחט וואורדע אויך בערופען אונד אנטוואָרטעט אויך דאסס זעלבע וויא אָבען. יום הנ״ל.

יעקב חיים במו״ה ליפמאן ז״ל סג״ל.

ר׳ יודא כהנא שוחט וואורדע אויך בעפּראגט אונד האט אויך דאסס זעלבע ערקלערט יום הנ״ל **יודא כהנא.**

ואלו דברי הגאונים מצוקי ארץ עמודי התבל אשר ערכו דבריהם הלא המה הרב הגאון הקדוש מופת הדור מו״ה **משולם ישכר הלוי איש האראוויטץ** בעל המחבר שו״ת בר ליואי אבד״ק סטאָניסלאוו, הרב הגאון המפורסם תפארת ישראל מו״ה **יצחק אהרון איטינגא** איתן מושבו בק״ק לבוב. הרב הגאון המפורסם מו״ה **יצחק שמעלקיש** אבד״ק פּרעמיסלא בעהמח״ס בית יצחק. הרב הגאון המפורסם מו״ה **משה תאומים** אבד״ק האראדענקא בעהמ״ח שו״ת דבר משה ואוריין תליתאה. הרב הגאון המפורסם מו״ה **פייביל הלוי** אבד״ק בראדשין בעהמח״ס גידולי הקדש.

ואנחנו לא טרחנו לאסוף חתימת יתר רבנים להיות למנין רב, כי לדעתינו אך למותר הוא, האם זה להתיר את האסור ח״ו כמו חרם דר״ג לישא שתי נשים? אשר נחוץ לזה מאה רבנים וההכרח להוסיף הקטנים על הגדולים? ודעת לנבון נקל כי הגאונים האדירים האלה המה רוב בנין העולם וכדאי לנו לסמוך עליהם, כי מפיהם תצא תורה לכל עדת ישראל, ומי אשר יראה כי הגאונים האלו יוצאים להתיר ולא יבא אחריהם.

ב״ה יום ג׳ לסדר לך שנת תרמ״ז לפ״ק סטאניסלאוו.

אל כבוד היראים והשלמים הנגידים והגבירים מפורסמים מנהלי העדת ספרדים בעיר סיגעט יצ״ו.

הנני לתשובת יקרתם, כבר כתבתי בגזירת עירין ובמאמר שאילתין אל תושבי קהלתכם אשר ישפתו שלום במחנה ועפ״י התורה יעשו, רק שהמתנגדים המה עברו חוק והפרו תורה כי קראו בפה מלא „במכתב גלוי״ אשר לפניהם יצא, שאינם רוצים להתייצב לד״ת כי המירו כבוד התורה בכבוד הקאנצלייא שבפעסט, וישפתו הסיר נפוח אשר בו תבעיר אש המחלוקת וגדול החילול השם בארץ, כי לא יעשו בהצנע לכת לכסותו כלילה וכמגלה טפח ומכסה טפחיים, כי אם רוצים להתכבד נפשם בקלון חבריהם והרבו לחלל כבוד שמים לעשות חבריהם לחרפה ולבוז, והיתה זאת לחרפה ולדראון עולם בעיני כל הרואים בעין פקיחא בלי שום צד נגיעה ולכן שבתי שנית להגיד לכם כי אחת דברתי ולא אשנה. אשר הרבנים אשר הם כפופים תחת חברת הקאַנצלייא וחוברו לה כעיר שחיברה לה יחדיו נחשבים כעיר אחת שאין דנים בדייני אותה העיר, ודבר שפתים אך למותר, לכפול דברים עוד אשר כתבתם שהוא דבר ידוע ופשוט לכל. ולכן המתעקשים בזה הם נחשבים כמסרבים לד״ת, וכל עוד שלא יכנעו נפשם לשמוע ולקבל דברי חכמים, ולעשות ע״פ התורה לקרב למשפט אתכם לעשות השלום במחניכם הקודש רשות נתונה לכם עפ״י התורה לנהוג נשיאתכם בכח הממשלה שנתנה לכם אם לשבט ואם למלחמה, והוא שאם לא יניחו את השו״ב אשר בעיר לשרת אתכם במעשה הזביחה תוכלו להעמיד לכם שו״ב וממונים כאשר תאוה נפשכם כי דברי המערערין בטילין שבאים לחלוק על התורה השלמה המורשה לנו מאז מקדם שנתייסדה הקאנצלייא בפעסט, ואקוה לה׳ כי ישמעו המתנגדים לקולי וכל מי שיראת ה׳ נוגע בלבו וחס על כבוד התורה הקדושה יחזק ידכם ויאמר אמת.

הק׳ **משולם יששכר** הלוי איש האראוויטץ החופק״ק הנ״ל והגליל יע״א.

ב״ה

ע״ד ברירת הדיינים לדין בעסק המחלוקת אשר נתהוה בק׳ סיגעט, כבר הגדתי דעתי במכתבי מיום י״ד תמוז תרמ״ו, ועל משמרתי אעמודה שהדין דין אמת שצריכין להעריך הדברים לפני ב״ד שאין בו שום חשש וצד נגיעה, ודברי הרבנים אשר נקבצו ובאו בדברי „המכתב גלוי״ נפלאו ממני בפרט אשר אמרו שטענת כת הספרדים להרוס התורה ח״ו וא״צ לעמוד ע״ז לד״ת אינו כדאי להשיב עליהם כי איך אפשר לגזור אומר טרם ישמע בבד״צ טענותיהם והמה צועקים ככרוכי׳ שמקבלים עליהם כל חוקי האַרגאַניזאַציאַנס שטאַטוט שתקנו גדולי מדינותם ורצונם לברר לפני בד״צ שאין בכלל התקנה שהדורכ־פיהרונגס־קאַממיסיאָן ישפטו בעירם בעניני הקהלה, וגם דין ודברים להם ביתר פרטי הלאַקאַל־שטאַטוט, ולא חשידי דייני ישראל לפסוק ח״ו להרוס הדת, וביתר אחרי שצד הספרדים יתרה עושים ומסכימים להציע עשרה רבנים ממדינותם הכפופים תחת האקנצלייא שיבררו הצד שכנגדם אחד מהם למכריע ובלתי ספק לא יצא מכשול מתחת ידם ולכן כל עוד שצד אַרטהאַ־דאַקסים נותנים כתף סוררת לעמוד לד״ת פשוט הדבר בעיני שרשות ביד צד

הספרדים לנהל עדתם בכח הניתן להם מאת הממשלה וחלילה לדבר עליהם בשביל זה דברי בוז כי איני רואה מצדם שום אשמה ח״ו. אך זאת מצאתי עצמי מחויב להגיד שבשביל הפירוד אשר יתהוה ח״ו בהנהגת הוצאות והכנסות הקהל לא יגרע בזה חזקת משועבדי הקהל אשר נתקבלו מאז מכל אנשי העיר, ומחוייבים שני הכתות הספרדים והאַרטהאַדאָקסען לתת להם לחם חוקם חלק כחלק בלי מגרעות, ועל משועבדי הקהלה מוטל לעמוד על משמרת פקודתם לשרת שני הקהלות כמקדם וחלילה לצד הספרדים לקבל להם רב או שו״ב אחר מיוחד להם להשיג ראשונים, זולת אם לא ירצו הראשונים לשרת אצלם בקודש (עיין בפראָטאָקאָל דלעיל שכן עשינו והם לא רצו) ואם ב׳ הכיתות לא יוכלו להתאחד בדברים שבממון כמה מגיע לכל צד להחזקת משועבדי הקהלה ישפטו בד״צ ביניהם, ולדעתי אחרי שאין בזה נפקותא להבד״צ שבעיר שמה כשירים גם המה לדון ולהורות בסכום התשלומין, וכאשר יפסקו הב״ד דקביעי במתא כן יקום.

אור ליום ה׳ כ״ט תשרי תרמ״ז לפ״ק לבוב.

יצחק אהרן סג״ל איטינגא

ב״ה

בקיץ החולף כתבתי חו״ד אודות הדו״ד שבין הצדדים אשר בעיר סיגעט ונדפס בשמי במכתב אשר הוציאו לאור בשם ספרדים הנקוב „עת לדבר״ שמחוייבים שני הצדדים לברור שליש לדון עפ״י ד״ת שאיננו כפוף תחת הקאַנצלייא אשר בפעסט למען שלא יהי׳ שום חשש נגיעה בדבר ויצא לאור משפטם כדת של תורה, אח״ז נשלח לידי קונטרס „מכתב גלוי״ שהוציאו לאור מנהלי קהל ארטהאדאקסען מסיגעט וראיתי שכל קוטב דברי הרבנים הגדולים אשר נקבצו ובאו שמה, שאחרי שהמכונים בשם „ספרדים״ רוצים לעקור תקנות קבועות שתקנו גדולי מדינתם א״צ לעמוד עמם ע״ז לד״ת שאין ב״ד יכול לבטל וכו׳. ואנכי הרואה שאין דברים אלו מספיקים לדחות דברי צד שכנגדם שרוצים לדון בד״ת, כי הנה הספרדים אומרים גם הם שרוצים לקיים התקנות הקבועות היינו האַרגאַניזאַציאָנס־שטאַטוט כאשר פרסמו „בהעת לדבר״ רק שאינם רוצים להטות שכמם לסבול שתהי׳ יד הדורכפירונגס־קאַממיסיאָן עליהם בעניגים הנוגעים לעירם, בפרט באמרם שאין זה בכלל התקנות הקבועות, וגם רוצים לדון ביתר פרטים שלדעתם לא הי׳ בכלל התקנות, וע״ז הדבר ברור שצריכים להושיב ב״ד ולברור שליש שאין בו שמץ נגיעה לשום אחד מהצדדים למען יצא הדין לאמיתו ומי עדיפא תקנות האלו מלאו דלא תגזול, ומעשה בכל יום שאנו דנין בין איש לרעהו אם הדבר בכלל גזילה או לאו, ע״כ על משמרתי אעמודה כפי שכתבתי במכתבי הראשון, שמחויבים לעמוד לד״ת ולברור שליש שאין בו שום חשש נגיעה ואין לו שייכות להקאַנצלייא של הדורכפירונגס־קאַממיסיאָן, והנה עתה שראיתי בה„עת לדבר״ שהנקובים בשם ספרדים רוצים לעבור על מידותיהם ולדון לפני שליש הכפוף תחת הקאנצלייא באופן שיציעו עשרה רבנים מובהקים מהם שיבררו

הצד שכנגדם אחד מהם להיות שליש לית דין צריך בושש שהצדק עמהם, וכל עוד שהאַרטהאַדאָקסען אחת משתי אלה לא יעשו, היינו או שיבררו שני הצדדים שאין בו שום חשש נגיעה או שיבררו לשליש אחד מעשרה רבנים שיציעו הספרדים חלילה לקהל אַרטהאַדאָקסען לחלל כבוד הספרדים אם ינהלו עדתם בכח הניתן להם מהממשלה, ומכש"כ שהשוחטים ובודקים וכל העומדים על כהונתו ומשמרת הקודש מחויבים לשמור משמרת פקודתם לקהל ספרדים כמו לקהל אַרטהאַדאָקסים ושני הצדדים מחויבים לישא בכתף משכורתם והצטרכותם ובאם שיהי' דו"ד ביניהם אודות דברים שבממון הבד"צ שבעירם ידונו ביניהם. וחלילה לשום צד לקבל להם רב או מו"צ או שו"ב מיוחד לצד אחד זולת אם הממונים מכבר לא ירצו לעשות מלאכת הקודש (עיין בפראָטאָקאָל דלעיל שמיאנו השוחטים דכבר לשרת אותנו) אצל הקהל שלהם, אולם מובטחני ששארית ישראל לא יעשו עולה ובודאי יבחרו שליש וידונו בד"ת, ומתוך הדין יצא השלום ויעשו כולם אגודה אחת לנהל עדתם על מי מבוע התורה והיראה, וה' ישפות שלומם וירום קרן התורה ושומרי מצוותי' כנפש המדבר למען האמת והשלום, פרעמיסלא, אור ליום ו' ר"ח חשון תרמ"ז לפ"ק.

יצחק שמעלקיש האבדק"ק הנ"ל.

בעזהש"י יום ה' וירא זמר"ת לפ"ק האראדענקא.

אל אצילי בני ישראל, צדקתם כהררי אל, רו"ט דקהל "אַרטהאַדאָקסען" ולעומתם רבים וכן שלמים קהל ועדה הנקראים בשם "ספרדים" בק"ק סיגעט יצ"ו לכלם אקרא לשלום.

נעימות ימינם לנכון השגתי עם "מכתב גלוי" הנדפס וכו'. וגם הקהל "ספרדים" שלחו אלי עלה הנדפס מהם, הנקרא "עת לדבר" ומאז השגתי המכתבים ע"ע לא הייתי במזג הבריאות לא עליכם — וגם עתה ידי משה כבדים. וקשה עלי הכתיבה כאבן מעמסה, ואולם יען כי מרבים בהפצרות שני הצדדים לבל אאחר תשובותי, אני מוכרח להשיב מפני הכבוד ולמען השלום, ואקיים בנפשי מה שאמר דהע"ה בקש שלום ורדפהו, ודרשו רז"ל בקש שלום במקומך ורדפהו במקום אחר וכו' (האריך בדברי אגדה ומוסר השכל המושכת את הלב בענין השלום) וכן הזהירנו התנא בפ"א דאבות הוי מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום ר"ל לאהוב שלום בינו לבין זולתו במקומו, ולרדוף שלום במקום אחר בין אדם לחבירו. וזאת הרהיבה בנפשי עוז, לחוות דעתי למרחוק, למען האמת והשלום, ואען ואומר — הנה כאשר השגתי מראשית העלה "עת לדבר" וראיתי כי המה מתרעמים על רבני מדינתם אשר חרצו עליהם משפט מבלי שאלת פיהם וחיקור טענותיהם ,ופסקו פס"ד לצד אחד והעתיקו מכתב ש"ב הה"ג הצדיק משיניווע יצ"ו, אשר גזר ופקד על הצדדים שיעמדו לד"ת בזבל"א וזבל"א והנבררים יבררו להם שליש ויקוב הדין ההר ביניהם, ואולם לא יכלו הנבררים להשוות דיעותיהם בענין השליש — ומה שיקרב הא' ירחיק השני — והנברר מצד ספרדים פוסל בענין זה לשליש רבנים ממדינת הגר, שכבר שמעו טענות האַרטהאַדאָקסען וכתבו פס"ד בלי

שמוע טענות צד השני, והחזיקו על ידו כמה גדולי גאליציען וכו' (האריך בפלפול עצום להחזיק דברים להביא ראיות ברורות לדברי') וכאשר נתברר לי מפי איש אמונים שהיה אצלי, וכן ראיתי במכתבים שהי' לפני גדולי זמנינו יחי' וכותבים כי קהל ספרדים צועקים ככרוכיא שמקבלים ע"ע כל חוקי האָרגאניזאציאָנס שטאָטוט של האָרטהאָדאָקסען העשוי' באמת וישר עפ"י כנסיה של צדיקים וגדולים וכו', וחלילה לבטל או לזוז מדבריהם אפילו זיז אחד כל שהוא וכו', אפס רצונם לדון בד"ת בענין הויכוח אשר ביניהם על איזה פרטים שאומרים שאינם בכלל תקנות ותיקון. וקהל אָרטהאָדאָקסען באים לגזור גזירות מעצמן שאינם יכולים לעמוד בהם.

גם יש ביניהם ויכוח בדברים הנוגעים למילי דמתא ותקנת העיר, היינו הלאָקאַל שטאָטוטען, וע"ז מזמינים אותם לדין להוציא כאור נוגה משפטן הדין עם מי וכו', גם תובעים הספרדים עלבונם מקהל אָרטהאָדאָקסען אשר יגרשום מהסתפח בנחלתן, ואומרים כי אין להם חלק ונחלה בתוך העדה, והמירו כבודם בקלון לדון אותם כפורקים עול מלכות שמים, ונותנים יד לפושעים ח"ו, ובכיו"ב בענין ב"ד הכשרים לדון, ושישמעו טענות שני הצדדים, ולא לדון צד א' לחובה שלא בפניו ולהצדיק הראשון בריבו, וגם בעניני טענות ובזיונות וכדומה, מצינו שהי' מזמינים לדין כמו בטענות ממון כההוא דגמ' קדושין ד"ע בההוא גברא דשמתי' ואכרוז עלי' דעבדא הוא ושדר לי' ר"נ לר"י פיתקא דאזמנתא לפומבדיתא שיבא לנהרדעא לפניו לדין, הרי שהי' שולחים פיתקא דאזמנותי' בעניני כאלה וכו' (האריך בפלפול) הן מודעת זאת, כי השכל אשר באדם לכל אשר יחפוץ יטנו, ולהוציא האמת לאמיתו, צריך שלא יקדים לו שום רצון ונטיה לאיזה צד, ואז יורהו השכל האמת לא כן אם יקדים לו איזה רצון ונטיה אין דבר חוצץ בפני הרצון ויטה את השכל אחריו, לזאת מהראוי ונכון אשר רבני מדינתכם מעצמן יחדלו, להיות הוגה דיעות בדין זה. ובפרט במקום שהדיין רואה שהבע"ד חושדו. ומוטב לבחור בשליש ממדינה אחרת, אשר כראובן ושמעון יהי' לו הצדדים וכו', ואם האָרטהאָדאָקסין מעקשים לבחור בשליש ממדינתכם יש למנגדיכם לחוש ולחשוד אתכם, כי דברים בגו ח"ו והטיבו אשר ידברו קהל הספרדים בזה, ומה שכותבים האָרטהאָדאָקסין כי אינם מחויבים לעמוד עמהם לד"ת, ואסור להם להושיב ב"ד כלל על זה, כי הצד ספרדים רוצים לעקור ד"ת, והמה כל מגמתם לעשות סייג לתורה, ואולם כבר אמר שהע"ה כל דרך איש ישר בעיניו, והאיך יוכל להאמין על קהל גדול ובתוכם אנשי שם, אשר שמענום ונודעים ליראי ד' וחושבי שמו גדולים בתורה ומעשים טובים, כי רצונם להרוס חוקי הדת ח"ו, ובפרט שרוצים לעמוד בדבריהם על ד"ת ובד"צ והשליש יהא מי שאין לחשוד אותו בשום נגיעה.

ובענין עיקר השאלה אי רשאים הספרדים לחלוק מהם ולעשות קהל בפני עצמן, ומהו דין המורה והשו"ב שיקבלו להם, על זה לבי כואב, אוי לי אם אומר, אוי לי אם לא אֹומר, כי החלוקה בוודאי לא טובה, כמו שנאמר

חלק לבם עתה יאשמו, ומי יתן והי׳ לבבם לב אחד ואגודה אחת לעשות רצון אבינו שבשמים.

וכבר העליתם בכמה תשובות דיש עפ״י דתה״ק משום השגת גבול ברבנות ושחיטות ועיין בספרי או״ת תשובות רבות מד״ז. ואולם אנחנו לא נדע מי מהצדדים הוא הגורם למחלוקת והפירוד, ובשל מי נהיתה הרעה הגדולה הזאת, והכל יתברר ויתלבן עפ״י בד״צ אשר למשמע אוזן יוכיחו בין שניכם, ואמת ומשפט ושלום ישפטו בשעריכם.

ואולם אם הצד האַרטהאַדאָקסין לא יכופו ראש להסכים על בד״צ שאין בו שום צד נגיעה, מזה נראה בעליל כי תואנה אתם מבקשים להצד שכנגדיכם המה לשלום ואתם למלחמה, ולזאת בהגרמתכם יקבלו הספרדים רב ושוחט מיוחד להם מי ימחה בידם אשמם בראשיכם והמה נקיים מה׳ ומישראל, ועצתו אמונה, אם אין באפשרי בשום אופן להתאחד ולקרב המרוחקים, עכ״פ מהיום והלאה בל תתחרחרו ריב ומדון, לכתוב כתבי שטנה זה מול זה, וכל העומדים על משמרת הקודש ישרתו שתי הקהלות כמקדם (עיין בפראַטאָקאָל דלעיל שמיאנו השוחטים לשרת אותנו) וגם הרב דמתא יצ״ו יעבוד עבודת אב״ד לשניהם, והפרס הקצוב להם ינתן משני הכיתות בלי גרעון, ובכל הענינים דמתא יהי׳ יד שניהם בשוה, ואז לא יעלה הפורץ להסיג גבול הראשונים, וחלילה לקהל ספרדים לעמוד לשטן נגד משועבדי הקהלה אשר מאז ומלפנים, ובפרט נגד הרב מרא דאתרא הממלא מקום אביו בתורה וביראה וכו׳, אפס גם הרב והשוחטים הקבועים לא יעשו חדשות להשמאיל נגד קהל ספרדים, ובמטותא מיניכו שני הצדדים הלוחמים מלחמת ד׳, קיימו את והב בסופה בקשו ענוה בקשו שלום, ואם כי כל אחד עומד על דעתו שהאמת אתו, בכל זה כבר מצינו שמותר לשנות מפני דרכי השלום ולכך דרשו רז״ל ב״ר ע״פ חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו, כי בשעת בריאת עולם, נעשו מה״ש כיתות כיתות חסד אמר יברא שכולו מלא חסדים, אמת אמר אל יברא שכולו מלא שקרים, צדק אמר יברא שכולו מלא צדקות, שלום אמר אל יברא שכולו מלא קטטות נטל הקב״ה לאמת והשליכו ארצה הרי שהשליך לאמת ולא את השלום שג״כ אמר אל יברא משום דגדול השלום ויפה כחו ממדת אמת שהרי מותר לשנות האמת מפני השלום וד׳ יפרוס סוכת שלומו עלינו ועליכם כנפש אוהבכם דורש שלומכם למרחוק.

הק׳ **משה תאומים** חונה פק״ק הנ״ל בעל המחבר שו״ת דבר משה קמא ותניינא, וס׳ אוריין תליתאי.

ב״ה.

זה ירחים הגיעני מכתבים וגם קונטרסים בדפוס מאת ראשי עם מנהלי עדת ישורון אנשי קודש שומרי אמונים האַרטהאַדאָקסען דעיר סיגעט יצ״ו, מודיעים את אשר קראם כי יצאו מקצת יושבי עירם ויבדלו מהם, כי חלק לבם להיות עדה נפרדה לעצמם למען תת קודש וצבא מרמס ולהשליך ארצה רוב הגדרים אשר גדרו ויסדו אבירי התורה באמונתם ובארץ יסדו אגודתם

בהאַשטאַטטען אשר ביגיעה רבה השתדלו והשיגו עליהם רשיון שרי הקיר״ה לבצר חומת התורה, והן עתה העדה הנפרדה הזאת קראו בשמותם ספרדים, ועוד ידם נטוי׳ להפיר ולהמיר טוב ברע כאשר יקחם לבם וירמזון עיניהם, וכאשר עמדתי על הקונטרס הנקרא „מכתב גלוי״ אשר נקרא עליו מלוא רואים אסיפת כמה גדולים רבני אונגארן, ונתתי עלי רוחי רוח נשברה לדאבון לבי ראיתי אשר גם על הרב הגביר הישר באדם מו״ה קלמן כהנא נ״י עבר כוס התערומות, כי נלוה גם הוא עם עדה החדשה הזאת, והי׳ זרוע לבני לו״ט האלה ואת פושעים נמנה וגם את גיסו הרב הישיש הגאון המפורסם צדיק באמונתו יחי׳ מו״ה יודלי נ״י הזכירו כי גם הוא בקשרים וכי ידו עם ההולכים קדימה אשר לא לאמונה גברו בארץ, ויפג לבי מלהאמין כזאת על אנשים צדיקים כאלה, ואמרתי טרם אענה למנהלי האַרטהאַדאָקסען, בשגם אינני כדאי והגון לישא דעי למרחוק למען הכר דבר אמת לא אחשה מלדרוש ולחקור בזה מאת הגביר ר׳ קלמן כהנא הנ״ל מה ראה על ככה ומה שרש דבר נמצא אתו אשר הניא את לבבו הנכון מימים רבים עם ד׳ ותורתו להפוך לבו לאהבה את שונאי ד׳ ולמשוך ידו את לוצצים המעליבים במלאכי ד׳ ובוזים את דברי רז״ל הקדושים, והרב הגביר הנ״ל לא איחר מלהשיבני דבר התנצלותו בארוכה, והודיעני כי ת״ל עודנו שלום עם ד׳ ותורתו, ככחו אז כחו עתה, ולא כן עמדו כאשר דיברו מריב׳ עלי׳ וימררוהו ורובו בעלי חצים על לא חמס בכפי׳ ואין ברוחו רמי׳, כי באמת ותמים חפצו לנצור הד״ת כאשר יצא מפי ג׳ רבנים בזבל״א, ועוד יתרה עשה להטריח את בנו החריף הגביר מו״ה משה שמחה נ״י ואחוזת מרעהו לבא הנה להציע לפני ענין התנצלותו, וכי עוד לא רפתה רוח אבי הנכבד מעלי׳ לבקש גם עתה אשר עד האלקים יבא המשפט הזה ומוצא שפתיהם ישמור בלב ונפש. גם אם יחייבוהו, וגם בזאת יאות להם לקבל השליש מאחד מעשרה רבנים שליטים אשר בארץ אונגארן. רק לא מרבנים אשר כבר ראו לחובה עלי׳ והנה הגם לא אדון אנוכי בדבר הזה. וגם כי כבר דיברו בזה גדולים וטובים ממני וגם כי חלילה לי לחשוב את הה״ג מו״ה יו״ט ליפא נ״י בן לאותו צדיק וקדוש ה׳ הגאון המפורסם מחמד נפשי מו״ה ייט״ב זצ״ל אשר יריב חנם עם אנשים נכבדים אשר שלמים הם אתנו, עכ״ז האמת אהוב מן הכל, ותיתי לי דאפילו לגברא דכוותי׳ לא מחניפנא, כי הנראה בעיני אשר תקע עצמו יותר מדאי להטיל אימה יתירה על הגאון מו״ה יהודא מודרין נ״י ועל גיסו הרב הגביר מו״ה קלמן נ״י לבא במקלם ותרמילם לפני רבנים דמדינת אונגארן ולמשפטם יעמדו היום, אחרי אשר כבר כתבו אותם רבנים פס״ד ונתנו חיתותיהם על הגביר הנ״ל לדונו כבן בליעל ח״ו. ואיך ישים אלוף לראשם של הנברריים, רב כזה אשר עביד לאחזיקי דיבורי׳ מאחר שכבר כתב ע״ז פס״ד ואין הדין נותן כן כידוע מדברי הבאר שבע ומהרשד״ם. ויותר הי׳ נאה לפני מנהלי קהל אָרטהאָדאָקסען לתת רשות להנברריים בזבל״א לקבל להם לשליש אחד מגדולי רבני מדינה אחרת אשר יבחרו להם שני הנברריים, ולא לתת אצבע בין שני רשעים הדוברים עתק לאמר מחנפי רבני אונגארן אהדדי. וכזאת וכזאת יוציאו דבה המבקשים

לתאוה ליפרד ולגלע הריב, אך העבר אין ומי יבא אחר אשר כבר עשהו אכן על של עתה באתי כפי הנודע לי מהרב הגביר הנ"ל וביותר מפי בנו החריף הגביר הנ"ל מפיהם ומפי כתבם כי עודם עומדים הכן לציית ד"ת כפי אשר יצא מפי הנבררים בזבל"א כאשר יהי' השליש אחד מעשרה שליטים רבני אונגארן אשר עודם לא כתבו לחובת הגביר הנ"ל וסייעתו, לא אוכל להבין מה להם כי נזעקו ומה מהם יהלוך ולמה לא יתנו מקום לשלום ולקרב את המרוחקים בזרוע, והלא כבר מילאו ידיהם ארבעה מטיבי לכת אדירי התורה דמדינתנו להצדיק בזה את הרב הגביר הנ"ל בדבר ברירת השליש, ובאמת אשר הטענה הנזכרת בדברי איזה רבנים מאונגארן כי אסור לעמוד לד"ת בדבר כזה הנוגע לכלל חיזוק התורה והאמונה אינה נכונה, ואיכה יאמרו חכמים אנחנו ותורת ה' אתנו כל עוד אשר יסתמו פה המבקש ליקח תורה מפי ב"ד הראויים לשפוט בצדק אשר מאתם תצא תורה. ואם הב"ד בצדקתם יראו כי ח"ו בטענתו של ר' קלמן וסייעתו יש מות בסיר הגורם שום הירוס ח"ו לתורת אלקינו, יוכיחו לבעל הדין את דרכו על פניו המה יורוהו יאמרו לו זה דרכך לא טוב שטה מעלי' ועבור, ובאין ספק אצלי כי הגביר הנ"ל יתן אוזן קשבת ויתקדש ש"ש ברבים ותיתי בשורה טבתא ליהודאי דלא יעודין מן אורייתה. וסוף דבר אחרי רואי המכתבים האחרונים מאת הרב הגאון המפורסם תפארת ישראל מוהרי"א מלבוב והגאון המפורסם מוהרי"א אבד"ק פרעמישלא אחזה אנכי ואשית לבי אשר כל דבריהם נכונים מאוד עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, ומי בעל דברים יגש אלינו ונביא לו ראיות ברורות על הדברים הנאמרים באמת. אשר ע"כ הנני אומר כי ראוי ונכון למנהלי עדת האַרטהאָדאָקסען לבטל רצונם וכתורה יעשו ע"ד ברירת השליש הנ"ל ובאם ח"ו יעמדו על עמדם לבל לתת מקום לשלום יבצעו ר' קלמן וסייעתו מעשיהם לקבל להם שר"ב בפ"ע וכדומה ואין עליהם שום אשם עפ"י הד"ת כי מה יעשה אם מנגדיהם יתנו צו על השו"ב הישנים לבלי יזבחו על הקוויטליך (ומבואר בפירוש בהפראָטאָקאָל דלעיל שלא רצו השוחטים לשרת עדתנו) שלהם ואז אני אומר כי ידעו העומדים בדעתם את אשר ימצא אותם ויד השרים והסגנים מנהלי עדת האַרטהאָדאָקסין היתה במעל הזה ראשונה לדחות האבן אחר הנופל, אשר לזאת אנכי ההדיוט מוכן בל"נ לכתוב כזאת גם להרב הה"ג אבד"ק סיגעט להעיר ולעורר את לבו לדבר על לב אנשי שלומו לבל יתמהמהו עוד מלתת מקום לשלום ולקיים בבחירת השליש כפי אשר פסקו גאוני מדינתנו ובזה כל העם על מקומו בשלום יבא, דברי הכותב ברפיון ידים ומצפה לישועה.

הק' פייוויל הלוי אבד"ק בראדשין.

ידענו בטח כי אחרי אשר יראו כת האַרטהאָדאָקסען דברינו אלה עוד יבואו בשפת שקר להכחיש את האמת, כדרכם, לזה הננו מודיעים, שדי לנו באמירת הדברים הנ"ל אמרות טהורות ככסף צרוף. ואנחנו לא נבוא בכל יום במחברות שונים לבטל העת בהבלים כמוהם. ואמת מארץ תצמח.

(ב)

מכתב מהג"ר שמחה בונם סופר אב"ד דפרעשבורג[1])

בעזה"י שיל"ת פה פרעסבורג אור ליום ד' לסדר (חסר) תרמ"ז לפ"ק.
שלום וברכה לכבוד תלמידי הרבני המופלג בתורה וביראה יראת ה'
אוצרו מוכתר במעלות כש"ת מו"ה יעקב גרינוואלד שי'.

אחדש"ה מכתבו קבלתי ע"נ אבל מפני רוב טרדותי המקיפות אותי מכל צד ופנה לא הי' באפשר לי להשיב על מה שהציע לפני התמיה מאת אנשי עדתו.

ובאמת אין מקום לתמיה זו, כי מיד כאשר קבלתי מכתב מאת הרב הג' דשם השבתי לו כי קבלתי ג"כ שני מכתבים מאת הרב ר' יודא מאדערן נ"י, כי באו אל עמק השוה להושיב בד"צ בזבל"א וזבל"א וישקוט המריבה והקולות יחדלון. ושמחתי מאד כי יהי' שלום בעירו כאשר הבטיח לי גם כן הרב הג' ר' יודא מאדערן נ"י, כי בוודאי יושג השלום ע"י הפשרה זו, ובשבוע אחר קבלת מכתב הרב הג' נ"י הלכתי למרחץ למצוא מרגוע לנפשי ומאז לא קבלתי שום מכתב בענין זה וגם לא נשלח לי המכתב־גלוי אשר נדפס, ורק זאת כאשר באתי לביתי קבלתי „עת לדבר", וגם שאר מכתבים מאת מו"ה קלמן כהנא ויען כי לא הייתי בפנים הדבר, ואין אני מן הממהרים לדון בענינים כאלו מבלי לשמוע טענת שתי צדדים לא השבתי, והשבתי את ידי אחור מלהכניס עצמי לדבר שלא נקראתי, ויען כאשר כתב ידידי נ"י כבר נדפס איסור מכמה רבנים לא ידעתי לאיזה צורך להכפיל הדבר עוד הפעם ולהדפיסו מחדש כי די בזה שהוא מן ההכרח, וכי לאפושי גברא צריך דאם כן אין לדבר סוף לקבץ חתימות מכל אתר ואתר, והמחלוקה היא למורת רוח כל יראי ה' במדינה, ולא האמנתי שיבוא הדבר לידי כך שיהי' היראים לשתי מחנות, ועל הראשונים אנו מצטערים, וקויתי ששתי הצדדים יתאמצו לתוך השלום ביניהם ואין כלי מחזיק ברכה אלא שלום.

וה' ישפות סוכת שלומו עליכם והנני חותם בברכה מרובה.

הק' שמחה בונם בהג' מוהראש"ב סופר (אב"ד דפרעשבורג)

(ג)

לקורות הישיבות בסיגט ובווישאווא.

החכם מאַרק ווישניצער שביקר את הישיבות האלה כמה פעמים, גם עמד עם ראשי הישיבות הללו, בקשרי ידידות שנים רבות עד ימי המלחמה

---

1) ראה לעיל בפ"ב, שם הארכתי מפולמוס זה בסיגט בין צד הרב ור"ק כהנא. ולפי שהג"ר יודא מאדערן היה יליד פר"ב והשפעתו שם היתה גדולה, פחדו הרבה מידידי הרב, שהרב דפר"ב יעמוד לימינו, ומסרו עבודה זו לאאמ"ו, שהוא בתור תלמיד פר"ב ישפיע על הרב לאסור את השו"ב של כת הספרדים, אולם לא הצליח אז, ואדרבה הרב דפר"ב הביע בתוך מכתבו שגם הפירוד הראשון והגדול באונגאריה בשנת תרכ"ט,

כתב במאמרו בשם „די באַניאונג פון ישיבות אין מיזרח אירופּא" (ב„ייווא בלעטער" ניו יאָרק, תש"ה, באנד 31) אדות הישיבות הללו אלה הדברים.

בדף 17 „די ישיבה אין מאראמאראש סיגעט... האָט געמוזט באשטימען אין 1938 צוויי שעה אין דער וואָך פּאַר לערנען רומעניש, דאָס איז אויך געווען דער פּאל אין דער ישיבה אין אויבער ווישא, געשען איז דאָס לויט דעם באַפּעל פון רומענישען מיניסטער פּאַר פּאָלקסבילדונג".

שם דף 19 „אין די 20־ער יאָרען האָבען צוויי חסידישע רביים איינגעפירט מלאכה קורסן אין זייערע ישיבות, דאָס זיינען געווען רבי זלמן ליב גראָס, רבי פון מ־סיגעט... אין מ־סיגעט איז אינגעאַרדענט געווארען א וועבער ווארשטאט, די בחורים פלעגען לערנען א האלבען טאָג משניות, גמרא און פוסקים און א האלבען טאָג אַרבעטן אין זייער פאך. דאָך זיינען די גוטע לערנערס געבליבען א קאטעגאָריע פאר זיך, זיי האָבען זיך אויסשליסלעך אָפּגעגעבען מיט ישיבה לימוד. די ווירטשאפטלעכע נויט, פון וועלכער יידען אין מאראמאראשער געגענט זיינען קיין מאָל ניט ארויסגעקראָכען, האָט באוויגען רבי זלמן ליב גראָס"ן ארום 1928 צו דעם טריט. ער האָט געזען די ישיבה בחורים וואָס האָבען נאָך זייער חתונה ניט געהאט קיין מעגליכקייט אויסצובויען אן עקזיסטענץ, מחמת זיי האָבען ניט געהאט קיין פאך אין האנד". דער טריט פון רבי זלמן ליב גראָס איז געווען אן אומגעוויינטליכער, א רעוואָלוציאָנערער אין דער סביבה אין וועלכער ער האָט געלעבט, ער פלעגט מיר דערציילן פון די גרויסע שווערי־גקייטען וואָס ער האָט געהאט בייצוקומען כדי צו פארווירקלעכן זיין פּלאן, אָבער ער האָט געארבעט פאר זיין זאך מיט עקשנות, מיט פאנאטיזם. פינאנציעלע שטיצע האָט ער געהאט פון דעם דזשאָינט, פון דער כאווקין־פונדאציע (זע דאָרט), פון דער רומענישער רע־גירונג און פון אנדערע מקורים. אין דעצעמבער 1938 האָט ער מיר געשריבען וועגען די רעזולטאטען פון זיין ארבעט, „עטלעכע פון די בחורים האָבען געעפנט וועבער־ווארשטאטן און פארדינען גוט, אנדערע זיינען טעטיק ווי ארבעטערס אין פאבריקן".

דער וועבער ווארשטאט אין דער מארמאראשער ישיבה האָט דעמאָלט געהאט 9 האָלצווערקשטולן און איין גרויסן עלעקטריש וועבשטול. די בחורים האָבען געלערנט דאָס פאך טעאָרעטיש און פראקטיש. דאָס טעאָרעטישע לערנען וועבערייַ האָט מיט זיך פאָרגעשטעלט א פראָבלעם פאר זיך. די בחורים אין מ־סיגעט האָבען געקענט בלויז אידיש, וואו נעמט מען א לערער וואָס זאָל קענען מסביר זיין די תלמידים די טעאָריע פון וועבער פאך אין דער שפראך? האָט ר' זלמן ליב גראָס געפונען א מייסטער וואָס האָט זיך אויסגעלערנט די ארבעט אין א פאכשול אין דייטשלאנד און האָט געקאָנט דערקלערן די טעאָריע אין יידיש.

לא מצא חן בעיניו בכתבו „ועל הראשונים אנו מצטערים", אולם רבו עליו חבריו והצטרף אחרי כן עם חבריו הרבנים לאסור את השו"ב ואת המורה. מכתבו נמצא תחת ידי.

אין 1938 האָט די אויפגאבע איבערגענומען איינער פון די עלטעסטע פעיקע תלמידים פונ׳ם וועבער ווארשטאט ביי דער ישיבה, אָבער גראָס׳עס פייערדיקער קאָפּ האָט זיך ארומגעטראָגען מיט א פּלאן צו שאפן א לאנד־ווירטשאפטלעכע פּאָרם ביי דער ישיבה, כדי צו באזאָרגען פּראָדוקטען פאר די ישיבה־קיך, אויסצולערנען די בחורים לאנדווירטשאפט, האָבען א פּלאץ, וואו קראנקע בחורים זאָלען זיך אָפּרוען זומער און דער עיקר צוגרייטן א פּאסיקען עלעמענט פאר אויסוואנדערונג. „זינד איך באשעפטיק מיך מיט דעם געדאנק — האָט גראָס מיר געשריבען דעם 17־טען יולי 1938, — זע איך ערשט ווי אומגעהייער וויכטיק עס איז צו ראטעווען דאָס געזונט פון די שוואכע קינדער וואָס איז אזוי שטארק פארלאָזן געוואָרען". די פּארם איז געווען געפּלאנט אויסצובילדען בחורים אין פעלד ארבעט און מילך, הינער און האָניק ווירטשאפט. גראָס האָט סוף 1938 און אָנהויב 1939 געשריבען בריוו נאָך בריוו באשטייענדיק אויף דער וויכטיקייט פון זיין פּלאן, אין א בריוו פון 16־טען פעברואר 1939 האָט ער געפרעגט צי די כאווקין־פונדאציע [1]) איז גרייט צו געבען עטליכע טויזנט דאָלאר פאר דעם פּראָיעקט, א סך ישיבה בחורים און אנדערע יידישע יונגע לייט ווילן אויסוואנדערן קיין ארץ ישראל און ס׳איז וויכטיק זיי זאָלען האָבען א געלעגנהייט זיך צו באקענען מיט פעלדארבעט. אָבער די פּאָליטישע לאגע האָט זיך באלד פאר־ערגערט, די שרעקליכע וועלט מלחמה האָט זיך צעפּלאקערט אין סעפּטעמבער פון דעם יאָר און דער פּלאן איז ניט רעאליזירט געוואָרען [2]).

די מאראמאראש־סיגעטער ישיבה, האָט זיך געפּונען אינ׳ם געדיכט באפעלקערטען יידישען טייל פון דער דאָזיקער שטאָט (יידען האָבען אויסגע־מאכט ארום 60 פּראָצענט פון דער שטאָט באפעלקערונג) ארומגערינגעלט מיט נויט, אָרעמקייט און שטאָטישען עיפוש"...

ושם בדף 22, „דריי חסידישע רביים אלע ברידער, מנחם מענדל האגר, רב אין אייבער ווישא, לייזר האגר, רב אין וויזשניץ און ברוך האגר, רב אין סערעט (כולם אדמורי״ם בני הה״צ ר׳ ישראל האגר) האָבען אָרגאניזירט מלאכה קורסן אין זייערע ישיבות. די ישיבה אין אייבער ווישא האָב איך באזוכט אויפן אָרט און געזען וואָס איז אויפגעטאָן געוואָרען... די ישיבה אין אייבער ווישא אין דעם באצירק פון מאראמאראש, האָט שוין אין 1931 געהאט א סטאָלאר־ווארשטאט אין א קליינעם פּארנעם. אין די שפּעטערדיקע

---

1) כאמור שם ב„ייוא בלעטער" תמצא מהגדולות אשר עשה פרופ. מרדכי כאווקין בנוגע להישיבות באירופא שהניח הון רב לטובתן.

2) הרב יקותיאל יהודה הי״ד, נולד בכפר קטן בערבעשט במאראמארוש הנ״ל לאביו הגאון וצדיק ר׳ רפאל גראָס. אפשר שמעולם לא עזב את הכפר הנ״ל שרובם ככולם היו אביונים, אבל מה שראה בילדותו לא שכח לעולם. הוא ראה בילדותו שכל התלמידים שלמדו אצל אביו שהיו כולם עניים, עזבו את הכפר בכל ערב שבת ודפקו על פתחי בני ישראל בעיר סיגט הקרובה לבערבעשט לבקש נדבות כדי להחיות את נפשם משבת לשבת בלחם צר ובצלים ודגים מלוחים. לא שכח זאת לעולם וע״כ התענין לדאוג להם.

יאָרען איז ער פארגרעסערט געוואָרען אזוי אז אין יאָר 1938 האָבען פון 348 בחורים אין דער ישיבה געלערנט סטאָלעריי 152. די איבריקע האָבען לויט דעם באריכט פון רבי מענדל האגר ע"ה פאר דעם יאָר געלערנט פעלד און גאָרטן ארבעט און געווען אָנגעשלאָסען אין א הכשרה גרופע אין ווישא. ביי טאָג האָבען אויף אזא אופן אלע ישיבה בחורים געלערנט מלאכה און לאנדווירטשאפט, אין די אָוונטן האָבען זיי געלערנט תורה לויט דער ישיבה פּראָגראם אין יענער געגענט".

(ד)

הרב ר' משה גרינוואלד

בסוף ספרי "קורות עיר פּרעשבורג וגדוליה", הדפסתי את נאומי שנאמתי בפּר"ב לפני מאות אנשים מחיי אדמו"ר רבי משה גרינוואלד זצ"ל, ראה וקרא ותמצא ברכה, פה הנני מוסר קוים אחדים מחייו וממותו ממה שפּרסמתי בעתונים בשנת ת"ש אחרי שנמלאו שלשים שנה למותו.

צו דעם דרייסיגסטען יאָהרצייט פון גאון און ראש ישיבה ר' משה גרינוואלד, חוסט'ר רב, זצ"ל

עס גלויבט זיך קוים, דאָס דרייסיג יאָהר זיינען שוין דורך, זייט מיין גרויסער רבי, איינער פון די גרעסטע גאונים און ראשי ישיבות פון אונגארן איז געשטאָרבען, דאָס עראייגניס איז נאָך אזוי פריש פאר מיינע אויגען, אלע איינצעלהייטען לויפען דורך אין מיין זכרון, ווי גלייך עס איז נעכטען געשעהן: מיין געבורטס־שטאָדט סיגעט, און דאָס בית המדרש וואו אלע תלמידים פונ'ם רבי'ן זיינען געזעסען פארטראכטע, פארביטערטע, איז אויפגעשוואומען פאר מיר.

אין בית המדרש איז אין יענע טעג געווען אן איבערקערעניש, די שטענדערס אויסגעדרעהט, די ספרים צוזאמענגעוואָרפען, קיינער האָט ניט געטראָפען וואָס ער האָט געזוכט, יעדער איז געזעסען אומרוהיג, געביסען די ליפען, געריסען די באָרד, געשעפטשעט אומפארשטענדליכע ווערטער, פאר־לוירען דעם געדולד נאָך צוגעהן נאָך פרנסה, פארזאָרגט, פארבענקט, פאר־צווייפעלט, יעדעס פנים איז געווען איבערגעשראָקען, מען האָט מורא געהאט פאר א שרעקליכע איבערראשונג.

און דער שרעקליכער טרויעריגער דאָנערשטאג איז געקומען! גאנץ פריה זיינען מיר שוין געשטאנען פאר שואל שטיינמעצ'עס געווועלב — דאָס איינציגע געווועלב וואָס האָט געהאט א טעלעפאָן! — און געווארט אויפ'ן בעל הבית ער זאָל קומען עפענען זיין געשעפט, מיר זאָלען קאָנען טעלעפאָנירען נאָך חוסט, אויסגעפינען ווי אזוי דער רבי האָט פארבראכט די נאכט. די מחנה אידען פאר'ן געווועלב איז געוואקסען פון מינוט צו מינוט, ביז ענדליך מען עפענט שוין. מיט ציטעריגע פיס זיינען מיר צוגעגאנגען צום טעלעפאָן געבעטען

„חוסט", מר. קאהאנ׳ס געשעפט, און באקומען. דערשראָקענערהייט האָבען מיר געפרעגט אויפ׳ן רבי׳ס מעמד, און באקומען א גאנץ קורצען ענטפער: „ווער עס וויל זעהן דעם רבי׳ן בייט לעבען דאָס לעצטע מאָל זאָל גלייך קומען קיין חוסט". מיר זיינען מעהר נישט אהיים געגאנגען עסען, אָדער זיך געזעגענען, נאָר באלד ארויס צו דער באהן און געפאָהרען קיין חוסט.

אין חוסט זיינען מיר צוגעפאָרען צום רבי׳ס בית המדרש, אָדער „שיעור שטוב", ווי מיר האָבען עס געפרופען, דאָרט האָבען מיר געטראָפען אן עולם איינגעהילט אין א מרה שחורה, בלאסע פנימ׳ער, פארקנייטשטע שטערענס, פארשוואונדען פון יעדען די אמאָליגע בחור׳שע פרעהליכקייט, א פינסטערניש האָט געהערשט איבעראל, מ׳ברעכט די הענט, מ׳וויינט, מ׳זאָגט תהלים מיט בכיות, מ׳לויפט צו די קברים פון די גאונים, מ׳בעט „משה בן אסתר לרפואה שלימה", מ׳רייסט איין ווועלטען, מ׳עסט נישט, מ׳טרינקט נישט, מ׳שלאָפט נישט. אלע בעטען פאר׳ן טייערען, באליבטען רבי׳ן, פאר׳ן ווועלטס גאון, ר׳ משה גרינוואלד.

ביינאכט זיינען מיר אריין אין רבינ׳ס צימער, און געפינען אין בעט אונזער רבי׳ן ליגען דאָרט, א שוואכען, קוים וואָס די נשמה האלט זיך נאָך, דער פארשטאנד איז געווען קלאָהר, פול זיין באוואוסטזיין, נישט געווען גע־נארט אין זיין לאגע. לעבען דעם בעט זיינען געשטאנען זיינע קינדער פון זייערע אויגען האָט זיך געגאָסען הייסע טרעהרען. יעדעס פנים פארפלאמט און רויט, עס קלאפט דאָס הארץ. דער רבי זאָגט פסוקים מיט׳ן נעילה ניגון, זיין קול ווועקט התעוררות, און דערוועקט אלע שטיינעריגע הערצער, און א הויפען צובראָכענע הערצער זאָגען איהם נאָך. אזוי איז עס געגאנגען א גאנצע נאכט. ווי ס׳האָט אָנגעהויבען צו טאָגען, זאָגט דער רבי: „קינדערלאך, תלמידים, זייט מקבל עול מלכות שמים מיט מסירת נפש." פלוצים האָט ער דערזעהן א תלמיד, א כהן, און הייסט איהם אריסגעהן. ער בעט א שוועבעלע און צינדט אליין אָן צוויי ליכט, און זאָגט: „בידך אפקיד רוחי" און דרש״ט נאָך אויף דעם פסוק, און פלוצים צוגעמאכט זיינע אויגען אויף אייביג און אויס־געהויכט זיין גרויסע נשמה.

א שטערען א גרויסער, וואָס האָט העל געשיינט אין אונזער הימעל, איז פאר אונזערע אויגען אויסגעלאָשען געוואָרען, דאָס ליכט פונ׳ם אונגארישען אידענטום איז אויסגעגאנגען.

ר׳ משה גרינוואלד איז געווען א העכסט אינספירירענדער עקזעמפלאר פון א „סעלף מעיד מען". ניט געווען א רב׳ס א זוהן, און ניט א רב׳ס אן אייידעם, דאָך איז ער אריף צו דער העכסטער שטופע, דורך זיינע אייגענע כחות און באגאבונג און דורך אונערמידליכער ארבייט. געבוירען איז ער אין יאָהר תרי״ג (1853) אין טשארנא ביי באלעבאטישע עלטערען, ביי די עלף יאָהר האָט ער שוין באזוכט די גרויסע צעלעמער ישיבה, און באלד באוואוסט געוואָרען אלס דער „טשארנער עלוי". ביי די פופצעהן יאָהר איז ער געפאָרען נאָך פרעסבורג, צום כתב סופר׳ס ישיבה, די גרעסטע ישיבה אין

אונגארן אין יענער צייט, וואו פיער הונדערט בחורים און צווישען זיי גרויסע לומדים, האָבען דעמאָלט געלערנט. און אויך דאָרט איז ער באוואונדערט געוואָרען אלס חריף און זעלטענער מתמיד, נישט איינמאָל האָט איהם זיין רבי אויפ'ן שטערען געקושט ביים לערנען, פאר זיינע זעלטענע קשיות און פלפולים.

זיין גליק האָט נישט לאנג אָנגעהאלטען. ער איז קוים אלט געוואָרען זיבעצען יאָהר, איז זיין פאָטער, ר' עמרם פלוצים געשטאָרבען, און איבער־געלאָזט ניין קליינע יתומים. ר' משה, זייענדיג דער עלטסטער אין הויז, האָט געמוזט איבערלאָזען די ישיבה און פאָהרען אהיים מפרנס צו זיין די אלמנה און יתומים. שווער איז איהם געווען דער שריט, ער האָט אָבער קיין אנדערע ברירה נישט געהאט. מיט א ביטער הארץ האָט ער זיך געשיידט פון פרעסבורג און געפאָהרען קיין טשארנא זיך נעמען צו מסחר. ער האָט אָבער די תורה נישט אויפגעגעבען. בייטאָג געווען א סוחר, ביינאכט געלערנט, און באלד געקראָגען תלמידים, וואָס זיינען געקומען צו הערען זיין תורה. געהאנדעלט און געלערנט; חתונה געהאט און געלערנט, ביז ווי לאנג אן אינגערער ברודער, ר' נחום איז געוואָרען אכצעהן יאָהר, דאן האָט ער איהם איבער־געגעבען די ביזנעס, און געווידמעט זיין גאנצע צייט צו תורה.

דרייסיג יאָהר איז ער אלט געווען ווען ער האָט באקומען זיין ערשטע רבנות שטעלע אין האמאנא, א גרויסע, באוואוסטע קהלה, וואָס האָט כסדר געהאט רבנים גאונים. זיין נאָמען איז באריהמט געוואָרען אלס גדול בישראל און בחורים פון ווייט און ברייט זיינען געקומען צום יונגען רב לערנען און ער איז תיכף באריהמט געוואָרען אלס מרביץ תורה. פון דאָרט איז ער גערופען געוואָרען צו פארשידענע קהלות. ער האָט אָבער אויסגעקליבען "קליינוואַרדיין", א גרויסע חשוב'ע קהלה מיט גרויסע לומדים, און צו די פערציג יאָהר איז ער גערופען געוואָרען צו די שענסטע קהלה "חוסט", וואָס האָט געהאט די גרעסטע גאונים און ראשי ישיבות ווי דער גאון מהר"ם שיק און נאָך.

פון חוסט איז ער שוין מעהר ניט אוועק הגם מען האָט איהם גערופען צו די גרעסטע קהלות אין עסטרייך־אונגארן, אפילו די שטעלע אלס רב הכולל פון קראקא, וואָס מ'האָט איהם אָנגעבאָטען, האָט איהם שוין נישט מעהר אינטערעסירט, ווייל ער האָט אין חוסט זוכה געווען צו האָבען די גרעסטע ישיבה אין אונגארן, דאָס האָט איהם גליקליך געמאכט.

די ישיבה אין חוסט, איז געווען כלו קודש, אין חוסט האָט מען געלערנט אויסשליסליך תורה, קרוב צו פיער הונדערט תלמידים זיינען געווען אין מיין צייט אין חוסט, און צווישען זיי א סך גדולים, וואָס פארנעמען היינט די גרעסטע רבנות שטעלעס אין דער וועלט, אויך ביי אונז אין אמעריקא. כמעט אלע רבנים וואָס געפינען זיך אין אמעריקא וואָס קומען פון אונגארן, האָבען געלערנט תורה אין חוסט, אויך בעלי בתים יראים און לומדים ביי אונז, זיינען חוסטער תלמידים, ווייל דער נאָמען פון חוסטער רב איז געווען וויי א מאגנעט וואָס האָט געצויגען צו זיך יעדען פעהיגען תלמיד.

די גרויסקייט פונ״ם רבי״ן איז באשטאנען אין דעם, וואָס ער איז געווען אן „איש השלם״, אין איהם האָבען זיך פאראייניגט זעהר א סך מעלות וואָס מען טרעפט נישט ביי איין מענש. ער איז געווען אן אויסגעצייכענטער רעדנער, א שעהנע שטארק קלינגענדע שטימע געהאט און אימער געהאט וואָס צו זאָגען, וואָס האָט געמוזט האָבען ערפאָלג.

ער איז געווען אפשר דער גרעסטער און פאָפולערסטער תשובה שרייבער אין זיין צייט. די גרעסטע גאונים אין זיין צייט האָבען זיך מיט איהם שואל עצה געווען און געווארט אויף זיין חוות דעת. ער איז געווען דער גרעסטער איינפלוסרייכער גאון אין לאנד. יעדע קהילה, וואָס האָט געהאט דין ודברים האָט זיך געווענדעט צו איהם, און אָנגענומען זיין פסק. די גרעסטע דין תורות פונ״ם לאנד זיינען אין זיין בית דין שטוב פארהאנדעלט געווארען.

ער איז געווען דער ספרא רבה. אן אנגענעמער שרייבער מיט זיינע פערלדיגע וועריטער, און קאָרעקט געשריבען. זיינע העברעאישע בריוו זיינען וויכטיגע דאָקומענטען.

ער איז געווען אין זיין התנהגות א ריכטיגער גדול הדור, קיינמאָל קיין איבריג וואָרט נישט ארויסגערעדט, געמאָסטען און געוואויגען יעדען זאץ און מייסטענס מיט״ן וואונק געענטפערט. ער איז געווען א זעלטענער מתמיד, בייטאָג און ביינאכט געלערנט געשמאק בקדושה ובטהרה, א מינוט ניט דורכגעלאָזט בטל.

מיר זעהען זיין גרויסקייט אין זיינע ספרים „ערוגת הבושם״ שאלות ותשובות און הלכה ואגדה, איבערהויפט זיין צוואה וואָס איז געשריבען געווארען פון איהם און געענדיגט געווארען דריי טעג פאר״ן טויט דערצעהלען דאָס איינער פון די קרעפטיגסטע זיילען פון אונזער גרויסע לומדישע וועלט איז אונטערגעהאקט געווארען, און וועה פאר אוא שעהנעם מענשליכען פראָדוקט וואָס איז צו אכט און פופציג יאָהר פון דער ערד איינגעשלונגען געווארען.

(ה)

לתולדות הה״צ ר׳ חיים צבי טייטלבוים — סיגט.

מכתב מאחי הרב ר׳ אביגדור ז״ל, בו הודיעני מפטירת ומלויית הרב הנ״ל.

„כבוד אחי יקירי וכו׳ נ״י!

זה כמה רציתי לכתוב לך מהבשורה לא טובה, אשר בטח שמעת אשר קרה עמנו (בני עיר סיגט) בפרט ובכל ישראל במדינתנו בכלל בפטירת הה״צ ר׳ חיים צבי טייטלבוים בן מ״ו שנה בעיר קליינווארדיין שנסע שמה על שבת קודש ר״ח שבט פרשת וארא (שנת תרפ״ו) אחרי הפצרות רבות מאנשי שלומו ממדינת אונגארן. אור ליום ג׳ שעה 9 הלך לבית הכסא ונירו בידו, ופתאום נפל שם על הארץ והובא לחדרו, ומיד אבד לשונו ולא היה בו כח לדבר. שמועה זו הרעישה את כל הארץ, ביום השלישי בא לבקרו הרופא הגדול

המפורסם ד"ר בענעדיקט מפעסט, ואמר מיד כשביקרו שבדרך הטבע אין תקוה לישועה, כי הדם מלבו גרם געהירן שטערונג(?) (שתיתת דם במחו), וכה שכב עד אור ליום ה' שעה 9 שאז יצאה נשמתו.

בשני ימים הללו ששכב על מטתו כחולה מסוכן, פור התפוררה הארץ, התפללו עבורו בכל המקומות וכן גם בעיר הקודש ירושלים הרבו בתפלות ובקשות, וכן נסעו כל הרבנים מסביב עיר קליינווארדיין לקליינווארדיין והרבו בתפלות, גם השיבו ב"ד כארבעה וחמשים רבנים לשמוע טענות ותחנונים מאלמנות, מיתומים, מתלמידי חכמים ומבחורים, להוציא פסק שהקב"ה[1] ישלח לו רפואה שלמה לטובת רבים, וכן עשו הב"ד, הוציאו פסק דין שהקב"ה צריך לרפאותו כי רבים צריכים לו. גם נסעו מכאן (עיר סיגט) כמה וכמה בעלי בתים, נגידים וחשובים ומשאר עיירות ועשו פדיון נפש והרבו בצדקות אשר לא שמעתי מעולם פזור כ"כ. מן אור ליום ה' עד צהרים של יום החמישי, חפרו, הכינו וגמרו מקוה כשרה שם בגן של הבית שהתעכב שם איזה ימים כדי להטבילו שם בהמקום שמצא חן בעיניו.

בשעה 2 כבר היה הארון בעיר טשאפ על דרכו לסיגעט, ושם בטשאפ המתינו בני ישראל כשלשה אלפים איש ובראשם גאוני ארצנו ה"ה הגאונים ר' חיים אלעזר שפירא—מונקאטש, ר' יוסף אלימלך הכהן—אונגוואר, ר' שאול בראך—קאשוי ועוד נכבדים. ושם בטשאפ לפני הארון סמוך לתחנה הספידו אותו הרבנים מקליינווארדיין, דעברעצין, העלמעץ, טשאפ וקערעצקי. ביום ו' בבוקר שעה 6 הגיע הארון לכאן, ובאו בלילה ההוא סעפעראט צוג (מרכבת מיוחדת) מק"ק סוליש, מק"ק בערעגסאס ומק"ק חוסט ועם המסילת הברזל שהובא את הארון באו אנשים למאות ולאלפים ואם כי היה קר מאד עכ"ז אנשים למאות עמדו על גגי מסה"ב וכה נסעו עד העיר. אלפים אנשים ונשים וטף חכו על הארון אצל התחנה והיו יללות ובכיות אשר א"א לספר ולכתוב, וכולם עם אבוקות בידיהם עמדו בשני צדדים מן התחנה עד ביתו, וכן היו נרות בכל החלונות במקומות שהובילו את הארון, גם נכרים עשו כן ואחר שהובילו גופו לביתו, כולם חשו לבית המקוה ומשם להתפלל, ואומר לך כי לא ראיתי מעודי קבוץ גדול של ישראל במקום אחד ובפעם אחת.

ובשעה 9 הלכו ידידי הרב לקבץ חתימות לבחור את בנו הממלא מקומו מו"ה זלמן ליב בן י"ד שנים וכולם חתמו בלי שום שאלה, הציונים דחפו את אנשי ביהכ"נ להיות ראשונים, חסידי וויזניץ דחפו את חסידי בעלז, וחסידי

---

1) אין ספק בעיני, שרבים מהקוראים דברי, לא ראו ואולי לא שמעו מד"ת כזה. ואנכי רק כ"א בילדותי, ראיתי דין תורה כעין זה ולעולם לא אשכח את היום ההוא, את האנשים ואת הדיינים. אנשים ונשים אלמנות ויתומים, מראיהם כמראה מתים, צעקו בקולות פולחות כליות ולב, ואנחות ארוכות מאד אשר יכלו לקרוע את סגור העבים עלו ממעמקי לבבם גם דמעות חמות נראו בעפעפיהם, וצעקו... מי יפרנס אותנו? מי ידאג בעדנו? מי יבקש רחמים עלינו, למי נפנה? ובחדר השני שכב ההי"צ כמעט נשמתו בו, עיניו סגורות, שעותיו ספורות... והב"ד שמעו דבריהם והוציאו פסק דין „לחיים ולא למות".
(המחבר).

בעלז, דחפו את חסידי ספינקא להיות מהראשונים ולא היה פוצה פה אף אחד נגדו.

בשעה 1 הובא גופו הטהור לביהכ"נ הגדולה, ושם הספיד אותו בנו הממלא מקומו, וחתנו הרב מסלאָטפינא. משם הלכו לבית הקברות אנשים לרבבות בלי גוזמא כלל. ושם הכינו בימה גדולה והתחילו בהספדים, מקודם אחיו הגאון נ"י אשר ביום ד' שבוע הבעל"ט (נכתב ד' תרומה) יהיה החג מלואים שלו בקראל, אחריו גיסו הרב מראשיווי הג' מווילאווי, הרבנים מסאטמאר, קאשוי, שומלוי, ביסטריץ, ווישא, דראגמערעשט. אבל מחמת קדושת השבת הפסיקו המספידים בשעה 3:30, כולם הפליגו בשבחו, הגאון מקאשוי אמר שהיה גדול בדורנו כמו רבינו הקדוש בימיו.

ואז הכריזו שביום א' יספידו אותו בבית הכנסת הגדו,ל הרבנים הגדולים שלא הספידו אותו היום.

כל האורחים נתבקשו מבעה"ב דעירנו להיות אורחם על שבת, וכה בכל בית ובית היו אורחים חשובים.

אחר ששבו מבית הקברות, השיבו את הרב הבחור הצעיר על כסא אביו ונתנו לו קוויטליך—פתקאות, ולא רצה לקבלם ובכה מאד, עד כי הגאון ר' שאול בראך מקאשוי אמר לו שיעשה זאת בזכות אבותיו ולקיים גם כן כיבוד אם, ואז קיבלם.

במוצאי שבת קודש היתה ג"כ מסיבה גדולה שמה, והרב מקאשוי הנ"ל, אמר כי גם בימי האלשיך היה כן שנשאר יתום קטן, והאלשיך רצה לדחותו מחזקת אבותיו אבל הב"ד ובראשם הר"ש אלקבץ פסק שאנשי העיר מחוייבים להחזיקו ולכשיגדל להשיבו על כסא אבותיו וכן עשו, והרב רייט"ב חיזק פסק זה בשו"ת אבני צדק שלו.

ביום ש"ק מכל עינים ירדו דמעות כשראו כסא אביו בלא אביו.

ביום א' מיד בבוקר התאספו אנשים לשמוע ההספדים, וכמה שהוכרחו לשבות את השבת על דרכם מפאת שהחשיך עליהם היום, הגיעו ביום הראשון לסיגט, מקודם ניגש להספידו חתנו הרב מרידניק, הרב מסטמר, שומלוי, הרב ר' שלמה העלער הרב מריסקיווי, קרעטשיניף, באניע, מארגרעטען, נ־פאלו, זילא, טאשנאד בראשוי, מ־וואשארהעל, לאפוש, באטור, חוסט, קיראלהאז, ועוד ועוד.

גם את אבינו כיבדו לאמר דברי הספד, אבל התנצל שחלש הוא ובפרט שהגיע זמן מנחה ולא אמר.

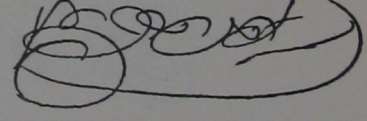
אקרו"ט החליטו לקבל עוד דיין בסיגט, הבחור־הרב התקשר בשידוכין עם בת דודו הגה"צ ר' יואל טייט"ב. וגמרו הקהל שכשיביא מגדולי הדור התרות הוראת יהיה הרב שלנו, והבטיחו אוהביו שבמשך שתי שנים בוודאי יזכה לזה".

חנני יום טוב ליפא
טיטלבוים
אבד"ק סיגעט והגליל

הערה. מכתב זה נכתב לאדמו"ר הג"ר משה גרינוואלד אבד"ק חוסט, בנומע להפולמוס ביניהם ובין הה"צ ר' יהוסף ראָטענבערג האדמו"ר מקאסון.

חמשה גאוני ישראל שהיו שכנים, היו בכל עת בעצה אחת לעמוד על המשמר, הלא המה הג"ר חנני יום טוב ליפא, הנ"ל, הג"ר צבי הירש שפירא—מונקאטש, הג"ר משה גרינוואלד הנ"ל, הג"ר יהודא גרינוואלד—סאקמיר (סאטמאר) הנזכר במכתב זה והג"ר פנחס חיים קליין—סוליש.

צבי הירש שפירא
אב"ד
דק"ק מונקאטש והגליל.

הערה. ר' זישא הנזכר פה, הוא ר' זישא גרינפעלד מסאקמיר, שהיה אז המשגיח הראשי על היינות שעשו בפיאמע, ומפני סיבות שונות החליטו הגאונים מבלי לקבל אחריות יותר על היינות הנ"ל.

הערה. מכתב מאדמו"ר הג"ר משה בן עמרם גרינוואלד — חוסט, להה"צ מסיגט הנ"ל וכאמור אהבת עולם היתה ביניהם.

הערה. ראה לעיל בפ"ב. שם כתבתי מהפולמוס הזה בין סיגט — ווינגיצע, ואדמו"ר הגז"ל שהיה החמש בדין תורה זה, ערך מכתב זה להה"צ ר' חיים צבי טייטלבוים—סיגט.

חיים בהרה"צ ר' ברוך מצליח

אטוניא

בס"ד ה' שנה לע"נ אשתו מרת

חגך האושפיז השלום כאר ואמרו הקליטו ע

שלמת רבנו וקיימתו ושפלתו ורודו השחורבשם אחותו

ותפנה ותולה בשוק ותהאובשלן צדיק צדיק ונוחן ונלה ונפת ונובה

אוהבלה וקח נא את ברכתי הגם חומיו הנעשת מעומק לבו ונובה

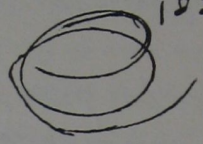
ותברק לונכה הלא בהלה שמחרה ונראה אחק עולר ורם נחת-

ומוע וגל תשבחתי ויהי הדעת ומצחרי בכחות ולראו ושמאלה ונמנה

הערה. הה"צ רבי חיים בן הה"צ ר' ברוך בן הה"צ ר' מענדיל חתן הה"צ רבי ישראל מריזין. היה אחד מגדולי הדור בין בנגלה ובין בנסתר, אלפים ורבבות בני ישראל נהגו ממנו עצה ותושיה, גם אנכי הייתי בין אלה והראה לי בכל עת חבה יתירה. רגיל היה לבקר את עיר מולדתי סיגט והתאספו לכבודו אלפים חסידים ואנשי מעשה, הזכרתיו בספרי כל בו ח"ב דף 79, וברכתו ליום שמחתי, שמרתי מאז, ויהיה שמו לזכרון עולם.

93 מקורות לקורות ישראל במאראמארוש

ישעי׳ זילבערשטיין
אב״ד דקה״י
וואיטצען
וואיטצען.....

הערה. המכתב הזה מסר לי גאון ישראל והדרו זצ״ל, כשחגגתי בביתו את חג השבועות שנת תר״ע. ואם כי הייתי אז צעיר לימים מאד טרם הגעתי לגיל העשרים, עכ״ז קרבני באהבה, וקרא את ספרי ״זכרון לראשונים״ (תולדות עיר סיגט) ברב חמדה כפי דבריו פה, ולעולם לא אשכח את העונג הרב שהתענגתי אז בביתו.

מרדכי ליב ווינקלער

אב"ד דק"ק ד"מאד.

הערה. יקר לי דברי קדשו של גאון ישראל זה, על שכתב „ומעכ"ת האיר המאורות", ועל שכתב — כשהייתי בחור צעיר לימים — „ידידי", ועל דבריו הנעימים על ספרי „זכרון לראשונים", כולל דברי ימי ישראל בסיגט.

ADVOKAT
DR. MÓZES BOLGAR
ÜGYVÉD
CHUST.
Telefon 95.

Chust. [illegible] ינואר 1939

Adv. č. ....

לכבוד הרב יקותיאל יהודה גרינוואלד אב"ד בקאלומבוס, אוהיא.

ידידי החביב!

עברו שנים עברו מזמן פרידתנו. חפ"ץ אני בזה לגלות בדברים אחדים קצרים את הקורות אשר קרוני מעת היפרדנו. אני נשארתי אז בבודאפעסט כמעט עד סוף השנה [illegible]. מחמת הרעב והשאלה קשה של פרנסה בהונגריה ידועה לך לעדי וכבר אין צורך לגזור אומר לפניך. נוסף לזה כתלאות בכלל קבלתי גם רוגז פרטי ומשפחתי ובסוף כל סוף אני גרשתי את אשתי הראשונה ועזבתי את ארץ הונגריה ובאתי הנה אל הרפובליקה. בראשית השנה [illegible] אני פתחתי פה בחוסט את משרדי (קנצלריה) ולקחתי במהרה את משפט באמונות במדינה הזאת: רפואות שנים וחלקות וכאשר ראיתי ישנו לי פה פרנסה ברוח ונשאתי אשה שניה. בנשואים בשנים נולדה לי חבה אחת והיא פותח בת שתים עשרה שנה וכן סדרתי פה עם [illegible] משפחתי הקטנה בשלום ושלוה.

עוד לפני שנה אחת אני אמרתי בלבי: עד כאן השמש שבתי! שנות נדודי עברו. הנה בגיל זה פה אל בית המנוחה האחרונה ופה נקבר את שארית חיי ההסתכלות כאחד אזרחים פשוטים אחרים ובפרט היהודים פה אחלוב לי קבר! אבל בשנים האחרונות, כידוע לך, באה [illegible] המהפכה נוראה על אירופה ובשנה שעברה בעבר הגרמני פסקו את גבולות המדינה האלה והעברה הזאת ועתה אני עומד פה לפני עתיד אי-בטוח עם כל היהודים הגרים באירופה התיכונה. —

הנני עומד על פרשת-דרכים. חפ"ץ ורוצה אני לעזוב את הארץ הזאת ועיני נשואות לשתי מדינות: לארץ ישראל ולאמריקה! מובן מאליו, כשאני לעצמי, [illegible] אלו לא הייתי חתון ומטופל במשפחה חביבה ונקל היה לי לנסוע לפלשתינה ולהשתקע שם. אולם לבי מושכני. אבל בגלל בנותי ואני רוצה ויש אולי לבנות את בהלות בוצן ושאני חולה זה [illegible] כארבעים שנה: לעולם קונה לחמניה שם מקומות חניכה ומלאכה. ובזה לך הטעם שאני פונה אליך בשורות האלה ובבקשה: עזור לי חסד שרוני ובושוני לפי יכלתך לנסוע לאמריקה! יודע אני היטב, שקשה מאוד בנסיעה לאמריקה בבריאות נפש-גוף ובכל זאת אני מבקש אותך: הביט והביט בשאלה הזאת ואפשר שתמצא איזה אופן ואופן וכדי שאוכל לנסוע שמה ולמצוא לי שם העזרה פרנסה ופרנסה כל שהוא. נודע לי גם כן, ששקענו זורק-פין (איבוקט) אי-אפשר לי, להשתכנס שם, בראשית יבנו שבמקומי איזה שוק שם כלוס ושנים זקני שאני יודע את השפה האנגלית. אבל, כידוע לך, יודע אני שפות שונות ובראשון יודע אני עברית ואפ"ל שיש באמריקה בתי-ספר [illegible] והוציא נמוכים או גבוהים, ושאוכל ללמד שם את בני הנעורים, בתחלה אפשר ללמד עברית בעברית או גרמנית ובמשך זמן קצר אני אלמד את השפה האנגלית ואלמד בעצמי באמבינה.

כל זאת נאמרה בבחינת אפשרות וחפצי שאין אני בקי דהיינו בהתרבות של היהודים באמריקה ואבל באמת אני מוכרח להשליך כל תקותי בך ידידי ואתה תעזר בדבר: אם יש ביכלתך לעשות את בעדי ובעד משפחתי [illegible] הנזכרת בין השלום והסכן.

בתקוה בטוחה, שתשובה לי תשובה מספקת במהרה, הנני דורש בשלום ושלום משפחתך החביבה ומחכה את באגרת פניות

באהבה כבוד ורעות נאמנה

ד"ר מ. בולגר.

מפתח להספר „סיגט ופלך מאראמארוש".

א.

אדלער הרב מרדכי צבי 67.
אוהעל 29, 39.
אושיץ 9, 68.
אולמאן הרב שלמה זלמן 4.
אונגוואר 47.
איגלא 67.
איטינגא הרב יצחק אהרן—לבוב, 57, 73.
הרב אייזיק—בארשא 25.
אייזיקזון הרב אברהם 67.
איינהאָרן הרב אברהם חיים 26, 49.
אונטער אפשא 67.
אפריון, ירחון 10.
אפשאן הירצל 63.
אָרינשטיין הרב יעקב—לבוב, 19, 20, 23.
א״ש הרב מאיר 13, 51.
א״ש הרב מנחם 46.
אשכנזי הרב משה דוד 39.
אשכנזי ר׳ משה דוד 48.

ב.

בארשא ורבניה 24.
בדעוולא 12.
בולגר—ברון משה, 52, 95.
ביטשקיוו ורבניה 48.
בילחאוויץ ראה ווילחאוויץ.
בישטינא 49.
בלאָך ר׳ חיים 21, 63.
בלאַנק ד״ר אליהו 63.
בלום הרב עמרם 45, 51.
בן מנחם נפתלי 21, 36, 38, 49, 67.
בנעט הרב מרדכי 22.
בערבעשט 49.
בערגמאן הרב אברהם צבי 35.
בערגער הרב יוסף שמואל 62.
ר׳ ברוך מקאָסיוו 12, 13.
ברעב 22, 41.

ג.

גאָטליב הירש ליב 63.
גאָטליב הרב חיים מרדכי יעקב 26.
גאניטש 27.
גאָרליץ 40.
גוטמאן מאיר 42.
גינץ הרב יעקב יוסף 42.
גינצלער אברהם 42.
גינצלער ר׳ לייבוש 42.
גינצלער הרב שמואל שמעלקא 25.
גליציאה גאוני גליציאה 54.
גראָס הרב זלמן ליב (יקותיאל יהודה) 49, 66, 80.
גראָס הרב חיים דוב 3, 67.
גראָס הרב ישראל 48.
גראָס הרב רפאל 49.
גרינוואלד רבי אביגדור 62, 85.
גרינוואלד הרב אברהם יוסף 52.
גרינוואלד הרב אלעזר דוד 26.
גרינוואלד הרב יהושע 52.
גרינוואלד הרב יעקב 58, 61, 79.
גרינוואלד הרב לוי יצחק 66.
גרינוואלד הרב ר׳ משה 45, 51, 65, 82, 90, 91.
גרינוואלד רבי נפתלי 46.
גרינצוויג הרב זעליג 67.

ד.

דאווידאָוויטש משה ליב 63.
דאנציג רבי שמואל בנימין 64, 65.
דולהא 67.
דיביווי 67.
דייטש רבי דוד נתן 30.

דייטש הרב יהודה יואל 27.
דראגמערעשט 15.
דרוהוביטש 40.

ה.

האגר אדמורי"ם מבית האגר 8.
האגר הרב ר' ברוך ברמ"מ 49, 57, 65.
האגר ר' ברוך בהר"י 49.
האגר הרב חיים 21, 66, 92.
האגר רבי חיים מאיר 49.
האגר רבי ישראל 12, 59, 64.
האגר רבי מנחם מענדיל 25, 81.
האגר רבי פינחס 25.
האלברשטם הרב ר' ברוך 45, 58.
האלברשטם הרב ר' חיים 34, 51, 53, 56, 58.
האלברשטם ר' חיים יצחק 48.
האלברשטם הרב יחזקאל שרגא 53, 60, 69, 74.
האלפערט נפתלי 42.
הארינטש 20, 66.
הולדר יוסף 48.
הורוויץ אליהו 63.
הורוויץ הרב משולם ישכר הלוי 72.
העלער ר' הירש 26, 42, 63.
העלער הרב שלמה דוב רב"ד 44, 62.
„השלח" ירחון 11.

ו.

וואלדמאן הרב יעקב צבי 24.
וידער הרב ר' שלום 62.
וויזל רבי מרדכי אליעזר 9.
וויס אדמורי"ם מספינקא 9, 49.
וויס רבי הערצעל 48.
וויס הרב יוסף מאיר 49.
וויס הרב יצחק אייזיק 9, 49, 65.
וויס הרב ישעי' 62.
וויס ר' ישראל 63.
וויס ר' שמואל צבי 15.
וויליגער הרב מרדכי 63.
וינקלער הרב מרדכי ליב 94.
וירצבערגער הרב משה 9.
וישאוא ורבניה 25, 79.
וישאוא ותושביה הראשונים 13.
וישק 48, 66.
וולאוא ורבניה 48.
וויילחאוויץ ורבניה 48, 67.
וועבער הרב מרדכי אליעזר 48.
וועגנער יעקב מחנך 17.

ז.

זונדיל הרב, ראה חנוך זונדיל.
ר' זונדיל 62.
זילבערשטיין הרב אהרן 51, 67.
זילבערשטיין הרב ישעי' 93.
זכרון לראשונים ספר 3.

ח.

חוסט ורבניה 45, 83.
הרב חיים קאַסיוו 28.
ר' חיים דוב—סאספאלו 46.
ר' חיים כהנא—קאליש 18.
הרב חיים מאיר זאב הכהן 28.
ר' חיים מאיר רב דסיגט 14, 17.
הרב חיים שמואל דיין דסיגט ראה שטערן ר' חיים שמואל.
הרב חנוך זונדיל 25.

ט.

טאבאק הרב מאיר דוד 30, 44, 62.
טאבאק ר' מנחם 67.
טאבאק הרב שלמה ליב דיין 45, 56, 60, 66.
טייטלבוים הרב אליהו בצלאל 49.
טייטלבוים רבי אלעזר ניסן 29.
זייטלבוים הרב יקותיאל יהודה 39 וכו'.
טייטלבוים רבי יקותיאל יהודה הי"ד 9, 66, 86.
טייטלבוים הרב משה 29, 37.
טייטלבוים הרב משה יוסף 63.
טיסמיניץ הרב משולם 20, 25.
טעטש 48, 60.
טערניוי 67.

סרויב ר' חיים מאיר, ראה הרב חיים מאיר רב דסיגט.
סרעסיף 67.
סשמאליף 67.

י.

יאסין 34.
הרב יהודה כהנא, ראה כהנא רבי יהודה.
רבי יהודה מוררן, ראה מוררן רבי יהודה.
יונה מבדעוולא 13.
הרב יוסף יוזפא—וויטאוא 25.
הרב יוסף יוזפא רב דפישפיק לאדאני 58.
הרב יוסף שאול נתנזון—לבוב 19, 37, 40.
הרב ר' יעקב מח"ס חוות דעת 18.
הרב יעקב רב בחוסט 46.
רבי יעקב יחיאל—קראל 63.
הרב יעקב צבי—בארשא, ראה וואלדמאן ר' יעקב צבי.
רבי יעקל—חוסט 46.
ר' יצחק שו"ב קרעטשיניוו, ראה שכטר ר' יצחק.
ר' יצחק מאיר הכהן 15.
יצחק סטרימטערער 15.
ירושלמי ר' פינחס נפתלי 52.
ישיבת וויטאוא 79.
ישיבת סיגט 79.

כ.

כהנא הרב חיים ליב 21, 43, 56, 70.
כהנא הרב ר' יהודה 18 וכו'.
כהנא ר' יהודה 43.
כהנא ר' יוסף ליב 22, 42.
כהנא רבי יוסף מרדכי 21, 48.
כהנא ר' מרדכי 18, 61.
כהנא ר' משה שמחה 58, 60, 77.
כהנא רבי נחמן 42, 43, 49.
כהנא נחמן הירש 55, 58.
כהנא ר' קלמן 42, 53 וכו'.
כהנא ר' שמואל זיינוויל 22, 37, 41.

ל.

לאסט ר' יצחק 49.
הרב ר' ליב בעל הקצות 19.
לייפיר אדמורי"ם 49.
ליכטנשטיין הרב הילל 31, 62.
ליכטנשטיין הרב ר' יוסף 62.
ליפשא 67.
לעדינא 67.

מ.

מאיר בן דוד שופט היהודים בסיגט 11.
מאניסטריץ 23.
מאסיף 49.
מודרן רבי יהודה 36, 54, 79.
מחברים מעיר סיגט 63.
מיידן 48.
מיכלזון הרב צבי יחזקאל 19.
הרב מנחם מענדיל רב דסיגט, ראה שטערן הרב מנחם מענדיל.
הרב מרדכלי נאדבורנר 9, 49, 50.
מרגליות הרב מנחם מענדיל 20, 48.
הרב מרדכי כהנא—חודרוב 18.
ר' מרדכי שטערן סעלישט 13.
הרב מרדכי זאב איטינגא—לבוב 23, 28, 34.
משה שו"ב מקרעטשיניוו 30.
משה גיציס 16.
משה סיהאט מכת פראנקים 11.
הרב משה ישראל פעלדמאן, ראה פעלדמאן ר' משה ישראל.
הרב משה עזריאל—בארשא 25.
הרב משולם טיסמיניץ 19.

נ.

נפתלי בן מנחם, ראה בן מנחם נפתלי.

ס.

סאמיטר ר' פינחס 22, 28.
סאסיוויר הה"צ ר' משה ליב 14, 23.
סוליש הרב ליפמאן 33, 47.
סופר הרב אברהם שמואל בנימין 51, 55.
סופר הרב חיים 55.
סופר הרב יצחק צבי 62.
סופר הרב ר' משה 22, 36.

סופר רבי שמחה בונם 79.
סטרימטערע 14.
סיטשעל 67.
סינאווער 67.
סלאָטפינא 15, 48.
סעלישט 13.
ספינקא 49.

ע.

ענזיל הרב יקותיאל אשר זלמן רב דסטרי 28, 34, 35.
עקשטיין הרב מנחם 63.

פ.

פטאי יוסף משורר 52.
הרב פייביל שרייער—בראדשין 54, 58, 60, 78.
הרב פייש פישמאן 55.
פעטריווי 67.
פעלדמאן ר' אפרים פישל 48.
פעלדמאן הרב משה ישראל 15, 48.
פעפער הרב אלטר שאול 48.
פערלס הרב ר' מאיר 51, 53, 54.
פראַנק יעקב 11.
פראַנק חסידי הנוכל פ' בסיגט 11.
פריעד, משפחה 49.
פרידמאן הרב ישראל חיים 49.
פרידמאן הרב שמואל דוד—חוסט 52.
פריינד הרב אברהם יהושע 42, 62.
פריינד משה ארי' 18, 42, 58.

צ.

צבי רב דסיגט 12, 16.
הרב צבי ארי' דיין 43.
הרב צבי הירש רוזאנוס—לבוב 20.
צפת עולי מאראמארוש לצפת 36.

ק.

קאהן הרב ר' ירמי' 48.
קאהן הרב משה ליב 62.
קאיזר רבי אלטר נח הכהן 9.
קאליש 18.
קאליש הרב ר' חיים 18.
קאַסיוו, חסידי קאַסיוו במ"מ 30.
קהלות בפלך מאראמארוש שנחרבו 6.
קונטרס הספיקות, ספר, 21.
קופלר משה 63.
קיוויאשט 9.
קיזעלניק, ראה רבני ריזאוולי.
קליין הרב ר' יעקב 48.
קליין הרב ר' שלמה 63.
קליין רבי שמעלקא 39, 47.
ר' קלמן כהנא, ראה כהנא קלמן.
קעכני 67.
קצות החושן, ספר 19.
קראטץ סנדר 43.
קרעטשיניוו 30.

ר.

ראחיוו 49.
ראטה הרב יואל צבי 51.
רבני מאראמארוש שנשרפו 7.
רובין הרב ר' אייזיק 67.
רובינשטיין הרב אברהם יקיר 50.
רויזנבוים מנחם מענדיל 63.
ריזאוולי, רבניה 26.
רייך ר' יצחק 55.
ריינמאן ר' אליעזר 48.
ריינמאן ר' צבי הירש 30.
רינא 67.
ריסקיוויי 65.
רעמיט 9.

ש.

שוביי"ם דעיר סיגט 71.
שוארטץ הרב אברהם יהודה הכהן 25, 43.
שוארטץ הרב אליעזר 63.
שוארטץ הרב ר' יוסף 25.
שוארטץ הר' יצחק אהרן שו"ב 44, 71.
שוארטץ ר' יצחק מאיר הכהן 15.
שוארטץ ר' מרדכי 63.
שטיין הרב ליפמן, ראה סוליש הרב ליפמן.
שטערן, משפחה 13.
שטערן ר' חיים שמואל 24, 38, 42, 58.

שטערן הרב ר׳ יוסף רב דסיגט 15, 34 וכו׳.
שטערן הרב ר׳ מנחם מענדיל רב דסיגט 23 וכו׳.
שטערן ר׳ מרדכי 13.
שטערן ר׳ משה 15, 49.
שטערן ר׳ שמואל 15, 23.
שיפמאן הרב אליעזר מאיר 26.
שיק מהר״ם 9, 45, 50.
שי״ר הרב 20.
שכטר ישראל צבי 36.
שכטר ר׳ יצחק 14.
שכטר ר׳ מאיר דוד 34.
הרב שלום מרדכי הכהן—ברעזאן 44, 54.
שלעזינגער הרב עקיבא יוסף 10.
שמאלהויזן הרב שלמה ברוך 48.
הרב שמעלקא ניקולשבורג 14.
שמעלקיש הרב יצחק 74.
שן דוד 11, 18, 29, 40.
שפירא הרב צבי הירש 89.
שפרבער הרב ר׳ דוד 49.
שרייער הרב ר׳ פייביל רב דבראדשין, ראה הרב פייביל—בראדשין.

ת.

תאומים הרב משה הורודנקא 76.

לקורות ישראל במאטרסדורף

משנת קי"ד עד שנת תש"ד

קורות ישראל וקורות רבניה, חכמיה וגאוניה מהיום הראשון שהתישבו שם
עד ימי החורבן הנורא. ביחוד האריך המחבר לספר לדור קורות ימי
נעוריו של הגאון רבי משה סופר, נודע בשם חתם סופר בעת
ששימש ברבנות במאטרסדורף. גם לקורות ישראל
בהקהלות בבורגנלנד שהיו מצויינים בתורה
ובמדות נודעים בשם

שבע קהלות

מאת

יקותיאל יהודה גרינוואלד

רב ואב"ד
בקאלומבוס אהייא

ניו יורק, תשי"ב

סודר ונדפס בדפוס
HADAR LINOTYPING & PUBLISHING CO.
87 CROSBY STREET
NEW YORK 12, N. Y.

לקורות ישראל במאטרסדורף

פרק ראשון

התקופה העתיקה

קהלת מאטרסדורף[1] במחוז אידנבורג[2] נוסדה בסוף המאה הראשונה לאלף הששי וכמו כל קהלה ישנה, כן גם מטרסדורף, עשירה באגדות שונות, המספרות על עתיקתה. אולם אין פנינו לאגדות, אלא לעובדות היסטוריות. ידוע לנו שבשנת קי"ה היתה שם עדה חשובה, כי בשנה זו חינכו את בית־הכנסת הראשון העתיק, על הקיר בחוץ נרשם: „שנת קי"ד". לא אפריז אם אומר, כי לעומת המצב היהודים במקומות אחרים זכו היהודים במטרסדורף למנוחת הנפש והגוף.

בשנת רפ"ו, שנת המלחמה הגדולה בין תוגרמא ואונגאריה, שנתפרסמה בעולם בשם „מפלת מוהאטש", כי במוהאטש הכה הסולטן סולימאן את המלך לודוויג השני, מלך אונגאריה, וכבש את רוב ארצו. מובן שהיה אז זמן קשה ליהודים, אבל הודות להשפעת הבארון האנס פון ווייספריאך, שעמד בכל כוחו לעזרתם, לא סבלו בני ישראל במטרסדורף. להיפך: שר זה פתח דלתות עריו לפני הבורחים מאידנבורג ועזר להם בכל השפעתו.

השר עמד גם לימינם כשהרהיבו בורחים אלה להגיש בקשתם לפני מלך פרדינאנד הראשון על העול שעשו להם הנוצרים מאידנבורג. המלך שמע להם וצווה להגן עליהם ולעזור שישיבו להם הגזילה.

כל ימי חיין הגן הבארון על יהודי מאטרסדורף ואם כי מעת לעת ניסו שונאי ישראל להעליל עליהם עלילות, גם הגישו בקשות לגרשם משם, אבל השר לא שמע להם. בשנת של"ב עם מות השר גורשו היהודים משם, אכן הם שבו לעירם בשנת של"ד.

בשנת שע"ט נדרשו יהודי מאטרסדורף ויחד עמהם יהודי ווינה ואייזנשטאט לשלם ל„חצר" מאה אלף זהובים ואם לא ישלמו יגורשו כולם, היהודים פנו בתזכיר אל הארכידוכס ליאופולד ההגמון של פיסאו, בו בקשו לעזור להם להשתחרר ממס כבד זה; התאוננו על המסים הכבדים שהם משלמים ושאין ביכלתם לשלם יותר ממה שמשלמים.

בשנת שפ"ד קיבלו היהודים במט"ד אדון חדש, הדוכס לבית אסתרהאזי,

---

1) גם „מאטירסדורף", „מטרסדורף" ו„מאטערסבורג" ובאונגאריה נאגי־מארטון, ראה בספר השנה IMIT לשנת תר"ס, וב„יאהרבוך פיר יודישע סאלקסקונדע" לשנת 5-1924, ערים ואמהות בישראל, כרך ראשון, „אייזנשטט" וב„אבני אש" שני כרכים.

2) „שופרון" בהונגרית.

מאז התחילה תקופה חדשה[3], כי גורלם היה תלוי על פי רוב ביחסו של דוכס זה אליהם והרוזן ניקולאיס ויורשו, הנסיך פאול אסתרהאזי, והבאים אחריהם היו אנשי־תרבות אצילי־הרוח ותחת חסותם ניתן להם לשמור באין מפריע את תורתם ולהשתכר כדי מחייתם.

בשנת תנ"ד[4] נתן הנסיך פאול אסתרהאזי, שזכה אז למשרת ממלא מקום של הקיסר באונגאריה, אגרת חסות ליהודי מט"ד ואגרת זו נשמרה בכל תוקף ועוז גם על ידי השרים הבאים אחריו[5].

אין ספק שהרבה השפיע על הדוכס הרב שמשון וורטהיימר שעמד עמו ביחסי ידידות והיה מן המקורבים של המלך ואף ר' שמשון בעצמו היה דורש טובתם ועושה גדולות לאחיו.

באגרת־חסות זו קיבלו הבטחה מאת הנסיך שירשה להם לעסוק בכל מסחר ולחיות על פי אמונתם, והעיקר, אם יהיה להם ריב ומשפט ביניהם לבין עצמם ישפטו לפי "המנהגים היהודיים" לפני שופטי ישראל, שהרשות ניתנה להם לבחור להם לפי "מנהגיהם היהודיים" והבחירות תתאשרנה על ידי הנסיך, ועוד.

משנת תנ"ד עד שנת תרע"ד — אם כי היהודים שלמו מסים וכמה פעמים בשנה הביאו מתנות לדוכס (ופעמים גם לאשתו), ל"מושלים" ומשרתיהם[6] — היו היהודים בטוחים בחייהם וברכושם. מעולם לא קרה שוד וחמס, עלילות ובלבולים[7]. הרוזנים הראו בכל עת את אהבתם ליהודים.

עוד דבר. בהסכמת הנסיך התאגדו כל הקהלות שנמצאו אז בתוך אחוזות הנסיך אסתרהאזי, שבע במספר, והן: מאטרסדורף, איזנשטט, לאקנבאך, צלם, קוברסדורף, פרויאנקירכן וקיצע (וכמה פעמים גם הקהלה הקטנה נייפלד). הקהלות הללו היו קשורות בקשר אמיץ ומפעם לפעם התאספו כדי לסדר עניניהם בשלום ובאהבה, גם בנוגע למתנות ל"חצר" וכדומה[8].

---

3) רק כיוצא מן הכלל קרה בשנת תל"א (שנה אחר גירוש וינה) שאז יצאה גם גזירת גירוש על מקומות שונים באוסטריה התחתית, או יצאו גם הם בגולה, עד כמה ארכו ימי הגלות הלאה אין אנו יודעים, אבל בשנת ת"ן כבר מצינו במט"ד קהלה קטנה.

4) אגרת חסות כעין זו קבלו היהודים גם באיזנשטט בשנת ת"ן, ראה בהספרים שהבאתי לעיל בהערה 1.

5) בשנת תק"ס בראשון לינואר קיים וחזק הנסיך מיקלאש אסתרהאזי את זכויותיהם וגם הוסיף עליהן, וביניהן, לבחור להם שופט ושוטר. ואם יהיו ליהודים דין ודברים עם נוצרי, עליהם לילך למשפט לפני שופטי ישראל.

6) ראה "איזנשטט" לואכשטיין כרך שני דף 568.

7) מלבד בימי המלחמה והמרידה של חיל הקורוצן, ראה להלן.

8) וכאמור השתתפו שרי המדינה מפעם לפעם בשמחתם, מעניין מאד מה שכתבו בני איזנשטט לזכרון בפנקסי הקהלה כשהופיע הנסיך על שמחתם כשבנו בית הכנסת החדש, וזה לשונם: "בו ביום הרים ד' קרננו בעיני העמים בהגלות אלינו בן יקיר מאדוננו הדוכס הנסיך הגדול והמפורסם בכל קצוי ארץ וים רחוקים, פוילוס אסתרהאזי וכבד אותנו נגד כל השרים בביאתו בכבודו ובעצמו מקרית מלך רב ויעץ הבירה עם אחוזת מרעהו והשליש אשר נשען על ידו... הוא השיב אבן הראשה... ובחדוה רבה אחז בידו

בשנת תקנ"ח החליטו חמש הקהלות במחוז אידנבורג [9]) להקים ועד, כעין „ועד ארבע הארצות", להתאסף פעמיים בשנה באידנבורג ורבניהם בראשם [10]). כלשונם „בהתאספו יחד ראשי העם ה"ה ראשים וטובים דחמש קהלות תוך קאַמיטעט אידנבורג ועל גביהם הרבנים המובהקים מאוה"ג אב"ד דקהלות הנ"ל באנו למגדר מילתא, לעשות תקנות מדינה כיתד שלא תמוט ומיני' לא יזוז להחזיק הדת על תילה שלא ירבו המהרסים ח"ו ויהיה פרוץ מרובה על העומד ופסולת מרובה על האוכל, כי אם נלך בדרכי ד', ויהיה שלום במחנותינו, מחנה העברים, אנחנו, אחינו בני ישראל חמש קהלות הנ"ל היושבים תחת ממשלת אדוננו הדוכס ירום הודו ואדוני המשפט האלה אידנבורג קאַמיטעט ירום הודם, שלא יהיה מחלוקת בישראל [11]) ולבער הקוצים מן הכרם, כרם בית ישראל, ולהסיר המכשלה, משא טורח להטריח את השררה יר"ה אשר אנחנו יושבים תחת ממשלתם".

ובשנה זו (תקנ"ח) התאספו ראשי הקהלה וטוביה ובראשם הרבנים ושם חתמו שמם ביום א' טבת תקנ"ח:

יחיאל מיכל הלוי מגלוגא, אייזנשטאט.
בער בהחסיד מוהר"ש בלאך, מאטרסדורף.
שלמה זלמן ליפשיץ, לאקענבאך.
מאיר קיצע, דיין ומו"ץ בצעהלים (צלם).
דוד, חובק"ק קוברסדארף.

אכן ביותר שמחו יהודי מט"ד ושאר הקהלות הנזכרות על הזכויות [12]) שקיבלו לבחור להם שופט, מושל ושוטר מבני ישראל ודבר לא היה להם עם שופטי הנוצרים [13]) ומושליהם.

בפנקס הקהלה תמצא פסקים — משנת תנ"ד — בנוגע למסים ומתנות

הכף והפטיש הכסף אשר הכינונו לו לכבודו ומה מאד שמח אדונינו הנסיך והחסיד הנ"ל במעשה ידיו... וכבוד גדול היתה זאת לנו ולהדרת קודש ולתפארת שם הנכבד והנורא בעיני כל השרים"... ראה „אבני א"ש", חלק ב' דף 336 משנת תקצ"ב.

9) רק חמש קהלות היו אז במחוז אידנבורג, ראה להלן שמותם, הקשר היה כל כך חזק, שאפילו האורחים ממקומות האלה קבלו מתנה הגונה, ראה אבני א"ש הנ"ל דף 215 ששם תקנה שתקנו ליתן לסתם עני שלש פנים ולבתולות ד' צ"ל, אבל לאורחים מן הקהלות הנ"ל יתנו 15 צ"ל שתי פעמים בשנה (תקנות איונשטט), וראה גם באוצר הספרות שנה ב' מדף 109, מהחכם דוד קויפמן.

10) בפנקס הקהל דאיונשטט, ראה אבני א"ש הנ"ל חלק ב' דף 336, ושם החליטו שכל דין ודברים בין יחיד לצבור או בין צבור לצבור או בין כתה לכיתה, יפסקו הם ועליהם לקבל לחוק עולם.

11) הדגישו זאת, שלא לגרום חלול השם לפני הדוכס ואנשי החצר שלו.

12) בזכויות הללו זכו עד שנת תרל"ו, בשנה ההיא הוציאו חוק ששני הערים יתאחדו לאחת ושם אחד יקרא להן בשם מאטיסדורף, ומאז היו כפופים תחת מושלי ושוטרי העיר.

13) „ראה יאר בוך פיר יידישע פאַלקסקונדע" הנ"ל.

ל„חצר" וכן על תושבי מט"ד שעזבו את מקומם ודעתם לחזור או שיש להם בתים, שמחוייבים לשלם חלקם ככל תושב.

גם נזכר לטוב בפנקס הקהלה הרב שמשון וורטהיימר[14]) שהיה רב הכולל באונגאריה, הוא שלח שליחים למט"ד מפעם לפעם להרגיע את רוח העם, לאגד את הכתות ולקרב את הלבבות.

כאמור, קול הענות הראשון והאחרון ממט"ד נשמע בשנות תס"ד — תס"ז, שנות מהומה, מרידה ומלחמה בין שתי מפלגות פוליטיות מתנגדות, תומכי בית המלוכה ההאבסבורגית, והאונגארים הלאומניים שנקראו „קורוצין". הם הקורוצין, גזלו וחמסו מכל אשר בא לידם וביותר קשתה ידם על היהודים. עצרו מכובדים וביקשו הון רב על פדיונם. תושבי מט"ד לקו בכפלים מצרות אלו[15]).

רבים מיהודי מט"ד ברחו לנפשם והנשארים פנו לנסיך אסתרהאזי בבקשה להושיעם מחומסיהם. הון רב פזרו לו בחשבם כי גם אלה שעזבו את מקומם ישתתפו בזה, כי הרי ביתם ונחלתם שם, אבל אלה שברחו מאנו להשתתף בהוצאות אלו. אז פנו תושבי מט"ד אל ר' שמשון והוא שלח, ביום ז' באדר שנת ת"ע את הרב אלכסנדר ב"ר מנחם הלוי מפרוסטיץ ור' חיים ב"ר דוד פינסק מניקלשבורג, לשמוע את הטענות ופסקו, שכל אחד ישלם לפי הערך ומי שימאן לשלם עד ראש חודש סיון הרשות נתונה להרב למכור את ביתו או את מקומו בבית הכנסת[16]).

בשנת תע"ד עמדו במעלה יחד עם העיר אייזנשטאט ושלמו 55 פלורין להרשות לבוא לעיר אידנבורג, לשם סידור עניניהם המסחריים וליהנות בזמן שהותם בעיר מהגנת „העיר המלכותית החפשית" אידנבורג.

מאז עד סוף שנת תר"פ גדלו והצליחו וגם זכו לשם טוב, היו שם בני תורה ושומרי מצוות ובצדק אמרו: „הלכות רבנות צריכים ללמוד במט"ד[17])

---

14) החכם דוד קויפמן הקדיש שני ספרים לשמו ולזכרו, ובהקדמת הספר „חות יאיר" תמצא מה שהעיד המחבר עליו, „ובאמת נאמר כי מימות רב אשי עדיין לא נמצא תורה וגדולה במקום אחד דוגמתו, כי אין חקר לתבונתו", ראה „ערים ואמהות בישראל" כרך ראשון, „איזנשטט", „וינה", ובפנקסי דשבע קהלות תמצא כהנה וכהנה ממעשיו הכבירים לעמו ולתורתו.

15) ראה בשו"ת „נשאל דוד" מהג"ר דוד אפנהיים (כתב יד, מובא ב„תהלה לדוד" לכבוד ד"ר דוד קויפמן דף 103) „מעשה שהיה ביום קרב שהתוגר והקדריים פשטו על הארץ ופשטו ידם בארץ הגר סביבות הקהלות ק"ק מאטירשדורף" בשנת תס"ח נכרתו ברית שלום בין הצדדים ורובם מהבורחים שבו למקומם.

16) מפי פנקסי הקהלה אנו למדים, כי באמת לא היתה להם ברירה אחרת, שם תמצא רשימה גדולה שהוכרחו לשלם הון רב ליהודים ולנוצרים — החובות — ושהשכינו נחלתם וגם את בית הכנסת על מנת לשלם שכר ההגנה להדוכס, סוף סוף מכרו ראשי הקהלה את בתיהם של אלה שעזבו את מט"ד ולא רצו להשתתף בהוצאות שעשו אז, כן גם מכרו את חלקם בבית הכנסת.

17) ביאהרבוך הנ"ל.

כי זכתה לרבנים גדולים. היה למשל „גם אבנים במט״ד יכולים ללמוד״ [18]). שבעים בני תורה היו שם וכולם פלפלו עם הרב כשלמד סוגיא. התורה היתה קנה המידה לחייהם הפנימיים והחיצוניים, בה הסתכלו וברארו את עולמם. מורי התורה היו מורי העם ומנהיגיו גם יחד, למרות שמט״ד היתה הקהלה הראשונה באונגאריה שקיבלה את דברי הקיסר יוסף לחוק, ליסד בית־ספר מודרני בשם „Deutsche Schule" בעירם, ובשנת תקמ״ב נגמר בנין חדש זה והמלומד פיטר בעער היה שם המורה הראשון [19]), ולמרות שמט״ד, איזנשטאט ופרעשבורג היו הקהלות הנאורות ביותר באונגאריה בשל קרבתן לווינה ורבים נסעו לשם ומשם לשם מסחר וראו את העיר עם אנשיה המשכילים, גם היו להם דין ודברים עם אנשי הדוכס [20]), בכל זאת ראשם ולבם היו נתונים לה׳ ולתורתו.

די לראות את מנהגם [21]) של בין המצרים מלבד ר״ח אב וערבי שבתות, קרא השמש יום־יום, בחצות היום את כל בני הקהלה ל„חצות״ וכולם התאספו בבית הכנסת לקונן על ציון וירושלים, אם כי גם שם נמצאו לפעמים בעלי מחלוקת ולשון הרע [22]).

בשנת תר״פ, לאחר המלחמה הגדולה, נספחו שבע הקהלות הללו לאוסטריה וקיבלו אז שם חדש „מדינת בורגנלאנד״. בשנת תרצ״ח היו בשבע קהלות אלו סך הכל 4.000 יהודים. בליל שבת י׳ אדר שני, תרצ״ח כשכבשו היטלר וחיליו את העיר ווינה, התנפל האספסוף על היהודים בבתי הכנסיות, ברחובות ובבתיהם ופקד עליהם לעזוב את עריהם.

בחג הפסח שוב התנפלו הרוצחים עליהם, הלכו מבית לבית ואספו את כל היהודים וברציחות נוראה טעינו אותם על אוטובוסים והובילום עד גבול אונגאריה וסלובאקיה, אולם שומרי הגבול של ארצות אלו סרבו לקבלם ועוד הרעו לגרשם מהגבול בחמה שפוכה ובאכזריות נוראה, וכה גורשו מגבול לגבול ברעב ובצמא, הזקנים, הילדים והחלשים מתו שם ואין קובר, בינתיים נפלו הרשעים על המצאה חדשה, הם קבצו את הנותרים, הושיבום על אניה קטנה על נהר דונאי והניחום שם ללעג, האומללים קראו לעזרה ואין מושיע

---

18) שם דף 435, ושם יספר שקצב אחד ממט״ד ביקר את העיר אפען־ישן בשעה שהרב משה מינץ למד עם תלמידיו איזו סוגיא, הקצב נכנס עם הרב בדברים, שאל והשיב, הקשה ותירץ, השתומם הרב, הפסיק את פלפולו ושאל: מי אתה, הקצב השיבו בענוה: „קצב הנני במט״ד״, התפעל הרב ואמר, אם הקצבים כך במט״ד על אחת כמה וכמה הבני תורה.

19) ב. מאנדל, „דאס יידישע שוהלוועזען אין אונגארן״ דף 10.

20) יאהרבוך הנ״ל.

21) יאהרבוך הנ״ל דף 438.

22) ראה אגרת סופרים חתם סופר, מכתב ג׳, כשהיה במט״ד רצה להתיר להם „באותו הלילה לשחוק בקויטלעך שקורין בולעטין לפי שהבטלה גורמת קטטות ומחלוקת״ ושם „והשתא אתינא לק״ק מטר״ד „אסרנו השחוק״... ראיתי בעיני כי על ידי זה באו לכמה עניני מחלוקת ולשון הרע בהיותם בטלים ממשא ומתן ואין דרכם לעשות כי אם לישב בסוד משחקים, ועתה כי ידם אסורות הבטלה מביאה לידי הרבה מכשולים״.

להם, ככה התגלגלו הרבה ימים עטופי יאוש עד כי נחמרו רחמיו של פקיד אחד מהאניה „פרנציה" שעברה על הדונאי, ואספם על ספון אניתו, אולם כשדפק על פתחי ארצות שונות, בבקשה לרחם על האומללים ולהרשות להם ליכנס לארץ, אטמו כולם את אזניהם, ככה התגוללו האנשים במצב איום ימים וחדשים על האניה הנ"ל, רבים מתו והנשארים נחלו במחלות שונות, ככה נמשך הדבר עד סוף הקיץ של שנת תרצ"ח, שאז זכו הנשארים להיכנס לאיזו ארץ.

רבני מאטרסדורף

מרבני מט"ד לפני הגירוש (שנת תל"א) איננו יודעים הרבה. אם כי היהודים במט"ד חינכו בשנת קי"ד את בית הכנסת שלהם, בכל זאת לא מצאתי רמז כלשהו מרב או חכם עד שנת ת"י, שאז — לפי פנקס הקהלה — שמש שם רב בשם רבי משה ושהיה שם גם בשנת תכ"א [23]), אחת מבנותיו נקברה בווינה בשנת ת"כ [24]).

יש לשער שרב זה היה למדן, לפי דברי התקנות שתקנו.

ואלו הן התקנות: [25]).

א) בציפיתנו ציפינו שיהיה לנו תמיד רב הראוי להיות תופס ישיבה, לכן מקבלים עלינו וועניגסטענס (לכל הפחות) ג' בחורים צו פארפלעגען (לכלכל) הבאים לכאן ללמוד אל הישיבה.

ב) כדי למנוע קטטות נגמר שלא לקבל רב מי שיש לו קרובים בקהלה [26]).

ג) גם מי שאינו מוסמך בשם „חכם", לא יעלה לתורה לשלישי בשבתות וימים טובים ולא לאחרון ולעשרת הדברות ולהפטורה ביום א' דשבועות ולשירה [27]).

אחריו מצינו רב בשם רבי אלעזר, שהיה כנראה בנו של ר' משה [28]). וששמש שם גם כן לפני הגירוש, כי ששת הרבנים ששימשו לאחר ששבו היהודים למט"ד, נזכרו שמותיהם בספרי פנקסי הקהלה.

מבניו ומבנותיו אין אנו יודעים דבר, רק מנכד אחד בשם ר' אלעזר [29])

---

23) פאלאק במאמרו בספר השנה הנ"ל.

24) ביאהרבוך הנ"ל.

25) ביאהרבוך הנ"ל.

26) תקנה זו נתקבלה בכמה קהלות ישראל בהונגריה, ראה בספרי תולדות הג"ר אפרים הכהן מוילנה.

27) גם תקנה זו היתה לחוק בכמה קהלות בהונגריה, ראה בספרי „מקורות לקורות ישראל" דף 5 תקנות קהלת אונצדארף, ושם „בשבת ויו"ט לא יעלה במקום כהן מי שאין לו סמיכת „החבר" וגם לא לשביעי וביו"ט לחמישי וביוה"כ לשישי, וגם אינם רשאים לכבדו בפתיחת ארון קודש" המוסמך בתואר „חבר", היה צריך להיות תלמיד מאיזו ישיבה ויודע ספר.

28) ראה בספרי „היהודים בהונגריה" דף 40 וב„יידישע פאלקסקונדע" מביא השערה זאת בשמי.

29) חתן הגאון ר' מאיר א"ש בעל פנים מאירות, בעל האשה חוה ואחרי מות בעלה, הלכה לאיש ה"ה מו"ה זאב וואלף העלין, נכד המהרש"ל, ובנו חורג בעל אור

אבי הגאון ר' אלעזר קליר, בעל "אור חדש".

ר' אלעזר קליר מזכיר את אביו ר' אלעזר בהקדמתו לספרו אור חדש על התורה[30] "האומר לאביו לא ראיתיו, אף שעה אחת להיות עמו בעולם אחד לא זכיתי, כי לקח אותו אלוקים טרם לידתי... לא הגיע לכלל עונשין... רך בשנים וגדול בתורה וביראה כאשר מרבים וכן שלמים תהלתו שמעתי".

ואת זקנו, ר' אלעזר, רב במט"ד הוא מביא[31]: "הרב המאוה"ג המנוח המפורסם מוהר"ר אלעזר ז"ל שהיה אב"ד ור"מ דק"ק מאטירשדארף".

רבני מט"ד לאחר שוב היהודים למט"ד

כאמור לעיל, עזבו היהודים בשנת תל"א את מט"ד ובשנת ת"נ חזרו לשם רובם של אלה שעזבוה.

בשנת תנ"ד קיבלו מהנסיך איגרת־חסות ומשנת תנ"ה[32] פנו היהודים משם אל רבנים מפורסמים בבקשה לבוא לעירם לפסוק, לפשר וליישר את הסכסוכים ביניהם.

בשנת תס"ב תיקנו והגדילו את בית הכנסת וחקקו לזכרון עולם את השנה במלים אלה: "עד כי יבא שילה" (תס"ב) לפ"ק. אז גרו במט"ד כ"ג משפחות וכולם חתמו את שמם על השטר שהתחייבו לשלם לנסיך סכום הגון.

בשנת ת"ע[33] קיבלו את הרב והחזן ר' צבי הירש ליסקר, לרב ומורה בקהלתם בשכר 8 פלורין לחצי שנה. ר' צבי הירש היה במט"ד כמה פעמים

חדש מזכירו כמעט בכל ספריו לשבח, ר' אלעזר זה נקבר באיזנשטט ג' סיון תצ"ז, ובנו בעל אור חדש רגיל היה לבקר קבר אביו כדבריו באור חדש על התורה פרשת נשוא "בשנת תקט"ו בהיותי על קברי אבות הארכתי מאד בזה", גם הביא בספרו חדושי תורה מאביו, ראה באור חדש על התורה פרשת אמור "בשם כבוד אדוני אבי מורי הרב המופלג בתורה החכם השלם החריף ובקי המנוח כמוהר"ר אלעזר זללה"ה" וכו' ובפרשת עקב "בשם כבוד אדוני אבי מורי הרב ה"ה החריף ובקי כבוד מו"ה אלעזר".

30) ספר אור חדש הוא חלק מהספר "מאורי אש" נדפס בפיורדא תקכ"ו, שכולל שני ספרים "כתנות אור" על התורה לזקנו בעל פנים מאירות ואור חדש על התורה מבנו (ר"א קליר) המוציא לאור.

31) שם בפרשת אמור.

32) פרק נכבד בתולדות ישראל באיזנשטט הוא הפסקים וההחלטות שנמצאו בפנקסי הקהלה שפסקו והחליטו שליחי הרב והשר שמשון ורטהימר או הרבנים שהמה בעצמם הזמינו למט"ד, בשנת תנ"ב נקרא הרב ליפמן רב דפר"ב לפשר ולפסוק בין הקהל לבין הר"ר משה ברייער מי ששכר מהדוכס תוצרות עשיית שכר, הרב פוסק לטובת ברייער והקהל לא קבלו דבריו והזמינו בשנת תנ"ח שניה, בין שנות תנ"ח—תפ"ד שלח הרב שמשון הנ"ל רבנים חשובים ובתוכם גדולי ישראל כמו הרב ר' מאיר א"ש (בעל פנים מאירות) הרב אברהם הלוי אפשתיין שנתקבל בשנת תע"ב לרב בערעכניץ ור' אריה יהודה ליב מפרנקפורט דמיין, שנתקבל אח"כ לרב במט"ד ועוד, כל אלה למדו תורה בבית המדרש של השר ר' שמשון ורשהימר ונשלחו לקהלות שונות לדון וללמוד תורה את העם.

33) ב"יידישע פאלקסקונדע" הנ"ל העתקה מ"פנקס השחור" אשר לבני ישראל במט"ד "הרב ר' הירש ליסקר מק"ק נ"ק (נייקירכען) קיבל 8 פלורין מר"ח אייר תע"ב עד ר"ח חשון תע"ג והוא עם ר' זלמן ובצירוף ת"ח אחד עליהם לדון ולפשר".

כשליח מטעם הרב ר' שמשון — לעשות שלום ביניהם, וכנראה מצא חן בעיניהם ונתקבל לרב וחזן. בזמנו גר שם תלמיד חכם נכבד בשם ר' זלמן[34]. גם שמו נמצא חתום על פסקים ושטרות.

בשנת תע"ח נתקבל הרב ר' מאיר מחבר שו"ת פנים מאירות, לרב באיזנשטט, ואז השתתפו כל שבע הקהלות בסכום הגון[35] לשלם להרב הנ"ל כדי לבקר את הקהלות הללו מפעם לפעם, לדון ולפשר ביניהם[36].

בשנת תע"ט החליטו על האסיפה שנקראה, שלא לקבל רב ומורה עכ"פ שלש שנים, בגלל "המצב הכלכלי נורא הוא", המלחמה שפרצה אז הרסה את הכל "וכשירחיב ד' גבולם — אחרי שלש שנים" יקבלו רב מפורסם, אכן אם יזדמן רב מופלג בשכר 18 פלורין לחצי שנה, אם כי הפרנסה לקויה מאד, בכל זאת, בשכר הנ"ל מוכנים הם לקבלו, ובאמת קבלו עליהם רב טרם שעברו שלש השנים — את הרב ר' מרדכי גימפל מניקלשבורג, בשכר 18 פלורין לחצי שנה הוא ישב שם עד שנת תפ"ו.

בשנת תפ"ד גר במט"ד רב גדול ומפורסם ר' לייבוש מאיזנשטט[37] והציעו לפניו דיני תורה[38], אבל הוא לא השתמש ברבנות שם.

בשנת תפ"ד, שנת מותו של הרב והשר ר' שמשון וורטהיימר, תומכו ומגינו של הרב ר' מאיר א"ש, ניסו תושבי מט"ד למרוד בהרב ר' מאיר, ולא לשלם לו את הסכום שהבטיחו לו בשנת תע"ח, בטענה, שיש להם רב ואין צורך בו, הם התנצלו גם שאין להם כסף, בצר לו, פנה אל הרב ר' יששכר בעריש[39], עשקלעש, חתנו וממלא מקומו של הרב ר' שמשון, שיעמוד לימינו, והוא מיהר לעזרתו וערך מכתב ביום ב' אדר תפ"ה וזה לשונו:

אל ראשי מנהיגי העדה מ"ד (מאטירסדורף), ק"ד, צעלים, נ"פ (נייפלד), קיצע והנמשכים אחריהם[40]... הנה הציע דבריו לפני, ה"ה הרב המופלא מו"ה מאיר היושב בק"ק א"ש, מאחר שנתתם לו מידי שנה בשנה מכל קהלה וקהלה כפי משאת ידם כפי אשר שלח לי כתב הרשימה. ואליו הוא נושא את

---

34) בהנ"ל ובספר השנה IMIT הנ"ל.

35) מט"ד השתתפו עם 30 פלורין, לקנבורך—30, ק"ד—20, קיצע—20, צעלים —15, פאלאק בספר השנה הנ"ל דף 161.

36) בפנקס הקהלה דעיר מט"ד.

37) בפנקס הקהלה הנ"ל "רבן המופלג לייבוש בן המוכיח הגדול מרדכי" הרב ר' לייבוש היה אחד מגדולי הדור, ולפי דברי בנו הגאון ר' ישעיה ברלין, היה "יחיד בדורו" ראה בשאילת שלום על השאילתות עם תוספות ראשון לציון להנ"ל, ולפי דברי חתנו הגאון ר' יוסף משטינהרד בשו"ת זכרון יוסף תשובה י"ג "הגאון המפורסם בכל קצוי ארץ המנוח מו"ה ליב זצ"ל והיה נקרא בפי העולם מו"ה ליבוש אייזנשטאט" וזכה גם לבן גדול בישראל הרב ר' דוד ברלין אבד"ק אה"ו (ראה אוה למושב דף 59).

38) פאלאק הנ"ל, גם קראו את גיסו (בעל אחותו) הרב משה חריף רב דפר"ב לפשר בעניני סכסוכים בין הקהלה ובין משפחת ברייער הנ"ל.

39) בן הגאון ר' גבריאל מקראקא, ראה "ערים ואמהות בישראל" א' עמ' 227, רח"נ דמביצר, כלילת יופי ח"ב קמ"ב, דוד קויפמן, "שמשון ורטהיימר".

40) יידישע פאלקסקונדע" הנ"ל, נראה מכאן כי כולם מאנו לשלם מה שהבטיחו.

נפשו, ועכשיו נסוגו אחור מליתן דבר הקצוב, ע"כ לא תשא נפשכם הדרנא ויתירו פס ידו לצאת ידי חובתו נגד הרב הנ"ל... גם הרב הנ"ל הוא לפניכם לכל צרכיכם צרכי שמים... וכדי שלא יהיה כל אחד בונה וכו' ויעשה מה שלבו חפץ ויאמר לא אדין לי בדבר... בכן לא יטו מעלתכם מן הדרך אשר דרכו בו כבר.

ישכר בער מקראקא החונה בק"ק נ"ש ומדינת מעהרין ומדינת הגר ומצ"פ על ק"ק ומדינת מגנצא.

אם שמעו לו או לא, נעלם מאתנו, אבל בחול המועד פסח תפ"ה, ערכו מכתב אל ר' יששכר בעריש, כי השריפה שפרצה במט"ד אכלה את כל רכושם ואין ביכלתם לשלם להרב דאיז"ש, ואפילו לרבם אשר רק על משכורתם הוא נושא את נפשו, אין לאל ידם לשלם, אבל יבטיחו שם שכשירחיב ד' את גבולם, ישלמו לו.

נראה, כי סוף סוף התפשרו עם הרב ר' מאיר, כי בשנת ת"ק[41]) פנו אליו בשאלות שונות והיה עד סוף ימיו רב הכולל על שבע הקהלות[42]), אבל גם מט"ד, למרות גודל העניות ודחקות שסבלו, קיבלה לרב, רב גאון ומפורסם, ר' יהודה ליב מפראנקפורט דמיין.

הרב ר' יהודה ליב פראנקפורטר, נולד בקראקא לאביו הגאון ר' יוסף שמואל[43]), שהיה אז דיין ומורה שם[44]). בשנת ת"ן כשנתקבל אביו לרב בפראנקפורט דמיין, הלך עמו בנו ר' יהודה ליב לפפד"מ[45]).

על אביו, העיד החיד"א ב„שם הגדולים", אות י': „הוא הגאון אשר הפליא לעשות בהגהותיו לתלמוד ורש"י ותוספות והרא"ש, והרבה לזכות הרבים להציב ציונים ומורה מקום בש"ס והרמב"ם בכל התלמוד עשר ידות ממה שהיה קודם... ושנה משנתו כל הש"ס מ"ב פעמים, וחקר וחקק וזיקק הש"ס... ושמעתי פלאות על הרב הנזכר שלמד כ"ה שנה תורה מעומד ולמד תורה לשמה, והיו דבריו נשמעים בשמים כאחד מהראשונים".

ר' יהודה ליב היה חתנו של ר' שמואל שאטין־כ"ץ, בעל האשה יוטלא[46]), שהיה רב בדארמשטאט ורב בבית המדרש הגדול בפראנקפורט דמיין, מחבר ספר „כוס הישועות"[47]).

---

41) פאלאק הנ"ל.

42) כן חקקו על מצבתו „רב דאיז"ש והמדינה" הכונה שהיה רב על כל שבע הקהלות, ראה בספרי „היהודים בהונגריה" דף 36.

43) אחד מגאוני הדור, חתן בזיוג שני להגביר ר' חיים ישעי"ס צורף מקראקא, אשר החזיקו בכבוד גדול עד שנתקבל למו"ץ בקראקא (כלילת יופי ח"ב קמ"ד).

44) שם. ושם תמצא מה שפעל בקראקא.

45) שם. ראה גם „רבני פראנקפורט" להרב מרדכי הורביץ.

46) נפטרה ונקברה במט"ד ד' ניסן תקי"ט, ראה ב„יאהרבוך פיר ייִדישע פאַלקסקונדע" תרפ"ד דף 493.

47) „חדושי גפ"ת על ש"ס מסדר נזיקין" ספד"מ תע"א.

ר׳ יהודה ליב נתקבל לדיין בפפד״מ[48]. קודם שנפטר אביו ״צוה לבנו[49], חתן הרב כוס ישועות להדפיס התלמוד על פי הגהותיו, והדפיס קצתו באמשטרדאם[50] וכולו בפפד״מ[51]. אולם מצא מכשולים על דרכו לקיים מצות אביו. גם באמשטרדאם וגם בפפד״מ. בפפד״מ מצא מכשולים מפני שרבנים גדולים הסכימו וגדרו גדר, שלא ירהב מישהו להדפיס ש״ס שלא בהסכמת הגביר ר׳ ברמן מהאלברשטאט, שהדפיס בפפד״מ שנת תנ״ז ובברלין שנת תע״ה, את הש״ס והשקיע הון רב, אכן ר׳ יהודה ליב הרבה רעים וידידים על הר׳ ברמן, שיסכים לו לגמור מלאכתו ולקיים דברי אביו. וזה לשונו על הש״ס שהדפיס אצל המדפיס יוהן קלנר בפפד״מ שנת ת״פ[52]:

״ועל פי רוב התועליות אשר נמצא באלו הש״ס התרצה אלי הקצין הפ״ו, הגביר ואביר כהור״ר יששכר ברמן סג״ל מהאלבערשטאט, ופתח לי פתח בגדרו אשר גדרו לו גאוני ארץ להקצין הנ״ל על הנדפס בש״ס שלו ואפריון נמטי׳ להגביר הקצין הנ״ל על זה... הגאון המפורסם נ״י, ע״ה, פ״ה כמוהר״ר שמשון ווערטהיים מוינה... אשר נדבת לבו הטהור עלינו שואף זורח, בהשתדלותו הרב למעבד אורייתא סמוכין ותמכין כעמודי בועז ויכין ובנתנו לכסף מוצא סך רב ועצום האיר נתיב לא ידעו עיט, לעבור בים התלמוד אשר לא יעכבנו צי אדיר בגלל הדבר הזה יברכהו...

כן דברי זעירא דמן חבריא וצעיר באלפי יהודה ארי׳ ליב בלאאמ״ו הה״ג המפורסם החסיד מו״ה יוסף שמואל ז״ל שהיה אב״ד ור״מ פה ק״ק פראנקפורט דמיין״.

הרב ר׳ יהודה ליב ראה שכר טוב במפעלו הנשגב לקיים מצות כבוד אב, גם בחייו. הידידות בינו לבין הרב ר׳ שמשון — על ידי הש״ס — הביאה לו פרנסה בשפע. כאמור, היה ר׳ שמשון רב הכולל על כל המדינה (אונגאריה) והשגיח על כל דבר קטן וגדול, שלח רבנים ודיינים לכל המקומות ליישר ולפשר, לקנוס ולפסוק, גם בביתו מצאו רבנים מנוחה, מלחמו אכלו וממימיו

---

48) בחלק הש״ס שהדפיס באמסטרדם נרשם שם הרב ״הדיין״.

49) נפטר ע״ק ר״ח כסלו תס״ד.

50) בתוספת ל״ב מעלות ועל מסכת ב״ק ״חלופי גירסאות והגהות מהרש״ל, מהרש״א ומהר״ם וממה שנמצא בחדושי א״א זקני מהר״ן שפירא, וממה שנמצא בגליון אדוני אבי הרב הגאון מהר״ש זצ״ל״.

51) החיד״א בשם הגדולים הנ״ל, וראה גם ב״מאמר על הדפסת התלמוד״ להרב רפאל נתן נטע ראבינאוויץ, מינכען תרל״ו.

52) במאמר הנ״ל תמצא כמה יגע הרב לקיים דברי אביו, מקודם הדפיס באמסטרדם סדר זרעים, מועד, מסכת יבמות וכתובות בשנות תע״ד—תע״ז, בדפוסו של שמואל בן החסיד ועניו ר׳ שלמה מרקוס ור׳ רפאל, עם הקדמה מהרב המו״ל בהסכמת הרבה רבנים, גם מר׳ גבריאל מניקלשבורג, ר׳ שלמה אאיליון—אמסטרדם וחותנו הגאון ר׳ שמואל שאטין ועוד, אולם אחר שנדפסו כמעט חצי הש״ס, עכב עליו בערכאות מיכל גאטשלק המדפיס מברלין ופפד״א בחזקת הרשיון להדפיס את הש״ס שהשיג בשנת ת״ע מן קסרי אירופה והוכרח להפסיק עד שנת ת״פ שאז הדפיסו בפרנקפורט, גם מה שהדפיסו באמסטרדם, הדפיס מחדש בפפד״מ, כי לא התירו לו להביא למכור מה שהדפיסו באמסטרדם.

שתו, וכה הזמין גם את הרב ר' יהודה ליב להיות מתושבי ביתו[53]). הוא נשלח גם למט"ד[54]) לפשר ולפסוק, וכה התענג על רוב שלום ומנוחה.

כן גם אחרי מות הרב ר' שמשון, וחתנו הרב ר' יששכר בעריש אשקלעש מילא מקומו, גם הוא כחותנו תמך וקרב את הרבנים החשובים שחותנו מצא בהם ברכה, ובתוכם את הרב ר' יהודה ליב, וכאשר ראה כי מט"ד הצליחה בתורה, שלח להם את הרב הנ"ל להורות להם את הדרך.

בשנת ת"צ — בערך — נתקבל שם לרב. הוא עמד ביחסי ידידות עם שכנו הרב ר' מאיר א"ש ונזכר בספרו שו"ת פנים מאירות פעמיים: בחלק ב', תשובה קפ"ב, והמחבר מתארו: „ארי' דבי עילאי, מתון ומסיק בחכמה נפלאה הלא הוא אהובי ידידי הרב המופלא, בר אבהן ובר אורין, כבוד מו"ה ארי' ליב נר"ו". ובחלק השלישי, תשובה כ"א משנת תצ"ה, הוא כותב לו: „אריה עלה ונתעלה במעלות התורה, בביתו פתוחים שערי צדק ושערי אורה, ה"ה בר אבהן ובר אוריין, הרב הגדול כבוד מו"ה ליב, אבד"ק מ"ד יצ"ו".

עד היום מספרים אגדות שונות עליו, מתוכן יש לראות, כי היה אהוב וחביב על בני עירו. האגדה מספרת על ביאתו למט"ד[55]): „אביו, הרב דפפד"מ היה צריך להיות בוינה לרגלי ענין נחוץ מאד, אבל מפני חולשתו פחד ליסע וביקש את בנו הרב החסיד ר' יהודה הנ"ל שיסע הוא, ביום ערב שבת בבוקר, עזב את פפד"מ ובחצות היום הגיע למט"ד על ידי קפיצת הדרך, מה שהיה צריך לנסוע משך מאה וחמשים יום, עשה בשש שעות, וכשראו זאת תושבי מט"ד, מיד בחרו בו". עוד מספרים, שהרב ר' ליב עזב את פפד"מ בשנת תע"א, שנת השריפה הגדולה בפפד"מ, כדי לקבץ כסף לטובת הנשרפים, וכשהגיע למט"ד נבחר לרב (שם). גם מספרים עליו, שעסק בקבלה. ראה באגרות סופרים (הרב שמעון סופר), עמ' 49, שהרב ר' שמעון סופר כותב: „והגאון המקובל האלוקי, מו"ה ליב בן הגאון ר' שמואל חיים ישעי'ס". ובמאמרי ב„סיני" שנת תש"ט „לתולדות המקובלים באונגאריה", הבאתי מה שהעיד שמעון בוכהלטר בהקדמת הספר „שם עולם", קבלה וחקירה מרבו ר' יונתן איבשיץ „מענין זה נתתי להרב המקובל החסיד מו"ה ליב אבד"ק מט"ד... היה אצלי בעיר וינה... רוב ימים ולילות סגור בחדר לפנים מחדר... שזכה לטעום בקצה המטה ויאירו עיניו".

מבניו ומבנותיו אנו יודעים: א) בנו, הרב נתן נטע[56]), שמילא מקומו

---

53) ראה „סיני" שנת תש"ט דף קצ"ו.

54) פאלאק במאמרו הנ"ל, ונזכר שמו בפנקס הקהל בשם „הרב אריה יהודה ליב מפפד"מ" אכן מה שכתב פאלאק במאמרו הנ"ל שנשלח בשנת תצ"ו בתור ציר מהרב ר' שמשון, טעה בזה, הלא נתקבל לרב לפני שנת תצ"ו, והרב ר' שמשון נפטר בשנת תפ"ד, ראה „יוניו". זשואיוש אנציקלופדיה", כרך ז' דף 412.

55) „נייצייט" לסנטוי שנת 1865 דף 175 ונשנו הדברים ב„יידישע פאלקסקונדע" הנ"ל דף 425.

56) נקרא על שם זקנו הגאון ר' נתן שפירא.

במט״ד, (ראה להלן); כן בנו, הרב שמואל פראנקפורטר [57]), ושתי בנותיו שנשארו במט״ד פנויות מלומדות במקרא ובחז״ל ודרשו עתידות [58]) ורבים שפנו אליהן לשם כך [59]).

מספרים שגם הקיסר פראנץ שמע עליהן ושלח להן מתנות, אולם הן לא רצו ליהנות מזה ומסרו ל„קרן הקימת״ [60]).

אחד מנכדיו, מנחם מענדל פרנקפורטר [61]), מתושבי פרשבורג ואחרי כן מתושבי ווינה החשובים מסר לנו בראש הספר „ברכת המים״ [62]) שהדפיס בווינה בשנת תרכ״ב, שנמצא בידו הרבה חידושי תורה בהלכה ואגדה מזקנו ר׳ ליב ומאבותיו הרבנים ר׳ נתן נטע ור׳ שמואל בשם „חדושי אבות דר׳ נתן״, אבל לא זכינו לאורם.

ואלה הדברים אשר כתב הרב ר׳ חיים נתן דמביצר בסוף ספרו „כלילת יופי״, חלק שני עליו: „ומן הנודע לנו עוד ממנו, הוא, כי הרב הגאון הזה (ר׳ יהודה ליב) הלך גם כן בעקבות אביו בכל דרכיו, הרביץ תורה ברבים בהיותו אב״ד ור״מ במט״ד וגם לא הניח ידו מלכתוב ג״כ חדושים ופסקים ותשובות בכל מקצועות התורה, כי היה חריף ובקי קולע אל השערה וגם כמוהו כמו אביו חסיד ועניו, כי לא שת לבו אל חבוריו להדפיס להוציאם לאורה ונשארו כולם בכתובים תחת יד בניו הרבנים ולא זכינו לראות מהם בדפוס רק תשובה אחת אשר כתב בהלכות מקואות להגאון בעל פנים מאירות (חלק ב׳, סימן קפ״ב) והניח אחריו שני בנים גדולים בתורה ובחכמה, הראשון ה״ה הגאון מהור״ר נתן נטע אשר מלא מקום אביו וישב על כסאו, אב״ד ור״מ דק״ק מט״ד, והשני היה הג״מ שמואל שהיה נקרא בפי כל ר׳ שמואל פרנקפורטר, והוא אבי, הרב המאוה״ג מו״ה נתן נטע מק״ק העדיוס, אשר נפל לו לנחלה כל החיבורים של אבותיו הגאונים ז״ל ועמהם גם הספר ברכת המים, להנ״ל, והיה בדעת הרב המאוה״ג מו״ה נתן נטע הנ״ל [63]) להוציאם לאור וקראו לו

---

57) אבי הרב מו״ה נתן נטע מק״ק הדיוס אבי הרבני מנחם מנדל שהוציא לאור הספר „ברכת המים״, ראה להלן.

58) „יידישע פאַלקסקונדע״ הנ״ל.

59) שם.

60) שם.

61) תלמיד הגאונים כתב סופר, ר״י אסאד, ר׳ זלמן באנהארד רב״ד דפרעסבורג, ראה הסכמותיהם על הספר „ברכת המים״ שהוציא לאור.

62) מהג״מ מיכל ר׳ יוזפס ביאור ארוך על ענין סדר הגט ושמות אנשים שהיה בידי הג״מ ר׳ שמואל ר׳ חיים ישע״ס אבד״ק פפד״מ... ונתגלגל ובא לידי נכדו אבי מורי הרב המאוה״ג צדיק ונשגב מו״ה נתן נטע פ״פ זצ״ל מהעדיוס, ושם, הקדמה מהרב נתן נטע אבי המו״ל „אשר טרח וזקק הדברים להיות מסודרים בסדר נכון״ (על שער הספר) ובהקדמת המו״ל יספר: „הספר בכ״י הנ״ל עלה בגורלי בעודנו בחיים חיתו, כי ג׳ שנים לפני פטירתו זכיתי לראות פניו כפני אלוקים לקיים מצות כיבוד אב וקודם נסיעתו כשראה שקשה עלי פרידתי נתן לי את החבור הזה לאמר: „קח לך את הספר הזה ועשה לי מטעמים כאשר אהבתי״.

63) בהקדמתו יאמר: „יצקתי מים על ידי גאוני הזמן והייתי מתאבק בעפר רגליהם, וברוך א־ל עליון אשר נתן לב לדעת ולהגות בתורתנו הקדושה וחלק אותי שכם אחד בבינה״.

בשם „ברכת המים", ובסוף דבריו כתב, כי מלבד זה עלה בדעתו ג"כ להדפיס קצת חידושים מאבותיו הגאונים ז"ל, מהגאון מהר"ש ובנו הג"מ ארי' ליב ומבניו הגדולים ר' נתן נטע אבד"ק מ"ד ור' שמואל פרנקפורטר, מכל אחד על כל פנים מקצת, למען שיהיה להם לזכרון עולם וקראו שם הספר בשם „חידושי אבות דר' נתן", ואולם לדאבון לב כל אוהב תורה לא הספיק זממו הטוב, כי נטרפה לו השעה והלך לעולמו, ובנו הדפיס רק ברכת המים להנ"ל ולא צירף דבר מחידושי אבותיו". בסוף הספר תמצא „אגב דאיתרחיש לי שאחי הרבני הצדיק מו"ה יוסף ליב נ"י, בא לבית מלוני, היה לי לעזר אצל הגהו'... ואני אומר יישר כחו וחילו, כי עשינו מטעמים לאבינו הצדיק זצ"ל".

הרב ר' ארי' ליב[64]) נפטר בי"ט בטבת שנת תצ"ז[65]) ומנוחת כבודו בעיר מט"ד, וזהו נוסח מצבתו:

ברמה נשמע ביללה קולנו, שבת משוש לבנו
נפלה עטרת תפארת ראשינו, מגיננו ומגן הדור, גאון עוזנו
ה"ה הרב המאור הגדול הוותיק והחסיד המפורסם ענותן
כהלל מזה בן מזה מו"ה (משה[66]), ארי' יהודה ליב ברא
כרעא דאבוה הגאון החסיד המפורסם מו"ה שמואל זצ"ל
מק"ק פפד"מ (שקעה חמה שלא בעונתה[67]) עש"ק י"ט
טבת תצ"ז לפ"ק.

לאחר מותו לא נודע מי שמילא מקומו ברבנות, כי בנו הרב ר' נתן נטע, לא נתקבל מיד לרב, אולי מפני שהיה עוד צעיר לימים, או אולי לא למד בחיי אביו כל צרכו, כי רק בשנת תק"ו נתקבל לממלא מקום אביו, וגם אז לא היו בידו סמיכות להורות ולדון.

בפנקס הקהלה בעיר מט"ד תמצא אלה הדברים[68]) „בכ"ד לחודש כסלו, הופיע הרב ר' נתן נטע לפני ראשי וטובי הקהלה וטען שממאנים לשלם לו השכירות המגיע לו כפי שטר הרבנות שקצבו לו, בחודש טבת בשנת תק"ו, היינו שמונה פלורין לחודש"[69]) ומדברי המשא ומתן שהיו ביניהם, יש לראות בפירוש שהתנו עמו בשנת תק"ו, כי „עד שלא יקבל סמיכות הוראה מהרב דמדינה הרב ר' יששכר בעריש עשקלעש או משלשה רבנים מפורסמים, מוכרח הוא להמציא להם רב מובהק ומומחה, בהסכמת ראשי הקהלה — שהוא יורה וידין, והוא (ר' נתן נטע) ישלם להרב הנ"ל השכירות".

---

64) ב„יידישע פאלקסקונדע" הנ"ל תמצא גם כן העתקה ממצבתו אכן בקצת שינויים מאשר תחת ידי.

65) שם נרשם השנה שמת בה שנת תצ"ח.

66) שם תמצא שנקרא גם כן בשם משה אשר לא נמצא כן בשום מקום.

67) שם גם הדברים האלה. בימיו גר במט"ד ת"ח מובהק ומופלג בחסידות ר' ישראל בר' מרדכי קעמפנער נפטר ט"ז מנ"א תצ"ו.

68) פאלאק בהנ"ל.

69) הון רב בימים ההם, אבל נתנו כל כך לפי שהשאיר אחריו (אביו הרב) אלמנה ושתי בנות.

עוד מסר לנו ד"ר פולאק במאמרו[70], מה ששמע במט"ד, כי הרב הזה לפי שהיה תלמיד הרב ר' ליב סטאשאף[71] היה גם הוא חשוד בשבתאות[72] ורבים הוציאו עליו קול, כי הוא נושא קמיע על בשרו, על כן רצו אחדים לבדוק ולחקור אם באמת כן הוא. פעם אחת כשירד לטבול במקוה, מיד השתמשו שונאיו במקרה זה וחפשו את הקמיע. כשעלה מן המים הרגיש ר' נתן כי ידי זרים שלטו בבגדיו, החריש ולא דיבר דבר, אולם בליל כל נדרי, קילל הרב את האנשים שלא יזכו לעולם בבנים זכרים.

בן אחיו מספר בהקדמתו[73] לספר „ברכת המים", כי השאיר אחריו חידושי תורה, אולם לא נדפס ממנו דבר. מבנותיו ידענו, כי בתו הילדה מרים מתה בכ"ו אדר שני שנת תקכ"ד במט"ד ונרשם על מצבתה „מרים בת המאור הגדול מו"ה נתן נטע אב"ד דפה". גם ידענו, כי חתנו הקצין התורני ר' זליגמן היה יליד אייזנשטאט וידידו משה בן רפאל מאייזנשטאט הופיע לפני ראשי הקהלה שם ביום י"ד בטבת תקל"ד ובקש חזקת הקהלה „להתורני זעליגמאן חתן הרב המנוח מו"ה נטע זצ"ל שהיה אבד"ק מאטרסדורף"[74].

רבי נתן נטע נפטר צעיר לימים ביום ב' דראש חודש תמוז (א' תמוז) תקכ"ח. נוסח מצבתו:

> פ"נ[75] מוהר"ר נתן נטע בן הרב הגאון מוהר"ר ליב זצ"ל אשר שקעה שמשו שלא בעונתו כי נשבה הארון וכי לקח אותו אלוקים ביום ה' ב' דר"ח תמוז תקכ"ח לפ"ק. תנצב"ה.

---

70) בספר השנה הנ"ל.

71) ראה בשם הגדולים החדש מערכת הגדולים אות ל'—פ' ואות נ'—נ"א שם מסר המחבר מה ששמע מהרב ר' שמעון סופר שהיה רב במט"ד, שר' נתן נטע היה תלמיד הרב סטאשאף רב דרעכניץ, שהיה נחשד בשבתאות, ראה מאמרי בסיני (שנת תש"ט) ושנתקבל לרב במט"ד בגיל י"ג, אולם מה שהוסיף לספר שם אשר „זקנו המאוה"ג מו"ה עקיבא איגר גדלו ואומנו", טעה בזה המחבר, או ששכח דברי הרב, הלא ר' נתן נטע נפטר בשנת תקכ"ח ור' עקיבא איגר נולד בשנת תקכ"ב, כן גם מה שכתב ב„חוט המשולש" דף נ"ט „שאבותיו (של ר"ע איגר) נתנו אותו (את ר' עקיבא איגר) על יד איש גדול הגאון ר' נתן נטע, ואצלו נתגדל ובין ברכיו ישב עד הגיע לבן י"ב שנה" גם המה דברי חלומות, הלא ר' נתן נטע נפטר כשהיה ר' עקיבא איגר בן ארבע שנים.

72) בשם הגדולים החדש מסר המחבר עובדה זו: בשם הרב שמשון סופר — על הרב ליב סטאשאף, אפשר שהחליף גברא בגברא, או אפשר ששניהם נחשדו ובשניהם קרה כן.

73) ראה לעיל ובהערה 62.

74) אבני א"ש לוואכשטיין חלק ב'.

75) לפי שלא נחקק תואר רב ואב"ד, משער ד"ר גרונוולד בספר השנה „יאהרבוך פיר פאַלקסקונדע" הנ"ל שאפשר שהסירו ממנו כתר הרבנות, אם כי שעל מצבת בתו הילדה נזכר שמו בתואר רב ואב"ד, ואפשר שהמצבה נכתבה על פי פקודתו.

76) הדברים האלה נחקקו גם על מצבת אביו, לפי העתקת ד"ר גרונוולד, אולם אנכי לא מצאתי כן, ראה לעיל הערה 67.

הרב ר׳ גרשון חיות

הוא נתקבל לממלא מקום הרב ר׳ נתן נטע, נולד לאביו הרב ר׳ אברהם שהיה נכד הגאונים ר׳ מנחם מענדל קרוכמל, בעל צמח צדק[77], ור׳ גרשון אשכנזי[78].

ר׳ גרשון היה רב בהוציפלאץ ועמד לימין ר׳ יונתן אייבשיץ בריבו עם ר׳ יעקב עמדין ונדפס מכתבו ב״לוחות העדות״, בשנת תק״ל בערך נקרא למט״ד והיה שם עד סוף שנת תקל״ח. באותה שנה הסכים במט״ד על הספר ״עללת הבציר״[79] וחותם: ״הק׳ גרשון במ״א חיות זלה״ה מב״ש (מבורקנשטט) החונה בק״ק מאטיסדורף, היום, יום ג׳ שנכפל בו טוב י״ד סיון תקל״ח לפ״ק״.

הסכמה זו היא התעודה היחידה שנשארה לנו לזכרון רבנותו במט״ד, לכן אעתיק כמה שורות ממנה: ״דרש דרש פה קהלתנו דברי אלקיות תורניות מופלאות פלאי פלאים אשר לא שמעה אוזן מעולם, לבו פתוח כפתחו של אולם ואין צריך לסהדותי, כי מילתא דעבידא לאגלויי היא. אך לאהבת האמת לתנות תוקף קדושת היום, יום יום ידרושין חדשים לבקרים חידוש התורה, הכי קרא שמו יוסף צפנת פענח גליא רזין דאורייתא ירבה בישראל דכוותי׳... וחלילה חולין הוא לשום אדם שישיג גבולו להדפיסו משך חמש עשרה שנים מגמר הדפוס והעובר לקום בארור ובשמתא״.

רבי גרשון היה מפורסם לעניו וחסיד[80], הרביץ תורה בישראל. ר׳ אליעזר פלקליש בשו״ת תשובה מאהבה, חלק א׳, סימן ל״ח, שאל מפיו תורה

---

77) רב דניקלשבורג והמדינה.

78) רבי גרשון היה בזיווג ראשון חתן הגביר הנכבד מו״ה ליב פאס, ובכמה פסקים חתם שמו ״גרשון פאס״ (כלילת יופי, חלק ב׳ דף צ״ז) כשמתה אשתו לקח לו לאשה את בת רבו הגאון מו״ה מנחם מנדל הנ״ל, עד שנת ת״ט היה דיין בקראקא ומשם נתקבל לרב בפראסטיץ ומשם להענא, בשנת תכ״א כשנפטר חותנו הנ״ל בב׳ שבט נתקבל הוא על מקומו ומשם בשנת תכ״ד לוינה, בשנת ת״ל, שנת הגירוש מוינה, הלך גם הוא לגולה ונתקבל בק״ק מיץ ושרת שם בקודש עד יום מותו שנת תנ״ד, נדפסו מספריו ה״ה עבודת הגרשוני ותפארת הגרשוני, ובספר כלילת יופי דף ק״ז תמצא אודותיו בזה״ל: ״וניניו ונכדיו של רבנו ז״ל היו הגאונים המצוינים אשר שמו בקרבם, הגאון מו״ה גרשון פאליץ, והג״ר גרשון חיות, אשר שניהם היו ראשי העדה וראשי מתיבתא בק״ק ניקלשבורג וכל מדינת מעהרין בזמנים שונים כנודע״.

79) ״עללת הבציר״ חיבר הרב יוסף צבי הירש מפרישטיק ס״ט אב״ד ור״מ דק״ק מרגלין בהרב מו״ה שלמה זלמן שהיה ראב״ד דק״ק פרישטיק, ליוורני ״והצלחת״ (תקל״ט), פחד המחבר שאחרים ישיגו גבולו והרבנים המסכימים כולם גזרו בחרם ובשמתא, וכבר עברו כמעט מאתיים שנה ולא השיגו גבולו ולא הדפיסו את הספר.

80) ראה בספר חות יאיר (פראג תקנ״ב) להגאון ר׳ אלעזר קליר בחלק ההספדים, הוא כותב: ... ״אשר היה רוח ד׳ בקרבו והוא ש״ב הגאון הגדול מו״ה גרשון... עליו אמר הקורא, הי חסיד הי עניו מתלמידיו של הלל כנודע מגודל ענותנותו אשר אם דא ביה כולא ביה״ וכן העיד תלמידו ר׳ משה פערלס ״ממשה עד רבי גרשון לא קם עניו כמותו״ (יידישע פאלקסקונדע שנת 1924) ושם יספרו עליו נפלאות, כי פעם אחת פרץ שטף מים רבים בעירו והוא עמד בביהכ״נ וספר תורה לפניו וקרא בו, והמים לא הגיעו לשם.

וכתב לו: „כבוד אהובי אדמ״ו הרב הגאון המפורסם לשבח ולתהלה בתורה ובחסידות״ וחותם שם: „המשתחוה אפים ארצה״. וכן שם, תשובה ל״ו: „אדמ״ו הגדול״. וכן הגאון ר׳ יחזקאל לאנדא בשו״ת נודע ביהודה, חלק אבן העזר, סימן קכ״ו: „אהובי ידידי וחביבי הרב המאוה״ג הגאון המפורסם ונודע בשערים, והכל שמו מפארים״[81]).

היה מפורסם למקובל[82]) והרב ר׳ שמעון סופר באגרות סופרים, מכתב כ״ג, מתארו: „הגאון המקובל, איש אלוקים מו״ה גרשון חיות״.

ולפי שזקניו הגאונים היו רבני ניקלשבורג והמדינה, חכה גם הוא לשעת הכושר לרשת את כסא הרבנות דניקלשבורג וכן היה. בשנת תקל״ט נתקבל לרב בניקלשבורג ובשנת תק״ם לרב על כל המדינה, בפנקס הקהלה[83]) תמצא אלה הדברים: „בשנת תק״ם ביום ג׳ למאי התאספו הבוחרים לבחור להם רב על מדינת מעהרין, שלשה מינויים היו: א) ר׳ גרשון בר׳ אברהם (שבינתיים נתקבל לרב בניקלשבורג[84]). ב) ר׳ יהודה ליב לעמבערגער, רב במעזריטש. ג) ר׳ יצחק וואלף קאהן רב דלייפניק. כ״ג קהלות הצביע על הרב ר׳ גרשון וכה נבחר ברוב דעות״. אחד מחכמי ניקלשבורג[85]), כתב אז על מאורע זה: „בשנת תק״ם זרח השמש ובא בגבולנו, הרב הגאון מו״ה גרשון חיות ביום ה׳ ט׳ אדר שני היה גבר בגוברים סיני ועוקר הרים חסיד והצנע לכת במסתרים וגבר ענוותן כהלל שבחו מי ימלל זקן ושבע ימים״.

---

81) רבים מיחסים לו גם מה שכתב הנודע ביהודה מהדורא קמא אבן העזר סוף סימן ס״ט „אמנם הואיל ומעשה זה אירע אצלכם במדינת מעהרין לא בעינא להתיר עד שיורה גם כן מחותני הגאון מו״ה גרשון אב״ד דמדינה להתיר״ וזוהי טעות, כי הלא הנוב״ק נדפס בשנת תקל״ו והוא נתקבל בשנת תק״מ לרב דמדינה, רק כוונתו שם על הגאון ר׳ גרשון פאליץ.

82) ראה ספר „רוח חיים״ לאברהם טרעביטש ור׳ הירש מנקר, השבעת הדיבוק שנעשה בניקלשבורג ערב ראש חודש חשון תקמ״ג על ידי הרב ר׳ גרשון חיות ובית דינו.

83) ראה מילער: „אורקונדליכע בייטראגע צו מעהרישע יודענשאפט דף 159 ודף 164, ושם כי עוד בשנת תקל״ה ביום י״ג לדצמבר היה ר׳ גרשון בין המנויים, אבל נבחר הרב שמואל צבי לעווי, הוא הגאון ר׳ שמעלקא בהגאון ר׳ צבי הורביץ, ראה לקמן.

84) למלא מקום הרב ר׳ שמעלקא שנפטר א׳ אייר תקל״ח רק בתור רב דניקלשבורג, כי כה נהגו אז, מקודם נבחר הרב בתור רב דמתא, ואחרי כן בתור רב דמדינה, וכה קרה גם עם הרב ר׳ שמעלקא, הוא נתקבל בז״ך סיון תקל״ג לרב ובשנת תקל״ה לרב דמדינה, ראה קורות העתים הנ״ל אות מ״ו ושם שביום מותו זכה ר׳ שמעלקא להיות סנדק פעמיים, ושם על ר׳ שמעלקא „אחד מן המשוררים, כיבד את ד׳ בנעימת קולו בתפלה עושה פלא בחייו בהרבה דברים ולא בהשבעה וקבלה מעשית כי אם ביחודים בתפלתו משך לב העם וקרבם לד׳״.

85) בקורות העתים לר׳ אברהם טרעביטש אות מ״ז, ושם אות ס״ה „נטלו שני מאורות הגדולים אשר מפיהם אנו חיים, האחד הוא הרב דמדינת מעהרין וק״ק ג״ש, הגאון מו״ה גרשון חיות מת בן ע״ז שנה, ישב על הרבנות תשע שנים ומת בלי בנים בעש״ק בשושן פורים, היה צנא מלא ספרא סיני ועוקר הרים חסיד והצנע לכת במסתרים ועניו גדול מאד״.

הרב ר' גרשון[86]) פנה אל ראשי המדינה להרשות לו לקבוע בעיר אחרת — לא ניקלשבורג — את ביתו בתור רב המדינה, אכן בעשרים יום לחודש מרס תקמ"א, השיבו בקשתו ריקם, גם פנה הרב ר' גרשון אל המלך יוסף לקיים בחירתו בתור רב המדינה, אכן ביום ט"ו לחודש יוני תקמ"א, קיבל תשובתו, כי לא ראה לנחוץ לקיים בחירתו[87]).

רבי גרשון נפטר[88]) ביום ו' פורים שושן, תקמ"ט. נוסח מצבתו:

על האי שופרא דבלה בארעא קא בכינא, אמ"ו הגאון
החסיד מו"ה גרשון במ' אברהם חיות זצ"ל ר"מ ואב"ד דקהלתנו
והמדינה נכד הגאון בעל תשובות צמח צדק. תנצב"ה.

הרב ר' ירמיה.

הוא נתקבל בשנת תק"ם למלא מקום הרב ר' גרשון בשכר 25 פלורין לשנה לצרכו גם קיבלו עליהם לכלכל ששה בחורים עניים[89]).

הוא נולד באושפצין[90]) לאביו הרב ר' יצחק אייזיק שהיה ממשפחת רבנים גדולים והיה גם קרובו של ר' יחזקאל לאנדא (ראה מקל נועם י"ט), היה רב בארץ מולדתו[91]) ובאונגאריה שימש מקודם בעיר אסאד כדבריו במקל נועם, דף ח: "ובהיותי בק"ק אסאד כתב אלי הרב המנוח מו"ה ליזר לונדון ממאדע".

בשנת תקמ"ח התנצל הרב לפני ראשי קהלתו, כי השכירות שמקבל

---

86) מילער בהנ"ל דף 159 ודף 164.

87) שם, ושם כי היה לו דין ודברים עם שופט היהודים בערל שפיטץ מנילקשבורג, וזה האחרון האשימו כי הוא נוטה לצד אחד וכי הוא תובע זכויות מקהלתו שאינן מגיעות לו, תוצאות הענין לא נמצאו בפנקס הקהלה.

88) ב"קבוצת חכמים" דף 118 תמצא נוסח מצבתו, כן גם בספר "תהלה לדוד" לזכרון ר' דוד קויפמן. מניקלשבורג הסכים על הספר "בינת יששכר" פראג תקמ"ה, "בית אהרן" (זולצבאך תקמ"ו), גדול אשר מסכת מכות להר' יעקב ליב (ברין תקמ"ו) ושמלת בנימין להרב בנימין זאב ראפאפארט (דיהרנפורט תקמ"ח). בספרו של מילער הנ"ל דף 165 תמצא שביום ד' לנובמבר שנת תק"ן "התאספו הרבנים דמדינת מעהרין לבחור להם רב ראשי וסופר האסיפה קרא לפניהם מכתב מהדוכס דיטריכשטיין שהעיד כי הרב מרדכי בנעט (אז רב בניקלשבורג) שהוא בן חמש ושלשים שנה ויודע לקרות ולכתוב בשפת גרמנית, כששמעו זאת הרבנים בחרו בפה אחד את הרב ר' מרדכי".

89) דוקא בחורים עניים אבל למדו שם מספר רב בני גבירים, הלא נחקק על מצבתו "והעמיד תלמידים למאות ולאלפים" ואל תתמה על זה, כי הלא אפילו פרעשבורג הבטיחה את החתם סופר בשטר הרבנות לכלכל "שמונה בחורי חמד" כל ימות השבוע וט"ו בחורים אינם מנויים "שינתן להם הספקתם בשבת ע"י פיתקא שקורין בילעטען". והיו שם בכל עת כמה מאות בחורים.

90) ראה גם בספרי היהודים בהונגריה 53, ופה כתבתי רק מפעולותיו במט"ד, פאלאק במאמרו בספר השנה הנ"ל דף 164, טעה, בכתבו שרבי ירמיה נתקבל לממלא מקום הרב ר' יששכר בער שנפטר בשנת תקי"ז, אדרבה, ר' יששכר בער נתקבל כממלא מקום ר' ירמיה.

91) כמפורש על מצבתו "שהיה אב"ד בכמה קהלות ובסוף ימיו היה אב"ד בסנטוב".

אינה מספקת לפרנס את ביתו. אז גמרו ראשי העדה להוסיף לו עוד 25 פלורין, אבל לעומת זאת החליטו לכלכל ארבעה בחורים בלבד, אכן בשנת תקמ"ב, כאשר רוב בני עירו התאוננו על מצבם הרע ורבים אבדו רכושם וירדו מטה מטה, התאספו שנית וגמרו לא לשלם להרב מה שהוסיפו לו בשנת תקמ"א, כלשונם בפנקס הקהלה: „ומה שהחליטו להוסיף, בטל כחרס הנשבר", כשראה ר' ירמיה שדבריהם כנים, גמר לוותר ברצונו הטוב על ההוספה „ולמעט מספר תלמידיו — על חשבון הקהלה — על שלשה"[92]. בשנת תקמ"ב נתיסד במט"ד על פי פקודת המלך בית הספר הראשון בשם „איזראעליטישע דייטשע נארמאל שוהלע", נעלם ממני איך התיחס הרב אל בית ספר גרמני זה[93].

בשנת תקמ"ד היה ר' ירמיה בין המנויים[94] על הרבנות באובן־ישן[95], ומסבה לא נודעת לא נבחר.

בשנת תקנ"א הסכים על הש"ס שנדפס אז בוינה אצל המדפיס יוסף הורשנסקי, גם גזר שלא להדפיס ש"ס בתוך כ"ב שנים אחר שיגמרו המה את הש"ס.

בשנת תקנ"ה פרצה מריבה בהומונע אודות גט אחד שסידר שם הרב ר' פנחס, ורבים ערערו על הגט וגמרו לפנות אל הרב ר' ירמיה והוא השיב שהגט פסול[96].

בשנת תקנ"ז פרצה גם כן מהומה בקהלה אחרת בהונגריה, בגלל בתולה שזינתה עם אחד והוא מיאן לקדשה, ורק על ידי כפיות קידשה, אז שאלו שני גדולי הדור בהונגריה „ושלחוהו לפני הגאון דק"ק אובן־ישן[97] והגאון מו"ה ירמיה זצ"ל שהיה אז אבד"ק מ"ד".

רבי ירמיה היה אחד מגדולי הדור בימיו, הסכים על כמה ספרים[98] וזכה לתלמידים גדולי ישראל, ואלה אחדים מתלמידיו אשר נמצא זכרם בספרים:

א) הרב ר' אברהם אביש טענענבוים, נולד בבאבוב לאביו הרב יום

---

92) בפנקס הקהל.

93) ראה „דאס יידישע שוהל ווען אין אונגארן" דף 10.

94) ביכלער, „קורות היהודים בבודפסט" דף 300 והשמיט שם שורה שלמה, בכתבו: „הרב ירמיה רב במט"ד בן הרב הצדיק ר' שמשון רב בסעניץ", וצריך להגיה: „הרב רבי ירמיה רב במט"ד והרב יששכר בער בן הרב הצדיק רבי שמשון רב בסעניץ".

95) למלא מקום הרב ר' נתן בר' מתתיהו שנפטר ז"ך מרחשון תקמ"ד, ראה בספרי „מקורות לקורות ישראל" דף 21.

96) ראה ירחון m. zs. sz. שנת 1911.

97) חתם סופר אבן העזר ב—ק"ד.

98) מהנודעים לנו — „טל אורות" מרא"ל סג"ל מבראדי (פפד"מ תקנ"א) „שו"ת הרי"ף" שהוציאו לאור תלמידיו הרבנים ר' אברהם אביש בנו חורגו, וגיסו ותלמידו רבי בנימין זאב בעל שערי תורה „אורחות חיים" עם פירוש לר"י ל"ש מטריטש, וינה תקנ"א, „מקל נועם" לרבי יצחק גריסהבר, וינה תקנ"ט, ו„ארץ צבי" להרב הדרשן ר' צבי מודיסלב (פראג תקו"ם).

טוב ליפמן, בן ר׳ יעקב[99]) רב דשם. אביו מת באבו והרב ר׳ ירמיה לקח את האלמנה (אמו) לו לאשה ועזבו את גאליציה והתישבו באסאד (אונגאריה). ר׳ אברהם אביש כרת שם ברית אהבה עם הבחור בנימין זאב בהגאון שמן רוקח שלמד גם כן באסאד אצל ר׳ ירמיה ושניהם הוציאו לאור שו״ת הרי״ף וספר העיטור עם הערות והוספות (וינה תקנ״ד) בהסכמת הגאון ר׳ ירמיה רבם. ר׳ אברהם אביש נתקבל לרב בקערעסטור, סבל צרות רבות מאשת נעוריו וגירשה בעל כרחה[100]), משם נתקבל לרב בסיקס ושם מנוחתו כבוד.

ב) הרב בנימין וואלף לעוו בן הרב הגאון ר׳ אלעזר בעל שו״ת „שמן רוקח״[101]), נולד בשנת תקל״ז, למד תורה אצל ר׳ ירמיה, לקח את בת הגאון ר׳ אפרים זלמן מרגליות — בראד לו לאשה, אחרי כן גירשה ולקח את אחות רבו לו לאשה, בגיל י״ז הוציא לאור עם חברו הנ״ל שו״ת הרי״ף עם הגהותיו והערותיו, והצליח מאוד בתורה. ספריו „שערי תורה״ המה מן החשובים ביותר[102]). נפטר בג׳ אדר־ב׳ תרי״א.

ג) הרב ר׳ דוד אפענהיים, בן הרב ר׳ צבי ז״ל ממשפחה מיוחסת בישראל, למד במט״ד שנים רבות. בשנת תקנ״ח נתקבל לרב ואב בית דין בטמשוואר. וזה לשון רבו בספר „מקל נועם״, דף י״ח: „מהודענא שתלמידי המופלג מו״ה דוד אלמאש נתקבל לאב״ד לק״ק ט״וו ואתא להכא להשיג התרה כי כן צווהו קרו״ט דשם וסמכתי ידי עליו באופן שיהיה לו חתיכא דאיסורא לאכול דגים שטירל וטיק[103]). נפטר בשנת תקפ״א[104]).

ד) הרב שמואל הלוי יונגרייז, נולד בפאפא בשנת תקכ״ח[105]). למד במט״ד, היה חתן הרב ר׳ אנשיל פאסלבורג, שימש רב באברהם וטשעטשא, אבי משפחה נכבדה בישראל משפחת „יונגרייז״. בניו הם: 1) הרב ר׳ אנשיל, רב בטשענגר. 2) הרב שמעון, רב בבאטשקא. 3) הרב שרגא פייש שמילא מקומו בטשעטשא, נפטר כ״א כסלו תק״ץ[106]).

ה) ר׳ שמחה בונם, נודע בשם „הרבי מפשיסחא״, היה בן הרב המגיד המפורסם בזמנו ר׳ צבי הירש מוואדיסלב, מחבר ספר „עשרה למאה״ ו„ארץ

---

99) ראה ספרי „היהודים בהונגריה״ בערכו.

100) חתם סופר חלק חושן משפט סימן ר״ג.

101) ראה „היהודים בהונגריה״ דף 45.

102) נדפסו שלשה חלקים ונמצא בכתב יד חלק הרביעי בבית הרב החכם זכריה עלעפאנט מו״ס בניו יורק.

103) ראה להלן אצל חרין, ובשו״ת נודע ביהודה תנינא יורה דעה סימן כ״ט, תמצא, כי הרב מטעמעשוואר שאל את הנו״ב על דגים האלה (או לפי דברי הספר „מקל נועם״ רק על הדג „שטירל״) והתירם, אכן גאוני הונגריה אסרו הדגים הללו. וחרין הדפיס שני ספרים בזה, ואז טרם יצא שמו לבוז, נשאו לו גדולי ישראל פנים, והגאון ר׳ סנדר מייוליש רבה של סרדהעל כתב לחרין „ואולי קטנו עבה ממתניי״ (מקל נועם דף י״ג).

104) בנו הרב צבי הירש נתקבל על מקומו חיבר ספר „עיני הדעת״ ונפטר תרי״ט, ראה „היהודים בהונגריה״ דף 78.

105) ראה בספרי „מקורות לקורות ישראל״ דף 61.

106) שם תמצא באריכות תולדות המשפחה הנכבדה הזאת.

צבי", רבי צבי הירש היה נודד בערי פולין, ביהם, אוסטריה והונגאריה לדרוש בבתי כנסיות וכה רגיל היה לבקר גם בעיר מט"ד וכפי עדותו של ר' ירמיה בהסכמתו על ספרו „ארץ צבי": „זה שבתו אתנו פה והיה אתי שעשועי... ומכירו הייתי לשעבר בהיותי במדינת פולין כי מלא אותו רוח ד' רוח חכמה". וכה השתלשל הדבר שהביא את בנו למט"ד ולמד שם תורה[107]).

הרב הצדיק שמר אהבתו לרבו ולבנו אחריו כדבריו[108]) במכתבו לידידו וחברו ר' ישראל: „גם נלאתי מרוב הטרדות, טרדה דמצוה לקיים כבוד האורחים... כבוד הרב המאור הגדול, הגאון המפורסם מו"ה יואב בנו של רבנו האבד"ק מאטיסדורף, אשר עתה עמי פה במחיצתי וצוה לי לכתוב ד"ש משמו". רבי שמחה בונם שבק חיים לכל חי בי"ב אלול תקפ"ח.

ו) אחד מתלמידיו שיצא לתרבות רעה, אהרן חרין, היה מתלמידיו הראשונים. מיד כשנתקבל ר' ירמיה למט"ד קרה שאבותיו של חרין העתיקו את ביתם לצלם הקרובה למט"ד. בצלם לא היתה אז ישיבה, על כן הביא אביו את בנו אהרן למט"ד ושם למד כשתי שנים ומשם נסע לפראג לישיבת הגאון ר' יחזקאל לאנדא[109]), כשנתקבל חרין לרב בארואד, היה רבו ר' ירמיה מדורשי טובתו ואפילו כשיצא לחלוק על רבו[110]), גם אז כתב רבו לבני קהלתו[111]): „והאמת עד לעצמו שתלמידי הרב שלכם אהוב וחביב גבאי", אולם אחרי כן כשנתגלו מעשיו הרעים, כתב הרב משה מינץ — אובן ישן, אל החתם סופר: „אחר זה נתעורר עליו הריב עד שרבו המובהק הגאון מו"ה ירמיה שהיה אבד"ק מ"ד כתב אלי להחרימו ולרדפו בכל מיני רדיפות ולהסירו מהרבנות, כאשר עיניו ראו אצלי המכתב מרבו הנ"ל"[112]).

ובאגרות סופרים (חתם סופר), עמ' 48, במכתבו של ר"מ מינץ אל החת"ס: „כעת י"ד שנים בשנה שמת הגאון החסיד בעל הפלא"ה וגם הגאון

---

107) ראה „רבי שמחה בונם מפשיסחא" לצ"מ רבינוביץ, תל־אביב, תש"ה, אגב טעה הרב ר"י ברגר בספרו „שמחת ישראל", דף י"ח, אות צ"ה, בכתבו שר' מרדכי בנעט היה חברו של ר' שמחה בונם ולמדו ביחד אצל ר' ירמיה, רבי מרדכי בנעט נולד בשנת תקי"ג ובשנת תקל"ט כשנתקבל הרב ר' ירמיה למט"ד היה ר' מרדכי מו"צ בניקלשבורג ובעל לאשה ואב לבנים.

108) „רבי שמחה בונם" עמ' 93.

109) ראה ל. לעוו „געזאמלטע שריפטן", תולדות אהרן חרין.

110) בענין דגי שטירל וטיק שאכלו בני ישראל הדגים הללו על פי הגאון רבי יחזקאל לאנדא (נודע ביהודה תנינא יורה דעה סימן כ"ט) אחר שבדק הדגים ומצא שהקשקשים נקלפין ביד ובכלי והעור תחתיהם שלם, אולם בשנת תקנ"ח קם הרב יצחק גריסהאבער רב בפאקש ועמו ארבעה ועשרים רבנים ואסרו הדגים הללו בטענה כי הקשקשים אינם נקלפים באופן שישאר העור שלם, גם — כתב הרב גריסהאבער הנ"ל — שהנו"ב חזר מהתירו וכי לא דג שטירל נשלח לפראג רק דג אחר, ראה ספרו מקל נועם, וחרין השיב לו בספרו שריון קשקשים שהדפיס בהסכמות בי דינא רבא דפראג, והרבנים משה מינץ — אובן ישן ר' בנימין זאב ראפאפארט רב דפאפא.

111) מקל נועם דף י"ט, ושם דף כ"ט כתב רבו ר' ירמיה שכתב לתלמידו שיבטל דעתו „ואם יעמוד במרדו יחוש לעצמו שבזמן הבית היה דינו כזקן ממרא".

112) שו"ת חתם סופר חלק ו' סימן צ"ג.

מו"ה ירמיה אבד"ק סנטוב (שנת תקס"ה), כי קודם חצות יצא ונחרץ משפטו הנ"ל, ואחר חצות הספדתי וקראתי למספד על הני תרי גדולי ישראל, והרשע הלזה הלך לפעסט, והאנשים אשר היו פה לעמוד למספד, אמרו ראו ברשעתו של זה, איך בעת הזאת אשר התאספו למספד מר כזה ורבים אף מבני פעסט ומכל סביבותיה באו והוא הלך לפעסט ובפרט שהגאון מו"ה ירמיה היה רבו".

רבי ירמיה עזב את מט"ד בסוף שנת תקנ"ז או בראשית שנת תקנ"ח[113]). מספרים[114]) כי טרם עזב את העיר יצאה קללה מפיו על בית אחד „זה היה בית מבשל שכר בריהויו, ושכרו ישראל ובעת שהיה שם ר' ירמיה, בשלו שם בשבת, וכשעזב ר' ירמיה לישב על כסאו המוכן לו ק"ק סנטוב, קללה יצאה מפיו הקדוש, שבית זה יהיה למאכולת אש, בשנים לא מרובות ונתקיים דברו". שריפה זו נזכרה בחתם סופר יורה דעה רל"ט „פה ק"ק מט"ד כמעט רגע אירע דבר ביום י"ח אדר שני העבר שנת תקס"ב לפ"ק יצא אש ומצא קוצים בבית אינו יהודי ונאכל גדיש וקמה בבתי ישראל רובא דמינכר מרחוב היהודים".

רבי ירמיה שימש שם כשבע שנים בסאנטוב ובדרכו לאיזה מקום נפטר בעיר דברצין ואז עדיין לא ישבו שם יהודים על כן הובילו עצמותיו לעיר שמשון שעל יד דברצין ושם נקבר בד' אב תקס"ה ונספד על ידי גדולי ישראל[115]). נוסח מצבתו:

האי שופרא דבלי בעפרא, הרב הגאון הגדול המפורסם בדורו מורינו ורבינו מו"ה ירמיה זצללה"ה שהיה אב"ד בכמה קהלות קדושות ובסוף ימיו אב"ד דסנטוב[116]) נח נפשיה ביום ג' ד' לירח שהוקבע בו בכיה לדורות שנת תקס"ה לפ"ק.

מצבה לרגליו:

רגלי דבר נש אינון ערבין באתר דמתבעי תמן מובליה יתיה צהלי ורוני יושבת שמשון כי גדול בקרבך קדוש ישראל.

מצבה לצידו:

פוצו מעינותיך חוצה מים עמוקים, רכב ישראל ופרשיו, אדם גדול בענקים מלכא וריש גלותא חוצב מפיו דברי זקוקין, יום יום אותו ידרושו, הלומדים להשקותם מבארו מיים חיים מתוקים, המאיר פני תבל בתשובותיו לכל שואל, כאשר ישאל איש בדבר אלוקים, ועתה[117]) אבד כלי חמדה כי נתבקש בין מעוני שחקים.

---

113) בסוף שנת תקנ"ז עוד ישב במט"ד (חתם סופר, אבן העזר חלק ב' סימן ק"ד) ובספרו מודעא רבה שנדפס תקנ"ח, מפורש בהקדמה „אב"ד ור"מ בק"ק מט"ד וכעת מצודתו פרושה לק"ק סנטוב".

114) חוט המשולש דף ט"ז.

115) אגרות סופרים, חתם סופר 48 ובמנחת ערב להרב ר"א רוקח דרשה ג' ועוד.

116) ב„יידישע פאלקסקונדע" הנ"ל תמצא שנתקבל לרב בשמשון אבל לא כן הוא כמפורש פה על מצבתו.

117) חקקו שמו ירמיהו בויו (הגם כי בכל מקום חתם שמו ירמיה) בהראשי

מצד השני:

האי צנא מלא ספרא, חמדת ישראל נזר עטרה, שר התורה הודה והדרה, אספקלריא המאירה, סיני ועוקר הרים וטוחנן זו בזו בפלפול וסברא, העמיד תלמידים למאות ולאלפים בתורה ובמצות ד' ברא, נצחו אראלים את המצוקים ונשבה ארון הקודש בשנת תקס"ה לפ"ק.

הרב ישששכר בער בלאך

נולד בהמבורג לאביו הרב[118]) ר' שמשון „חסיד", דיין בהאמבורג, לקח לו לאשה את מרת פייגל בת הרב צבי רב בלאשיץ[119]). ר' יששכר בער שימש רב באייבניץ, גוטיין[120]), דובשיץ (טויביטשו[121]) ומשם נתקבל לסענין.

בשנת תקמ"ה הוציא לאור את ספרו „בינת יששכר", דרושים במוסר ובקבלה, ובסוף הספר דיני דוכן ופדיון הבן, ושם הסכמות גדולי הדור: ר' יחזקאל לאנדא, רבי מאיר ברבי מפרעשבורג, ר' גרשון חיות, ניקלשבורג והמדינה, ר' יעקב, עיר חדש, רבי ברוך, רוסטיץ—פאהרליץ. דייני פראג: ר' מיכאל בכרך, ר' יעקב גינצבורג ואלעזר פלעקליש. כן הפליא בשבח הספר ר' יהושע ברלין—ברעסלא[122]). רבי משה סופר שחגג את יום חתונתו בסמניץ, למד אז להכירו ולא זז מלחבבו בכל נימי נפשו[123]). מסעמניץ נתקבל

תיבות מ„יפוצו".

118) בספרי זמנו קראו את שמו „חסיד" על גודל חסידותו, למרות ששם משפחתו היה „בלאך" היה למדן גדול כנראה מספריו „נזירות שמשון" (תקכ"ד) ו„תוספות חדשים" על משניות, ראה ב„חכמי אוה" מדף 24, גדולי הדור פנו אליו לשמוע דעתו בהלכה, ראה הקונטרס „אגרת בקורת" מר"י עמדין, הוא הרביץ תורה בהמבורג בבית המדרש של ר' יששכר בער הכהן משנת תס"ז ובלי ספק קראו את בנו „יששכר בער" על שם המיסד את בית המדרש שלו.

119) בספרו „בינת יששכר", ושם, שחותנו הסתלק מן הרבנות וגר שם בתור איש פרטי, בשנת תקמ"ז היה עוד בחיים בבית חתנו הרב בסענין, ראה שו"ת חתם סופר חלק שביעי תשובה כ"ג בכתבו אל החתם סופר הוא כותב: „הואיל ואיתרחיש נוסע חמי הרב נ"י אתא להכי ואזיל להתם".

120) משם שאל את הגאון ר' יחזקאל לאנדא בשנת תקל"ו (נובי"ק יור"ד צ"ב) „והנה העתקתי כל דבריו אף שהייתי יכול להשיב ולרמוז קושיתו בקיצור, אך עבידנא לי' נייח נפשי' אשר ביקש במכתבו שיביאו דבריו לזכרון תוך חבורי בדפוס להיות לו לזכרון לדורות", הוא גם השואל (שם תשובה צ"ג) אם יאמר תפלת לשם יחוד „אשר חדשים מקרוב נתפשט ונדפס בסידורים".

121) עי' פלש, קורות החברא קדישא במעהרין, עמ' 20.

122) במכתבו שהשיב להחת"ס (חתם סופר ז'—י') הוא כותב: „מעשה שהיה כך היה, נשלח לידו מפראג ספרי בינת יששכר ועבר עליו ומצא חן בעיניו טובא, רק על איזה מקומות הרגיש ברוב ביקאותו בש"ס שנדפס בטעות מראה מקום על איזה גמרא... וכתבתי לו התנצלות עליהן ואגב שאלתי אותו כמה קושיות בש"ס... ויראה שישנו עדיין לומדים בעולם כמו הרב מהר"י [ר' ישעיה ברלין] הנ"ל שהוא בקי בכל חדרי תורה, נהירים לו שבילי דש"ס כשבילי דנהר דעה ואינו לא רב ולא מנהיג" וכו'. רק לעת זקנתו נתקבל לרב בברעסלא.

123) ראה חתם סופר, חלק ז', כמה תשובות אליו (תשובות שהשיב לו רבי בער)

לבוסקוביץ ושם הסכים על הספר „דברי דוד" (פראג תקנ"ה). כן מצאנו חתימתו על התקנות דחברא קדישא וחתם: „ישכר בער בהחסיד מו"ה שמשון בלאך זלל"ה מהמבורג"[124].

בראשית שנת תקנ"ח נקרא למט"ד[125], למלא מקום הרב ר' ירמיה.

בראש חודש טבת תקנ"ח כשישבו ראשי וטובי קהלות חשובות עם רבניה של מחוז אידנבורג באידנבורג לעשות גדרים וסייגים לטובת השלום, היה גם ר' יששכר בער בין הבאים וחתם שמו: „בער בהחסיד מוהר"ש בלאך".

אגדות שונות[126] יספרו תושבי מט"ד עליו, כי חשבוהו קדוש ובעל מופת, גם יספרו: כשהרגיש כי יומו האחרון הגיע, הכין עצמו למות, מקודם הלך לטבול, וכשחזר לביתו סגר אחריו הדלת ולא הרשה אפילו לבני החברא קדישא לבוא אליו, והמה הציצו בין החרכים וראו אש לוהט בחדרו, אחרי כן נפתחה הדלת מעצמה ומצאו את רבם שוכב מת במטתו ועל השולחן צוואתו שציווה אחריו, ומצאו פיסת ניר כתוב שאל ידאגו, כי נשמתו עלתה השמימה במעמד עשרה אנשים.

בצוואתו הוא כותב, שיעשו את הארון מהשולחן אשר למד עליו תורה, ושיתנו בקברו הספר אשר חיבר „בינת יששכר" ובכל ליל „וואכנאכט" ילמדו מספרו, גם ציווה שאל ידליקו נרות בבית הכנסת בשבת וביום הכיפורים על ידי נכרי ואם ישמעו לו אז הוא מבטיח שלא תהיה שריפה במט"ד. ויש אגדה, שפעם פרצה שריפה במט"ד ומיהר הרב אהרן זינגר דיין דמט"ד לבית הקברות כדי להתפלל על קברו, אבל לדאבוננו לא מצא את קברו בבית הקברות[127].

נמצא בפנקסי הקהילה בעיר מט"ד העתקה מצוואת הרב והנני להביאה פה בצירוף מה שהוסיפו ראשי הקהלה: „לזכרון בהיכל ד' למען ידעו דורות האחרונים צוואת אדמו"ר הרב הגאון החסיד האמיתי בעל המחבר בינת יששכר מו"ה יששכר בער בלאך זצ"ל מהאמבורג, אשר ציווה לפני מותו שלא להדליק או לכבות נרות בביהכ"נ בלילי שבתות וימים טובים ובפרט ביום גדול ונורא יום הכפורים על ידי אמירה לנכרי, ועל ידי זה יצילנו ד' מאש וממים אם ילכו בעת צרה ח"ו איזה אנשים הגונים על קברו להתפלל, והוא גם הוא אמר לבטוח בחסד הא־ל שלא יהיה באופן זה שום פרץ ח"ו ברחובותינו, אי לזאת נעשה תיקון על ידי אק"י (אנשי קהלתנו יחי') ליחד מקומות בכל פינה ופינה בביהכ"נ הק' לשום שם נרות שעוה של בבח (אולי בדיל) ביום הכפורים.

ויהי ביום כפור העבר תקצ"ז לפ"ק עשו איזה אנשים נגד רצון הרב החסיד הנ"ל והדליקו נרות ביום הכפורים בביהכ"נ ע"י אמירה לנכרי לעת

והחת"ס יתארו „אדוני ראש המורים", „אמ"ו" „איש אלוקים קדוש יאמר" ועוד.

124) קורות הח"ק במעהרין (פפד"מ תר"ץ).

125) ע' לעיל הערה 113.

126) יאהרבוך, שם, עמ' 430, ומפי זקני מט"ד.

127) יידישע פאלקסקונדע, שם.

נעילת שער[128]), וביום השלישי למחרת יום הכפורים בחצי הלילה ליל ש"ק שבין יוה"כ לסוכות הבערה ללהב יצאה ברחוב עכו"ם והיינו בסכנה גדולה עד מאד והלכנו על קבר הרב החסיד הנ"ל וקבלנו עלינו ועל זרענו שלא לעשות עוד להמרות פי צדיק והא־ל יתברך שמע תפלת צדיק אשר התפלל בעדנו ונגע לא קרה באהלינו.

ומאחר שגם בליל כ"א אלול תקצ"ז לפ"ק העברה אש לד' יצאה מבית נכרי סמוך לרחובותינו וברעדה ובחלחלה אשר אחזתנו מפני האש הגדולה כי תאכלנו וברוב חפזון להציל את בית תפלתנו לא עלה על דעתנו לילך להתפלל על קבר הצדיק הנ"ל וברגע קטן הבעיר ביעקב אש לא נפח אכלה סביב אשר כמעט כל בתי יהודים היו לשריפה, על כן נעשה גליון זה להאיר עיני יושבי עירנו תמיד שלא ישכח לקיים כהנ"ל".

ולפי שנפטר בלא בנים גמרו לשמור על היארצייט שלו, הרב שימש שם ברבנות[129]) חדשים אחדים בלבד. נפטר בט"ז שבט תקנ"ח לפ"ק. וזה נוסח מצבתו:

אדונינו מורינו ורבנו, הרב המפורסם החסיד צנא
מלא ספרא כבוד קדושת שמו מה"ו ישעכר בער בן הרב
החסיד מו"ה שמשון בלאך מהאמבורג זצ"ל, יצאה נשמתו
בקדושה ובטהרה ונקבר ביום ו' עש"ק ט"ז שבט תקנ"ח
לפ"ק.

עם מותו נסגרה התקופה הישנה במט"ד ובבואו של החתם סופר התחילה שם תקופה חדשה.

---

128) בלי ספק בהוראת ר' מאיר ששימש אז במט"ד ברבנות, ואם כי כן פסק גם נודע ביהודה קמא אורח חיים ל"ג, אבל רבו הפוסקים להתיר באופן שהכין את הנכרי מערב יום הכפורים או ערב שבת. ראה "ישועות יעקב", סימן ש"ז, ושו"ת השיב משה, סימן י', ובשו"ת כתב סופר, אורח חיים, קט"ז, ושם גם בשם אביו החתם סופר, שמלמד זכות על המתירים אף על פי ששימש רב במט"ד.

129) אפשר שימש שם בתואר דיין ומורה בחיי הגאון ר' ירמיה.

פרק שני

רבני מטר"ד משנת תקנ"ח — תש"ד

החתם סופר והשפעתו במאטרסדורף

לקורות ימי נעוריו

ימי נעוריו של הרב משה סופר וימי שבתו במאטרסדורף לא נחקר כראוי, והנני למלאות החסרון.

בשנת תקמ"ג— כשלמד בבאסקאוויטץ אצל רבו רבי נתן אדלער — והיה אז בן עשרים שנים, כבר חידש חידושים לדורות, ראה שו"ת ח"ס ח"ז תשובה ל"א מה שחידש על חג הפסח, והמה דברי טעם, וכן שם בתשובה כ"ה מה שחידש בשנת הנ"ל על חג השבועות, ושם מה שחידש כשסיים מסכת תענית בט"ו באב שנת תקמ"ד בבאסקאוויץ (תשובה ל"ד).

בשנת תקמ"ה בגיל שתים ועשרים הגיע לפרוסטיץ[1]. בחודש ניסן תקמ"ז חגג את יום חתונתו[2] בסעמניץ[3] במדינת אונגאריה, בחודש אייר תקמ"ז שב לפרוסטיץ במדינת מעהרין ומיד הרביץ תורה עם תלמידים הגונים ומרמז זאת במכתבו שערך לרבו רבי נתן אדלער (שם תשובה ט') "התחלנו

---

1) טעה בזה בעל חוט המשולש דף ט', במה שכתב שכשעזב הרב נתן רבו את העיר באסקאוויטץ לחזור לפפד"מ לוהו הח"ס עד פיורדא וביום ה' ג' כסלו שנת תקמ"ו עזב את רבו ועל פי דבריו נסע לפרוסטיץ על מנת להשתקע, והלא הוא בעצמו הדפיס שם בחוט המשולש בדף י' "התנאים" שלו ושם מפורש "כבר מבואר בכתב שלישית שיש ביד כל אחד מהצדדים הנכתב ונחתם בק"ק פרוסטיץ יום ה' י' סיון תקמ"ה". אבל ברור בעיני שרבי נתן אדלער עזב את באסקאוויטץ בראשית שנת תקמ"ה, והח"ס לוהו עד וינא וחגג שם ביחד עם רבו את חג המצות כנראה מדבריו בגליון מג"א שלו בסימן תע"ג "וכן כשהיינו מסובים על שולחן מרנא חסיד שבכהונה... בשנת תקמ"ה בוויען", ואז צוהו להשתקע בפרוסטיץ ומיד בבואו שמה נתקשר עם בת הרב משה יערוויץ, אולם בראשית החורף תקמ"ו כששמע שרבו טרם שב לפראנקפורט הלך אליו ושרתו עד כשהגיעו לפיורדא.

2) כשתי שנים עברו מיום שנשתדך עד יום חתונתו מסבות שונות, ואז הוכרח לעזוב את פרוסטיץ והמדינה מטעם גזרת המלכות, אולם אחר חתונתו קיבל רשיון מהמלך לשוב למעהרין ראה חוט המשולש דף י"א, ועל פי עצת הג"ר שמואל קעלין קבע את העיר סעמניץ לחוג שם את חתונתו ראה שו"ת חתם סופר ח"ז תשובה ד' "ע"ד ק"ק סעמניץ יע"א יה' אלקיו עמו ויעל הגבה למעלה כמו השחר עלה".

3) בסעמניץ שימש אז ברבנות הרב בער בלאך שהיה מפורסם לגאון ולצדיק היה יליד האמבורג בן הה"ג ר' שמשון חסיד, והח"ס לא זז לכבדו בכל ימי נשמתו כמו שכתבתי לעיל.

לעסוק שבוע העבר בפרק כלל גדול וסוגיא דמונבז", וכן שם (ט"ז) "הסרים למשמעתי מבקשים תפקידם כל זמן ועידן... וגם לזה אבטל שיעור קבוע רק התנתי מתחלה לכך".

בשו"ת חתם סופר חלק שביעי תמצא כמה וכמה חידושים מה שחידש בשנת הקמ"ז בגיל כ"ד שנים ופלפולים נחמדים שערך אל שני ידידיו בסעמניץ הרב ר' בער בלאך, והדיין ר' ליזר מקוניץ.

רבי בער השיב לו[3]) בזה הלשון "שמחתי עליהם כמוצא שלל רב כל היום לא פסק חוכא מפומי... ידענא בחביבי שטרח כוליה יומא בש"ס ופוסקים וכל יומא משתכח איסתרא... ותשח"ח למעכ"ת שהפריז על מדותיו לחזור אחר יתוש כמוני שאבוא לביתו בעברי דרך שם (לפרוסטיץ) ואלמלא לא נכתב קיימתי מסברא".

רבי ליזר קוניץ כתב לו (שם תשובה ז') "אם רצונו לשכון כבוד בארצנו... ולי מה יקרו רעיו ותיצר לי מאד בהפרדו מפה"[4]).

בשנת תקנ"ד נתקבל לדרעזניץ, וזכה לכבוד ולפרנסה, כדבריו לבנו "תאמין לי בני חביבי, מעולם לא היה לי ברכת שפע כל כך כמו בדרעזניץ" (חוט המשולש דף ט"ו), אולם בנוגע להרבצת תורה עם תלמידים סבל כפעם בפעם, כפי דבריו באגרות סופרים מכתב ד' "שהוכרחו תלמידיי אלה לעקור סיכי ומשכי מפני חמת המציק בעוה"ר", היינו שהוכרחו לעזוב את דרעזניץ. ובנוגע לשאלות ותשובות, בכל השנים ששרת בדרעזניץ, השיב רק לשואל אחד בדבר הלכה (ח"ס אבן העזר ב'—קס"ד, ובכל השבעה חלקים ח"ס תמצא רק ארבע ברורי הלכות מדרעזניץ, משנת תקנ"ו חו"מ ס', ס"א. משנת תקנ"ז ח"ו ק"ג. ומשנת תקנ"ח או"ח קפ"ד).

באחרית שנת תקנ"ח[5]) בגיל חמש ושלשים שנים, בא הח"ס למאטרסדורף, רבות הנה הסבות על עזבו את דרעזניץ והלך למט"ד אשר סבל שם דחקות ולפי דבריו "חסרון פרנסה"[6]), וגם בהרבצת התורה לא הצליח

---

4) ח"ס ח"ז תשובה י"ז, ועוד שם תשובה לח"ס ממנו (תשובה כ"ג) ומכתבים רבים מח"ס אליו ולהדיין ר' אליעזר בן דוד מקוניץ בחלק שביעי הנ"ל.

5) מכתביו היקרים אל הח"ס ומכתבי הח"ס אליו כולם נכתבים בחבה יתירה, המה הכירו בו כי לגדולות נוצר הגם כי הוא (הח"ס) היה צעיר לימים אברך בן כ"ג—כ"ד והמה גאונים אדירים מפורסמים בכל רחבי המדינה.

6) בט"ז אייר תקנ"ח, עוד ישב בדרעזניץ ראה חוט המשולש דף י"ב.

7) שם דף ט"ו ע"ב, ושם דף ט"ז "והלחץ זו הדחק דחק אותו במטר"ד עד שבפנקס אשר כתב בו חד"ת הוכרח לכתוב ג"כ דברי רשות, כי לא היה לו אפילו לקנות ניר". ובזכרון למשה להרב יוסף שוואַרטץ בו תולדות החתם סופר דף 14 מוסר נכדו הרב ר"ש עהרנפעלד כשהיה הח"ס במטר"ד "הוכרח לכתת רגליו לק"ק קוברסדורף שהיה שם תלמידו הרב ר' דוד אלט לתוך השלום ומה אני בחנם מובן מאליו שקיים בעצמו וזוגתו הצדיקת התמרמרה שמנעליו קרועים על ידי המרחק והמהלך הרב מפה לשם, על כן להרגיע רוחה הטהורה הלך אל אם הדרך אל אחד מבעלי הבתים שלו שיתן לו בתורת שאלה כסף למען תמצא זאת זוגתו בבגדיו", עכ"ל. ואם כי קשה להאמין שהח"ס יבטל זמנו, ותורה ברבים ולילך ברגליו כאורחא ופרחא ממטר"ד לקוברסדורף, הלא בנקל

במדה מרובה[8]), לפי שבמטר"ד שמשו ברבנות גדולי הדור[9]), כן השם של „שבע קהלות"[10]) אשר גרו שם יהודים כשרים שומרי תורה ויראי השם ולא ידעו משוטר ומושל והתענגו מטובם של הדוכסים, משכו למטר"ד, עוד מעלה גדולה היתה למטר"ד שבכל השבע קהלות שהיו סמוכות זו לזו שמשו רבנים מפורסמים וחשק לחבורתא, אשר באמת כן קרה שמיד שהתישב במטר"ד, פנו אליו שכניו גאוני ישראל לדרוש בשלומו ולשאול ממנו תורה.

הרב ר' דוד דייטש[11]), תלמיד חביב להג"ר יחזקאל לאנדא מחבר

היה יכול לבקש את אחד מבעה"ב שלו להובילו עם עגלה להתם, עוד, בזמן הזה לא היה בקוברסדורף תלמידו הרב דוד רב ואב"ד, רק הרב ר' דוד רובינשטיין, הנזכר להלן ואחריו הרב ר' גערץ הנזכר גם כן להלן, ורק אחרי שעזב הח"ס את מטר"ד נתקבל תלמידו ר' דוד שם לרב, אבל אמת הוא שסבל במטר"ד עוני ומחסור.

8) אגרות סופרים (ח"ס) מכתב ז' נכתב במטר"ד ושם „כי פה המקום לע"ע דחוק מאד לפני התלמידים עד שירוויח ה' לנדחקים".

9) ראה אגרות סופרים(רבי שמעון סופר) מכתב כ"ג „וכל מנהגי ק"ק מטר"ד על פי ותיקין קדושי עליונים", ובפרט הרב ששימש ברבנות טרם נתקבל הח"ס, הלא הוא ר' בער בלאך שהכירו פנים אל פנים ושמע זמן קט מפיו תורה, כאשר כתבתי לעיל. ואם כי הח"ס כתב בעצמו לק"ק פרוסטיץ (חוט המשולש דף י"ג) „וראוי לרב ומנהיג במטר"ד לעקור סיכי' ומשכי' וליזל תלתא פרסא בחלא להטות שכמו לסבול משא דבר ה' בפרוסטיץ עיר ואם בישראל", אכן לא עברו שנים רבות ומטר"ד עלתה על פרוסטיץ בכל ענינים, מזליה חזא.

10) שבע קהלות שנמצאו בתוך אחוזות הנסיך אסתרהאזי, הלא הנה: מאטיסדורף, אייזנשטדט, לאקנבוך צעלים, קוברסדורף, פרויענקירכן וקיצע, הקהלות הללו התאחדו בהסכמת הנסיך והי' אגודות בקשר אדיר וחזק ומעת לעת התאספו לסדר ענייניהם בשלום ובאהבה, ולפי שגורלם הי' תולה על פי הרוב אך ביחסו של הדוכסים לבית אסתרהאזי שהיו אנשי תרבות, אצילי הרוח ותחת חסותם ניתן להם לשמור באין מפריע על מצות דתם ולהרויח את לחמם, יצא שמם לתהלה בכל הארץ, ורבים מישראל חשקה נפשם מאד לגור באלה המקומות ובפרט בזמן ההוא שנת תקנ"ח שהחליטו הקהלות הללו לתקן כעין וועד דארבע ארצות להתאסף פעמיים בכל שנה „לעשות תקנות מדינה כיתד שלא תמוט ומיני' לא תזוז להחזיק הדת על תלה שלא ירבו המהרסים ח"ו ויהי' פרץ מרובה על העומד ופסולת מרובה על האוכל". לשונם בפנקס הקהל דאייזנשטדט ראה אבני א"ש ח"ב דף 336, וראה לעיל ריש פרק ראשון.

11) המה כרתו ברית ידידות כשהיו שניהם צעירים לימים. אחד מתלמידי רבי משה סופר, הרב יעב"ץ הלוי מחבר ספר „ספר המו"ד" (וינה תרנ"ב) בפתיחתו לספרו דף ט' מסר לנו מרבו הח"ס אלה הדברים „פעם אחת סיפר לנו (רבינו משה סופר) פגיעתו פעם הראשונה עם ר"ד דייטש... בהיותם שניהם עוד בחורי חמד לומדי ישיבה, והיה זה על הדרך בלכתם לעיר אחת... ויהי בהיותם בדרך נכנס בכפר אחד להנפש שם כי ברגליו הלך, בבואו שם וחבילתו על כתפו ומתניו חגורים ומקלו בידו הכל בסידור נאה ויפה כהולכי נתיבות וירא שם איש עיתי יושב בזוית הבית לבדו... ויכירהו כי בחור הוא, כי הילוכו מנהגו ובגדיו ענו בו ושמח לקראתו וימהר לגשת אליו ויהי כראות הבחור (ר' דוד דייטש) כי איש קרב אליו... והוא לא הכירו לאיש מאנשי סוגו ויעתק משם ולהלאה... רבינו אשר הכיר מחשבתו התנכר לו... ויוסף עוד להתרחק משם... עד כי רבינו פתח את פיו לדבר אליו ופתחו בדברי תורה... ומאז ולהלאה אהבת נפש אהבו". ובח"ס יור"ד קס"ז בתוך מכתבו לרבו ר"ג אדלר „עד שכמו ב' שנים נתאכסן אצלי הרב המאוה"ג איש עמיתי מו"ה דוד קיצע והוא עמד לפני אמ"ו הגאון בק"ק פרַג והשתעשע

ספרי אהל דוד וקשיש מהח"ס, היה אז רב בפרויענקירכען — עיר קרובה למטר"ד — בקרו בשנת תקנ"ח, זאת אומרת, מיד כשבא למטר"ד, ומאז פנה אליו בכל דבר קטן וגדול. וכן הרב דוד[12] רבה דקוברסדורף — עיר גם כן קרובה למטר"ד, ועוד, כאשר תראה להלן.

בהשמונה שנים ששימש במטר"ד הגדיל לעשות, הן בהרבצת תורה עם תלמידיו שפנו אליו[13] גם מחוץ לארצו וכן בדרשותיו ופלפוליו, חידושים והלכות שהגדיל לחדש יותר מכל בני גילו[14], וכן בתור אב"ד בקהלה חשובה שהשגיח על כל דבר גדול וקטן כאשר תראה בהמשך דברינו.

בשנת תקנ"ט. מלבד דרשותיו וקובצים שונים בפלפול והלכה שהתחיל לכתוב בשנה ההיא, השיב לשואליו אלה בהלכה. 1) בעש"ק שמות לחכם אחד בהלכות מקוואות (יור"ד קצ"ט) 2) ה' וארא, לחכם אחד (חו"מ קכ"ג). 3—4) בעש"ק יתרו השיב שתי תשובות בהלכות נדה (יור"ד קנ"ט, קס"ח). 5) ה' תרומה "לק"ק פרויענקירכן להרב הגדול אב"ד דשם מו"ה דוד דייטש... ראיתי דברי קדשו גלי' לדרעי' ונפל נהורא" (חו"מ ל'). 6) י' אדר לחכם אחד (חו"מ ס"ח). 7) ט"ו אלול "לאשה חכמה אחת", ושם "מכותלי כתב השואלת נראה כי היא אשת חבר ורוח חן בעלה הוצק בפיה" (יור"ד קס"ו).

בתור ראש ישיבה הקדיש שעות רבות יום יום וגם בלילות לא ידע מנוחה, העיד תלמידו הרב הלל ליכטנשטיין בספרו משכיל אל דל ח"ג דף ע"ט וזה לשונו "ושמעתי ממגידי אמת כשהיה רבינו הגאון רב ואב"ד במטר"ד היה בא במסתרים באישון לילה ובראש אשמורת והיה מדלג שור לבא לחצרות הבתים האלו ששם הבחורים תלמידיו כדי להשגיח מן החלונות לידע מה מעשיהם אם תורת ה' חתולתם או אם מים גנובים ולחם סתרים המה חכמות זרות יונעם להם". ובח"ס יור"ד קנ"ח הוא כותב מפר"ב להרב ממטר"ד "והאמת אגיד כי גם עפ"י הוראתי כבר נעשה מעשה והצליח תלי"ת והמכחול הזה עשוי ממוכין עשה לי ר' יעקב רופא משם (ממטר"ד) ועודני בידי להראות הלכה לתלמידים" (תבנית זכר ונקבה להראות להם בלמדו עמם הלכות נדה).

בשנת תק"ס. "השר הטיל נתינה חדשה על הצבור" (חו"מ קט"ז) זאת

עמו לפרקים". והנה רבו ר' נתן נפטר בשנת תק"ס בחדש אלול והח"ס בא למטר"ד בשנת תקנ"ח, ומזכיר שם שזה ב' שנים, נשמע מזה, כי מכתב זה נכתב בשנת תק"ס (בסעות נרשם התאריך בח"ס "תקנ"ט") ואנכי רואה כי בדרשות החת"ס ח"ב דף שפ"ה כתב ג"כ שנת תק"ס, וממילא בקר ר' דוד דייטש את החת"ס בשנת תקנ"ח מיד בבואו למטר"ד, ועיין ח"ס דרשות הנ"ל ודף הנ"ל מה שמסר הרב שלמה אלכסנדר סופר להמו"ל דרשות ח"ס מביקורו זה של ר' דוד במטר"ד.

12) ראה להלן הערה 15.

13) אגרות סופרים מכתב ה' משנת תק"ס "הגביר ר' ברוך מברודא בא למטר"ד ... להוביל בנו הבחור לביתו".

14) ראה ח"ס דרשות, דרשותיו שדרש במטר"ד, ושם בראש הספר רשימה מקונטרסיו שכתב וחידש במטר"ד, קובצים שלמים וגדולים בכל מקצועות התורה והלכה ועל ש"ס, וכן גם ראה בספר "בית הבחירה" (וינה תרצ"ד) שהו"ל נכדו הרב נ"י, ושם חידושים על מסכת תמיד שכתב במטר"ד.

אומרת, פזור הנפש על דברים של מה בכך, אכן לעומת זאת גאונים אדירים פנו אליו בדבר הלכה ולא פסקו כל ימיהם. שכנו הקרוב אליו „הרב המאוה"ג המופלא עושה פלא נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מו"ה דוד[15]) אבד"ק קאבערסדארף" (אבן העזר א'—קי"ב) פנה אליו בשנה ההיא עם שאלות שונות. 1) בעשרה בטבת (אבן העזר א'—קי"ב). 2) י"ג מנחם אב ושם מרמז „כאשר כבר היה פלפול בינינו בדבר זה" (או"ח קנ"ח). 3) ער"ח אלול (שם קנ"ט). 4) כן פנה אליו הג"ר משה ליב רב בפייזינג[16]) (אבן העזר ב'—קכ"ז) 5) הרב מו"ה עקיבא רב בק"ק לוי ר"ח אב (אבן העזר ב'—קכ"ו) 6) ח' תמוז הדיין המופלא מו"ה משה (חו"מ ע"ד) 7) בענין נר חנוכה (או"ח קפ"ז) 8) בהלכות אבלות (יור"ד שמ"א).

בשנה ההיא נתן להם אסתרהאזי אגרת־חסות יחידה במינה[17]).

בשנת תקס"א. בשנה ההיא זכה לראות עולמו בחייו. אחד מתלמידיו —ששמע מפיו תורה בדרעזניץ — פנה אליו בדבר הלכה, הראשון שבתלמידיו ששאל, הלא הוא „תלמידי הותיק הרבני המופלא כבוד מו"ה ליפמן" (ח"ס יור"ד מ"ב, ח"ו ל"ח). רבי ליפמן זה, הוא לפי דעתי, התלמיד, שרבו היה לו לפה ולמליץ לפני ידידו הרב ר' דניאל פרוסטיץ[18]) בשעה שעזב את ישיבתו בדרעזניץ „מפני חמת המציק", ורבו העיר שם במכתבו „וביותר אני מבקש רחמים על תלמידי הבחור החתן המופלא כ"ה ליפמאן מגוביטש, כי הוא צנוע ומעלי מברר שמעתתא אליבא דהלכתא". הוא היה אחרי כן רב בקאלדי (ח"ס יור"ד צ"ה, וראה גם להלן). כן השיב בשנה ההיא לאיזה רבנים מפורסמים, באו"ח ק"ח „להרב המאוה"ג צדיק ונשגב נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מו"ה פנחס", וגם שם במכתבו הוא מתנצל כי „טרוד הוא מאוד"[19]), ושם

---

15) בספרי „פארי חכמי מדינתנו" בערכו הבאתי דברי הרב יצחק וויס שמילא מקומו בקאדילבורג, „שנפש דוד היתה קשורה בח"ס, וכשנתקבל הח"ס לפר"ב על זאת התפלל החסיד תפלה לדוד שימציא לו ה' מקום קרוב להח"ס, וזכה כי נתקבל לרב בקאדילבורג". אגב, טעה הח' באכער בירחון m. zs. sz. שנת 1892 דף 62 בחשבו שהם שני רבנים ר' דוד בקוברסדורף ור' דוד בקאדילבורג.

16) אחד מגדולי הדור וכותב לו „שלמים אלף לשר האלף י"נ הרב המופלא ומפורסם המאוה"ג".

17) בראשון ליאנואר, קים וחזק הנסיך מיקלאש אסתרהאזי את זכיותיהם גם הוסיף עליהם כי לפי דבריו הרבה מהזכיות שקבלו אין להם ערך יותר, ע"כ הוא מוסיף, ושם עשרים סעיפים אשר בהם הבטיח להם הרשות לסחור בכל מקנה קנין ומסחר, לבחור להם שופט ושוטר, למכור ולקנות מהנוצרים, לבקר את יומא דשוקא מבלי לשלם שכר כניסה ואם יהיה לישראל דין ודברים עם נוצרי עליהם לילך למשפט לפני שופט ישראל, וכן גר ישראל, אשר רוצה לגור שם, יש לו רשות לזה רק עליו לשלם 6 פלורין.

18) אגרות סופרים ח"ס מכתב ד'.

19) בשנה ההיא הוא מתנצל בכמה תשובות על טרדותיו הרבות כדבריו „וה' יודע כי לא קריתי כתבו רק כהולך על גבי גחלים כי מאד טרידנא בכמה ענייני צבור" (חו"מ ע"ו) וכלשון זה הוא כותב בשנה ההיא (אבן העזר ב'—צ') „וה' יודע כי רבו טרדות ואפס הפנאי וחספתי זמן קצר בין הזמנים לעלות על הכתב כהולך על גבי גחלים". רגיל היה להשתמש במליצה זו „כהולך על גבי גחלים" רבות פעמים. וכן בשנת תקמ"ז

קנ״ח ״שאלני למדן מופלג אחד״, וביור״ד קכ״ג ״להרב הגדול המופלא מו״ה הירש ליבש אשר בשבת תחכמוני דק״ק לוי״, וביור״ד קמ״ג ״למחותני הנכבד המפורסם מו״ה מאיר פאל מס״ה״ ושם תשובה רי״ט ״י״נ הרב המופלא יושב בשבת תחכמוני עדני העצני כבוד מו״ה ליב... בקבלת נועם מכתבך נתמלא ביתי אורה ושמחה והנה הזמן יקר מאד מרוב טרדותי אך אהבתך דוחקת הבשר״. חו״מ נ״ו, ״להאברך החרוץ ושנון מו״ה משה מרדכי״, כן התשובה שם בסימן ע״ה אליו נכתבה בשנה ההיא.

בשנה ההיא עזב את מטר״ד על זמן מה והיה גם כן באייזנשטדט (חוט המשולש דף ט״ו).

בשנת תקס״ב. מאורעות שונים קרה לו בשנה ההיא מהם טובים ומהם רעים. יותר משני חדשים היה חולה וכמה פעמים ״בסכנה חמורה״, כפי דבריו לידידו הרב ר׳ דוד דייטש ביור״ד קכ״א ״ולהיות בעוה״ר זה כמו ח׳ שבועות אני עצור וכלוא בבית מחמת חולי השיעול ר״ל וכבר הייתי איזה פעמים בסכנה חמורה וב״ה אשר עזרני עד כה ומכל מקום עדיין מלאכתי נעשית על ידי אחרים רצוני לאמר מלאכת התרביצא״, כמעט שב לאיתנו[20]), והנה רעה נוראה קרה לעירו ביום י״ח לאדר שני ״יצא קוצים בבית אינו יהודי ונאכל גדיש וקמה בבתי ישראל רובא דמנכר מרחוב היהודים בעוה״ר״ (יור״ד רל״ט), בימים ההם טרם ידעו להבטיח נגד שריפת אש, וכה כל הונם ורכושם נאכל כמו רגע, ומוכרח היה לדפוק על פתחי בני ישראל מרחוק ומקרוב לבקש עזרתם כדבריו שם בתשובה הנ״ל ״ונשתלחו לכאן נדבות הרבה מקהלות ישראל הקרובות והרחוקות נדיבי עם אלקי אברהם לסיועת הניזקין״, וכל המעיין בתשובה הנ״ל יוכח עד כמה יגע ועמל להשקיט הלבבות וכן לחלק הכסף שנשלח לעירו לכל נצרך כפי המגיע לו, למי יתן וכמה יתן, ואם כי כל הימים שהיה במטר״ד חי בדחקות על אחת כמה וכמה בשנה ההיא, עם כל זאת לא רצה לעזוב את מטר״ד לקול קריאת העיר[21]) עיר־חדש, אדרבה דבר על לבם — של אנשי מטר״ד — לנחמם ולחזקם, וכה עשה בכל דרשותיו בשנה ההיא[22]).

בגיל כ״ג בהיותו בפרוסטיץ (ח״ס ח״ז ח׳) ״רק העברתי עליו כעובר על גבי גחלים״ ובשאר מקומות.

20) בעש״ק פרשת כי תשא, הוא כותב לר״ד דייטש כי כמעט שב לאיתנו, ובאיזה ימים אחרי כן פרצה השריפה בעירו.

21) חוט המשולש דף ט״ז, לאלה המקומות הוא נקרא לרשת את כסא הרבנות ממטר״ד לטריטש (תקנ״ט), לדרעזניץ (תקס״א), לעיר חדש (תקס״ב), ליארמאט (תקס״ד), ראה חוט המשולש דף ט״ו ט״ז.

22) ח״ס דרשות דף ר״א לשבת הגדול ״וכשנתהפך נעשה מ״שרף״ ״פרש״ ענן מסך והאש נעשה לטוב להאיר להם״ ראה גם שם בהערת המו״ל. כן שם דף שנ״ד לז״ך אלול מרמז ג״כ מהתלאות אשר עברו עליהם, ושם דף ש״ה מאריך בענין נכבד מאד אם מותר למנהיג העדה להציל את עצמו בשעת הסכנה ומסיים ״נמצא לפי זה יותר הגון שישאר המגין עם עמו ויהי׳ גם עמם בצרה ותהי תפלתו יותר מקובלת״.

אבל ראה גם נחת בשנה ההיא, שמח עם תלמידיו בחנוך ס"ת של בני הישיבה (דרשות, דף שצ"ט), גם גאונים אדירים ראשי ישראל זקנים מפורסמים פנו אליו לשמוע מפיו דבר הלכה. בח"ס חו"מ ר"ג, הוא כותב בט"ו תמוז "שלמא רבא תיתי מן שמיא... להרב הגאון הגדול המפורסם נ"י ע"ה פ"ה... מו"ה ירמי' אב"ד ור"מ סנטוב ולבנו חורגו הרב המאוה"ג המפורסם אברהם אביש רב בקערסטור... ואני אינני כדאי ששלחתם אלי ואמנם השתא דאתינא לזו, לא אהיה כעור הנמשך אחרי הפקחים לכל אשר יחפצו יטהו מבלי שאשים עיני על מוצא ושורש הדין ע"כ אענה חלקי". כן דפק על פתחו בפעם הראשונה בשנה ההיא הגאון הגדול ר' סנדר מייזליש נכד הרמ"א, וזה לשונו אליו בתשובתו (או"ח צ') "ברוך מתייא לשלום, נופך ספיר ויהלום עוד יניב בשיבה טובה מעתה ועד עולם י"ע וי"נ בנן של קדושים מופלא בין אנשים, הרב הגאון המפורסם נ"י ע"ה פ"ה ר' סנדר אבד"ק רעכניץ[23]) ושם "אני אינני כדאי ששלח לי", גם מתנצל שם[24]) "צעיר אנכי לימים" (אבן העזר ב'—ס"ז). עם כל זאת — הגם שטרם נמלאו לו ארבעים שנים — פנו אליו כמעט כל גדולי הדור, וכה הלך וגדל עד כי גדול מאד.

בשנת תקס"ג, בשנה ההיא בקש ממנו נכבד אחד למסור לו חידושיו על הרמב"ן על התורה כדי לצרפם עם הרמב"ן אשר רצה להדפיס בפני עצמו, והח"ס השיבו "שאנו רגיל לעשות קונטרס מיוחד בכל שנה ושנה ולהעלות מה שחנני ה' מדי שבת בשבתו בעיוני בשעת הזכרת שמו"ת (שנים מקרא ואחד תרגום) ובשעת קריאת התורה"... "אך אח"ז מי יכניסני למקום הזה לעשותינו סניף להרמב"ן, ח"ו ה' יודע כי לא כן אנכי עמדי" (ח"ס ח"ו ס"א). בשנת הנ"ל סדר תקנות לקהלתו, כדבריו באבן העזר א'—קמ"ב "וזה לשון תקנות ק"ק מ"ד בסימן ז' והיא מכתיבת ידי שנת תקס"ג לפ"ק".

כן בקרו בשנה ההיא "אחד ממשמשי מ"ו הגאון החסיד נשאו לבו הטהור סיכי' ומשכי' מארץ אשכנז... והלך ובא לו לכאן עם ביתו זו אשתו וב' בניו לא נתעכב כלל על הדרך ... בחשבו לישב פה עמדי והדבר נמנע" (אגרות סופרים (ח"ס) מכתב א').

גם זכה לראות בשנה ההיא שלא יגע לריק, אחדים מתלמידיו הראו סימנים שנוצרו לגדולות, ובקרב הימים יהי' גדולי הדור ולא זז מלחבבם בכל לשון אהבה וחיבה אם כי אהב את כולם, כי מנע ה' אז ממנו פרי בטן, וכל אותיות אהבה הראה לתלמידיו ומספר רב מתלמידיו פנו אליו בשנה ההיא לשאול את פיו בהלכה, אבל שנים מהם עלו על כולם והתנוססו כאבני נזר, ובאמת עוד בחייו היו אלה גאוני הדור הלא המה רבי מאיר א"ש והרב ר' יצחק פרענקיל.

---

23) הארכתי ממנו במאמרי "נכדי הרמ"א והשפעתם באונגאריה", ב"סיני", תשי"א כרך כ"ח.

24) מעניין השאלה שנשאל הח"ס "שלשה אחים היו במטר"ד... אחד נתחייב מיתה למלכות בארץ אשכנז... והשני כמו עשרים שנים נסע לק"ק קאפינהאגן".

אם כי כאמור השיב בשנה ההיא לכמה תלמידים אשר פנו אליו ה"ה „ידידי תלמידי הוותיק האברך הרבני המופלא מו"ה איציק נ"י סערדא" (יור"ד ר"ע) „תלמידי הותיק התורני מו"ה בעריל סג"ל" (חו"מ ע"ב). „י"נ המופלא תלמידי הר"ר הרש שיחי'" (ח"ו ס"ג) „תלמידי הוותיק המופלא ירא ה' מרבים מו"ה שמואל סג"ל" (חו"מ קכ"א), „לאהובי תלמידי" (בלי שם ח"ו ס"ב), „לתלמידי הוותיק החרוץ המפורסם כבוד מו"ה הרשל נ"י" (המעין סיון תרצ"ד), אבל לשני תלמידיו הנ"ל ר"מ א"ש ור"י פרענקיל, כתב בחבה יתירה עד מאד, כמו שהכיר בהם אז, מה שיקרה עמהם לאחר זמן.

להרב ר' מאיר א"ש — שהיה אז בן עשרים ושתי שנים, הוא כותב בעש"ק תשא תקס"ג „ואלו נאמרים בכל לשון של יופי כח וחילא לאורייתא ובאהבה וחבה יתירה הנודעת לתלמידי הוותיק חדתי מלא עתיק הרבני החרוץ בעל פיפיות המופלא ועושה פלא כבוד מו"ה מאיר א"ש[25]) ... שמחתי באמרת צדקו גם כי העברתי עליהם בעינא ופקידא בעלמא, מכל מקום מצאתי בהם טעם זקנים ואם חכם לבך ישמח לבי גם אני" (יור"ד פ"ו) וגם בשנה ההיא הוא כותב אליו (או"ח ס"ה) „רך בשנים ואב בחכמה תלמיד המחכים רבותיו, כבוד מו"ה מאיר".

וכן לתלמידו הרב מו"ה יצחק פרענקיל[26]) הוא כותב בשנה ההיא (ח"ו ס"ה) „לתלמיד וותיק וצורב חד חד נחית ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא הרבני המופלג חתנא דביה נשיאה כבוד מו"ה איציק פרענקיל". תלמיד זה שמר אהבתו לרבו כל הימים[27]).

כן זכה בשנה ההיא כי הגאון המפורסם מו"ה יחיאל מיכל סג"ל — בן הגאון מופת דורו ר' אשר לעמיל סג"ל[28]) ונכד הב"ח — רבה של

---

25) ר"מ א"ש נולד בשנת תקמ"א בעיר שוסבורג גליל נייטרא, לאביו הרבני מו"ה יהודה ליב יליד סעניץ ושו"ב ונאמן הקהלה בעיר שוסבורג הנ"ל (אבני א"ש לוואכשטיין דף 181). רבי מאיר למד אצל אביו ובישיבות שונות וכשנתקבל הח"ס למטר"ד למד אצלו כשלש שנים, לקח לו לאשה את בת הרב דוד דייטש. בשנת תקע"ב ד' אדר נפטר אביו באייז"ש ששם גר כמה שנים ונרשם על מצבתו „הדריך בניו באורח מישור וגדלו והצליחו בדרך מאושר" (אבני א"ש דף 122). ר"מ היה רב בקהלות ביאה, יארמאט ואונגוואר, נפטר תרי"ב כ"ד טבת, ספריו שו"ת אמרי אש ד"ח יגידו תפארתו וגדלו, ראה ב„זכרון יהודה" לבנו הרב, ובספרי „תולדות משפחת ראזנטל" מדף 42.

26) נולד באונצדארף שנת תקמ"ב היה חתן הג"ר יואב רב דשם. בגיל כ"ד חבר ספר זבד טוב על אבן העזר שנדפס ביחד עם הספר חן טוב על סימן טו"ב שבאבן העזר וכל גדולי הדור כתבו נפלאות על פירושו, וגם הח"ס השתבח בו (יור"ד קמ"ז) וכן כתב עליו רבו „ומלכם בראשם תלמידי המובהק הרב המאוה"ג מו"ה איציק שמלבד פרישתו וצדקתו ותומת ישרו... הוא רב גדול בתורה ובפרט בעניני דאתתא שכבר יצא לו מוניטין בעולם בספרו אשר חיבר" (אגרות סופרים מכתב מ'). בשנת תקס"ח נתקבל לרב בסנטוב למלא מקום חותנו הג"ר יואב, ובשנת תק"פ נתקבל לרב בקראל ושם נפטר — בגיל חמשים ושלש — בשנת תקצ"ה כ"ה תשרי, ראה בספרי „מקורות לקורות ישראל" דף 12 מה שכתבתי שם וכן בדף 92.

27) ראה להלן (הרב ר' משה סופר) „בשנת תקס"ו".

28) ראה יחוסם בראש ספר „חוט המשולש בשערים", ובנוביי"ת או"ח צ"ט ובשאר

אייזנשטדט, כשקרה לו שאלה בתינוק שנולד בשבת בין השמשות, שלח שליח מיוחד לשמוע דעת והכרעת הרב ממטר"ד [29]).

רבי מיכל זה, היה מגדולי דורו ואב"ד באייז"ש שהיתה במדה ידועה אם להשבע קהלות כי שם ישבו ראשי הפלך ושם חקקו חקים לכל הפלך ואנשי אייז"ש היו מראשי המדברים ורבניה היו המנהלים, ורבי מיכל זה היה אז זקן מופלג, והח"ס בעצמו העיד בהסכמתו להספר „חוט המשולש בשערים" [30]) להרב הנ"ל „ונהירנא כד הוינא טליא [31]) שמעתי מפומיה איזה דרשות בהיותו ראש המדברים בעיר וויען טעמתי מנועם נואמו ומתק דבשו". ור' מיכל זה פנה אליו לשמוע דבריו בהלכה.

גם בשנה זו פנו אליו גאונים ולומדים לשאול ממנו תורה, הרב אייזיק באנאוויץ רב בעגערזע (או"ח ס"ח, יור"ד כ"ה ובחו"מ ק"ל) הרב סנדר מייזליש רבה דרעכניץ (או"ח צ"ז חו"מ קצ"ט, ושם אודות גט על ידי הדואר מהשליח הראשון לשני שהיה אז דבר חדש ראה במאמרי „נכדי הרמ"א והשפעתם באונגאריה", ב„סיני" תשי"א). הדיין רפאל גלוגא (או"ח צ"ח) הרב דוד — קאברסדורף (יור"ד ל', ש"א) הרב משה ליב — פייזינג (יור"ד ל"ג).

בשנת תקס"ד. בשנה ההיא כבר זכה שכמה מתלמידיו עסקו בתורה בירושלים, כדבריו באבן העזר א'—קל"ב „הגיע לידי מכתב מירושלים עה"ק מאחד מתלמידי היושבים שם". כן היה בשנה ההיא באייזנשטדט לתוך ולפשר עם חבריו הרבנים הג"מ יחיאל מיכל הלוי מגלוגא רבה של אייזנשטדט והג"מ שלום אולמאן רבה של פרויענקירכן, בדבר הריב שפרץ שם בין הקהלה ובין אחד מנכבדי הקהלה ר' חיים וואלף קיצע ואשתו פרומיטל ושיותר מעשר שנים רבו שם [32]).

מקומות בנוב"י, וכן באבני א"ש דף 192.

29) ח"ס או"ח פ' „י"נ הרב הגאון המופלא המפורסם נ"י ע"ה פ"ה כקש"ת מו"ה מיכל... הכא השתא אתא לקדמנא שלוחי' דמר ומגלת ספר כתב לי ופר"מ צוה עלי להודיעהו עניות דעתי".

30) כולל שלשה ספרים „שער אשר", חד"ת להג"מ אשר לעמיל, „שער המים" להג"מ יחיאל מיכל בנו הנזכר פה, ו„שער הקטן" להרב רבי משה סג"ל בנו של רבי מיכל וממלא מקומו. רבי מיכל נפטר ט"ז מרחשון תקע"ט.

31) הח"ס אהב להשתמש בלשון „טליא" אפילו כשלא היה „טליא". ראה או"ח ע"ד „זה ששים שנה כד הוינא טליא בעיר מולדתי ק"ק פפד"מ" התשובה הנ"ל נכתבה בשנת תקצ"ה והעיד מה שראה בהיותו י"ב שנה, אשר אז באמת יצדק המלה טליא וכן חו"מ ר"ה בד"ה „והנה" כתב שם „ונהירנא כד הוינא טליא כבר תמני סרי אמר לי ידידי ורעי", ומצינו בב"ב צ"א „ונהירנא כד הוו מטיילין טליא וטלייתא בשוקא כבר שית עשרה וכבר שבע עשרה". אבל מה שהשתמש פה בדבריו על רבי מיכל בלשון „כד הוינא טליא" כשהיה בווינה קשה דבריו, הלא אז היה אברך בא בשנים, לפי דבריו בח"ס יור"ד רצ"ד היה בווינה עם רבו ר"נ אדלר בשנת תקמ"ה ואז היה בן כ"ב שנה, אם כי אפשר שהיה בווינה בשנת תקמ"ג כשהלך עם רבו מפפד"מ לק"ק באסקאוויץ ובח"ס יור"ד רנ"ב „ונהירנא כד הוינא טליא יוצק מים ע"י מורי... שנת תקמ"ג בעברי דרך ק"ק פראג", והיה אז ג"כ בווינה, אולם אפילו בשנת תקמ"ג לא היה יותר טליא.

32) ראה אבני א"ש דף 198, ובחלק שני של אבני א"ש כל הדין ודברים שעברו

גם השיב בשנה ההיא תשובות רבות והרבה ביניהם לתלמידיו. באר״ח מ״ה, שם קנ״ג לחכם אחד, ביור״ד מ״ח ״יראה בנחמה בעיר ה׳ שמה ה״ה תלמידי הוותיק הרבני מו״ה וואלף נ״י״, שם קמ״ד לחכם אחד, שם ר״מ לחכם אחד, שם רמ״ח מכתב תוכחה לשני מוהלים שאינם שומעים לדברי רבם, שם רמ״ט ״להרב הוותיק המופלא כש״ת מו״ה טובי׳ כ״ץ״, שם רס״ד ״להרב המאוה״ג המופלא החרוץ ושנן מו״ה מאיר אבד״ק סנגרוט״, שם רפ״ב דבר הלכה, שם רצ״ט ״לי״נ הרב המופלג הוותיק מו״ה חיים אבד״ק וואשאן״, ושם שמ״ח להגאון ר׳ סנדר מייזליש — רעכניץ.

בח״ו—ס״ו לתלמידו ״שגה מאד בראשית צמיחתו ירום ונשא וגבה מאד באחריתו... ר״מ א״ש״ (הנ״ל, ובהערה 25), באבן העזר א׳—קל״ב להג״מ סנדר מייזליש—רעכניץ הנ״ל, באבן העזר ב׳—מ״ט לרב אחד, בחו״מ, נ׳ לתלמידו ר׳ מאיר א״ש הנ״ל, וחותם ״כי כתבתי רוב כתב זה באישון לילה ח׳ אב אחר דרשתי היום ברבים בהספידא דהגאון בעל תורת יחזקאל... ושלום לו ולידידי מר חמיו הגאון״ (ר׳ דוד דייטש), ושם ק״א ״לתלמידי הותיק הרבני המופלא החרוץ כבוד מו״ה וואלף״ ושם סימן קע״ח בירור הלכה.

בשנת תקס״ה, מיד בראשית השנה סבל יסורים נוראים, כדבריו ״ולהיות בימי חג העבר קלני מזרועי, ולא יכול לצאת הלבלר בקולמסו דין גרמא שעשיתי ככה עיכובא ואחר עד עתה, גם עתה מלאכתי נעשית על ידי אחרים מפי יקרא כל הדברים והסופר כותב על הספר בדיו״ (חו״מ קס״ג)[33], וכעין זה הוא כותב בעש״ק ויחי ״כי בעוה״ר אני חולי אברים ופצוע חבורות וביום א׳ אי״ה דעתי לעסוק ברפואות למשוך על גופי איזה פיזיקטאריע עפ״י הרופא המומחה ואז לא אוכל לכתוב ויאוחר דברי ע״כ אמרתי בחפזי המחשבה מעיינת והיד כותבת״.

עוד קרה בשנה ההיא שאחדים מתלמידיו הוכרחו לעזוב העיר ״כי פה המקום לע״ע דחוק מאד לפני התלמידים עד ירוויח ה׳ לנדחקים, תלמידי הר׳ ליזר ירא ה׳ מרבים לא פנה אל רהבים וכוזבי הזמן כי עם אלקיו נאמן״ (אגרות סופרים מכתב ז׳), ולבחור כזה לא מצא תומך ועוזר במטר״ד אשר בלי ספק הצטער על זה מאד.

אבל גם שבע נחת בשנה ההיא, באותה שנה התחילו ידידיו בפר״ב לכבוש לו דרך ונתיב להרבנות דפר״ב וחידושי תורה ששלח להרב הדיין ר׳ דניאל פרוסטיץ — ידידו בלב ונפש ושתדלן שלו — נמסרו להלומדים דפר״ב וראו בהם ברכה[34].

ביניהם וכן גם הפס״ד מהבית דין הנ״ל.

33) ושם שאלה גדולה ״מי שנסמך בסמיכת חכמים להורות ולהתיר... אם יש לו כל הזכיות של רב אעפ״י שלא נתקבל בשום עיר״.

34) אגרות סופרים ח״ס מכתב ו׳, ושם מכתב ט׳, התנצל הח״ס במכתבו אליו כי לא זכה לעזרו להיות לו לפה ולמליץ אצל ראשי קהלתו קהל פר״ב, כי לא שמעו לדבריו,

כן זכה שדבריו נתקבלו בכמה מקומות כדברי שלטון, כעדותו של הרב גענץ באדינצקי[35]) הרב דקוברסדורף במכתבו להח"ס בשנה ההיא "ובקול גדול אמרתי שהנשים עדיין בחזקת אשת איש עד שאקבל תשובה מאדמו"ר הגאון ממטר"ד".

כן לבש עוז וכתב לראשי קהל לוי "ולעומת זה אני פוקד על אנשי הקהל הקודש לוי, להיות שכבר הטרחתי עבורם באיזה ענינים ובאיזה דינים ע"כ כמדומה לי שמצד הדין מחוייבים הם לשמוע לקולי"[36]).

כן גם בשנה ההיא פנו אליו גאונים, לומדים ותלמידים לשמוע מפיו דבר ה'. ביור"ד ל"ה, הרב ר' גענץ אבד"ק קוברסדארף הנ"ל[37]), שם ק"ט לתלמיד אחד, שם רס"ו "להרב המאוה"ג... מאיר אבד"ק סנגרוד", שם תשובה רס"ז—ח' להרב סנדר — רעכניץ הנ"ל. שם תשובה רצ"ד "י"נ התלמיד הותיק חדתי מלא עתיק המופלא החרוץ בעל פיפיות מו"ה הערשל". שם שכ"ז "יהודה עוד ר"ד (נקוד על ר"ד כוונתו על העיר ראגינדורף) עם אל ועם קדושים נאמן חכם ככלכל דרדע והימן בקי בטריפות כרבי יוחנן ובדינים כרב נחמן ה"ה הרב המופלא ומופלג בתורה החו"ש הותיק ומהולל כקש"ת מו"ה ארי' ליב אב"ד ור"מ בק"ק ר"ד", ובח"ו ס' "שלום וי"ר להרבני המופלג החרוץ ושנן המופלא עושה פלא כש"ת מו"ה ישראל", ושם תשובה ס"ח "שלום להנהי תרי צנתרות המריקים מעליהם זהב, בסופה את והב ה"ה צמידים אהו' ידידים הרב המופלא החרוץ כבוד מו"ה ישראל והשני תלמידי הותיק חדת מלא עתיק הרבני המופל' מו"ה וואלף". באבן העזר א'—קכ"א לחכם אחד ובאבן העזר ב'—קכ"ט "הרב המופלא עושה פלא המאוה"ג מעוז ומגדל מו"ה משה ליב אב"ד פיזינג" ושם קס"ג להרב ר' סנדר—רעכניץ.

ושם "אך לא ישפוך עלי חמתו כי כמוני כמוהו, ידעתי כי חובה עלי להצטער בצרתו ולפקח על עסקי טובתו בכל זמן ועידן, לא כמשלם גמול כלל, רק כמחויב על כל ישראל להגן ולעזור לחכמי דור דור ודורשיו". עוד שם "אבל ידע נאמנה וסהדי במרומים ועידי בשחק נאמן כי בכל כחי ויכלתי עבדתי וכתבתי האגרת וגם טרם ואחרי הפרד פר"מ מפה ליסע למרחץ סבלתי כמה בזיונות לדבר עם ראשי קציני עם ה' להיות בעזרתו ובעזרת בני ביתו ובעוה"ר היה לריק לא אבו שמוע כלל ה' ימחל להם". אין מה להוסיף על דבריו, אבל אות קלון הוא על מנהיגי הקהלה בימים ההם.

35) אבן העזר, ב'—קל"ב, — הרב השואל לא היה תלמידו — נולד בצעלים, בשנת תקס"ד נתקבל לק"ד ובשנת תקס"ו לקירמענד משם שאל פעמים רבות את הח"ס, נפטר י"א תשרי תר"ה. תולדותיו תמצא בירחון m. zs. sz. שנת 1912 ו־1914. ושם בשאלתו בח"ס תמצא מעשה נורא כעין מעשה אמריקאי "ערל אחד סיפר לר' מיכל ב"ר גרשון מקהלתו שיביא לו אלף ועשרה זהוב ובעבורם יתן לו אלף זהוב כסף הטמונים תחת עץ אחד ביער... והתנה עמו שילך יחידי ולקח עמו את ר' מאיר הרש ונהרגו על ידי הערל ההוא".

36) יור"ד שכ"ט "לאהובים ידידים מנהלי ק"ק לוי ובראשם הקצין כ"ה זלמן ולכשנגדם החולק עליהם הקצין כ"ה יעקב... ואני כבר נקראתי מהם להכניס עצמי ביניהם".

37) נכתב בכ"ו אד"ר, צריך להגיה "תקס"ה" כי בשנת תקס"ח לא היו שני אדרים, גם בשנת תקס"ח היה ר' גענץ רב בקירמענד.

ואם כי עברו לו עשרים שנים מיום שעזב את עיר מולדתו, עם כל זאת לא שכחה, השתתף בשמחתה לחוג ממרחקים את יום „עשרים יום לאדר" כדבריו באו"ז קצ"א שמברר שם הלכה אחת והראה שם גודל אהבתו לעיר מולדתו פראנקפורט על נהר מאין כי חגג עמם את הג הפורים הנקרא „פעטמילך פורים" לזכרון הנס והנקמה שראו בהצורר פעטמילך שאמר להרוג את כל יהודי פפד"מ, ושם „וכן אנו נוהגים אחריו הגם שאנו ברחוק מקום".

בשנת תקס"ו. מאורעות נכבדים מאד קרו לו בשנת הנ"ל — שנתו האחרונה במטר"ד — מקודם זכה לראות אחד מתלמידיו — הרב ר' ליפמן — יושב על כסא הרבנות בקאלדי[38], ותלמידו רבי פינחס ליב נתקבל לדיין במטר"ד[39].

כן זכה לראות אז, ספר חשוב מאד בשם „זבד טוב" יצא לאור מאחד מתלמידיו — הרב ר' יצחק[40] פרענקיל — אשר גדולי הדור העידו על המחבר כי לגדולות נוצר, והספר הזה גדול בכמות ובאיכות סובב רק על סימן אחד סימן י"ז באבן העזר, והמחבר היה אברך בן עשרים וארבעה שנים, ובראש הספר כותב המחבר „אפריון נמטי' לכבוד אדמו"ר הרב הגאון הגדול המפורסם מו"ה משה פפד"מ אבד"ק מאטערסדארף, יען בימי בחירות בצילו חמדתי וישבתי והדריכני באמתו ולמדני על מי מנוחות התלמודי נהלני איזה דרך ישכון אור במעגלי צדק ינחני, יהי' רעווא יפיש חייהו ויישר כחו וחילו יובל שי לו".

הרב רבי יצחק זה, הזכיר את רבו הח"ס גם בדרשותיו, ראה דרשתו בסוף הספר „אמרי יואב" לחותנו הג"ר יואב, (נדפס בלעמבערג תרנ"ה), לז' אדר, ובדף ע"ו ד"ה אות ו' הוא כותב „ונקדים הקדמה אחת שראיתי מאדמו"ר הרב הגאון האמתי מו"ה משה סופר אבד"ק פרעסבורג"

בשנת הנ"ל, קירב לבבות רחוקים במטר"ד, שני ח"ק היו שם, לשני בתי קברות הישן והחדש, והוא אגדם לאגודה אחת[41].

---

38) יור"ד צ"ה „התלמיד הותיק אהוב כבן האברך הרב המופלא כבוד מו"ה ליפמן אבד"ק קאלדי", ואם כי התאריך בתשובה הוא „מ"ד יום ג' כ"ב תמוז תקס"ז לפ"ק", אבל הלא בתמוז תקס"ז כבר ישב בפר"ב, גם, בשנת תקס"ז לא היה „ג' „כ"ב תמוז", רק בשנת תקס"ו ולפי דעתי הוא הרב ר' ליפמן אשר הזכרתיו לעיל „בשנת תקס"א", שלמד אצלו בדרעזניץ.

39) חוט המשולש דף י"ד, כנראה היה שם רק שנים אחדות ומשם נתקבל לשלייניג ומשם לנייאטץ, ובאגרות סופרים (ח"ס) נ"א, תראה שהח"ס ראה עלבון כבודו, כששמע שהרב הנ"ל ביקר את מטר"ד בשנת תקע"ד, והרב דמטר"ד — בימים ההם — לא כיבדו בדרשה.

40) ראה לעיל „שנת תקס"ג", הספר נדפס ביחד עם הספר „חן טוב" לחותנו הג"ר יואב.

41) הג"ר יעקב ארינשטיין — לבוב, כותב בהסכמתו „הרב הגדול המפורסם", ובקונטרס אחרון לחן טוב דף קמ"ח כתב חותנו „שוב הראה לי חתני הרב המאוה"ג החריף ובקי מו"ה יצחק אייזיק פרענקיל" וגם הח"ס מצא בספר זה ברכה ראה לעיל הערה 26.

כן השיב בשנת הנ"ל לאיזה רבנים, באו"ח מ"ט "ואלו נאמרים בכל לשון של חבה יתירה באהבת התורה להרב האברך הותיק מלא עתיק כבוד מו"ה אלי' שרה"ס", ושם תשובה ע"ו "לידידי הרב המופלא הותיק מו"ה יוסף", ושם ע"ז "לר' ארי' ליב שטאמפע", ושם קצ"ה "לי"נ הרב המופלא", ביור"ד קט"ז בירורי הלכות ביי"נ, שם רס"ט להרב ר' אייזיק בעגערזע, הנזכר לעיל, ובלי תאריך, אבל נכתבו במטר"ד, ביור"ד ל"ה, רנ"ב, הו"מ ק"ס ח"ו נ"ט, ושם, להתלמיד חביב נכתב באהבה עזה בנוגע לכבוד רבנות וחלול השם בפני המון.

בשנת תקס"ז. מעולם תמהתי על דברי הח"ס שכתב בצוואתו לקהל פר"ב "אתם החזקתם אותי על התורה ועל העבודה מתשרי שנת נפלאות לפ"ק להעמיד תלמידים לאלפים" וכו' הלא בתשרי היה במטר"ד, ובחוט המשולש דף י"ט תמצא מכתב מיקירי ק"ק פר"ב אליו במטר"ד מצום גדליה תקס"ז, ושם שטר הרבנות ששלחו אליו מערב יוה"כ, ולא עזב את עירו מטר"ד בימי החג, ולפי דברי נכדו שם בחוט המשולש דף כ' דרך על אדמת פר"ב ביום ג' פרשת לך לך שהיה בתשעה לחודש מרחשון ומדוע קבע זמנו שם בתשרי? סו"ס הח"ס היה נקשר אל מטר"ד [43]) כל ימי חייו באלפי קשרים וגם אחרי מותו כאשר תראה להלן.

מסרו לי בפר"ב, שהח"ס בבואו לפר"ב לא מצא נחת בה, ואדרבה, חשב לשוב למטר"ד, אבל מטר"ד כבר קיבלה רב, כמעט באותו חודש שעזב הח"ס את מטר"ד.

יש להצטער, שנכדי הח"ס לא מסרו לנו מהתלאות ומפזור הנפש שסבל בימיו בפר"ב, כולם עשו יד אחת לדלג על הקורות לא נעימים בחייו שחשבו שבזה ימעט כבודו, ובאמת טעו מאד, הלא כולנו יודעים ואין להכחיד האמת שהצלחה לא האירה פניה בכל עת לשום גדול הדור, וכמעט לכולם היו ימים לא טובים בחייהם, אי אפשר ללחום מלחמות ה', מבלי למצוא מכשולים

---

42) ראה "הדרת קודש" להרב ר' יוסף שוואַרץ (אראדעא תרצ"א) דף ט"ז שם העתקה מכתב ידו של הח"ס פסק דין שכתב בשנת הנ"ל שלשה עשר סעיפים ושם "שני אחוזת הקברות יהי' לשני ח"ק בשוה, כל מי שיצוה קודם מותו להוליכו לבית הקברות הישן למקום קבורת אבותיו יוליכוהו שמה על פי דין תורתנו הקדושה, ואין בזה שום בזיון למתים הנקברים במקומו, וכל בני הח"ק הישנים עם החדשים מחוייבים להשתדל בכל עוז לעשות צדקי לשמירות קבורת אבותם בל יהי' לבוז ח"ו", עוד שם "אין להם לבני ח"ק ליקח ממת שהוא חוץ לח"ק (שאינו חבר בהח"ק) יותר מסך ששה זהובים אם הוא תחתון (כוונתו עני) ומבינוני שנים עשר זהובים, ומעשיר ח"י זהובים, באלו אמרו אין מוסיפין, אם לא שמחוייב קנס מה, אבל זולת זה אין להם רשות בשום אופן שבעולם להוסיף על סך הנ"ל".

43) באגרות סופרים (ח"ס) מכתב נ"א ממחותנו הג"מ בונם גינז אבד"ק מאטיסדורף, ושם, מיום כ"ו תמוז תקע"ד, "אקוה שבא החכם למחוז חפצו עם כב"ב הי"ו לחיים ולשלום אשר אדמה אל נפשי לראות ממנו כן במוקדם במכתב מבשרת שלומו ושלום ב"ב הי"ו, ולאשר הוגד לי מאחד מאנשי בריתי שבהיות מחו' הגאון נ"י כאן התפלא על מה ששמע שלא דרש הרב (ר' פינחס ליב שהיה שם מו"צ תחת הח"ס ראה לעיל הערה 39) וכו'... וכן הוא בחזקה זו להרבה לומדים בעירי המכירים בו מקודם".

על דרכם, עזי פנים היו בכל עת וכמעט בכל קהלה, וכולם פגשו סערות נוראות בחייהם.

אולם מה שכסו נכדיו ולא ספרו לנו מה שקרה להח"ס בראשית בואו לפר"ב בשנת תקס"ז, גילה הח"ס בעצמו בספרו „הזכרון" שכתב בשנת תקס"ט בדף 26, שמיד שנתקבל לפר"ב קמה עליו לשטנו הגבירה לבית שיגרע עם איש עצתה וואלף קאמרן ובשנת הנ"ל שנת מהומה ומלחמה בין נפוליון ובין מלך אוסטריה־אונגאריה קרה „חץ פגע בוואלף קאמרן ומת לפני הגיע לשנת שלשים והתוודה לפני מותו כי נתפתה לדבריה להרע בהצותה על עם ה' להרבות מחלוקת בפר"ב אשר לפנים לא ידעום כי אנשים שלוים ושקטים המה ואין מכלים דבר, והיא האשה, התחילה בקלקלה תחלה בעזר האיש הנ"ל, אשר שמע לקולה, כנחש ילך הוא העיד נגדי והעמידני למשפט זה שנתים ימים (ז"א בשנת תקס"ז) במה שנוגע לכל בני הקהלה".

ואם כי גם היום לא נודע לנו סיבת הענין מה העיד האיש נגד הח"ס ועל מה העמיד אותו למשפט בשנת תקס"ז [44]), ומה אמרו השופטים? אבל נודע לנו שדרכו לא היתה סוגה בשושנים. עוד, כתב הח"ס בעצמו בשנת תקס"ט (דרשות כרך שני דף ש"ג) „מה היו באותן הימים וכו' אמנם מיעוט המצוי נמי מהני דשכיחי דמצערי רבנן, אשר מעולם עדיין לא מצאו מקום לגלות תרמיות לבם, עתה שפכו שיחם בתוך הבאים להיות נהפך אל הרודף כמתלוננים בעדת קרח, ויביטו אחרי משה ובשמעי אלו מאחורי הפרגוד והבנתי מקריצות ורמיזות האנשים ושאונם עלה באזני" וכו'...

אבל, כאמור, מטר"ד קבלה להן רב את הרב צבי הירש שנקרא גם כן בשם ר' הירש חריף. הרב צבי היה רב באוהעל ושאל משם בדבר הלכה את הגאון מו"ה יואב והשיב לו בספרו חן טוב (זאלקווא תקס"ו) „להרב המאוה"ג מו"ה צבי הירש מייזליש רב באוהעל".

הרב ר' צבי כתב וסידר — בשנת תקס"ו — את התקנות לבני הח"ק באוהעל, ובפנקס דח"ק באוהעל, תמצא אלה הדברים „לטוב יזכר את המנוח הגאון הגדול מו"ה צבי במו' יהודה זללה"ה אבד"ק יצ"ו ולבסוף נתקבל ונתעלה לאב"ד דק"ק מאַטורסדאָרף אשר שיכל את ידיו ופומי' ממלל רברבן בלשון צחות והעתיק את התקנות לפי סדר א' ב' והראה חורפי' בלשונו הטהור... וכעת נצחו עליונים ונתבקש בישיבה של מעלה ולמרום עלה כי שם ביתו", התקנות נכתבו על ידו בשנת תקס"ו והסופר המעתיק הוסיף בשנת תקע"ד, שכבר נפטר [45]). רבי צבי הירש שימש ברבנות במטר"ד רק כשתי שנים.

---

44) פשוט הדבר, שאין לערב מעשה זה עם מה שקרה לו בשנת תקס"ט שרצו למסור אותו למשפט בטענה כי הוא מרגל, ראה בחוט המשולש דף כ"א ע"ב שמעשה זה קרה בשנת תקס"ט, ומה שהבאתי בפנים קרה בשנת תקס"ז כדבריו שם „זה שנתים ימים". וראה להלן.

45) ראה „הצופה מארץ הגר" שנה ראשונה מאמרו של החכם גאַלדבערגער בשם „התיסדות הח"ק באוהעל".

הרב ר׳ שמחה בונם גינז שלעזינגער.

רש״ב נתקבל על מקום הרב הנ״ל. הוא נולד באייזנשטדט לאביו הרבני מו״ה משה[46]) ולאמו מרת גיטל — בת הג״ר עקיבא איגר הראשון רב דפר״ב מחבר משנת דרבי עקיבא — בשנת תק״ל[47]).

רבי שמחה בונם[48]) גינז[49]) היה אחי הגאון רבי עקיבא איגר. מקודם שימש ברבנות בראגאזין במדינת פיהם. בשנת תק״ע נקרא למט״ד, היה מפורסם לגאון מובהק[50]). במט״ד[51]) שימש ברבנות עד יום מותו.

מצאצאיו נודעים לנו. א) בנו הרב יוסף שלעזינגער, תלמיד הח״ס ובעל האשה פראדיל ראדיש[52]), בת הרב אברהם משה קאלישער רב בפילא ופרויענקירכן וחתן הג״ר עקיבא איגר. רבי יוסף היה שנים רבות בבית הח״ס. ויספר בשבחו במכתבו לק״ק יינק (אגרות סופרים מכתב כ׳), אחרי כן יסד בוינה את „בית מסחר ספרים של האחים שלעזינגער״, ונזכר במכתבי הג״ר עקיבא איגר דודו באגרות סופרים. חתנו היה הרב יצחק קונשטדט[53]).

ב) בנו השני, הרב ר׳ משה, והח״ס דרש בשלומו במכתבו לאביו (בח״ס יור״ד שכ״א משנת תקע״ה) „ובפרט לבנו מחו׳ המופלג מו״ה משה נ״י״.

---

46) ר״מ היה ת״ח גדול, ולו כמה תשובות בספרו של בנו רבי עקיבא איגר. היה בן האלוף הקצין ר׳ שמואל ראש הקהל דאייזנשטדט, שהיה חתן הרב משה ברודא בן הגאון המפורסם ר׳ אברהם ברודא (אבני א״ש דף 60, 95, 117, ועוד). ר׳ שמואל היה בן הר׳ אשר מרגליות יפה מגינז, ראה באבני א״ש הנ״ל.

47) ראה להלן.

48) רגיל היה לחתום שמו „בונם גינס״ ראה חוט המשולש כ״ב ובשו״ת לאחיו.

49) גם „גינס״ וכן חקקו על מצבתו „גינס״ וכן חתמו שמם אחדים מנכדיו, כן השתמשו איזה רבנים מצאצאיו בשם „שלעזינגער״. אחיו הגאון רבי עקיבא השתמש דוקא בשם „איגר״ לזכרון זקנו הרב עקיבא איגר רב דפר״ב.

50) הרב ר׳ משה סופר כותב לו „הגאון הגדול המפורסם נ״י ע״ה״ נזכר בח״ס או״ח קט״ז, קפ״ה, יור״ד כ״ט שכ״א, אבן העזר ב׳ — צ״ו, חו״מ צ״ב, צ״ח, ק״ו, קל״א. כל התשובות בח״ס נכתבו בין שנות תקע״ב—תקע״ח. כן נזכר בשו״ת לאחיו הגאון בח״ר כתבים קנ״ט, קפ״ג—קפ״ה, ובמהד״ת קי״א, קי״ט. וראה בשו״ת „בית נאמן״ להרב משה פערלס דף 64 לענין עבודת נכרי בשבת וכתב „ואני מיד בבואי הנה ק״ק אייזנשטדט הראה לי הנגיד כתב היתרו מן הגאון מו״ה בונם זצ״ל״.

51) שם מתה עליו אשתו הראשונה שרה ריזא ונשא אלמנת הרב ר׳ וואלף אבעלעס מטאב מרת שרל חיות בשנת תק״ס.

52) בת הרבנית שרל אשת הח״ס. הרבנית שרל בצוואתה, היא משתדלת בעד בתה הנ״ל בכתבה (בבקשה את בעלה) „וויטער די טרייע האַנד צו האלטן איבער בתי ראדיש תחי׳״ (דרשות ח״ס דף שפ״ז בח״ב). הח״ס הכניס לה לנדוניא סך י״ב מאות זהובים, הסך שקיבל נדוניא מאמה והיתה לו כבת (חוט המשולש) כדבריה בהצוואה הנ״ל „ברויך אויך ניכט בעסער צו זיין ווי ביס דאסא דאס טרייע פאסער געמאכט האסס האפע עס וירד זא בלייבין״. פראדיל ראדיש נפטרה בוינה ט״ו אלול תרל״ה בגיל ס״ג, ועל פי בקשתה נקברה במט״ד בי״ז באלול, ראה העתק מצבתה בספר „לוח ארז החדש״ לחתנה הרב יצחק קונשטדט מפר״ב רב בראדיוויץ (וינה תרע״ה).

53) בספרו לוח ארז החדש הנ״ל תמצא תולדותיו.

נתקבל אחרי כן לרב ומגיד בהאמבורג, ראה אגרות סופרים (רע"א) מכתב כ"ב [54]) „ד"ש לידידי מר אחי הרב הגאון המפורסם מו"ה בונם נ"י... לבשר טוב שבנו ידידי הרב החריף מו"ה משה נתקבל להיות תושב בביהמ"ד בהאמבורג ויקבל ט' רייכסטאלער לשבוע ואין עליו שום מעבוד רק לישב וללמוד ב"ה וברוך שמו הגדול שבא בעתו ובזמנו כי כבר כלה קרנו בעוה"ר, היה פה בשבוע העבר לשעשע עמו קודם נסיעתו".

ג) בנו מו"ה שמואל [55]), היה חתן — בזיווג ראשון — הרב הג"מ יצחק נתן ליפשיטץ רב במאַדע ובסנטוב [56]), ואחרי מות אשתו לקח לו לאשה את בת הרב שלמה זלמן מינצענט רב במרגרטען ומיהאלפאלו. הוא היה מגדולי תלמידים של הח"ס, ובאגרות סופרים (ח"ס) מכתב ל"א תמצא תעודת ה„מורינו" שנתן לו הח"ס ליום חתונתו.

ד) חתנו היה הרב שלמה זלמן אולמאן, בנו הצעיר של הג"מ שלום רב בפרויענקירכן [57]). ר' שלמה זלמן היה רב ברענדעק, ובשנת תקפ"ו [58]) נתקבל למאקאווא [59]), היה אחד מגדולי הדור [60]) ואב למשפחה נכבדה בישראל [61]).

---

54) המכתב, נכתב בשנת תק"ץ (ע"ת ק"ץ) ואז כבר מת ר' בונם, וכנראה העלימו מיתתו ממנו.

55) בח"ס חו"מ ק"ו הוא כותב „ובפרט (הוא דורש בשלום) לבנו הקטן הילד שמואל יחי' יזכה לגדלו לתורה לחופה ולמעש"ט אמן". וב„חוט המשולש" על אבות (טורנא תר"ץ) משלשה מחברים, הרבנים אליעזר שמחה בונם גינז בן הרב ר' שמואל הנזכר פה, בנו הג"מ משה גינז רב בקערעסטור, ובנו של הג"מ משה, הרב חיים אלטר גינז הי"ד שמילא מקומו בקערעסטור ושם בהקדמה בדף XXVI תמצא „שלשלת היוחסין" של הרבנים האלה, ושם בה„הספד" שהספיד הג"מ משה את אביו הר' אליעזר שמחה בונם תמצא הרבה קוים ממדותיו הנעלות.

56) ראה ספרי „פארי חכמי מדינתנו" דף צ"ב אות קע"ג מקורות חייו. ראה ג"כ בחוט המשולש, ובח"ס חו"מ ה' תוכחת מוסר לקהל מאַדע שחשבו לגרוע מהשכירות שקצבו לרבם, הוא הוא הרב הזה.

57) תלמיד הפלא"ה ור"נ אדלר מפפד"מ, חיבר ספר „דברי ר"ש (וינה תקפ"ו), ראה „היהודים באונגאריה" דף 76.

58) באגרות סופרים (ח"ס) מכתב ס"א, שם יבשר הרב ר' בונם את הח"ס, שרבי זלמן חתנו נתקבל למאקאווע, ומקבל ד' זהובים לשבוע, ושם „ד' מאות בעלי בתים והכל בזול שם יותר מבק"ק רענדעק וחלקה טובה בבריאות גופי בני אדם".

59) גם „מאקאווי", וכן „מאקוי". בשנת ת"ק היו שם רק שלש משפחות ישראל, בשנת תק"ח „כתב התורני המפורסם ר' אליעזר ליפמאן בהרב הגדול בנימין זאב וואלף רב בטעמעשוואר תקנות לח"ק" (החכם שלעזינגער, „קורות הח"ק במאקוי" (פעסט תרנ"ו). הרב הראשון ושהיה גם שוחט, היה ר' זעליג, נתקבל בשנת תקל"ג, אולם אח"כ נאסר לשחוט ולהורות מהגאון נוב"י. בשנת תקל"ח נתקבל לרב ר' לייבוש מקשונו, אולם ידידי הרבני ר' זעליג הנ"ל החזיקו בו, ובהצופה מארץ הגר שנה ראשונה דף 40 תמצא מכתבים מגדולי הדור מימים ההם וכולם תמכו בידי הרב ר' לייבוש. ר' לייבוש נפטר בשנת תקפ"ד ל"ד לעומר, ואז נתקבל ר' שלמה זלמן אולמאן ושרת שם עד יום מותו שנת תרנ"ג ט"ו טבת. בשו"ת שלו יריעות שלמה (ווילנא תרס"ה) תשובה ל' תמצא שבסוף ימיו סבל רדיפות נוראות בקהלתו, שרצו לשנות כל הסדרים בביהכ"נ, ובעזרת המלך הצליח להניעם ממחשבתם.

רבי בונם נזכר בספרי אחיו הגאון הנ״ל ובשו״ת ח״ס הנ״ל ובבית אברהם סימן ט״ז. כן נדפס ממנו מכתב — בחוט המשולש — אל הח״ס, בו הוא מציע לו שדוך הגון — כששמע שהח״ס נתאלמן — את בת אחיו רבי עקיבא איגר אשר לקחה לאשה. כן גם באגרות סופרים נדפס שני מכתבים ממנו, באחד הוא מתנצל לפני הח״ס על אשר לא כיבד את תלמידו הרב ר׳ פנחס ליב כשביקר את מט״ד לדרוש בשבת, ושם בדף 55 הוא מבשר את הח״ס מקבלת חתנו הרב, לרב במאקאווא.

הרב ר׳ בונם לא האריך ימים כנראה ממה שחקקו על מצבתו ״סגל להטיב אחריתו, בלא זמנו אסיפתו״, וכפי המסורת אצל נכדיו לא הגיע לגיל ששים, בשנת תקפ״ט ד׳ סיון של״ח, ובמט״ד מנ״כ, ראה ח״ס דרשות ח״ב שצ״ד שקרא עליו מספד מר.

ואלה הדברים אשר חקקו על מצבתו:

הרב הגאון הגדול מעוז ומגדול חרוץ ושנן זית רענן
גאון עוזנו מנהל עדתנו מו״ה שמחה בונם גינס אב״ד
דקהלתינו בן המנוח התו׳ מו״ה משה גינס זצ״ל, נכד
הרב הגאון מו״ה אברהם ברודא ולהרב הגאון מו״ה
עקיבא בעה״מ משנת דרע״ק נו״נ עש״ק ד׳ סיון
תקפ״ט לפ״ק

הרב ר׳ מאיר פאפער (אַלמאַש) נבחר למלא מקומו.

הוא נולד באַלמאַש בשנת תקכ״ח[62]). למד בישיבת הג״מ מאיר ברבי רבה של פרעסבורג, משם הלך לישיבת הג״ר יוסף — חתן הג״ר יחזקאל לאנדא — רב בפוזנא, ביחד עם חבירו ורעו הדבוק מאח[63]) הג״ר יצחק משה פערלס, רב באייזנשטדט ובאנהארד[64]).

בשנת תקמ״ט[65]) נשא את בת הקצין הנכבד ר׳ וואַלף מדארא[66]), הרביץ

---

60) מחבר ספרי יריעות שלמה בכמה חלקים, ובחלק האחרון הנ״ל על ידי נכדו הגביר ר׳ זלמן אולמאן ראש העדה בגראַסוואַרדיין תמצא תולדותיו. במאקאווא מתה עליו אשתו בת הגאון רבי בונם ונשא את בת הנכבד ר׳ יצחק אייזיק קעניגסבערג מצעלים, שהיה נכד הח״צ.

61) גאונים וגבירים נכבדים ראה בהקדמת יריעות שלמה הנ״ל.

62) ונקרא על שם עירו ר׳ מאיר אַלמאַש, ראה אודותיו בספרי ״קורות התורה והאמונה באונגאריה״ דף 53, בספר ״זכרונותי״ להחכם אייזיק הירש וויים דף 38, שהיה בימים ההם תלמיד בישיבת אייזנשטדט וראה אותו פעמים רבות ובירחון M. Zs. Sz. שנת 1908 במאמרו של החכם יהודה ליב בלוי בשם ״הרב מרדכי הורוויץ״, שאשתו היתה נכדת הרב ר׳ מאיר פאפער.

63) בהקדמת שו״ת בית נאמן להרב יצחק משה פערלס (סיגט תרס״ז).

64) ושמר אהבתו גם לחתן ידידו, ה״ה הג״מ אנשיל רב דטשענגער ראה שו״ת בית נאמן הנ״ל תשובה י״א.

65) מפי חותני הג״מ צבי הלוי איש הורוויץ בן הרב ר׳ מרדכי הורוויץ רב דשומלוי נכד הרב ר׳ מאיר.

66) גביר ומוקיר תורה וזכה לחתנים ונכדים רבנים, חתנו הרב ר׳ מאיר, וחתנו

תורה באלמאש, שם השתדך את בתו עם הג״מ אשר אנשיל יונגרייז[67]) אבד״ק טשענגר.

משם נתקבל לרב בבוקארעשט בירת רומניה, אבל לא זכה שם למנוחה ועזב את העיר.

משם נסע ממקום למקום והגיע למט״ד איזה ימים לפני ראש השנה שנת תקצ״א, התאכסן בבית ת״ח אחד ר׳ מאיר מלכה קראסל׳ס[68]), והוא העיד עליו כי קדוש הוא. למד כל הלילות שהיה בביתו גם העיד שהשמן שהכין הרב על ליל ר״ה ולא היה בו אלא להדליק לילה אחד נעשה בו נס והדליק שלשה לילות[69]), וכה כבדו אותו לדרוש בשבת תשובה, הדרשה שלו הן חלק ההלכה והן חלק האגדה היתה ערוכה בטוב טעם ודעת, הלומדים שמעו ברגש קודש את הפלפול — הלא הוא היה אחד מגדולי הדור — והשתוממו על גדלו ותפארתו וכן העם שבעו עונג מהאגדה, גם אין ספק שידידו ושכנו הקרוב אליו הרב ר׳ יצחק משה פערלס שהיה אז רב באייזנשטדט השתדל לטובתו, ואם כי ששם במט״ד גר אז ת״ח מפורסם ר׳ אליעזר ליפשיץ והתאמץ לעלות על כסא הרבנות בעירו וכמעט שנבחר, אולם אחרי ששמעו את דרשתו של הרב ר׳ מאיר, מיד אחר שבת תשובה נבחר רבי מאיר לרב אב״ד.

לא עברו לו ימים רבים, ומחלוקה גדולה פרצה במט״ד בין הרב ובין הרב אליעזר ליפשיץ הנ״ל, אשר אחדים מהלומדים עמדו לימין ר״א ליפשיץ וישטמוהו ויציקו לו בדברים ובמעשים.

הסבה להמחלוקה? — לפי דברי החכם הרב מ׳ גרונוולד[70]) — היתה, פעם אחת כשדרש, והלומדים ניסו להרס את בניניו אמר להם „לכו אל הדרדקי־מלמד ללמוד״, וכן „לכו חזרה אל החדר״, עוד אמר להנשים, בשעה שהלומדים דשם פלפלו עמו „נא אל תקללו את בניכם״, והסביר דבריו, הלא בוודאי אתן נשי ישראל שאתן שומעין את דבריהם, בחשאי אתן מבקשין מהשם... בבקשה, הלואי שבנינו יהי׳ כאלה, אל תבקשו כן, זו רק קללה כי כל דבריהם הבל המה.

אחד[71]) משונאיו — על לא דבר — מסר לנו אלה הדברים, מה שקרה

הרב צבי הלוי איש הורוויץ נכד השל״ה ורב בווארשא משנת תקס״ח עד יום מותו י׳ אדר תר״י, הוא היה אבי הרב מרדכי הלוי הנ״ל, אשר פרופיסור בלוי הנ״ל שהיה תלמידו כתב אודותיו בירחון הנ״ל, ראה גם „סיני״ תש״ו דף שכ״ח.

67) רב מפורסם בן גדולי הדור ואב לרבנים מפורסמים ראה יחוסם בספרי „מקורות לקורות ישראל״ דף 62.

68) בספר השנה „יידישע פאָלקסקונדע״ דף 435.

69) שם.

70) בספר השנה יידישע פאָלקסקונדע לשנת 1924.

71) הוא הרב ר׳ יעקב בר׳ צבי הלוי הירש (ראה להלן). היה אז בחור, תלמיד הגאון ח״ס בפר״ב, ובכל עת שעמד לפני רבו דיבר סרה על הרב דמט״ד ובשבחם של אנשי ריבו, ובעצמו כתב כי רבו כעס עליו עד מאד, עם כל זאת לא הבין מעצמו לשבת מריב. ראה בהקדמתו לספרו „ספר המו״ד״ ח״ר (וינה תרכ״ב). כנראה לא הבין הרב

בעשר שנה שני המחלוקת בעירו, „בעת ההיא (שנת תקצ״ב בערך) נתהוו דברי ריבות בעיר מולדתי ק״ק מט״ד בין הרב הגאון מהר״ם[72]) אלמאש ובין אלופי לומדי תורה דשם אשר עמד בראש אלוף נעורי מורי הזקן הרב הגאון צדיק ונשגב מו״ה אליעזר ליפשיץ[73])... הח״ס לא רצה להתערב אף לא להשיב שואליו דבר רק ציווה אותי לכתוב אל ראשי הקהל מדוע הוא נחבא אל הכלים״... „כשמוע הרב הגאון דשם את הדבר הזה שם לדרך פעמיו ובא בכבודו ובעצמו לק״ק פר״ב לבקר בהיכל קדשו של אמו״ר אשר דיבר אתו שם ארוכות וקצרות ויצא זכאי בדינו כי נתן מכתב עוז בידו לבלתי ירום איש את קולו נגדו לא ראיתי כמוהו לטובה מימי״.

בשנת תקצ״ז — בערך — כותב הרב הנ״ל בספרו הנ״ל אחרי שעזב את פרעשבורג ושב לביתו אלה הדברים: „שוב נתעורר בקהילתנו המחלוקה הישנה בין רבי הזקן (הרב מהר״ל ליפשיץ הנ״ל) ושארי לומדי תורה ובין הגאון מהר״ם אַלמאַש[74])... בפעם הזאת גם אני נלכדתי ונכותי באש המחלוקה... ואיזה לומדים מופלגים מקהלתינו נסעו מעצמם אל מקום רבינו... וגם גורלי עלה בתוכם לבא עמם לפני רבינו... ופטרינו לשלום לא החריץ משפטו ואדרבה אמר וגם כתב אחרי כן מכתב אחד לראשי העדה אשר בו נאמר כי אב״ד שסרח אין מורידין אותו מגדולתו ובכן נתארך עוד הדבר ולא שקטה המריבה ברחובותינו עד אשר נתפשרו ראשי העדה עם הרב שלנו אשר מעצמו עזב את מקומו״.

אייזיק הירש ווייס שהיה אז תלמיד בישיבת אייזנשטדט וראה את הרב וידע ושמע מכל אשר קרה שם יספר ב„זכרונותי״ דף 38 „הרב מהר״ם אלמאש היה גדול בתורה חריף ובקי עצום גם באגדה היה גדול מאד מכל הרבנים בזמנו ור״מ (הוא רבו הרב משה פּערלס רב באייז״ש) תמכו בכל כחו ולפעמים כמה שבועות התאכסן עמו והיה מאוכלי שלחנו ועמד לימינו בכל אונו״. ובנוגע להמחלוקה כתב שם „גורל רע ומר נפלו לו בחבלו כי נבחר לרב בעיר הזאת, דעתו לא היתה מעורבת עם הבריות, הלכות דרך ארץ והנימוס הטוב

יעקב דברי רבו באמרו אליו — אחרי כמה שנים שבא לפר״ב לבקש מרבו לסמכו להורות — „ומה יעשה אותו הרב אשר יקובל בקהלתיכם אם ימצא שם לומדי תורה אשר כולם נסמכים למורי הוראה הלא יצר לו מאד״, ומעולם לא נסמך מרבו הח״ס דוקא לפי שהעיז פנים נגד הרב אב״ד.

72) בהקדמתו לחלק שני לספרו המו״ד (פר״ב תרנ״ג) כותב בעצמו על הרב „ר״מ אלמאש היה גאון מפורסם כמעט בכל המדינות כי היה חריף ובקי חרוץ ועמקן כמעט אין דומה לו עד שאמרו עליו ר״מ מטהר שרץ בק״ן טעמים ומלאה הארץ מגודל חריפתו ועמקותו עד שלא ירדו חבריו לסוף דעתו בכל זאת ורק עבור זאת לא היה מוצלח למנהיג ומורה אף בקהלה קטנה שבקטנות״.

73) ראה בהקדמת הספר „ספר המו״ד״ הנ״ל דף י״ג סופו של הרב הזה שהיה ראש לשונאיו „בסוף שנת תקצ״ח נשאלתי מרבי הזקן מו״ה ליזר ליפשיץ אשר יד ה׳ נגעה בו ואשר חצי גופו הימיני נעשה כאבן דומם מבלי לעשות בו מעשה כל דהוא״.

74) ב„ידישע סאַלקסקונדע״ הנ״ל יספר כי פעם אחת צירף קטן למנין עשרה בנחנו לו ספר תורה.

לא היתה נחלתו". אלה הדברים שמע מפי מתנגדין, רבים משונאי תורה והרבנים יאמרו כן הלא גם רבו ר' משה פערלס סבל כהנה וכהנה בעיר באנהארד, וכן גם שונאי הח"ס כתבו והעלילו עליו לפני הממשלה כדברים האלה (ראה ספרי אוצר נחמד דף 77).

עוד, הביא נכד הג"ר משה פערלס בשם אייזיק הירש ווייס, גם מה ששמע בבית אביו, בהקדמתו לשו"ת "בית נאמן" שו"ת לזקנו הרב משה פערלס הנ"ל בדף 8 אלה הדברים: "רבי מאיר אלמאש ז"ל היה גדול בתורה, אבל לא ידע להתנהג עם הבריות בטוב טעם ודעת[75], והעדר מדה זו, הרע גורלו והמר חבלו, מתחלה היה רב בבוקארעשט ולא היה לו שם קיום ונסע ממקום למקום עד שבא לק"ק מט"ד וקבלוהו שם לרב, אחרי ימים מועטים נהפך עליו הגלגל וישטמוהו ויציקו לו בדברים ומעשים והורידוהו[76] מעל כסא רבנותו ונמנעו מלשלם לו את שכירתו עד כי בגדל עניו ומצוקתו היה מוכרח להביא אותם למשפט ובעת ההיא למד ר' אייזיק הירש ווייס באייזנשטדט אצל זקני וכאשר בא שמה הנרדף, אל חבירו מקדם לעמוד לימינו ואל שרי המשפט אשר באייז"ש היו יושבים כי שם היו הדילעקטיאן של הדוכס אסתרהאזי אשר ממשלתו פרושה על כל ז' קהלות, העתיק אייזיק הירש ווייס להרב ר"מ אלמאש את שטר רבנותו ללשון אשכנז, וסוף דבר התפשרו הקהל אתו ונתנו לו סך מה ונסע משם לבית חתנו הרב מטשענגער".

עשר שנה היה במט"ד. בשנת ת"ר עזב את העיר. ויספר הח' מ' גרונוולד ב"יידישע פאלקסקונדע" שאחד מבני שונאיו השתגע ואחד נהרג בוינה. ומפי הג"ר יחזקאל בנעט רב בסינר — וואראליא שמעתי בשם אביו הרב ר' גרשון וואלף מו"צ דאונגוואר מה ששמע בהיותו במט"ד כי "משפחת ברייער רדפה אותו עד חרמה, וכמעט על ידיה נאלץ היה לעזוב את העיר, וכשעזב את העיר בחר בדרך עקומה ולא בדרך המלך, לפי ששם היה בית ברייער הנ"ל כמעט כרחוב שלם, שריפת היי"ש, רחיים, פטום בהמות אוצרות תבואה ודירות לשרים, לעבדים, למשגיחים ולמשרתים, וצוה להעגלון לעמוד לפני בית ברייער וירד מהעגלה ועמד על מקלו אשר לו כמו מי שעומד שמו"ע כחצי שעה ואחרי כן עלה על העגלה ונסע לדרכו. הוא יצא את העיר לא הרחיק ואש יצא מן השמים ותאכל את כל רכושם עד היסוד ולא נשאר מחוט עד שרוך נעל".

---

75) ד"ר פערלס שכתב דברים הללו שכח כרגע שגם זקנו הגאון סבל כהנה וכהנה כשהיה רב בבאנהארד, ולדאבוננו היו אז קטטות ומריבות בקהלות הרבה כמעט למעשים בכל יום ראה בספרי "קורות התורה והאמונה באונגאריה" דף 52.

76) "הורידוהו" לאו דוקא, ראה ב"ספר המו"ד" ח"ב להנ"ל בהקדמתו ששם התנצל על כי האריך בהקדמתו לספרו ח"ר בדבר הריב בין הרב והקהלה, לא ח"ו לנגוע בכבוד הקהלה "אדרבה נראה מזה גודל יראתם וצדקתם כי סבלו כמו עשר שנה אשר קהלה אחת לא סבלה זאת אף שנה אחת"... "ולכן לא בלבד שלא להאשימם ע"ז כ"א ראויים להלל אותם איך נהגו כבוד בכבוד רבם זה, כמו עשר שנה מבלי פוצה פה נגדו עד שנתפשר עמהם והלך לו לעצמו תמורת כסף שני אלפים זהובים ועוד יותר".

ר' מאיר השתקע בוינה אצל חתנו הרב יעקב הירש פלייסיג, ושם נפטר בשנת תר"ב, י"ג כסלו, בגיל ע"ד. מצאצאיו הנודעים לנו. שלשה חתניו שהיו רבנים מפורסמים הלא המה א) הרב אשר אנשיל יונגרייז רבה של טשענגר. ב) הרב משה ווינדין מו"צ במטר"ד בן ר' אהרן ווינדין מאייז"ש (נפטר ה' תשרי תר"ד) מוזכר בשו"ת מהר"ם א"ש אבן העזר צ"א וב"ספר המו"ד" להרב יעקב הירש הנ"ל ח"א דף י"ד. ג) הרב יעקב הירש פלייסיג רב בפריישטדט ומשם נתקבל לוינה.

מצבתו בבית החיים ברחוב וועהרינגער בוינה

הרב הגאון החריף העצום העמקן ובקי בחד"ת הדרשן הגדול הצדיק המפורסם כבוד מו"ה מאיר אלמאש שהיה אב"ד ור"מ בכמה קהלות קדושות ונתבקש בישיבה של מעלה נוגה ליום עש"ק י"ג כסלו **זכותו יגן על** (ישראל) לפ"ק

פ"נ

מתוק יצא מעז הזיל מור עם בשמים
איזן וחיקר לפענח חדושים נעלמים
יגע להתחתן עם מלומדים מסויימים
רועה נאמן היה כליל תפארת חכמים
פומיה לא פסיק מגירסא לילות כימים
אף לעתות בצרה ואחז בחסידות תמים
פארוהו לאחד הדרשנים המפורסמים
ענה בצום נפשו שבוע כלה כמה פעמים
רב טוב צפון לצדיק מהמקיץ נרדמים
תנצב"ה תחת כסא כבוד צור עולמים.

הרב ר' שמעון סופר.

ואם כי מטר"ד עמדה כל ימיה תחת השפעת הח"ס, אבל משנת תר"ד עד אחרית ימיה, היה ממש שמו עליה, במלוא מובן המלה. הסבה? לפי שבני ישראל במט"ד לא שכחו העשר שנים האחרונות, ע"כ רצו למנוע להבא קטטות ומריבות, וגמרו לבחור להם רב שיאגד את כל הלבבות, את הלומדים והמונים. ובפרט הדיינים אשר לפי דברי המחבר ספר המו"ד בפתיחתו המה הפיחו את אש המחלוקת, גם היו אז אחדים שבחרו בדיין אחד[77]) למנותו לרב ע"כ בחרו בהרב ר' שמעון בן הח"ס.

---

77) בהרב ר' יעקב הירש. הדיינים בימים ההם היו: הרב הגדול מו"ה דוד כ"ץ "דיין ראשון" (ספר המו"ד דף י"א), נסמך מהח"ס. הרב ר' יואל הלוי ג"כ תלמיד הח"ס ונסמך ממנו "הוא היה תלמיד חביב יקר הערך חד משבתות בחורים בישיבת רבינו (היינו שאכל לחם חקו כמה שבועות בבית נגיד אחד בכבוד, להכבוד הזה זכו רק אלה הבחורים שעמדו לפני סמיכתם או שכבר נסמכו בישיבת אחרות טרם הגיעו לפר"ב) והיה חריף מופלג", (שם בפתיחה דף י"ג) והרב ר' יעקב הירש בעל המחבר ספר המו"ד.

הרב ר' יעקב הירש — דיין במט"ד ותלמיד הח"ס — מסר לנו בספרו „ספר המו"ד" [78]) דברים מעניינים בנוגע לבחירת הרב ר' שמעון סופר וזה לשונו „וכאשר יראו רק אותי בדבר הזה כי רבים היו עמדי מאשר עמהם, בחרו באשר לא אוכל להמלט ברעי כאח לי... וישימו עיניהם לבחור את בן רבינו, כי בזה אמרו נגדיל שמנו ונהי' אנחנו כחגבים בעינינו, ותהי צעקה גדולה בעיר, כי רבים אמרו למה נבחר ברב צעיר, נבחר בזקן ונשוא פנים והיא תפארת לאבות ובנים, והנה אוהבי סבבוני, ובדבריהם יום יום הציקוני, לאמר למה אתה תחשה, קום רדוף ואתה תחזה, לא לנו לא לנו, כ"א למענך עשה, וכל אשר תאמר נעשה, אכן אני את בריתי שמרתי, ואחת דברתי אהבת רבי מלבי לא סרתי, ובכבודו ובכבוד ביתו נזהרתי, ושבכחי להיטיב עמהם לא אחרתי, ולקראת בואו מיהרתי".

השכילו לעשות, אפשר שאחדים רגנו באהליהם, אבל לא העיזו לדבר או לפגוע בכבוד רבם הגאון רבי משה סופר, כי הלא כל לומדי תורה במט"ד ודייני העיר היו תלמידיו, והגם כי לא ידעו טיבו ומהותו של הרב ר' שמעון, ואם גדול הוא בתורה, עם כל זאת כולם בחרו בו, כן התפאר אחיו הרב אברהם שמואל בנימין במכתבו אליו [79]), ושם, הבשורה הטובה שקיבל מכתב ממט"ד „ומכתב מיוחד מאלופי רבנים מופלגים ומפורסמים אלי כתובים כי נתקבלת בקהלתם לרב ומורה ולא היה פוצה פה ומצפצף נגדך". וכן מרמז הרב ר' שמעון סופר בעצמו במכתבו (באגרות סופרים שם מכתב ג') לראשי הקהלה שקיבל מכתב מראש הקהל וסיעת מרחמוהי... הרבנים הגדולים ארזי הלבנון אדירי התורה „כולם עולים בקנה". וכשנתקבל שם בכבוד הוא מתפאר (באגרות סופרים) במכתבו להרב דניאל פרוסטיץ „ות"ל לומדי תורה דפה כולם אהובים וברורים יראים ושלמים חפצים ומבקשים ביקרי".

רבי שמעון נולד בשנת תקפ"א, בגיל י"ז נשא אשה מרת מרים בת הגביר ר' בער שטערנבערג מקראל. בשנת תרס"ג כשלמדתי באונצדארף זכיתי באכסניא בבית — בת הרב ר' שמעון — הגביר משה אשר רויטה, תושב אונצדארף. ר' משה אשר היה בן הגביר ר' מרדכי מיקירי הקהלה ואוהב תורה ולומדיה, אמו של ר' משה אשר היתה בת הנכבד ר' משה גרויז מעיר חדש ואחות הרב ר' שמואל גרויז תלמיד הגאון ברוך טעם ומחבר ספר „כתבי מהרש"ג" (ווייצען תרס"ג), ר' משה אשר היה נכבד ויודע ספר אבל בניו עברו את הגבול ושכחו מי הם. הרבה פרטים חשובים מסרה לי בת הרב ר' שמעון מקורות אביה [80]).

---

78) הוא לא נסמך מרבו ראה אגרות סופרים ח"ס מכתב ל"ה ובפתיחתו לספרו, לפי דבריו נסמך מהג"מ נחום טרעביטש — ניקולסבורג, ומהג"מ אליעזר ליפמאן — סוליש וסערדהל, אבל עלה על חבריו בהטפה ומשך את לב העם בדרשותיו, וכדי לסתום פיות המונים בחרו בבן רבם בידעם כי לא יעיז לא הוא ולא מישהוא לעורר ריב עליו.

79) אגרות סופרים (רבי שמעון סופר) מכתב ב', ושם „כל בני קהלתינו (פר"ב) יחי' ששים ושמחים בענין זה, ועוד קודם שבא השליח לביתי כבר נתמלא כל רחוב היהודים שמחה ומאד תגל נפשם וכבודם על זה".

הרב ר' שמעון שימש שם ברבנות משנת תר"ד עד תר"כ במשך השנים האלה נקרא מקהלות גדולות לקבל את משרת הרבנות אצלם; הלא הנה: סוליש, סרדהל, יארמאט, פאפא וניקולשבורג, אבל לא שעה להם (אגרות סופרים מכתב י"ב). בשנים הראשונות במטר"ד לא הפיק רצון כל ישראל, כי כמדומה לי וכמעט ברור אצלי, שהמכתב שכתב הכתב סופר באגרות סופרים כתב סופר מכתב ו' משנת תר"ו „מכתב לרב ממשפחתו משחרו מוסר על שמתנהג עם עדתו ביד חזקה ולא בנחת והשקט", אליו נכתב, לפי שבשנת תר"ו לא היה שום קרוב ממשפחת ח"ס רב באיזו קהלה, רק הכ"ס ור"ש סופר, ומהדברים שערך אליו הלא נראה ברור שעמו הוא מדבר, הוא כותב שם „הלא ראית לפניך כי זה משה האיש אבינו מאוה"ג זצ"ל איך התנהג לרעות בצאן עמו לאט לאט ודבריו בנחת נשמעים", ושם „אכן יען הי' דוברת בני אדם האוהבים אותך ואותי וכל בני ובנות אבינו זצ"ל". הוא משחרו מוסר „על כי מתנהג עם עדתו ביד חזקה ואין מעצור ברוחו ואין מחסום לפיו הלא כמה פעמים צריך להעלים עין וכחרש לא ישמע ולהאטים אזנים". ובאמת התנהגותו במט"ד היא תהלתו ותפארתו, כי עמד כצור וכחלמיש להגן על רוח ישראל סבא בכל כחו ולא ידע מפשרות ולהעלים עין, אשרי שלו ככה.

בשנים האחרונות לשבתו במט"ד — אם כי ישב במנוחה ובכבוד אבל התאונן „ובעוה"ר אין לי פה לא דבוק חברים ולא פלפול התלמידים, כי התלמידים רקיקין והחברים רפו ידיהם" (אגרות סופרים מכתב י"ח) בשנת תר"כ כאמור נתקבל לרב בקראקא „ועזב בחורי חמד בני הישיבה היקרים, אשר חלקנו על פי הגורל[81]) אני ורעי מוהרא"ז[82]) ז"ל ותהי המחצה לו והמחצה לי ולמדנו בהתמדה גדולה כמו שנה תמימה מסכת גטין".

בשנת תרכ"ב התאספו במט"ד „גדולי ישראל[83]) ממדינת אונגארן שהיה להם איזה דבר מלכות ובראשם היו הגאון מהר"י אסאד וגם הזקן דק"ק קאליף[84]) והגאון מהר"ם פערלס אבד"ק קראל".

והנה מיד כשעזב רבי שמעון את מט"ד פרצה מריבת אחים, כפי הנראה משום „את מי נבחר לראש", כאשר האריך בזה הרב ר' יעקב הירש בפתיחתו לספרו ספר המו"ד, שם מגלה טפח מאשר סבל בזיונות וגידופים

---

80) ראה אגרות סופרים (ר' שמעון סופר) מכתב ה', נראה לי „שהבחור משה ארי' (צריך להגיה משה אשר) מאונצדארף" שנזכר שם זכה אח"כ להיות חתנו והוא הוא.

81) כן כתב הרב ר' יעקב הירש הנ"ל בפתיחת ספרו „ספר המו"ד" דף י"ז שהיה אז דיין ומגיד במט"ד.

82) הוא הג"מ אהרן זינגר תלמיד מובהק וחביב לרבי משה סופר וידיד נאמן לבני רבו כדבריו שם במכתבו באגרות סופרים מכתב י"ח „כי אין לו אוהב דבוק מאח כמוני". הוא היה מפורסם בגלל צדקתו ותורתו. וכשעזב ר"ש סופר את מט"ד היו הדיינים הלא המה ר' אהרן זינגר רב"ד, הרב יעקב הירש והרב ר' דוד כ"ץ ראשי המדברים ובמקום אב"ד.

83) בפתיחה לספר „ספר המו"ד" הנ"ל.

84) הרב ישע' בנעט בן הג"ר מרדכי בנעט וחתן הג"ר אליעזר לעוו מח"ס שמן רוקח.

ושכח כי לקח חלקו כפלים כחטאתו אשר חטא בעת שישב שם על כסא הרבנות הה"ג מאיר אלמאש ששפך דם צדיק על לא דבר.

ואלה דבריו בזה[85]). „ואם ארצה לספר עוד את כל תלאותי אשר מצאתני ואשר רדפוני כל ימי היותי בעיר מולדתי לאה תלאה אתה קורא האהוב... ולבן בליעל נתנוני, סחי ומאוס שמוני עד כי גם קרובי עזבוני... עד כי נלאתי עוד נשוא כי ראיתי להבת המחלוקה הולך וגדול כי רק ביד החזקה הכבתי אש הגדולה בקהלתי מיום עזב הרב שלנו את מקומנו וכאשר ראיתי כי כל רעי בגדו בי, עזבתי את מקומי... עודנו משתומם על המראה והנה קול שאון מעיר מולדתי קול ענות גבורה... העומדים על הפקודים שם, הורדו וקמו אחרים תחתם ועי"ז ההבערה אש המחלוקת ללהב יצאת בין תופשי התורה ויתר העם, כי אמרו נתנה ראש ונעשה לנו רב... ושמו עיניהם בי להושיבני על כסא הרבנות וע"ז חתמו כמו מאה ותשעים אנשים שהם רובם ככולם, ומאז והלאה לא שקטה המריבה בקהלתינו ואם אכתוב את כל הנעשה ונשמע בענין זה תקצר היריעה מהכיל". סוף סוף המכשולים אשר שמו על דרכו הצליחו ור' יעקב הירש לא נתקבל לרב.

שנים עברו ולא הצליחו לפשר וליישר הסכסוכים, עד אשר נפלו ראשי הקהלה על המצאה הישנה לפנות אל אחד מנכדי הח"ס ובזה הצליחו כי באמת הקולות נשתתקו.

הרב ר' שמואל עהרנפעלד.

מה שקרה אז במט"ד, היה חזון בלתי נפרץ בימים ההם בארץ אונגאריה, קהלה חשובה עם לומדים תורניים ואנשי מעשה לא חשו לקבל להם רב, כמה הוכיח הח"ס את בני ישראל בצעלים[85]) בכל מיני תוכחות על התרשלותם שלא קבלו להם רב אחרי שעברו שלש שנים מיום מות הרב שלהם, ובמט"ד עברו כשלש עשרה שנים, התאספו מעת לעת, שאלו לחכמים, פנו אל רבנים, עם כל זאת לא החליטו, את מי לבחור.

בשנת תרל"ה, חשבו לפי שעה, שיעלה בידם לחדש אהבתם הישנה אל הרב ר' שמעון סופר, כי לפי דבריהם[86]) „כי שמענו שהרופאים יעצו והזהירו את רבינו באזהרה רבה שלא להכביד על רוחו הטהור עול גדול כמו הרבנות דקהלה גדולה עיר קראקא, ואדונינו יודע כי אצלנו לא לבד כי העיר קטנה, עוד יתאמץ כל אחד ואחד מבני עירנו שיחי' שלא להכביד עול ולקרב אל הדר"ג נ"י רק לצורך גדול ורק ברשות ואנו נותנים מקום לרבינו לקיים בעצמו ושמרתם את נפשותיכם ויוכל לחיות אצלנו חיי נחת חיים של שלום ושלוה השקט ובטח והיא לדעתנו מילתא דשוי' לתרווייהו". אולם רבי שמעון לא שעה לבקשתם, אז נפלו על המצאה, אם אי אפשר לקבל את בן

85) בספרו ספר המו"ד דף י"ז.
85) ח"ס תו"מ קצ"ו.
86) אגרות סופרים (רבי שמעון סופר) מכתב כ"ט.

הח"ס, יקבלו את נכד הח"ס, אם כי כבר עברו קרוב לארבעים שנים מיום מות הח"ס, עם כל זאת תהלתו ושבחו בפי כל, ואולי יותר עוז מאז, ממילא גם הפעם לא ירהבו להרים יד נגד נכד הח"ס, וגם הוא יאגד את הלבבות ויאחד את כל המפלגות.

מקודם פנו א"ע בבקשה אל הרב ר' עקיבא קאַרניצר — חתן רבי שמעון סופר — שהיה תושב מט"ד תחת צל חותנו, כדברי הרב ר' שמואל עהרנפעלד אל ראשי הקהלה במט"ד [87]) באמרו "הלא אתם מכירים אותו מנעוריו, כמוני כמוכם ידעתם כי הוא צדיק ות"ח גדול ומי כמוהו ראוי לאותו איצטלא", אכן רבי עקיבא השיב פניהם ריקם [88]), אז פנו אל הרב ר' שמואל עהרנפעלד.

הרב ר' שמואל נולד בשנת תקצ"ה לאביו הרב צבי דוד עהרנפעלד ולאמו מרת הינדל בת הח"ס, בשנת תרכ"ז נתקבל לק"ק בעטלאן, משם לסיקס ובשנת תרל"ז למט"ד.

הוא היה אחד מגדולי הדור, אהוב וחביב בפי כל, מדותיו הנעלות היו למופת, ורצוי לכל אחיו, ספריו היקרים יעידון על גדלו [89]).

הוא מת בשנת תרמ"ג, בר"ח אב בגיל שמונה וארבעים. הג"מ מנחם כ"ץ פרוסטיץ רבה של צעלים, קלע אל השערה באמרו בהספידו [90]) "מה לי להרבות בשבח הצדיק בדברים היורדים על פי מדותיו הרוממות ורב חילי' לאורייתא בגאון עוזו, די לי אם אומר כי החתם סופר הצעיר מונח עתה לפנינו".

למלא מקומו נתקבל בנו הרב שמחה בונם רב בשארוואר. היה רב מצויין ובעל מדות יקרות, רוב תלמידי אביו הרב נשארו במט"ד ושמעו תורתו אשר התיחס אליהם כאב טוב.

בשנת תרע"ב הו"ל את שו"ת אביו בשם שו"ת חתן סופר ושם גם חידושיו בשם "מענה שמחה" וכן תמצא חידושיו בהספר חתן סופר בהוצאה שניה.

כשנפטר הרב שמחה בונם נתקבל בנו הרב ר' שמואל לרב ואב"ד, ובימי הזעם נמלט על נפשו והוא כעת בניו יורק ראש ישיבת "חתן סופר" שנוסדה שם על שם זקנו הרב ר' שמואל בעל ספרי חתן סופר.

---

87) אגרות סופרים מכתב מ"ס.

88) שם מכתב מ"ח.

89) בשנת תרל"ד הו"ל הספר "חתן סופר" ח"א חידושים ופלפולים, בשנת תרל"ח הוציאו לאור חלק שני על שו"ע או"ח ואחרי מותו הו"ל בנו הרב ר' שמחה בונם שו"ת חתן סופר (פאקש תרע"ב) גם מכתביו שנדפסו באגרות סופרים יגידו ויספרו תהלתו וגודל רוחו.

90) בהקדמה לשו"ת חתן סופר (פאקש תרע"ב).

מפתח להספר „לקורות ישראל במאטירסדורף"

א.

אדלער הרב ר׳ נתן 126.
אוהעל 139.
אולמן הרב ר׳ שלום 134.
אולמן הרב שלמה זלמן 141.
איגר הרב עקיבא 140, 142.
אייזנשטט 102 וכו׳.
אייזנשטט הרב ר׳ מאיר 132, 135.
אלמאש הרב מאיר, ראה פאפער הרב מאיר.
הרב אלעזר רב במטר״ד 107.
אסתרהאזי הדוכסים מבית 102, 105.
אסתרהאזי מיקלאש 105, 130.
אסתרהאזי פאול 103.
אָפענהיים הרב דוד 120.
הרב ארי׳ ליב רב במטר״ד, ראה פראנקפורטר ר׳ ארי׳ ליב.

ב.

באסקאוויץ 126.
בוכהאלטר שמעון 112.
בורגנלאנד 106.
בלאך הרב ישכר בער 104, 123.
בנעט הרב יחזקאל 145.
בנעט הרב מרדכי 118.
בעער פיטר 106.
ברייער משפחה 108.

ג.

גינז או גינס משפחה 140.
גלוגא הרב יחיאל מיכל הלוי 104, 133.

ד.

דארא וואלף 142.
הרב דוד קאברסדורף, קאדילבורג 104, 128.
דייטש הרב דוד 128, 129, 131, 135.
דרעזניץ 127.

ה.

הומונא 119.
הורוויץ הרב שמואל שמעלקא 117.
הירש הרב יעקב 128, 146.

ו.

וויס אייזיק הירש 144.
וויספריאך בארון האנס פון 102.
וינה 102, 144.
וועדסהיימער הרב שמשון 103, 105, 109, 111.

ז.

זינגר הרב אהרן 148.
זעליגמן 115.

ח.

חיות הרב גרשון 116.
חסיד הרב שמשון 123.
חרין אהרן 121.

ט.

טיק, דג 120.
טמשוואר 120.
טננבוים הרב אברהם אביש 119.

י.

הרב ר׳ יואב—סנטוב 121, 133, 137.
יונגרייז משפחה 120.
יונגרייז הרב אשר אנשיל 143.
הרב ירמיהו 118.

ל.

ליסקער הרב צבי הירש 108.
הרב ליפמן—פר״ב 108.
ליפשיץ הרב אלעזר 143.
לאנדא הרב יחזקאל 122, 128.
לעוו הרב אלעזר 120.
לעוו הרב בנימין וואלף 120.

לקנבוך 103.

מ.

הרב מאיר בעל פנים מאירות 107, 108 וכו'.
מאקאוי 141.
מייזליש הרב סנדר 135, 136.
מייזליש הרב צבי הירש 139.
מינץ הרב משה 106.
מרגליות הרב אפרים זלמן 120.
הרב מרדכי גימפל 109.
הרב משה—מאטירסדורף 107.

ס.

סופר הרב משה 126 וכו'.
סופר הרב שמעון 117, 146.
סטאשאף הרב ליב 115.
סעמניץ (סענין) 123, 126.

ע.

עהרנפעלד הרב שמואל 149.
עהרנפעלד הרב שמואל נ"ז 127, 150.
עהרנפעלד הרב שמחה בונם 150.
עשקלעש הרב ישכר בער 109.

פ.

פאפער הרב מאיר 142 וכו'.
הרב פנחס הומונא 119.
פערלס הרב יצחק משה 142 וכו'.
פראנקפורטר הרב יהודה ליב 110.
פראנקפורטר הרב יוסף שמואל 110.
פראנקפורטר הרב מנחם מענדיל 113.
פראנקפורטר הרב נתן נטע 113.
פראנקפורטר הרב שמואל 113.
פרויענקירכען 103, 134.
פרוסטיץ, עיר 126.
פרוסטיץ הרב דניאל 130, 135.
פרענקיל הרב יצחק 132, 137.

צ.

צעלים (צלם) 103.

ק.

קאבערסדורף 103, 104, 134, 136.
קאליר ר' אלעזר 107.
קאליר הרב אלעזר 108.
קאַרניצער הרב עקיבא 150.
קיצץ 104.
קיצץ הרב מאיר 104.

ש.

שאטין הרב שמואל 110.
שטירל, דג 120.
שלעזינגער משפחה 140.
שלעזינגער ר' יוסף 140.
שלעזינגער הרב שמחה בונם 140.
הרב שמחה בונם אדמו"ר מפשיסחא 120.